

T.C.

EGE ÜNİVERSİTESİ

Sosyal Bilimler Enstitüsü

**SURİYELİ MÜLTECİLERİN YERLEŞİMİNDEN SONRA
BASMANE'DE DEĞİŞEN GÜNDELİK HAYAT**

Yüksek Lisans Tezi

Hayriye AŞÇI

Uygulamalı Sosyoloji Anabilim Dalı

İZMİR

2019

T.C.

EGE ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü

SURİYELİ MÜLTECİLERİN YERLEŞİMİNDEN
SONRA BASMANE'DE DEĞİŞEN GÜNDELİK HAYAT

Yüksek Lisans Tezi

Hayriye AŞÇI

Tez Danışmanı: Dr. Ör. Üyesi Ebru ÇETİN

Uygulamalı Sosyoloji Anabilim Dalı
Sosyoloji Yüksek Lisans Programı

ETİK KURALLARA UYGUNLUK BEYANI

Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne sunduğum Suriyeli Mültecilerin Yerleşiminden Sonra Basmane’de Değişen Gündelik Hayat adlı yüksek lisans tezinin tarafımdan bilimsel, ahlak ve normlara uygun bir şekilde hazırlandığını, tezimde yararlandığım kaynakları bibliyografyada ve dipnotlarda gösterdiğimi onurumla doğrularım.

Hayriye AŞÇI

T.C.EGE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

YÜKSEK LİSANS

TEZ SAVUNMA TUTANAĞI

ÖĞRENCİNİN

Adı Soyadı : Hayriye Aşçı

Numarası : 92160001549

Anabilim Dalı : Uygulamalı Sosyoloji Anabilim Dalı

Tez Başlığı (Türkçe) : Suriyeli Mültecilerin Yerleşiminden Sonra Basmane'de Değişen Gündelik Hayat

Tez Başlığı (İngilizce) : Everyday Life In Basmane After The Settlement Of Syrian Refugees

Tez Savunma Tarihi : 29.11.2019 Cuma

Tez Başlığı Değişikliği Varsa Yeni Başlık:

JÜRİ ÜYELERİ

Jüri Başkanı

Unvan, Adı, Soyadı : Dr. Öğr. Üyesi Ebru Çetin

Karar : Başarılı Başarısız Düzeltme

İmza :

Jüri Üyesi

Unvan, Adı, Soyadı : Doç. Dr. Göknur Ege Bostancı

Karar : Başarılı Başarısız Düzeltme

İmza :

Jüri Üyesi

Unvan, Adı, Soyadı : Prof. Dr. Ahmet Talimciler

Karar : Başarılı Başarısız Düzeltme

İmza :

TEZ HAKKINDA JÜRİNİN GENEL GÖRÜŞÜ

(Jüri Başkanı Tarafından Doldurulacaktır)

Tez savunması sonucunda öğrenci tarafından hazırlanan çalışma;

Oybirliğiyle

Oy çokluğuyla

Başarılıdır

Düzeltilmelidir

Başarısızdır

- Bu tutanak üç (3) işgünü içerisinde jüri üyelerinin raporlarıyla beraber Anabilim Dalı Başkanlığı üst yazısıyla Enstitü Müdürlüğüne gönderilmelidir.
- Tezli yüksek lisans programlarında düzeltme alan öğrencinin 3 (üç) ay içerisinde yeniden savunmaya girmesi zorunludur.

ÖNSÖZ

Bu çalışma, İzmir Basmane'ye Suriyeli mültecilerin yerleşiminden sonra semtin gündelik hayatında meydana gelen değişimleri, ekonomik ve sosyal hayatta yaşanan dönüşümler ile değerlendirerek incelemektedir. Suriyelilerin yerleşiminin ardından semtte bu alanlarda meydana gelen değişimler, Suriyeli mültecilerin ve Basmane'nin eski sakinlerinin aktardıkları yorumlardan hareketle, ilgili kuramsal ve kavramsal çerçeve kullanılarak analiz edilmeye çalışılmıştır.

Tez yazım sürecinde, bana her konuda rehberlik ederek desteğini eksik etmeyen değerli hocam Dr. Öğretim Üyesi Ebru Çetin'e teşekkürlerimi borç bilirim. Bununla birlikte değerli hocalarım Prof. Dr. Ahmet Talimciler ve Doç. Dr. Gökür Ege Bostancı'ya, tezime ilişkin yol gösterici tavsiye ve notlarından dolayı teşekkürlerimi sunarım. Bu süreçte, hocalarımla, tezimi geliştirmem ve eksikliklerimi gidermem için aktarmış oldukları görüş ve bilgiler benim için çok kıymetlidir.

Çalışmam için Basmane'de geçirdiğim süre boyunca benden yardımlarını eksik etmeyen ve sahaya ilişkin bilgimin artmasında katkılarda bulunan Sibel Hanım, Muhlise Hanım ve Pervin Hanım'a teşekkürü bir borç bilirim. Ayrıca canım arkadaşım Arif'e, sahayı daha iyi tanımamı sağlayan rehberliği için ve sevgili kardeşim Tenzile Aşçı'ya Basmane'de geçirdiğim süre boyunca bana olan desteği nedeniyle teşekkürlerimi sunarım.

Son olarak, kendimi şanslı bir insan olarak saymamın en önemli nedeni olan aileme, vermiş oldukları destek ve bana duymuş oldukları güvenden dolayı sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

İZMİR/2019

Hayriye AŞCI

ÖZET

Bu çalışmanın amacı, Suriyeli mültecilerin Basmane'ye yerleşimleriyle birlikte semtin değişen gündelik hayat deneyimini, ekonomik ve sosyal alanda meydana gelen değişimleri de göz önünde bulundurarak incelemektir. Basmane, bir kent içi çöküntü alanı olması sebebiyle kente ilişkin çeşitli olanaklardan yoksun bir bölgedir. İç göç sürecini deneyimlemiş kent yoksullarının, düzensiz göçmenlerin, mültecilerin, düşüklerin kısacası günümüzde sosyal dışlanma süreçlerini yaşayan bir topluluğun ev sahipliğini yapan bu semt, kentin mekânsal olarak dışlanan bir alanıdır. Dolayısıyla semtin gerek ekonomik ve sosyal hayatı gerekse de kamusal alanda yaşanan gündelik hayat deneyimi, bu türden yapısal unsurlar tarafından etkilenmektedir.

Anahtar Kelimeler: İltica, mültecilik, Suriyeli mülteciler, Eleştirel Kent Sosyolojisi, kent içi çöküntü alanı, kentsel yoksulluk, enformel sektör, kentsel gündelik hayat

ABSTRACT

The aim of this study which name is “Everyday Life In Basmane After The Settlement Of Syrian Refugees” is examine the changing everyday life experience after the settlement of the Syrian refugees in Basmane taking into consideration the changes in economic and social areas. Basmane is an area that is deprived of various opportunities related to city because it is an inner city area. Basmane is an area where the urban poor, irregular migrants, refugees and homeless etc. people live. In short, this neighborhood, which is home to a community living in the process of social exclusion, is a spatially excluded area of the city. Therefore, both the economic and social life of the neighborhood and the daily life experience in the public space are affected by such structural elements.

Key Words: Asylum, refugee, Syrian refugees, Critical Urban Theory, inner city area, urban poverty, informal sector, urban daily life

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
ÖNSÖZ.....	I
ÖZET.....	II
ABSTRACT.....	III
İÇİNDEKİLER.....	IV
TABLolar DİZİNİ.....	VI
GRAFİKLER DİZİNİ.....	VII
FOTOĞRAFLAR DİZİNİ.....	VIII
KISALTMALAR LİSTESİ.....	IX
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

Göçe İlişkin Kavramsal Çerçeve Ve Türkiye’deki Suriyeli Mülteciler

GİRİŞ.....	1
1.1. Göç Ve Göçe İlişkin Kavramsal Çerçeve.....	3
1.1.1. Göç Kavramı.....	4
1.1.2. Göçe İlişkin Temel Kavramlar.....	11
1.1.3. Uluslararası Göç.....	21
1.1.3.1. Uluslararası Göç Kapsamındaki Göç Türleri.....	22
1.1.3.2. Uluslararası Göç Dalgaları.....	40
1.1.4. Uluslararası Göç, Yurttaşlık Ve Yabancılık.....	43
1.1.5. Küreselleşme Olgusunun Göç Üzerine Etkileri.....	50
1.1.5.1. Uluslararası Göçün Sınırlandırılması.....	61
1.2. Suriyeli Mültecileri Türkiye’ye Getiren Koşullar.....	69
1.3. Türkiye’deki Suriyeli Mültecilerin Yasal Statülerine Dair.....	77
1.3.1. Sığınmacı Ve Mülteci Kavramları.....	77
1.3.2. Neden Sığınmacı, Neden Mülteci?.....	82
1.4. Türkiye’nin Göç Mevzuatı.....	85
1.4.1. Yakın Tarihte Türkiye’ye Yönelik İki Kitlesel Göç: Bulgaristan Ve Kuzey	

Irak.....	85
1.4.2. Suriyeli Mülteciler İle Birlikte Gelişen Yasal Çerçeve.....	90
1.5. Türkiye’deki Suriyeli Mültecilerin Genel Durumu.....	101

İKİNCİ BÖLÜM

Kent Sosyolojisi Kuramsal Ve Kavramsal Çerçeve

2.1. Kent, Kentleşme Ve Kentlileşme Kavramları Üzerine.....	118
2.2. Kent Sosyolojisinde Kuramsal Yaklaşımlar.....	122
2.2.1. Henri Lefebvre.....	122
2.2.2. David Harvey.....	131
2.2.3. Manuel Castells.....	137
2.3. Türkiye’de Kentleşme Olgusu.....	143
2.4. Yoksulluk Ve Yoksulluk Türleri.....	150
2.4.1. Kentsel Yoksulluk Ve Sınıfsal Olgusu.....	153
2.4.2. Kentsel Enformel Ekonomi.....	164
2.5. Kent İçi Çöküntü Alanı.....	169
2.6. İzmir Kent Merkezi İş Alanının (MİA) Oluşumu ve İzmir’e Yönelik Göçler.....	180

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

Araştırma Yöntem Ve Bulguları

3.1. Araştırmanın Çerçevesi Ve Amacı.....	196
3.2. Araştırmanın Yöntemi.....	197
3.3. Araştırma Alanı.....	200
3.4. Suriyeli Mültecilerin Basmane’ye Yerleşim Süreci.....	206
3.5. Basmane’de Ekonomik Hayat.....	213
3.6. Basmane’de Sosyal Hayat.....	232
3.7. Basmane’deki STK/Derneklerin Etkinlik Düzeyi.....	258
3.8. Basmane’de Gündelik Hayat.....	263
SONUÇ.....	274
KAYNAKÇA.....	288
EK 1: Katılımcı Bilgileri.....	306
EK 2: Görüşme Formları.....	312
EK 3: Basmane’ye İlişkin Fotoğraflar.....	316

TABLolar DİZİNİ:

Tablo 1: Komşu ülkelere sığınan Suriyeli mülteciler

Kaynak: BMMYK, Syria Regional Refugee Response akt. Pirinççi, 2018.

Tablo 2: Türkiye’deki Suriyeli mültecilerin demografik özellikleri

Kaynak: Mülteciler Derneği, “Türkiye’deki Suriyeli Sayısı Haziran 2019”, 21.06.2019, <https://muleciler.org.tr/turkiyedeki-suriyeli-sayisi/>,

Tablo 3: Kayıt altındaki Suriyelilerin Türkiye’de en yoğun olduğu iller

Kaynak: Mülteciler Derneği, “Türkiye’deki Suriyeli Sayısı Haziran 2019”, 21.06.2019, <https://muleciler.org.tr/turkiyedeki-suriyeli-sayisi/>,

Tablo 3: İzmir’de net göçün bölgesel dağılımı, 1975-2015

Kaynak: (Işık, 2017, s.13).

GRAFİKLER DİZİNİ:

Grafik 1: Nüfus Yüzdesi Olarak Uluslararası Göçmenlerin Buldukları Ülkeler

Kaynak: United Nations, Population Division Department Of Economic and Social Affairs, Table.1. Total Migrant Stock At Mid-Year By Origin and By Major Area, Region, Country Or Area Of Destination, 1990-2019.

Grafik 2: İzmir'in yıllar içerisinde aldığı ve verdiği net göçler ile net göç hızları

Kaynak: Işık, Şevket. (2017). "21.Yüzyılın Başında İzmir'in İller Arası Göçlerdeki Konumunda Ne Değişti?" Ege Coğrafya Dergisi 26/1, 1-19 Web.

FOTOĞRAFLAR DİZİNİ:

Fotoğraf 1: Basmane’de Bir Duvar Yazısı

Fotoğraf 2: Semtteki Yıpranmış Yapılar

Fotoğraf 3: Basmane’de Bir Sokak

Fotoğraf 4: Yıkılmak Üzere Olan Bir Yapı

Fotoğraf 5: Anafartalar Caddesi

Fotoğraf 6: Anafartalar Caddesi

Fotoğraf 7: Oteller Sokağı Girişi

Fotoğraf 8: Basmane’de Bir Ara Sokak

Fotoğraf 9: Basmane’de Bir Ara Sokak

Fotoğraf 10: Basmane Garı

Fotoğraf 11: Basmane Çorakkapı Camii

KISALTMALAR LİSTESİ:

BMMYK: Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği

ÇHD: Çağdaş Hukukçular Derneği

GİGM: Göç İdaresi Genel Müdürlüğü

IOM: International Organization For Migration (Uluslararası Göç Örgütü)

İHD: İnsan Hakları Derneği

MAZLUMDER: İnsan Hakları Ve Mazlumlar İçin Dayanışma Derneği

MİA: Merkezi İş Alanı

MÜLTECİ-DER: Mültecilerle Dayanışma Derneği

OECD: The Organisation For Economic Co-Operation And Development (Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü)

ORSAM: Ortadoğu Stratejik Araştırmalar Merkezi

ÖHD: Özgürlükçü Hukukçular Derneği

SES: Sağlık ve Sosyal Hizmet Emekçileri Sendikası

STK: Sivil Toplum Kuruluşu

TİHV: Türkiye İnsan Hakları Vakfı

TOKİ: Tolu Konut İdaresi Başkanlığı

TÜİK: Türkiye İstatistik Kurumu

YUKK: Yabancılar Ve Uluslararası Koruma Kanunu

WAHA: Suriyeli Mültecilerle Dayanışma Derneği

GİRİŞ

Tarihsel süreçte kent ve göç iç içe geçerek ekonomik, sosyal, kültürel ve politik alanda belirli değişimlerin yaşanmasında etkili faktörler olarak karşımıza çıkmaktadır. Kent sakinlerinin gündelik hayat deneyimlerinin bir parçası da göçler ile şekillenmiş kentsel ortamın izlerini taşımaktadır.

İç kent çöküntü alanları, ucuz barınma imkânı ve merkezilik özellikleri sebebiyle yoksul göçmen ve kent sakinlerinin yoğunlaştığı alanlardan birini teşkil etmektedir. Kentsel alanda mekânsal dışlanma sürecini deneyimleyen kent içi çöküntü alanları gerek sosyal ve ekonomik yapısı gerekse de gündelik hayat deneyimi ile kendine özgü koşullara sahiptir. Dolayısıyla Suriyeli mültecilerin Basmane'ye yerleşimlerinin ardından semtin ekonomik ve sosyal hayatı ile gündelik hayat deneyiminde meydana gelen değişimlerin, mekâna özgü yapısal unsurlar ve sosyal ilişkiler bağlamında incelenmesi gerekmektedir.

Araştırmanın kuramsal çerçevesini, Eleştirel Kent Kuramları oluşturmaktadır. Eleştirel kent sosyologlarına göre kent, kapitalist sistemin rasyonalitesine göre şekillenmektedir. Kentleşme deneyimi, kapitalist sermayenin daha fazla kar elde etmek için mekânda gerçekleştirdikleri yeniden yapılanma sürecine işaret etmektedir. Kentin yeniden yapılandırılması, sermayenin yeni yatırım alanları üretmesi ve tüketimi özendirilmesi bağlamında açıklanmaktadır. Ancak kentsel yatırımların rant prensibine göre şekillenmesi, mekânsal farklılaşmayı yaratan temel unsurdur. Bu durum, kentte kar getirisi düşük alanların az gelişmişliği ile sonuçlanmaktadır. Bu alanlar, konut piyasasında güçsüz bir konumda olan yoksulların da yaşamak zorunda kaldıkları yerlerdir. Yoksulluğun mekânsal olarak yoğunlaştığı bu alanlar, sistematik olarak kentten dışlanma sürecini de deneyimlemektedirler. Dolayısıyla dışlanma süreçleriyle birlikte yoksulluğun içinden çıkılmaz bir hal aldığı, meşru alanda kalmanın zorlaştığı bu alanlarda kentsel gündelik hayat deneyimi de bu koşulların etkisinde şekillenmektedir. Bu dinamikler dikkate alınarak, Suriyeli mültecilerin Basmane'ye yerleşiminin ardından semtte meydana gelen değişimler analiz edilmeye çalışılmıştır.

Birinci bölümde; göç ve göçe ilişkin temel kavram ve konuların yanı sıra uluslararası göçün günümüzdeki durumu ele alınmıştır. Bununla birlikte, Türkiye'nin göç mevzuatının şekillenmesinde rol oynayan etmenler ve yakın dönemde deneyimlemiş olduğu iki kitlesel göç hareketi ile şu anki göç mevzuatı da birinci bölümde ele alınmıştır. Son olarak, Suriyelilerin kitlesel göç hareketi ve Türkiye'deki genel durumlarına yer verilmiştir. Böylece Suriyeli mültecilerin iltica hareketini ve Türkiye'de tabi oldukları koşulları ifade etmek üzere bir çerçeve sunulması amaçlanmıştır.

İkinci bölümde, Basmane'yi açıklamaya yönelik kuramsal ve kavramsal çerçeveye yer verilmiştir. Eleştirel Kent Sosyolojisinin önde gelen isimlerinden Lefebvre, Harvey ve Castells'in kuramlarının yanı sıra, bu bölümde Türkiye'de kentleşme olgusu da ele alınmıştır. Kent içi çöküntü alanlarının yoksulluğun yoğunlaştığı bölgeler olması sebebiyle yoksulluk olgusu ve türleri ile enformellik kavramlarına yer verilmiştir. Kent içi çöküntü alanlarının oluşumuna ilişkin bilgi aktarıldıktan sonra, Basmane'nin çöküntü alanı haline gelmesine ilişkin tarihsel süreci aktarmak üzere, İzmir Kent Merkezi İş Alanı'nın dönüşüm süreci ele alınmıştır.

Üçüncü bölümde, araştırmanın çerçevesi, amacı ve yöntemine, örneklem seçimine ve veri toplama ile analize ilişkin bilgi verilmiştir. Ayrıca alana ilişkin bilgi de aktarılmıştır. Bu bölümde araştırma sahasından elde edilen bulgular, belirlenmiş olan temalar ile kuramsal ve kavramsal çerçeveden yararlanılarak değerlendirilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

GÖÇE İLİŞKİN KAVRAMSAL ÇERÇEVE VE TÜRKİYE'DEKİ SURIYELİ MÜLTECİLER

Birinci bölüm, göç olgusuna ilişkin temel kavram ve konulara değinerek, Suriyeli mültecilerin zorunlu ve kitlesel nitelikteki göç hareketini anlamlandırmaya hizmet eden bir kavramsal çerçeve sunmayı amaçlamaktadır. Bu sebeple öncelikle göç olgusu ve ona ilişkin temel kavramlar, uluslararası göç ve türleri, göç olgusunun yurttaşlık ve yabancılık kavramları ile ilişkisi, küreselleşmenin göç olgusu üzerine etkileri ile günümüzde göçün sınırlandırılmasına yönelik mevcut eğilim ele alınmıştır. Ardından Türkiye'nin göç mevzuatının şekillenmesinde etkili olan uluslararası anlaşmalar ve yakın dönemde deneyimlemiş olduğu kitlesel göç hareketlerine değinilmiştir. Suriyeli mültecilerin ülkemizdeki yasal konumlarına ilişkin genel bir çerçeve sunmak için Yabancılar Ve Uluslararası Koruma Kanunu'nda ilgili kavram ve yasalar ele alınarak, Suriyelilerin hukuki olarak belirlenmiş koşullarının ortaya konması amaçlanmıştır.

1.1. Göç ve Göçe İlişkin Kavramsal Çerçeve

Çağlar boyunca insan topluluklarının şekillenmesinde önemli bir paya sahip olan göç, günümüze değin varlığını ve etkisini sürdürmüştür. Günümüz dünyasında çeşitli şekillerde devam etmekte olan göç hareketleri, küreselleşme sürecinin de etkisiyle çok boyutlu ve karmaşık bir niteliğe bürünmüştür. Sosyal bilimler göç olgusuna, ona ilişkin kavram ve kategorilere, toplulukları ne şekilde etkilediğine dair araştırmalar ve tartışmalar yürüterek, bu önemli toplumsal olgunun doğasını analiz etmeye ve anlamaya çalışmaktadırlar. İletişim ve ulaşım alanlarındaki gelişmelerin etkisiyle yoğunluğu artmış olan uluslararası göçler ise farklı sosyal, ekonomik ve kültürel arka plana sahip birey, grup ve toplulukların etkileşimine neden olması bakımından çeşitli boyutları ile sosyal bilimcilerin araştırdığı göç türlerinden biridir.

1.1.1. Göç Kavramı

İnsan topluluklarının çok eski zamanlarından itibaren çağlar boyunca deneyimlediği göç, günümüze değin toplulukların ve buna bağlı olarak kültürel, ekonomik, siyasi ve politik alanların değişiminde itici bir role sahiptir. Ortaylı (2006) göç olgusuna ilişkin şunları ifade etmiştir:

“Şu bir gerçektir ki, insanların toplum olarak başlıca eylemi göçtür. Ezelden beri göç ediliyor ve ebediyen göç edilecek. Bir yerde göç sona ermişse, o toplum eriyor demektir; nitekim bugünün Batı Avrupa’sında göç eylemi azaldı çünkü toplum yaşlandı. Ama göç eden başka toplumlar oraya sızıyor. Göçsüz bir coğrafya sayfasında tarihinin son sayfaları yazıyor demektir” (Ortaylı, 2006, s.19).

Günümüzdeki göç hareketlerinin karmaşık, iç içe geçmiş ve çok yönlü doğasından dolayı tanımlanması oldukça güç, temelde coğrafi bir insan hareketliliği meselesi olan göç olgusuna ilişkin tartışmalar sürmektedir. “Günümüzde göçe ilişkin tartışmalarda bazı kavramların hatta göç kavramının kendisinin bile bugün yaşanan dinamik göç olgusunu gerek tanımlama gerek açıklamada yetersiz kaldığına dair eleştiriler giderek artıyor” (Şirin Öner, 2016, s.23). Bununla birlikte sosyal bilimlerin önemli bir çalışma konusu olan göç ve bu olgunun etrafında şekillenen diğer olgular üzerine bir araştırma ve tartışma yürütülebilmesi için kavramsal düzeyde müşterek bir anlaşma gereklidir. “Göç süreci en yalın ifadesi ile insanların geçici ya da kalıcı olarak buldukları coğrafyadan başka bir coğrafyaya hareketi olarak tanımlanabilir. Bununla beraber göç kavramı siyasi, kültürel, sosyal ve ekonomik dinamiklerle yoğun bir ilişki ağı içindedir” (Görgün, 2017, s.1320). Göç Terimleri Sözlüğü’nde (2009) ise göç şu şekilde tanımlanmaktadır: “Uluslararası bir sınırı geçerek veya bir devlet içinde yer değiştirmek. Süresi, yapısı ve nedeni ne olursa olsun insanların yer değiştirdiği nüfus hareketleridir. Buna, mülteciler, yerinden edilmiş kişiler, yerinden çıkarılmış kişiler ve ekonomik göçmenler dâhildir” (Uluslararası Göç Örgütü [IOM], 2009, s.22). İlk bakışta bir coğrafi hareketlilik olarak görülse de göç, kişilerin yaşantısında birçok defa gerçekleşebilmekte, onların çıkış yeri ile kurdukları çeşitli nitelikte ilişkileri de etkilemektedir. “Doğum ve ölüm gibi tekil demografik olaylardan farklı olarak, bir kişi, birçok defa, farklı süreler için ve

birçok bölgesel ayrımın dışına doğru göç edebilir. Bu nakil, önceki bağları zorlayabilir, koparabilir, değiştirebilir ya da güçlendirebilir” (Faist, 2003, ss. 41, 42).

Göçü yalnızca coğrafi bir yer değiştirme olarak ele almak, göç olgusunu anlamada yetersiz olacaktır. Çünkü göç, mekânsal değişimin yanı sıra psikolojik, sosyal, ekonomik, politik ve kültürel değişimleri de beraberinde getiren oldukça dinamik bir süreçtir. Göçü gerçekleştiren ve kabul eden grup veya toplulukların karşılıklı etkileşimi, göç deneyiminin belki de en sık tartışılan konularından birini oluşturmaktadır. Birbirine yabancı birey, grup veya toplulukların karşılaşması toplumsal alanların birçoğunda sorunlar doğurabileceği gibi melez yapılanmaların doğmasına da olanak tanımaktadır:

“Göçler sonucunda birey ve toplumlar sadece fiziksel olarak mekân değiştirmekle kalmazlar, aynı zamanda bireysel ve sosyal hayatlarını kuşatan bütün ilişkileri de yeniden kurarlar. Çünkü göçmenler bir fiziksel mekândan bir başkasına giderken sadece elle tutulur, gözle görülür eşyalarını değil, tüm hayat tecrübelerini, yaşam biçimlerini, dillerini, kültürlerini, anılarını ve hayallerini de götürürler” (Adıgüzel, 2016, s.3).

Göç sebep, süreç ve sonuçları bakımından çok boyutlu bir olgu olma niteliğini arz eder. Bu sebeple sosyal bilimlerin kendi perspektifleri bağlamında sıklıkla incelediği olgulardan da biri olmuştur. Üstelik her bir disiplinin farklı bir boyutunu vurguladığı göçün, birbiriyle karşılıklı etkileşen birçok niteliği de bünyesinde barındırdığını buradan anlayabiliriz.

“Russell King’in (2002) (akt. Körükmez ve Südaş, 2015, s.8) vurguladığı gibi göç, “mekân üzerinde gerçekleşen, hem çıkış hem de varış yerindeki ortamı etkileyip değiştiren insan hareketleri ile ilgili olduğu için temelde coğrafidir; demografiktir çünkü hem kökendeki hem de varış yerindeki nüfus yapıları üzerinde etkili olur; nüfustaki değişimler (özellikle de işçilerin hareketleri), alanlar arasındaki ekonomik dengesizliklerden kaynaklandığı ölçüde de ekonomiktir; devletin uluslararası göçmen ve mültecilerin çıkış ve girişlerini denetleme ve kısıtlama ihtiyacı hissettikleri yerlerde politik bir sorun haline gelebilir; göçmenlerin buldukları yeri terk etme motivasyonlarının ve (göçü) kabul eden topluma adaptasyon sorunlarının incelenmesi zorunluluğu sebebiyle de sosyal psikoloji ile ilgili olacaktır ve göç sosyolojik de bir olgudur çünkü sosyal yapı ve kültürel sistemler, yine hem çıkış hem de varış yerlerinde, göç nedeniyle etkilenmekte ve karşılığında bu da göçmeni etkilemektedir.”

Genel olarak ülkeler arasındaki çeşitli kategorilerde sıralanabilecek farklılıklar sebebiyle; insanların yaşamlarını korumasını, insan onuruna yakışır

bir şekilde yaşamasını, geçim sıkıntısına yönelik stratejiler geliştirerek, refah seviyelerini artırmalarını sağlayan göstergelerin yoğunlaştığı bölgelere doğru göç akışı yaşanmaktadır. Mutluer (2003), göç hareketinin gerçekleşmesine ilişkin sebepleri, temelde mali açıdan daha iyi koşullara sahip olma isteğinin rol oynadığı ekonomik faktörler; savaş, siyasal, etnik veya dinsel baskılar, macera arayışları, eğitim, aile birleşmeleri gibi olay/durumları kapsayan sosyal, psikolojik ve siyasal nitelikte faktörler; deprem, sel, volkanik püskürtmeler gibi doğal afetler, nükleer kirlilik, küresel ısınma kaynaklı kuraklık gibi doğal olaylar şeklinde sıralamıştır.

Göçün türü ne olursa olsun, ulusal/uluslararası ölçekte mevcut olan çeşitli türden eşitsizlikler, göç hareketlerinin gerçekleşmesine sebep olmaktadır. Göçün başlangıç ve bitiş noktaları arasındaki farklılıklar ise hareketin gerçekleşme nedenlerine ilişkin ipucu olma niteliğini taşımaktadırlar:

“Göç süreci ister ulus sınırları içinde, ister uluslararası olsun, bir bakıma değiştirilen coğrafyalar arasındaki farklılıklara cevap niteliği de taşır. Bu yolculuğun dinamiklerini anlamak, göç sürecinin başlangıç ve bitiş noktalarındaki farklılıkları anlamakla oldukça ilintilidir. Bir başka söylem ile göçün nedenlerini büyük ölçüde bu farklılıklar oluşturur” (Görgün, 2017, s.1320).

Göç hareketini gerçekleştiren kişi/topluluk açısından gidilecek yer, kendi ülkesinden çeşitli kategorilerde daha iyi durumda bulunan bir bölge ya da ülkedir. Hareketlilik en belirgin halini genellikle Güney-Kuzey ülkeleri arasındaki akışta gösterse de Kuzey-Kuzey ve Güney-Güney akışları da azımsanmayacak bir orana sahiptir:

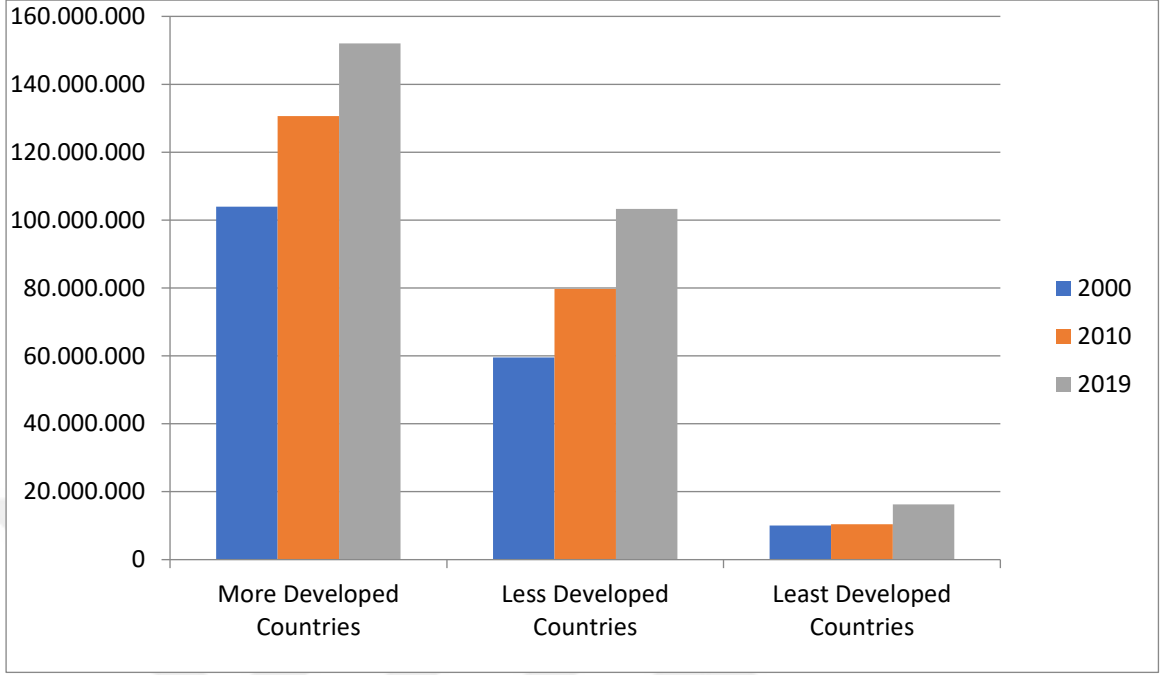
“Genel olarak göç, insanların kendi ülkelerine kıyasla daha zengin (ama mutlaka “zengin” olması gerekmeyen) ülkelere taşınmasının hikâyesidir. Bu, insanların gelişmekte olan ülkelere gelişmiş ülkelere gitmelerinin yanı sıra, gelişmekte olan ülkeler arasında gidip gelenlerin de önemli rakamlar oluşturduğu anlamına geliyor. Gelişmiş dünyayı temsilen “kuzey” ve gelişmekte olan dünyayı temsilen “güney” terminolojisini kullanırsak, dünyada göçmenlerin üçte birinin kuzeyden kuzeye; diğer üçte birinin güneyden kuzeye; son üçte birinin ise güneyden güneye gittiklerini söyleyebiliriz” (OECD, 2009, s.2).

Ülkeler arasında veya ülke içinde ekonomik, sosyal ve politik alanlarda kendini gösteren eşitsizlikler, göçlerin yönünün belirlenmesinde önemli bir faktör olarak karşımıza çıkmaktadır. Hedef nitelikteki bölge ya da ülke, refah

seviyesinin daha yüksek oluşuyla çekme faktörlerini kendinde toplarken, kaynak bölge veya ülke, ekonomik ve sosyal nitelikli sıkıntıların, politik bunalımların, çevresel felaketlerin vs. yaşandığı yer olarak itme faktörlerine sahiptir:

“Ülke içinde veya uluslararası boyutta göçü etkileyen temel faktörler itme ve çekme faktörleri olarak ikiye ayrılabilir. İtme faktörü göçün kaynak noktası, çekme faktörü ise göçün hedef noktası olan coğrafi kesim ile ilişkilidir. İtme faktörleri, insanların yaşadıkları yerdeki koşulların katlanılamayacak boyuta varmasıdır. Bunlar; işsizlik, düşük ücretler, toprağın verimsizliği, eğitim ve sağlık imkânlarından yoksunluk, kıtlık, savaş şartları, çatışmalar, terör olayları, siyasi baskılar olabilir. Çekme faktörleri ise, yüksek ücretler, ucuz ve verimli topraklar, kariyer olanakları, daha iyi bir sağlık ve eğitim imkânı, bireysel ve toplumsal huzur, can güvenliği olarak özetlenebilir” (Adıgüzel, 2016, s.18).

Global eşitsizliklerin görünürlük kazandığı ve göçün getireceği risklerin göze alınabilmesinde oldukça etkili olan itme ve çekme faktörleri, insan hareketliliğinin gerçekleşmesinde önemli bir motivasyon kaynağı olarak kabul edilmektedir. Dolayısıyla göçün kaynaklandığı ve bittiği yer arasındaki farklılıklar göz önüne alındığında, ülkeler arası refah seviyesindeki farklılıkları içeren global sistemin, göçü besleyen ve onun sürekliliğini sağlayan en önemli unsur olduğunu söylemek mümkündür. Global sistemde kaynakların eşitsiz dağılımı, kişilerin arzu ettikleri yaşama kavuşmak için uluslararası göç kararı almasında en önemli faktörlerden biridir. “Dünya Bankası verilerine göre 2011 yılında OECD üyesi 34 ülkedeki kişi başına düşen Gayrisafi Milli Hasıla (Gross National Income) 36.069 ABD doları iken, bu sayı “en az gelişmiş (least developed) 48 ülkede 749 ABD dolarıdır (Dünya Bankası, 2012 akt. Yılmaz, 2014, s.1689). Aşağıda Grafik 1’den de anlaşılacağı üzere, uluslararası göçmenlerin sayıca en fazla bulunduğu ülkeler, refah seviyesi en yüksek ülkeler olmaktadır.

Grafik 1: Nüfus yüzdesi olarak uluslararası göçmenlerin buldukları ülkeler

Yakın dönemde Suriye’de cereyan eden iç savaş sürecini, göç hareketinin siyasi bunalımlar, çatışma ve iç savaş koşullarından etkilenmesi durumuna örnek gösterebiliriz. 2011 yılında başlayan ülke içi çatışmalar, milyonlarca Suriye vatandaşının Türkiye’nin de içinde bulunduğu komşu ülkelere büyük gruplar halinde göç etmesine sebep olmuştur. Dolayısıyla göçü yaratan sebeplerden ağırlıklı olarak sosyal ve siyasi kaynaklı olanlar yalnızca kaynak ülkeyi değil, aynı zamanda başta söz konusu bölgedeki komşu ülkeleri ve diğer devletleri de etkilemektedir. Bu sebeple göç olgusu da uluslararası platformda tartışılan ve çözüm aranan konuların başında gelmektedir.

Göç de tıpkı diğer sosyal olgular gibi gerçekleştiği dönemin koşullarından etkilenmekte, dinamik ve eğilimleri de bu bağlamda değişim gösterebilmektedir. Günümüz dünyasında ekonomik, siyasal, sosyal ve bilim-teknik alanlarında yaşanan gelişmeler, global bir ilişkiler ağı esasına dayanmaktadır. Dolayısıyla herhangi bir ülkede yaşanan değişim/dönüşüm, diğer ülkeleri de çeşitli nitelikte etkilemektedir. Günümüzde göç hareketleri hız kazanmış ve çeşitlenmiştir. Bunda küreselleşme sürecinde yaşanan değişimlerin de etkisi bulunmaktadır. Abadan-Unat (2002), küreselleşmenin günümüz

evresinde gerçekleştirilen uygulamaların arka planını oluşturduğu iddia edilen “gelişme” mottosunun, Üçüncü Dünya Ülkeleri açısından tam tersi bir şekilde geliştiğini ifade etmektedir. Küreselleşmenin bu son evresinde uygulanmaya konan neoliberal ekonomi politikalarının gerekliliklerine adapte olarak, dünya pazarına eklenmeyi başaramayan Üçüncü Dünya Ülkelerinde çeşitli alanlarda problemler baş göstermektedir. Doğal kaynakların kötü kullanılması, yoksulluk, etnik, dinsel ve siyasi anlaşmazlıklar sebebiyle gelişen iç çatışmalar vb. bu ülkelerin boğuştuğu problemlerin başında gelmektedir. Bu durum ise göç ve sığınma hareketlerinin artmasına ve çeşitlenmesine sebep olmaktadır:

“Gerçekten bir zamanlar kalkınabilecekleri sanılan “Üçüncü Dünya” ülkelerinin çoğu doğal kaynakların kötü kullanımı ya da kötü kullanılması, tarımın bilerek ihmal edilmesi, denetimsiz kentleşme, yoksulluk, yaşam standartlarının düşüklüğü gibi nedenlerle ülke nüfusuna yeterli bir iş alanı sağlayamamışlardır. Buna ayrıca doğrudan veya dolaylı olarak körüklenen etnik, dinsel, bölgesel anlaşmazlıklar yüzünden ortaya çıkan silahlı direniş hareketleri, iç savaşlar ve terör hareketleri eklenince göç ve sığınma alanlarında neden yeni gelişmelerle karşı karşıya bulunduğumuz anlaşılmaktadır” (s.278).

Günümüz dünyası, uluslararası göçün artmasına ve çeşitlenmesine sebep olacak gelişmelerin yaşanmasını sağlayan birtakım faktörlerin arttığına şahit olmakla birlikte, göçmen topluluklarının da daha farklı değerlendirildiği bir dönem söz konusudur. Örneğin, gittikleri ülkede zorlu bir uyum sürecinin ardından kalıcı olan ve anavatanıyla bağları oldukça zayıflamış göçmen streotipi yerine ulus-ötesi topluluk kavramı tartışılmaya başlanmıştır. Hem yerleştiği ülke hem de köken ülkesine ilişkin aidiyet duygusu besleyen ve bağlantılar kuran bu göçmen tipi, iletişim ve ulaşım alanlarındaki olanakların artmasının da desteği ile kaynak ülkesindeki gündelik hayata dahil olabilmekte, faaliyetler yürütebilmekte ve hatta yerel/ulusal ölçekte olayları etkileyebilmektedir.

“İnsanların yüksek devingenliği, ekonomik ya da siyasal nedenlerle doğup büyüdüğü ülkeden farklı bir yerde yerleşmesi, gerek gittiği gerekse yeni geldiği toplumun dokusunda yeni birleşmelere yol açmaktadır. Bu oluşumların bir kısmı sanal olmakla beraber, büyük çoğunluğu toplumsal gerçeklere dayanmaktadır. Bilimsel literatür bu oluşumlara “ulus-ötesi topluluklar” (transnational communities) adını vermektedir” (Abadan-Unat, 2002, s.281).

Tüm dünyada uzun süredir var olan göç kalıpları yeni biçimlerde devam ederken, ekonomik, politik ve kültürel değişimlere ve şiddetli çatışmalara yanıt

olarak yeni akışlar gerçekleşmektedir. Bu göç akışları çeşitlilik arz etmekle birlikte Castles, De Haas ve Miller (2014) göç akışlarındaki yeni eğilimleri genel hatları itibariyle şu şekilde sıralamışlardır:

1. Göçün küreselleşmesi: Uluslararası göç olgusu gittikçe daha fazla ülkeyi etkilemektedir. Bununla birlikte göç veren ülkelerin de çeşitlendiği görülmektedir. Göç alan ülkelere çeşitli nitelikte kaynak ülkeden göçmenlerin gelmesi, bu ülkelerde çok çeşitli ekonomik, sosyal ve kültürel arka plana sahip göçmen gruplarının oluşmasına sebep olmaktadır.

2. Baskın göç akışının değişen yönü: Avrupalılar yüzyıllar boyunca yabancı toprakları ele geçirmek, kolonileştirmek ve yerleşmek için dışa doğru hareket ederken, bu kalıplar II. Dünya Savaşı'ndan sonra tersine dönmüştür. Avrupa, bir göç kaynağı olma durumundan küresel göç akışlarında hedef bölge haline gelmiştir. Aynı örüntünün bir parçası olarak, “Güney-Kuzey” göçünün artmasıyla birlikte Avrupalıların ABD, Kanada ve Yeni Zelanda gibi klasik göç alan ülkelere yönelik göçleri azalmıştır.

3. Göçün farklılaşması: Günümüzde göçün biçimi ve türleri çeşitlilik göstermektedir. Göç alan ülkeler artık yalnızca işgücü göçü, aile birleşimi, mültecilik ya da daimi yerleşim gibi tek bir göç türüne işaret eden göç hareketlerine değil, başka türden göç hareketlerine de konu olmaktadır. Belirli bir biçimdeki göç hareketiyle başlayan göç zincirleri, hükümetlerin hareketi durdurma veya kontrol etme çabalarına rağmen farklı türdeki göç hareketleri ile devam etmektedir.

4. Göç geçişinin çoğalması: Bu durum, klasik göç veren ülkelerin göç alan ülkelere dönüşme sürecine işaret etmektedir. Büyüyen transit göç, göç alan bir ülke olma yolunda bir başlangıç teşkil etmektedir. Polonya, İspanya, Fas, Meksika, Dominik Cumhuriyeti, Türkiye ve Güney Kore gibi farklı devletler, transit göçün çeşitli aşamalarını ve biçimlerini yaşamaktadırlar.

5. Emek göçünün feminizasyonu: Geçmişte birçok işçi göçü genellikle erkekler üzerinden değerlendirilmekteydi, bu süreçte göçmen kadın istihdamı sağlansa bile kadınlar genellikle aile birleşimi kategorisinde ele alınmaktaydı. Ancak 1960'lardan bu yana kadınlar, işgücü göçünde giderek artan bir role sahip

olmuşlardır, bununla birlikte kadınların göç içerisindeki rolüne ilişkin farkındalık da artmıştır.

6. Büyüyen siyaset politikası: İç politika, devletlerarası veya bölgesel nitelikli ilişkiler ve devletlerin ulusal güvenlik politikalarının uluslararası göçten giderek daha fazla etkilendikleri görülmektedir. Siyasi alanda göç olgusunun artan bir yoğunluk göstermesi, bir göç çağında yaşadığımızla ilişkin argümanın da ana nedenini teşkil etmektedir (Castles, de Haas, Miller, 2014, s.16, 17).

Nüfus hareketliliğinin oldukça yoğunlaştığı ve çeşitlendiği günümüzde, göçün aktörleriyle gündelik hayatımızdan medyaya kadar çeşitli alanlarda karşılaşmaktayız. Özellikle Basmane gibi kentte ucuz konut sunumu ve merkezilik özelliklerine sahip alanlarda yoğunlaşan göçmen nüfus mülteci, sığınmacı, kaçak, yabancı, muhacir vb. şeklinde karşımıza çıkmaktadır ve günlük konuşma dilimizde bu tip kelimeler sıklıkla kullanılır hale gelmiştir. İnsanların yeni yerler keşfetme ve buralarda yaşam tecrübesi kazanma gibi psikolojik temelli kararları bir yana, dünyadaki ekonomik eşitsizlikler, savaş ve çatışmalar, küresel ısınmanın yol açtığı yıkıcı doğal olaylar devam ettiği müddetçe göç olgusuna dair konuların artarak araştırma ve politik kararlara konu olma olasılığının yüksek olduğunu söylemek mümkündür.

1.1.2. Göçe İlişkin Temel Kavramlar

Günümüzde sürekli devinim halinde olan ve hem küresel sistem hem de ülke içindeki durum ve gelişmelerden etkilenecek devam eden göç hareketleri, sosyal bilimlerin mercek altına aldığı konuların başında gelmektedir. Göç olgusuna ilişkin çeşitli kavram ve kategoriler oluşturularak, göçe dair deneyimler bilimsel bir perspektiften analiz edilmeye ve anlamlandırılmaya çalışılmaktadır. Ekonomik, siyasi, sosyal, çevresel nitelikte bunalımlardan kaynaklı olabilen ve temelde bir yer değiştirme eylemi ile karakterize edilen göçler, uluslararası ya da ülke içinde gerçekleşmektedir. Göçün yapılış şekli (yasal-yasal olmayan, bireysel-kitlesele gibi) ve göçün aktörlerinin sebepleri (gönüllü-zorunlu gibi) temel alınarak, çeşitli kavram ve kategoriler oluşturulmuştur. Bireysel kararlara göre şekillenen gönüllü göçe ilişkin şunlar

ifade edilmiştir: “Yeni yerleri görme arzusu, farklı kültürlerle tanışma, içinde yaşadığı yeri çeşitli nedenlerle beğenmeme, kişilerin refah seviyelerini artırma istekleri vb. insanların kendi istekleriyle yaşadıkları yerleri terk etmelerine yani gönüllü göçü gerçekleştirmelerine sebep olabilmektedir” (Adıgüzel, 2016, s.19). Dışsal bir baskı sonucu bireysel/kitlesele şekilde gerçekleşen zorunlu göç ise ölüm tehlikesi, şahsi hürriyetlerin kısıtlanması, insan onurunu zedeleyici durumların yaşanması vb. faktörlerin etkisi altında gelişir: “Savaş, tabi afet, sürgün gibi nedenlerle insanların yaşadıkları yerlerden ayrılmak zorunda kalmaları veya buna mecbur bırakılmaları sebebiyle meydana gelen göç, zorunlu göç olarak tanımlanmaktadır (Yılmaz, 2014, s.1987). İnsanların, yaşadıkları ülkede iç savaş veya çatışma, kargaşa ortamının doğması, sosyal ve siyasal baskılara maruz kalmaları, bu türden sebeplerle cezalandırılma, işkence görme, ölüm tehlikesi içinde bulunma vb. türden durumlar, zorunlu göçün gerçekleştirilmesindeki en önemli sebepler arasındadır:

“Göç sürecine dahil olan kişi veya topluluklar yaşadıkları toprakları kendi rızalarıyla, yani serbest veya gönüllü olarak (voluntary migration) terk edebilecekleri gibi, ölüm tehlikesi, işkence görme ve cezalandırılma korkusu, birtakım şahsi hürriyetlerin sınırlandırılması ve resmi otoritelerin baskıları sonucunda zorunlu olarak (forced migration) da terk edebilirler” (Adıgüzel, 2016, s.19).

Bu konuyla ilgili olarak gönüllü-zorunlu kategorik ayrımına ilişkin değinilmesi gereken bir nokta vardır. Göçün biçimine ilişkin mevcut kategoriler kimi zaman ampirik olanı karşılamakta yetersiz kalmaktadırlar. Bununla birlikte göçe iten sebeplerin iç içe geçmişliği, herhangi bir göç hareketinin biçimsel olarak hangi kategoride değerlendirilmesi gerektiği konusunda karmaşa yaratmaktadır. Bu konuda Faist (2003), göçün neden ve nasıl gerçekleştirildiğine dair gönüllü-zorunlu ayrımına değinmiştir. Faist, gönüllü göç hareketi içinde değerlendirebileceğimiz ekonomik sebepli bir göçün, aslında kişinin yaşamını idame ettirebilmesi açısından “zorunda” olması sonucunda gerçekleşmiş olabileceğini, bu durumun ise kişinin göç hareketini gerçekleştirme konusunda “gönüllü” olması üzerinde önemli bir etki yarattığını belirtmektedir. Zorunlu göç kategorisinde değerlendirilen nüfus hareketlerinde ise tehditkâr bir dış baskı sebebiyle, kişilerin kendi yaşamlarını kurtarabilmek ve insan onuruna yakışır bir

şekilde yaşayabilmek için ikamet etikleri yerleri terk etmek zorunda kalmaları söz konusudur.

Zorunlu ve gönüllü göç ayrımında vurgunun, fiziksel zorlamanın yani bir dış baskının varlığı ya da yokluğu üzerinde olduğunu belirten Faist (2003), sürgüne yollama, işkence, sınır dışı etme, tehcir ve grupların kovuşturulması vs. sebeplere dayanarak gerçekleşen göç hareketinin zorunlu göçmenleri doğurduğunu belirtmiştir. Ancak, zorunlu-gönüllü kategorik ayrımında sebeplerin yalnızca fiziksel bir zorlama üzerinden değerlendirilmesinin, göçmenin yaşadığı bölgede onu göçe iten diğer türden faktörlerin, “gönüllü” göçün gerçekleşmesine yol açan zorlayıcı özelliklerinin ihmal edilmesine yol açabileceğini belirtmiştir. Faist, gönüllü-zorunlu ayrımındaki tartışmaya ilişkin düşüncelerini şu şekilde ifade etmiştir:

“Mesela kuraklıktan kaçan Sahra’daki köylüler gönüllü göçmen mi yoksa zorunlu göçmenler midir? Anayurtlarındaki yüksek işsizlik oranından kurtulmaya çabalayan göçmenler gerçekten de tam anlamıyla gönüllü göçmenler midir? Ayrıca ekonomik göçmenler ile mülteciler arasında bir çizgi çekmek de zor olabilir, zira gelişmekte olan ülkelerde kriz olgusu daha kötüleşmekte ve toplumun bütün kesimleri bundan zarar görmektedir. Ama yine de yoksulluk ile göçmen akışları arasındaki ilişkiyi basite indirgemek oldukça kolay olacaktır. Aşırı yoksulluğun mülteciler doğurduğu fikri, aşırı ekonomik mahrumiyet koşullarının genellikle kitlelerin uluslararası mülteci statüsü iddia etmeleriyle sonuçlanmadığı gerçeğiyle çelişir” (Zolberg, Suhrke ve Aguayo 1989 akt. Faist, 2003, s. 48, 49).

Kaynak ülke, hedef ülke, transit ülke kavramları da göç olgusuna dair temel kavramlardan diğerleri olup, bu kavramlara göç çalışmalarında sıklıkla değinilmektedir. Kaynak ülke kavramı, Göç Terimleri Sözlüğü’nde şu şekilde tanımlanmıştır: “Göç akınlarının (düzenli ya da düzensiz) kaynağı durumundaki ülke” (IOM, 2013, S.63). Hedef ülke ise şu şekilde tanımlanmaktadır: “Göç akınları (düzenli ya da düzensiz) için varılacak hedef konumundaki ülke” (IOM, 2013, s.41).

Türkiye’nin coğrafi konumu, hedef ülkelerden bazılarının bulunduğu Avrupa kıtasına bir köprü olma niteliği taşıması dolayısıyla transit ülke olarak değerlendirilmesine yol açmaktadır. Göç Terimleri Sözlüğü’ne göre transit ülke kavramı şu şekildedir: “Göç akınlarının (düzenli ya da düzensiz) içinden geçtiği ülke” (IOM, 2013, s.86). Transit göç kavramı ise henüz hedef ülkeye

ulaşılmamış olduğuna işaret etmektedir: “Transit göç, geçiş halinde ya da göç yolculuğunda ara duraklardan birinde bulunduğunu, hedef noktasına henüz ulaşılmadığını ve bir bitmemişliği ifade eder. Göç gönderen noktadan ulaşılması hedeflenen noktaya varışta geçilen ve belki de beklenen bir noktayı işaret eder” (Şirin Öner, 2016, s.17).

Göç hareketini gerçekleştiren kişi/kişiler olarak göçmen (migrant) kavramı, göç olgusuna dair yapılan bir araştırmada gerek göç türlerinin belirlenmesinde gerekse de gerçekleştiriliş tarzının tespitinde niyeti, düşüncesi, koşulları dikkate alınan önemli bir unsurdur.

“Uluslararası düzeyde genel kabul gören bir göçmen tanımı bulunmamaktadır. Göçmen teriminin, “kişisel rahatlık” amacıyla ve dışarıdan herhangi bir zorlama unsuru olmaksızın ilgili kişinin hür iradesiyle göç etmeye karar verdiği durumları kapsadığı kabul edilmektedir. Dolayısıyla bu terim, hem maddi ve sosyal durumlarını iyileştirmek hem de kendileri veya ailelerinin gelecekte beklenenlerini arttırmak için başka bir ülkeye veya bölgeye göç eden kişi ve aile fertlerini kapsamaktadır” (Uluslararası Göç Örgütü [IOM], 2009, s.37).

Ancak Göç Terimleri Sözlüğü (2013), yukarıdaki açıklamaya ek olarak, göçün sebepleri, yapılış tarzı fark etmeksizin göçmen (migrant) kavramının daha geniş bir kapsama sahip olduğuna işaret eden şu ifadelerle yer vermiştir:

“Birleşmiş Milletler göçmeni, sebepleri, gönüllü olup olmaması, göç yolları, düzenli veya düzensiz olması fark etmeksizin yabancı bir ülkede bir yıldan fazla ikamet eden bir birey olarak tanımlar. Bu tanım kapsamında, turist veya işadama statüsüyle daha kısa sürelerde seyahat eden kişiler göçmen olarak değerlendirilmemektedir. Ancak yaygın kullanım, tarım ürünlerinin ekimi veya hasadı için kısa sürelerde seyahat eden mevsimsel tarım işçileri gibi kısa dönemli göçmenlerin bazı türlerini de kapsar” (IOM, 2013, s.37).

Göç çalışmalarında sıklıkla konu edilen bir başka kavram ise iç göçtür. “Bir ülkenin kendi sınırları içinde gerçekleşen nüfus hareketleri ‘iç göç’ olarak tanımlanmaktadır. Buna göre iç göçler, bir bölgeden başka bir bölgeye, bir kentten başka bir kente, kırsaldan kente ya da kentten kırsala olmak üzere çeşitli yollarla gerçekleşmektedir” (Sayın, Usanmaz ve Aslangiri, 2016, s.2). Uluslararası bir sınırın aşımı ilkesine göre gerçekleşen dış göç ise şu şekilde tanımlanmaktadır:

“Bir ülke vatandaşlarının bir başka ülkeye kalıcı olarak gidip yerleşmesi, dış göç olarak tanımlanmaktadır. Bireylerin yaşadıkları ülkeyi terk etmelerinin nedeni daha iyi koşullarda yaşamak gibi gönüllü ve bireysel kararlara

dayanabileceği gibi, birtakım sebeplerden dolayı devletlerin vatandaşlarını buna zorlaması yoluyla da gerçekleştirilmektedir” (Uslanmaz, Sayın ve Aslangiri, 2016, s.3).

Göç hareketlerine ilişkin yapılan sınıflamalardan biri de süreyle ilişkindir. Bu durumda, kısa süreliğine göçmen ile uzun süreli göçmen tipleri ortaya çıkar. Kısa süreli göçmen şu şekilde tanımlanmaktadır: “Dinlenme, tatil, arkadaş ya da akraba ziyareti, iş veya tıbbi tedavi amaçlarıyla gerçekleşen hareketler dışında, en az üç aylığına ama bir yıldan az olmak üzere, kendi olağan ikamet yeri dışında başka bir ülkeye giden kişi” (IOM, 2013, s.57). Uzun süreli göçmen tanımında ise kriter, en az bir yıl boyunca gelinen ülkede ikamet etmektir: “Olağan ikamet ülkesinden ayrılarak en az bir yıllığına başka bir ülkeye giden ve varış ülkesi gerçekte yeni olağan ikamet ülkesi haline gelen kişi. Çıkış ülkesi açısından, söz konusu kişi uzun vadeli ülke dışına giden göçmen (emigration), varış ülkesi açısından ise uzun vadeli ülkeye gelen göçmen (immigration) sayılır” (IOM, 2013, s.89).

Uluslararası göçün gerçekleştiriliş biçimi ile hedef ülkede kalışa ilişkin yasal kurallara riayet etme/etmeme durumuna göre belirlenen iki önemli kavram bulunmaktadır. Bunlar; düzenli göç ve düzensiz göç kavramlarıdır. Özellikle Türkiye’ye yönelen göç hareketlerinde iki önemli sınıflamaya işaret eden bu kavramlar şu şekilde açıklanmaktadır: “(1) daha çok “yasal” çerçeveler içerisinde gerçekleşen ya da “kayıtlı” göç hareketlerini anlatan düzenli göç, ki bu, Türkiye’ye çalışma ya da eğitim amaçlı gelen kişilerden ve oturma ve çalışma izni bulunan aile üyelerinden oluşmaktadır ve (2) mekik göçü, transit göç, sığınmacı ve mülteci hareketlerini de kapsayan ve daha çok “yasadışı” ya da “kayıt dışı” göç hareketlerine gönderme yapan düzensiz göç” (Erder ve Arkadaşları, 2014, s.223). Düzensiz göçmenlerin hedef ülkeye ulaşmasında insan kaçakçıları ve insan tacirleri devreye girmektedir: “Öte yandan günümüzde göç ve suç kavramlarının beraber anılmasının en başta gelen sebebi şüphesiz yasaların ihlal edilmesi, göçmenlerin çeşitli yönlerden istismar edilmesi ya da sömürülmesinde birincil rol oynayan insan kaçakçıları (*human smugglers*) ve insan tacirleridir (*human traffickers*)” (Yılmaz, 2014, s.1689).

İnsan kaçakçılığı ise Göç Terimleri Sözlüğü'nde şu şekilde ifade edilmiştir: "Doğrudan veya dolaylı olarak, maddi ya da diğer maddi çıkar elde etmek amacıyla, bir kişinin, vatandaşı olmadığı ya da daimi olarak ikamet etmediği bir devlete yasadışı girişinin sağlanması. İnsan ticaretinden farklı olarak göçmen (insan) kaçakçılığında sömürü, zorlama ya da insan hakları ihlali yoktur" (IOM, 2013, s.37).

Uluslararası göç çalışmalarında ülkemizde, Türkiye'nin göç tarihiyle de ilişkili olması dolayısıyla sıklıkla çalışılmış konulardan biri işçi göçüdür. II. Dünya Savaşı sonrasında hızlı bir toparlanma sürecine giren fakat işgücü açığı bulunan Avrupa ülkeleri ile işçi gönderen çevre ülkeler açısından farklı etkiler yaratan ve sonuçları itibariyle çalışmalara hala konu olan işçi göçü şu şekilde açıklanmaktadır:

"Bir ülkede oluşan işgücü açığının bir diğer ülkedeki işgücü fazlasıyla giderilmesi, işçi göçüyle mümkündür. Özellikle gelişmekte olan ülkelerde nispeten ucuz olan vasıfsız işgücü gelişmiş ülkelerdeki pahalı işgücünün yerine ikame edilmektedir. Bu durum işgücü piyasasında rekabeti arttıracak ve ücretleri düşürecektir. Diğer yandan gelir seviyesi yüksek, göç alan ülkedeki işverenler için ise uluslararası piyasalarda kaybettikleri 'mukayeseli üstünlüğü', maliyeti düşürerek yeniden yakalama imkânı anlamına gelmektedir" (Uslanmaz, Sayın ve Aslangiri, 2016, s.3).

Son dönem Türkiye'nin de deneyimlediği uluslararası göç türlerinden biri de beyin göçüdür: "Eğitimli, nitelikli, uzmanlaşmış bireylerin gelişmiş ülkelere daha iyi statü ya da yüksek gelir elde etmek amacıyla göç etmesidir. Son zamanlarda, Rusya'dan Amerika'ya, Avrupa'ya ve Kanada'ya büyük ölçüde beyin göçü gerçekleşmektedir" (Zhanadilova, 2018, s.117).

Günümüzde Türkiye'nin güney ve güney-batı kıyılarına yönelik artan bir yoğunlukla gerçekleşen ve "daha iyi bir yaşam" arzusu ile bireysel kararlara göre gerçekleştirilen uluslararası göç türü emekli göçüdür.

"Literatürde uluslararası emekli göçü olarak ifadesini bulan ancak yaşlı göçleri olarak da adlandırılabilen bu nüfus hareketi, refah toplumlarına ait bir demografik özelliktir. Uluslararası emekli göçleri, yüksek refah, erken emeklilik, uzun ömür, uluslararası turizm hareketleri gibi etkenlerin yanı sıra, kıyılara ve ılıman iklim koşullarına duyulan çekimin de rol oynaması sonucunda beşeri ve fiziki bir dizi faktörün etkisi sonucunda ortaya çıkmış ve bugün dünyada geniş emekli bölgeleri belirlemiştir" (Südaş, 2008, s.136).

Türkiye'nin son dönem göç deneyiminde yoğunluğu göz çarpan bir diğer göç biçimi ise döngüsel göçtür. Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından ekseriyetle eski birlik üyelerinden ülkemize doğru gerçekleşen bu göç türünde mevsimlik işçilik ya da bavul ticareti yapılmaktadır. Göçmenlerin çoğu Türkiye'ye yasal yollarla girmekte, kalışlar kısa süreliğine olmakta ya da kalışın uzamasıyla birlikte vize süresinin dolması nedeniyle Türkiye'de düzensiz göçmen konumunda kalmaktadırlar:

“Göçmenler geldikleri ülkeler temelinde incelendiğinde, Moldova, Ukrayna, Rusya, Gürcistan, Romanya gibi ülkelerden gelenlerin ağırlıklı olarak, ev işleri, fuhuş, eğlence, tekstil, inşaat ve turizm gibi alanlarda geçici olarak istihdam edildikleri görülmektedir. Bir anlamda bavul ticareti ya da mekik göçü - aynı kişinin defalarca gelip gitmesi - çerçevesinde oluşan bu göç hareketleri içinde göçmenlerin büyük bir çoğunluğu Türkiye'ye yasal yollardan giriş yapmakta, ancak vize süreleri dolduktan sonra da ülkede kalmaya devam ederek kayıtdışı göçmen durumuna düşmektedir” (Erder ve Arkadaşları, 2009, s.235).

Bu araştırmanın konusu itibariyle sıklıkla ele alınacak göçmen türlerinden biri, genellikle zorunlu göç başlığı altında değerlendirilen mültecilerdir. 1951 Cenevre Sözleşmesi'ne göre, “1 Ocak 1951'den önce¹ meydana gelen olaylar sonucunda ve ırkı, dini, tabiiyeti, belli bir toplumsal gruba mensubiyeti veya siyasi düşünceleri yüzünden, zulme uğrayacağından haklı sebeplerle korktuğu için vatandaşı olduğu ülkenin dışında bulunan ve bu ülkenin korumasından yararlanamayan, ya da söz konusu korku nedeniyle yararlanmak istemeyen yahut tabiiyeti yoksa ve bu tür olaylar sonucu önceden yaşadığı ikamet ülkesinin dışında bulunan, oraya dönemeyen veya söz konusu korku nedeniyle dönmek istemeyen her şahıs” mülteci tanımına girmektedir².

1951 Cenevre Sözleşmesi'nin ardından mülteciliğe ilişkin başka bölgesel anlaşmalar da yapılmıştır. Bunlardan Afrika Birliği Örgütü'nün 1969'da kabul etmiş olduğu Mülteci Sözleşmesi, önde gelen anlaşmalardan biridir. “Sözleşmeye göre, “mülteci deyimi, dış saldırı, işgal, yabancı egemenliği veya

¹ 1967 Protokolü ile “1 Ocak 1951” tarih sınırlaması kaldırılarak, mülteci tanımının gerektirdiği her şahıs, Cenevre Sözleşmesi'nde içerilen hukuki hak ve yükümlülükler kapsamına girmektedir.

² Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği Türkiye Temsilciliği, Mültecilerin Hukuki Statüsüne İlişkin Sözleşme, <http://www.multeci.org.tr/wp-content/uploads/2016/12/1951-Cenevre-Sozlesmesi-1.pdf>, (15.09.2019)

vatandaşı olduğu kendi ülkesinin bir bölümünde ya da bütününde kamu düzenini ciddi bir biçimde tehdit eden olaylar yüzünden, ülkesi dışında başka bir yere sığınmak için yaşadığı yerden ayrılmak zorunda kalan her insanı kapsar” (Barkın, 2014, s.334). Latin Amerika ülkelerine ait Cartagena Mülteciler Bildirisi ise 1951 Cenevre Sözleşmesi ile 1967 Protokolü’nü kabul etmekle birlikte, mülteci kavramının genişletilmesi gerektiği üzerinde durmuştur. Bildiride mültecilik kavramının, “yaygın şiddet, dış saldırı, iç çatışmalar, yaygın insan hakları ihlalleri, ya da kamu düzenini ciddi olarak bozan durumlardan dolayı hayatları, güvenlikleri ya da özgürlükleri tehdit altında olduğu gerekçeleriyle ülkelerinden kaçan kişileri” (Özcan, 2005, s.21) de mülteci tanımının kapsamı içerisinde değerlendirmek gerektiği yer almaktadır. Mülteciliğe ilişkin yapılmış olan bu anlaşmaların, mülteciliği doğuran koşulların, temelde kişinin kendi iradesi dışında gelişen ve can güvenliğini tehdit eden dışsal unsurların meydana gelmesi bağlamında değerlendirdiklerini görmekteyiz.

1948 tarihli İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi’nde “Herkesin zulüm altında başka ülkelere sığınma ve sığınma olanaklarından yararlanma hakkı vardır³” ilkesi ve mülteciliğe ilişkin uluslararası/bölgesel nitelikte anlaşmaların kabul etmiş buldukları temel prensiplerinden referansla iltica hakkı temel bir insan hakkıdır. Bununla birlikte bu sözleşmelere taraf devletler, geri göndermeme ilkesi gereği, kendi topraklarına sığınma amacıyla gelen kişi/grupları sınır dışı edemez. Göç Terimleri Sözlüğü;(2013)’nde sığınma hakkına ilişkin şunlardan bahsedilmiştir:

“Bir Devletin geri göndermeme (non-refulman) ilkesi ve uluslararası veya ulusal düzeyde tanıdığı mülteci haklarına dayalı olarak topraklarında verdiği bir koruma türü. Vatandaşı olduğu veya ikamet ettiği ülkede koruma sağlanamayan, bilhassa ırkı, dini, tabiiyeti, belirli bir sosyal gruba mensubiyeti ya da siyasi görüşü nedeniyle zulüm görmekten korkan kişiye verilir.”(s.73).

İltica hakkıyla bağlı olarak sığınmacı kavramı, özellikle Suriyelilerin kitlesel göçünde, bu göçün aktörlerini ve haklarını tanımlama bakımından

³ İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi, BM Enformasyon Merkezi Ankara, http://www.unicankara.org.tr/doc_pdf/h_rigths_turkce.pdf, (04.10.2019).

mülteci kavramı ile beraber sıklıkla tartışmalara konu olmuştur:“Ülkesini terk ederek, mülteci olduğu iddiasıyla bir başka ülkeye sığınan, ancak henüz mülteci olup olmadığı hakkında yetkili ulusal otoriteler ve/veya BMMYK (Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği) tarafından karar verilmemiş kimselerdir⁴.” Başvurusu kabul edilmeyen sığınmacılar ise buldukları ülke tarafından kalma izni verilmemişse ülkeyi terk etmek zorundadırlar.

Zorunlu olarak uluslararası sınırların aşımını içeren ve bu durum karşısında devletlerin hızlı bir şekilde karar ve tedbirler almasını gerektiği bir göç türü olan toplu/kitlesele göç şu şekilde tanımlanmaktadır: “Menşei ülke dışına (istisnai ve düzensiz) gruplar halinde hareket. Toplu göç çok sayıda kişinin katıldığı bir hareket ya da belirli bir zamanda toplumun bir kısmının hareket etmesi anlamına gelir” (IOM, 2013, s.85). Kitlesele göç niteliği taşıyan mübadele göçleri, uluslararası ve zorunlu nitelik taşıyan, ülkemiz tarihinin erken dönemlerine damgasını vurmuş bir göç türüdür. İki ülke arasında yapılan anlaşmaya dayalı olarak gerçekleşen mübadele göçlerine ilişkin şu şekilde bir açıklama yapılmaktadır: “Kelime anlamı ‘değiş-tokuş’ olan mübadele, iki ülkenin kendi aralarında anlaşarak ‘vatandaşlarını karşılıklı olarak değiştirmesi’ anlamına gelmektedir. Özellikle savaş sonrası değişen sınırlar yüzünden, başka bir ülkenin eline geçen topraklarda kalan nüfusun ana ülke ile bağlarının kopmaması, kültür ve din gibi devamlılıkların sağlanması için başvurulan bir yöntemdir” (Uslanmaz, Sayın ve Aslangiri, 2016, s.3).

Zorunlu göçün kitlesele nitelikte gerçekleşmesi, olayın doğası gereği bireysel kayıt alma işlemini engellemektedir. Bu durumda, devletler bu türden göç hareketlerinde geçici koruma statüsü vermektedirler. Geçici koruma düzenlemesi, Uluslararası Göç Örgütü (2013) tarafından şu şekilde tanımlanmıştır: “Çatışma veya yaygın şiddet ortamlarından kitlesele olarak kaçıp gelen kişilere öncesinde bireysel statü belirleme işlemine tabi tutulmaksızın Devlet tarafından geçici koruma sağlama konusunda geliştirilen düzenleme”. Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, devletlerin “geri göndermeme” ilkesine riayet

⁴ “Mülteci Sözlüğü”, bianet, 20.06.2019, <https://m.bianet.org/bianet/insan-haklari/2938-multeci-sozluqu>, (04.10.2019)

ederek, kitlesel sığınma olaylarını kabul etmesini, kriz durumlarında uygulanan pratik bir çözüm yolu olarak ifade etmiştir: “Geçici koruma, kitlesel akın olaylarında acil çözümler bulmak üzere geliştirilen bir koruma biçimidir. Devletlerin geri göndermeme yükümlülükleri çerçevesinde kitleler halinde ülke sınırlarına ulaşan kişilere, bireysel statü belirleme işlemleri ile vakit kaybetmeden, uygulanan pratik ve tamamlayıcı bir çözüm yoludur⁵.”

Artan küresel ısınma ve yol açtığı doğal felaketler sebebiyle gündemde bulunan ve gelecekteki durumuna ilişkin kaygı duyulan bir göç türü de iklim kaynaklı göçlerdir. “İklim kaynaklı göç: Bu göç türü tabiat, iklim ve doğa olaylarına bağlı biçimde gerçekleşir. Kuraklık, kıtlık, tsunami gibi doğal afetler göçü etkileyebilmektedir” (Zhanadilova, 2018, s.117). İklim kaynaklı göçler sonucunda zorunlu olarak yer değiştiren kişiler, ülke içerisinde bu hareketi gerçekleştirmelerinin yanı sıra uluslararası sınırların aşılması da söz konusu olabilmektedir. Ancak iklim mültecilerinin uluslararası hukuki statü ve haklarına ilişkin henüz net bir çerçeve oluşturulamamıştır: “Bu sebeple devletlerin, milletlerarası hukuk, insan hakları hukuku ve çevre hukuku bağlamında iklim mültecilerine koruma sağlama yükümlülüğünün olup olmadığı ve eğer varsa bu yükümlülüğün kapsamının ne olacağı henüz belli değildir”(Ekşi, 2016, s.18).

Türkiye’nin göç tarihinde yaşanmış insan hareketlerinden biri olan ülke içinde yerinden edilme ise zorunlu göç başlığında değerlendirilen bir diğer kavramdır. “Silahlı çatışma, şiddet, insan hakları ihlalleri, doğal ya da insan yapımı felaketler sonucu uluslararası bir sınır geçmeksizin evlerini ve ikamet ettikleri bölgeyi terk ederek daha güvenli bir bölgeye göç etmek zorunda kalan kişidir” (Adıgüzel, 2016, s.6). Ülke içinde yerinden edilmiş kişilerin mevcut koşullarının, mülteci statüsündekiler ile benzer mahrumiyetleri içermesine rağmen, bu statünün uluslararası sınırların aşımı ilkesine dayanması sebebiyle uluslararası kanallara başvuramamaları, yasal düzenlemelerin, göç hareketlerinin kategorilendirilmesinde etkili faktörlerden biri olduğunu göstermektedir.

⁵ “Geçici Koruma Hakkında”, Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, <https://www.goc.gov.tr/>, (04.10.2019)

Sonuç olarak göç, çeşitli şekillerde ve sebeplere dayanarak gerçekleşmektedir. Göç olgusuna ilişkin kavramlar, göçmenin niyetinden göç etme kararında etkili olan nedenlere, göçün gerçekleştiriliş tarzından varış ülkesindeki hukuki prosedürlere kadar pek çok unsurun değerlendirilmesi sonucu oluşturulmaktadır. Öte yandan, ilticaya konu olan kavramların belirlenmesinde ulusal sınırların aşılmadığı, ilticanın kitlesel/bireysel boyutta olması, ülkelerin ilticaya ilişkin yapılan uluslararası/bölgesel nitelikte anlaşmalara taraf olup olmadığı, taraf ise sözleşmeye ilişkin hükümleri hangi koşullara bağlı olarak kabul ettiği, kişinin iltica sonucunda hukuki prosedürün hangi evresinde olduğu vb. gibi durumlar, göç hareketini gerçekleştiren kişilere ilişkin çeşitli kavramlar üretilmesine sebep olmaktadır. Bu kavramların üretilmesinde devletlerin politik kararlarının da etkili olduğunu, örneğin “şartlı mülteci” kavramında da olduğu gibi söylemek mümkün görünmektedir. Günümüzdeki koşullar bağlamında daha da karmaşık bir hale gelen göç olgusuna dair kavramların çeşitlenmesi ve zenginleşmesi yapılan araştırmalar aracılığıyla sağlanmaktadır.

1.1.3. Uluslararası Göç

Uluslararası bir sınırın aşılması prensibine göre tanımlanan uluslararası göç kavramı, Göç Terimleri Sözlüğü’nde (2013) şu şekilde tanımlanmıştır: “Kişilerin geçici veya daimi olarak başka bir ülkeye yerleşmek üzere menşei ülkelerinden veya mutad olarak ikamet ettikleri ülkeden ayrılmaları. Dolayısıyla, uluslararası bir sınırın geçilmesi söz konusudur.” Uluslararası göçün uzun bir geçmişi ve gerçekleştiği dönemin bağlamıyla şekillenen sebepleri olmakla birlikte günümüzde ulaşım ve iletişim teknolojilerindeki gelişmeler, uluslararası göçün içerdiği risk ve maliyetleri azaltarak hız ve yoğunluk kazanmasına sebep olmaktadır. Küreselleşmenin bu son döneminde meydana gelen değişimler bağlamında arka planı sürekli şekillenen ve yapılış tarzı çeşitlenen uluslararası göçün incelenmesi, yarattığı etkiler de göz önünde bulundurulduğunda önem kazanmaktadır. Bu bölümde tarihsel süreç içerisinde uluslararası göçü meydana

getiren koşullar ile uluslararası göç türleri ele alınarak, konuya ilişkin bilgi aktarılmaya çalışılacaktır.

1.1.3.1. Uluslararası Göç Kapsamındaki Göç Türleri

Uluslararası göçün gerçekleşmesi öncelikle politik bir sınırın aşılması ve sonrasında da göç eden ve göçü alan toplulukları farklı alanlarda ve biçimlerde etkilemesi açısından sosyal bilimlerin bu olguyu mercek altına alarak, onun üzerine kavramlar ve kategoriler oluşturmalarına ve böylece araştırmalar yapmalarına neden olmuştur. Ancak uluslararası göç hareketlerinin günümüzde çeşitlilik arz etmesi onları belirli bir kategorinin içinde değerlendirilmesini zorlaştırırken, olgu ve süreçler kolaylıkla bir kategoriden diğerine geçiş yapabilmektedir:

“Ancak bugün birçok araştırmacı uluslararası göçe ilişkin ortaya çıkan farklı olgu ya da durumları ikili ve karşıt kategoriler üzerinden anlamaya ve sınıflandırmaya çalışıyor; vasıflı-vasıfsız ya da yasal-yasal olmayan göçmen, göç alan ve veren ülke ve benzeri... Ancak uluslararası göçle ilgili olgu ve süreçler her zaman bu dar kalıplar içerisine sığdırılmayabilir ya da göçmenler veyahut olgular bir kategoriden diğerine sürekli olarak geçiş halinde olabilir” (Şirin Öner, 2016, ss.13,14).

Uluslararası göç çatısı altında değerlendirilebilecek olayların bilimsel olarak incelenmesi adına oluşturulmuş uluslararası göçe dair kavramlar, günümüz dünyasına ayak uydurmakta güçlük çekmektedirler. Fakat bu alana yönelik kavramsal tartışmalar, bu çalışmanın kapsamını aştığı için, üzerinde büyük oranda uzlaşmış kavramlar ele alınarak, konu işlenmeye devam edilecektir. Uluslararası göç kavramı, Göç Terimleri Sözlüğü’nde şu şekilde tanımlanmıştır: “Kişilerin geçici veya daimi olarak başka bir ülkeye yerleşmek üzere menşei ülkelerinden veya mutad olarak ikamet ettikleri ülkeden ayrılmaları. Dolayısıyla, uluslararası bir sınırın geçilmesi söz konusudur” (IOM, 2013, s.88).

Suriyeli mültecilerin, ülkelerinde çıkan iç savaş sebebiyle komşu ülkelere zorunlu ve kitlesel nitelik taşıyan göç hareketini gerçekleştirmeleri, bu çalışmada uluslararası göçün yanı sıra zorunlu göçü ve bu kavramların altında sıralanan göç türlerinin diğerlerine nazaran daha kapsamlı olarak ele alınmasına sebep

olmaktadır. Bununla birlikte dünyada oldukça yaygınlaşan ve ülkemizdeki Suriyeli mültecilerin bir kısmının da gerçekleştirdikleri düzensiz göç kavramı, Türkiye'nin coğrafi konumu bağlamıyla ilintili olarak transit ülke ve transit göç kavramları da ele alınacaktır.

Daha önceki bölümde verilmiş olduğu üzere, konunun akışı gereği zorunlu göç kavramının tanımını tekrar etmek gerekirse, zorunlu göç; insanların yaşamlarını tehdit eden dış baskılar sebebiyle yaşadıkları yerleri terk etmeleri sonucunda gerçekleşir:

“İnsanların hayatta kalabilme amacıyla çatışma, doğal afetler, kıtlık, salgın hastalık, etnik baskılar ile diğer toplumsal, iktisadi ve siyasal nedenlerle topluca yer değiştirmesi anlamına gelen zorunlu göç, mülteci, sığınmacı ve yerinden edilmiş insanları içermektedir. Savaşlar, krizler, deprem vb. doğal afetler sonucunda yaşanan zorunlu göç hareketleri, özellikle 20.yüzyılda sayısal olarak ciddi biçimde artış göstermiştir” (Şirin Öner, 2016, s.17).

Göçmenin içinde bulunduğu kategori, statüsünü ve buna bağlı olarak hak ve yükümlülüklerinin neler olacağını belirlediği için önem arz etmektedir. Zorunlu göçmenler politika yapıcılar tarafından üç boyutta sınıflandırılmışlardır, bunlardan ilki mekândır. Yerinden edilme durumunun meydana geldiği mekan esas alındığında uluslararası sınırı geçenler mülteci, sığınmacı ve uluslararası göçmen gibi terimler ile ifade edilirken, kendi ülkelerinin sınırları dahilinde zorunlu göçü gerçekleştirenler ise ülke içinde yerinden edilmiş kişiler veya ülke içi göçmenler olarak adlandırılmaktadırlar. Ancak göçmen, ilgili ulusal ve uluslararası mevzuat tarafından başvurusu kabul görürse içinde bulunduğu kategoriden diğerine de geçebilmektedir. Bu durumda karşımıza bir ikinci boyut olarak zorunlu göç hareketinin nedeni çıkmaktadır. Nedenler, uluslararası göç anlaşmaları kapsamında irdelenerek, kişinin hangi tanım içerisinde değerlendirileceğini belirler. Yerinden edilen kişiler, 1951 Cenevre Sözleşmesi kapsamında gerekli gerekçelere sahiplerse iltica talebinde buldukları ülke tarafından kabul edilip “mülteci” statüsünde değerlendirilebilmektedirler. Cenevre Sözleşmesi dışında bazı bölgesel anlaşmalar ve BMMYK⁶'nın mülteci olarak kabul ettiği kişiler de bulunmaktadır. Bunun yanı sıra belirtmekte fayda

⁶ Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği

var ki, çevresel felaketler ve iklim değişikliği gibi sebeplerle zorunlu göçe dahil olan kişiler için hukuki olarak bağlayıcı herhangi bir tanım bulunmamaktadır. Göçmen tipolojilerinin belirlenmesinde üçüncü boyut ise yerinden edilmenin zamanıdır. Zorunlu göçün gerçekleştiği ilk zaman zarfında bu kişilerin barınma, korunma ve diğer elzem ihtiyaçlarının karşılanması aciliyet gösteren bir durumdur. Kimi zaman yerinden edilme halinin uzadığı ve halen kamplarda ikamet etmek zorunda olan birçok grup da bulunmaktadır ve bunlar “uzun süren mülteci durumu” olarak ifade edilen başlık altında değerlendirilmektedirler (Ceki Hazan, 2016, s.185).

İnsanların yaşamlarını tehdit eden bir duruma karşı, yaşadıkları yerleri terk etme mecburiyetinde kalmaları sonucunda gerçekleşen zorunlu göç, genel kabule göre, ülke içinde yerinden edilmiş kişiler, mülteciler, sığınmacılar vb. belirli kıstaslara göre belirlenen alt kavramlara bölünmektedir. Yaşadığı ülkeyi ırkı, etnik kökeni, dini, tabiiyeti veya siyasi/sosyal nitelikli, baskılar sebebiyle terk ederek zorunlu göç hareketini gerçekleştiren kişinin varış ülkesinde “geri göndermeme” ilkesi ve yapılan anlaşmalara istinaden ilgili kişiye verilen koruma türü ise sığınma/iltica olarak adlandırılmaktadır. İltica hakkı, İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi’nin 14.Maddesinde de belirtilmiş olduğu üzere, temel bir insan hakkıdır ve bu sebeple bu sözleşmelere taraf devletler, sığınma talep eden kişi/grupları kabul etmek ve korumakla yükümlüdürler:

“Bir devletin geri göndermeme (non-refulman) ilkesi ve uluslararası veya ulusal düzeyde tanıdığı mülteci haklarına dayalı olarak topraklarında verdiği bir koruma türü. Vatandaşı olduğu veya ikamet ettiği ülkede koruma sağlanamayan, bilhassa ırkı, dini, tabiiyeti, belirli bir sosyal gruba mensubiyeti ya da siyasi görüşü nedeniyle zulüm görmekten korkan kişiye verilir” (IOM, 2013, s.73).

Bununla birlikte iltica hakkına ilişkin değinilmesi gereken bir konu, mültecilerin yasal korunmasına ilişkin uluslar arası otorite olarak kabul edilen 1951 Cenevre Sözleşmesi’nde, önemli bir eksiklik olarak kabul edilen “sığınma hakkı”nın tanımlanmamış ve bir zorunluluk olarak değerlendirilmemiş olmasıdır. Sözleşme, İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi’nde belirtilmiş bulunan temel ilkeleri gözetmekle birlikte, sözleşmeye taraf olan bazı devletlere ağır yük getirebileceği sebebiyle zorunluluktan ziyade, uluslararası işbirliğini de

kapsayan ve olanaklar dahilinde bir “gönüllülük” esasına atıfta bulunmaktadır.⁷ Ancak sözleşmenin 33. Maddesinin 1. Fıkrasında yer alan “Hiçbir Taraf Devlet bir mülteciyi, ırkı, dini, tabiiyeti, belli bir sosyal gruba mensubiyeti veya siyasi fikirleri dolayısıyla hayatı ya da özgürlüğü tehdit altında olacak ülkelerin sınırlarına, her ne şekilde olursa olsun geri göndermeyecek veya iade (“refouler”) etmeyecektir.”⁸ Sığınma hakkı konusuna ilişkin 1967 yılında BM Ülkesel Sığınma Bildirisi’ ile bir düzenleme yapılmak istenmiştir. Bu bildiri de “sığınma hakkı”na devletlere bir zorunluluk olarak değil, bir tavsiye olarak atıfta bulunulmuştur. Bildiriye yapılan düzenlemeye ilişkin Özcan (2005) şunları ifade etmiştir:

“Bu bildiri, İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi’nin 14. Maddesinde düzenlenen sığınma hakkının tanımlanmasının barışçıl ve insani bir eylem olduğu, dolayısıyla başka bir devlet tarafından düşmanca bir eylem olarak kabul edilemeyeceği gibi sığınmaya ilişkin uygulamalarda birtakım ilkeler belirlenmiş ve devletlerin bu ilkelere uymalarını tavsiye etmiştir” (s.17).

Uluslararası sınırın zorunlu göç hareketi ile aşılmasında iltica hakkı ile ilişkili kavramlardan biri, sığınmacı kavramıdır: “Zulüm veya ciddi zarardan korunmak amacıyla, kendi ülkesi dışında bir ülkede güvenlik arayışında olan ve ilgili ulusal ya da uluslararası belgeler çerçevesinde mültecilik statüsüne ilişkin yaptığı başvurunun sonucunu bekleyen kişi.” (IOM, 2013, s.74). Zorunlu göç hareketini gerçekleştiren kişinin, kaynak ülkeden sonra ulaştığı ilk güvenli devleti belirten “güvenli üçüncü ülke” kavramı ise şu şekilde tanımlanmıştır: “Güvenli üçüncü ülke, bir sığınmacının iltica başvurusu yaptığı ülkeye varmadan önce fiziksel olarak bulunduğu ve etkili bir iltica rejimine erişim sağlama imkânı olan bir ülke (IOM, 2013, s.39). Türkiye’nin, Cenevre Sözleşmesi’ni coğrafi çekince koşulu ile kabul etmesi, genellikle bir başka ülkeye sığınma başvurusunda bulunan sığınmacıların güvenli bir üçüncü ülke olarak değerlendirilmesine yol açmıştır.

⁷“ Mültecilerin Hukuki Statüsüne İlişkin Sözleşme”, Mültecilerle Dayanışma Derneği, <http://www.multeci.org.tr/wp-content/uploads/2016/12/1951-Cenevre-Sozlesmesi-1.pdf>, (15.10.2019).

⁸“ Mültecilerin Hukuki Statüsüne İlişkin Sözleşme”, Mültecilerle Dayanışma Derneği, <http://www.multeci.org.tr/wp-content/uploads/2016/12/1951-Cenevre-Sozlesmesi-1.pdf>, (15.10.2019).

Bu konuyla ilgili olarak, sığınmacı kavramının Türkiye’de nasıl ele alındığına da değinilmesi gerekmektedir. Araştırmanın ilerleyen bölümlerinde daha kapsamlı ele alınmış olmakla birlikte, sığınmacı kavramının Türkiye’deki durumunu daha iyi ifade edebilmek adına coğrafi çekinceye kısaca bahsetmek yerinde olacaktır. Türkiye, yalnızca Avrupa’da meydana gelen olaylar sebebiyle iltica talebinde bulunan sığınmacılara mülteci statüsünü vermektedir. Bu durumda diğer ülkelerden gelenler yalnızca üçüncü bir güvenli ülkeye yerleştirilinceye kadar ülkemizde bulunmaktadır. Şartlı mülteci, üçüncü bir ülkeye yerleştirilinceye kadar Türkiye’de kalma iznine sahiptir. Dolayısıyla şartlı mülteci kavramı, Türkiye’nin koşulları göz önünde bulundurularak, sığınmacı kavramı yerine ikame edilmiş olan bir kavramdır. Göç İdaresi Genel Müdürlüğü şartlı mülteci kavramını şu şekilde ifade etmiştir:

“Avrupa ülkeleri dışında meydana gelen olaylar sebebiyle; ırkı, dini, tabiiyeti, belli bir toplumsal gruba mensubiyeti veya siyasi düşüncelerinden dolayı zulme uğrayacağından haklı sebeplerle korktuğu için vatandaşı olduğu ülkenin dışında bulunan ve bu ülkenin korumasından yararlanamayan, ya da söz konusu korku nedeniyle yararlanmak istemeyen yabancıya veya bu tür olaylar sonucu önceden yaşadığı ikamet ülkesinin dışında bulunan, oraya dönemeyen veya söz konusu korku nedeniyle dönmek istemeyen vatansız kişiye statü belirleme işlemleri sonrasında verilen statüyü ifade eder⁹”

Sonuç olarak, hukuki olarak bir statüye işaret eden şartlı mülteci kavramı, bir taraftan Türkiye’nin coğrafi çekinceyi hala sürdürüyor olması sebebiyle Avrupa dışından gelen kişilere mültecilik statüsü vermemesi diğer taraftan ise, Ortadoğu gibi mülteci doğuran koşulların hayli yüksek olduğu bölgelerden Türkiye’ye gelen kişilere yasal bir statü atamasıyla ilintilidir. Türkiye’nin coğrafi çekinceyi hala sürdürüyor olması bu faktörler ile ilişkilendirildiğinde, şartlı mülteci arabulucu bir kavram ve yasal statü işlevini görmektedir.

Mülteci ve sığınmacıların uluslararası hak ve yükümlülüklerinin neler olduğuna ilişkin en önemli belge olan 1951 tarihli Cenevre Sözleşmesi’ne göre mülteci aşağıdaki şekilde tanımlanmıştır:

⁹ “Şartlı Mülteci”, Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, <https://www.goc.gov.tr/sartli-multeci>, (04.10.2019)

“1951 Cenevre Sözleşmesi’ne göre mülteci; ırkı, dini, tabiiyeti, belli bir toplumsal gruba mensubiyeti veya siyasi düşünceleri yüzünden, zulme uğrayacağından haklı sebeplerle korktuğu için vatandaşı olduğu ülkenin dışında bulunan ve bu ülkenin korumasından yararlanamayan ya da söz konusu korku nedeniyle, yararlanmak istemeyen yahut tabiiyeti yoksa ve bu tür olaylar sonucu önceden yaşadığı ikamet ülkesinin dışında bulunan, oraya dönemeyen veya söz konusu korku nedeniyle dönmek istemeyen kişidir.”¹⁰

Mülteci kavramı, can güvenliği başta olmak üzere temel insan haklarından yararlanmayı engelleyen birçok mahrumiyet durumu ile ilişkilidir, bu sebeple BMMYK, zorunlu göç kavramının, göç kavramına benzer şekilde evrensel olarak kabul görmüş net bir tanımının bulunmaması ve yasal bir kavram olmaması sebebiyle mültecilere “zorunlu göçmen” olarak değinilmesini sakıncalı bulmaktadır. Mültecilerin, birçok meseleyi kapsayan ve yasal bir kavram olmayan “zorunlu göçmen” kavramıyla ifade edilmesi, mülteciliğin, uluslararası ve bölgesel mülteci hukukunda açık ve net olarak tanımlanmış olması ve bu sözleşmelere taraf devletlerce yükümlülüklerin kabul edilmiş olması sebepleriyle birtakım yanlışlıklara yol açabilmektedir:

“Mültecilere ‘zorunlu göçmen’ olarak değinmek, gerekli dikkat ve özeni, mültecilerin belirli ihtiyaçlarından ve uluslararası camianın bu ihtiyaçları çözmek için kabul ettikleri hukuki yükümlülüklerinden başka taraflara doğru dağıtır. Karışıklığı engellemek için BMMYK, mülteci hareketlerine ve diğer yerinden edilme şekillerine değinirken ‘zorunlu göç’ terimini kullanmaktan kaçınır” (UNHCR, 2016).

Mülteci, yasal olarak tanımlanmış bir hukuki statüye işaret etmesi bakımından, daha önce de bahsedildiği üzere Cenevre Sözleşmesi’ne taraf olan devletlerin, temel bir insan hakkı olarak kabul edilen iltica hakkının birincil şartlarından olan “geri göndermeme” ilkesine riayet etme zorunluluğu sebebi aracılığıyla korunmaya alınmıştır:

Sözleşmenin en önemli hükmü, 33. Maddedeki iade etmeme ilkesidir (zorla geri göndermeme); bu hukuki düzenlemenin temelini oluşturur. Bu ilke uyarınca, hayatlarının veya özgürlüklerinin tehdit altında olduğu durumlarda mültecilerin, sınır dışı edilmemeleri veya geri gönderilmemeleri gerekir. Bu korumanın sağlanmasından öncelikle devletler sorumludur (UNHCR, 2016).

¹⁰ “Türkiye’de İltica Süreci”, Sığınmacılar ve Göçmenlerle Dayanışma Derneği (SGDD), <http://sgdd.org.tr/wp-content/uploads/2017/05/Turkiye-de-iltica-Sureci.pdf>, (06.10.2019)

Bu sebeple, iltica eden kişinin, mültecilik statüsü henüz belirlenmemiş dahi olsa, ilgili sözleşmeye taraf devletlerden herhangi birinde ilgili süreç tamamlanıncaya kadar kalma hakkı bulunmaktadır. Mültecilik, her daim pürüzsüz işleyen bir süreç değildir. Kimi zaman mültecilik statüsünün verileceği ülkeye yerleştirilene kadar güvenli üçüncü bir ülkede kalma durumu gerçekleşebilmektedir. Bu durumdaki kişiler, transit halindeki mülteciler olarak tanımlanmaktadır: “Başka bir yere yerleştirilmeleri şartıyla bir Devletin topraklarına geçici olarak giriş yapmalarına izin verilen mülteciler” (IOM, 2013, s.86). Bununla birlikte, mültecilik statüsünün çeşitli durumlar sebebiyle henüz kazanılmaması ve “geri göndermeme” ilkesi gereği kaynak ülkeye gönderilmemiş kişiler, mültecilik statüsünü kazabilecekleri bir ülke arayışında olabilmektedirler. Bu kişiler ise dolaşım halindeki mülteciler kavramı ile ifade edilmektedirler: “Doğrudan zulüm görebilecekleri bir ülkeye gönderilmemelerine rağmen sığınma talepleri reddedilen veya taleplerini incelemeye istekli bir Devlet bulamayan ve sığınma arayışı içerisinde bir ülkeden diğerine giden veya gönderilen mülteciler” (IOM, 2013, s.24).

Sonuç olarak, sığınmacı ile mülteci kavramları arasındaki temel fark, sığınmacının mevcut koşullarının, henüz resmi otoriteler tarafından mültecilik statüsünü almaya uygun olup olmadığının tespit edilmemiş olmasına dayanmaktadır. Ayrıca, sığınmacı olan kişi, mültecilik statüsünü almak için bir başvuruda bulunmasından dolayı, Cenevre Sözleşmesi'nin temel ilkelerinden biri olan “geri göndermeme” ilkesi gereği bulunduğu ülkeden geri gönderilemez ve insanca bir muamele görmek zorundadır.

Zorunlu göç hareketi kimi zaman bireysel düzeyde yapılırken, ülke içindeki siyasi veya sosyal sebepli karışıklıklar, yaygın şiddet ortamı sebebiyle kitlesel olarak da gerçekleşebilmektedir. Uluslararası Göç Terimleri Sözlüğü kitlesel/toplu göç hareketini aşağıdaki şekilde tanımlamıştır: “Menşei ülke dışına (istisnai ve düzensiz) gruplar halinde hareket. Toplu göç, çok sayıda kişinin katıldığı bir hareket ya da belirli bir zamanda toplumun bir kısmının hareket etmesi anlamına gelir” (IOM, 2013, s.85). Sığınmanın çok sayıda insanı içeren toplu bir hareket şeklinde gerçekleşmesi ise varış ülkesinin farklı bir tedbir

alması sonucunu yaratabilmektedir. “Kitlesele nüfus hareketi ya da kitlesele akın, sığınmacı ve mülteci gibi hukuki statüler yerine başka bir hukuki statünün getirilip kullanılmasını bir anlamda zorunlu kılmaktadır. Bu noktada kullanılan hukuki statü de geçici korumadır (Koçancı ve Namal, 2017, s.236). Geçici koruma şu şekilde tanımlanmaktadır: “Çatışma veya yaygın şiddet ortamlarından kitlesele olarak kaçıp gelen kişilere öncesinde bireysel statü belirleme işlemine tabi tutulmaksızın devlet tarafından geçici koruma sağlama konusunda geliştirilen düzenleme” (IOM, 2013, s.33). Geçici koruma statüsü kitlesele akına neden olan sebeplerin kısa bir sürede biteceği düşüncesinin kabulüyle gerçekleşmektedir:

“Geçici koruma statüsünün verilmesi, bir kabule dayanmaktadır. O kabul, göç hareketine neden olan olayın yakın bir zamanda biteceğine ilişkindir. Kişilerin, kitlesele akına neden olan olayların sonlanmasıyla birlikte kendi ülkelerine/ topraklarına dönecekleri fikri böylece uluslararası koruma gibi gerek ulus devleti gerekse uluslararası toplumun yerine getirmesi gereken tüm prosedürleri devre dışı bırakabilecek ve hukuki yaptırımları geçersiz kılacaktır” (Koçancı ve Namal, 2017, s.236).

Kitlesele göç hareketlerinde sığınılacak en yakın güvenli yerlerin başta komşu ülkeler olmasının yanı sıra menşei ülkedeki kargaşanın sonlanmasının ardından geri dönebilme imkânlarının da komşu ülkelerde diğer uzak ülkelere göre daha elverişli olması durumu söz konusudur. Ancak kitlesele göçlerde insan sayısının fazla olması, kalış süresinin de uzamasıyla birlikte varış ülkesini kaynaklar ve sosyal süreçler bağlamında sıkıntıya sokabilmektedir. Son örneğini Suriyeli mültecilerin kitlesele ve zorunlu göç hareketinde deneyimleyen Türkiye, içinde bulunduğu coğrafyanın da bir özelliği olarak yıllardan beri sığınma hareketleriyle karşılaşmaktadır. Türkiye bu nedenle ev sahibi ülkeye daha fazla sorumluluk yükleyen mültecilik statüsü yerine geçici koruma uygulamasını devreye sokmuştur. Koçancı ve Namal (2017) konu ile ilgili şunları ifade etmektedir:

“Türkiye on yıllardır Ortadoğu, Asya ve Afrika’da yaşanan ve yukarıda sıralanan olaylar nedeniyle kitlesele nüfus hareketlerine kapılarını açmak durumunda kalmıştır ve bu sebeple mültecilik gibi, ev sahibi ülkeye oldukça önemli sorumluluklar yükleyen bir hukuki bağlayıcılık yerine, geçici koruma gibi daha düşük statülü ancak yine de kitlesele göç hareketinin bir parçası olan

insanların temel yaşamsal ve sosyal ihtiyaçlarını karşılayan bir düzenlemeyi yürürlüğe koymuştur” (s.237).

Değınilmesi gereken bir konu vardır; yukarıda verilen mülteci, sığınmacı, geçici korunan gibi hukuki bir konum belirten kategorilerin oluşturulmasına yönelik eleştirel bulunmakta, bunların bilimsel amaçlardan ziyade politik amaçlara hizmet ettiği söylenmektedir:

“Sosyal bilimlerin pek çok alanında olduğu gibi zorunlu göç çalışmalarında da en temel problemlerden birisi kavramları tanımlama ve bunları sınıflandırma ile ilgilidir. Araştırmacılar arasında “mülteci”, “ülke içinde yerinden edilmiş kişiler”, “çevresel faktörlerden dolayı yerinden edilmiş kişiler gibi” gibi pek çok alt başlık oluşturmanın ne amaçla yapıldığı üzerine tartışmalar süregelmektedir. Bazı araştırmacılar başta “mülteciler” olmak üzere bu alandaki pek çok kategorinin bilimsel amaçlardan çok politika ve yasa yapıcıları etkilemek, bürokratik amaçlara hizmet etmek üzere oluşturulduğuna işaret etmektedir” (Black, 2001; Turton 2003 akt. Ceci Hazan, 2016, s.184).

İçduygu ve Toktaş’ın (2005) da belirttiği gibi uluslararası göçe ilişkin kavramların ve yaklaşımların ülkelerin yasal düzenlemelerime göre farklılık göstermesi, uluslararası göçe dair kavramların üzerinde uzlaşılmasını güçleştirmektedir. Bazı uluslararası kuruluşların uygulamaları aracılığıyla bu göç türü kapsamına giren kavramların ülkeler arasında müşterek bir anlaşmaya göre tanımlanması sağlanmıştır:

“Bugün herhangi bir yabancıнын herhangi bir ülkeye girişini ve orada kalışını belirleyen ulusal yasalar ve düzenlemeler ülkelere göre farklılıklar gösterse de bazı ortak kavramlardan ve yaklaşımlardan bahsedilebilir. Birleşmiş Milletler (BM) ya da Avrupa Birliği (AB) gibi uluslar arası ya da ulus-ötesi oluşumların, ülkelerarası ikili ilişkiler bağlamında uluslar arası göç kavramlarının farklı ülkeler arasında uyumlu kullanılmasını sağlayacak bir dizi girişim ve uygulamaları buna örnektir” (İçduygu ve Toktaş, 2005, ss.14, 15).

Uluslararası düzeyde uluslararası göçe ilişkin kabul görmüş uygulamalardan birine şu örnek gösterilebilmektedir:

“Genel bir anlayışla ülkeler yabancı turistleri, geçici göçmen işçileri, daimi oturma iznine tabi olanları ve aile birleşmesi yoluyla göç edenleri, başka ülke vatandaşlığından çıkıp diğer ülke vatandaşı olan göçmenleri, sığınmacı ve mültecileri birbirlerinden ayırmaktadır... Turist olarak kabul edilen kişilerin uluslararası göç istatistiklerine dahil edilmemesi ilke olarak ve uygulamada kabul edilmekle birlikte, başka kategorilerde ele alınan yabancılar uluslararası göçmen bağlamında ele alındığı görülebilmektedir”(MİREKOÇ, 2014, s.27).

Dolayısıyla kimlerin uluslararası göçmen kabul edileceği, uluslararası göçmenin ev sahibi ülkede ne kadar kalabileceği, uluslararası göçmenlere yönelik yaklaşımlar, ülkelerin göç politikalarına ve ilgili yasal düzenlemelere göre farklılık göstermekte, bu sebeple her ülke için geçerli evrensel bir uluslararası göçmen ve ona uygulanacak kıstaslar oluşturulamamaktadır: “Bu sebeple birçok ülkede evrensel bir uluslararası göçmen tanımının ulusal yasaları aşarak kabul edilmesi ve uygulanması mümkün değildir” (MİREKOÇ, 2014, s.28).

Uluslararası göçmene yönelik yaklaşım ve prosedürlerin ulusal düzeyde oluşturulmuş göç politikasına bağlı olarak gelişmesi, göçmenin varış ülkesinde belirlenmiş kurallara riayet etmemesi durumunda bir kategoriden diğerine geçmesine de sebep olabilmektedir. Uluslararası göçe ait kategoriler arası geçişe basit bir örnek, uluslararası göçmenin yaşayabileceği şöyle bir durumda gösterilebilir; göçmen, bir ülkeye yasal yollarla giriş yapmış olsa dahi varılan ülkenin kalışa ilişkin yasal süresini aştığı takdirde, kişi artık düzensiz göçmen statüsünde tanımlanır hale gelir. Uluslararası göçmenin yasadışı bir konuma düşerek, bu kategoriye ait yasalara göre muamele görmesi üç şekilde gerçekleşebilmektedir:

a) Ülke sınırlarından yasadışı giriş yapmak ve/veya yasadışı çıkış yapmak,

b) Sahte ya da tahrif edilmiş seyahat belgeleri ve diğer belgelerle sınır kapılarından giriş ve/veya çıkış yapmak,

c) Yasal mevzuata uygun olarak giriş yapılmakla birlikte, vize süresi veya vize muafiyetinin tanıdığı kalış süresinin bitiminde ya da yetkili makamlarca verilmiş oturma izninin bitiminde çıkış yapmayarak, izinsiz ikamet etmek (Demir ve Erdal, 2010, s.35).

Mültecilerin varış noktasındaki durumunun belirlenmesi hususundaysa her ne kadar bu alanda Cenevre Sözleşmesi'nin yönlendiriciliği temel olsa da asıl otorite göç alan devlettir. Mülteci üreten devlet ile kabul eden arasında herhangi bir pazarlık söz konusu olmamaktadır. Dolayısıyla mültecilere yönelik

uluslararası düzeyde antlaşmalar ve kuruluşlar olsa da kişinin gittiği ülkedeki konumu, ulus devletin kararına bağlı olarak belirlenir:

“Zor şartlar altında gerçekleşen mülteciliğe ilişkin düzenlemeler genellikle büyük çaplı savaşlar sonrasında gerçekleşen büyük nüfus hareketlerini yönlendirebilmek için yapılmıştır. Yapılan uluslararası hukuki düzenlemeler, bu konuda bir temel ve kontrol unsuru olma özelliğini taşıyalar da günümüzde mülteciliğin tanımı ve bu statüyü elde etme koşullarını şekillendiren ulus devlet mekanizmasıdır” (Ceki Hazan, 2016, s.194).

Uluslararası göçün en problematik alanlarından biri de düzensiz göçtür:

“Düzensiz göç, en geniş anlamıyla, sınır ötesi insan hareketlerinin devletler tarafından kontrol edilemeyen ve gözetlenemeyen kısmıdır. Sınırın insan hareketliliğini mekânsal ve zamansal olarak kısıtladığı ve bu kısıtlamanın “aşıldığı” noktada düzensiz göç kavramı doğar, aksi takdirde sadece göçten bahsediyor olurduk” (Atasü-Topçuoğlu, 2016, s.502).

İnsan kaçakçıları ve insan tacirleri ise düzensiz göç sürecinin önemli aktörleri olarak belirmektedir. Uluslararası göç ve iltica prosedürlerinde kısıtlayıcı politikaların uygulanması, kişilerin insan kaçakçıları ile bağlantı kurmasında ve insan tacirlerinin eline düşmesinde en önemli faktörlerden biridir. “Modern kölelik” olarak ifade edilen ve başta kadınlar ve çocuklar olmak üzere birçok göçmenin istismar edildiği insan ticareti, Göç İdaresi Genel Müdürlüğü tarafından şu şekilde ifade edilmiştir: “İnsan ticareti ‘kuvvet kullanarak veya kuvvet kullanma tehdidi ile veya diğer bir biçimde zorlama, kaçırma, hile, aldatma, nüfuzu kötüye kullanma, kişinin çaresizliğinden yararlanma veya başkası üzerinde denetim yetkisi olan kişilerin rızasını kazanmak için o kişiye veya başkalarına kazanç veya çıkar sağlama yoluyla kişilerin istismar amaçlı temini, bir yerden bir yere taşınması, devredilmesi, barındırılması veya teslim alınması’ anlamına gelir¹¹.”

Göçmen kaçakçılığı olarak da ifade edilen insan kaçakçılığı ise şu şekildedir: “Göçmen kaçakçılığı, doğrudan veya dolaylı olarak, mali veya diğer bir maddi çıkar elde etmek için, bir kişinin vatandaşlığını taşımadığı veya daimi ikametgâh sahibi olmadığı bir taraf devlete yasadışı girişinin temini anlamına

¹¹ “İnsan Ticaretiyle Mücadele Hakkında”, Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, <https://www.goc.gov.tr/genel-bilgi56420>, (04.10.2019)

gelir¹². İnsan kaçakçılığı ile insan tacirliği arasındaki fark ise insan kaçakçılığının kişileri bir ülkeden diğerine yasal olmayan yollardan oldukça yüksek ücretler karşılığı taşınması iken, insan tacirliği kişilerin ekonomik, fiziksel ve psikolojik olarak sömürülmesi ve şiddeti içermektedir.

Düzensiz göçü belirleyen önemli unsurlar; ulus-devlet sınırları, bu sınırların aşımı ve varış ülkesinde göçmenin hak ve yükümlülüklerine dair yasal düzenlemelerdir:

“Devletler sadece sınırlarından kimlerin geçip geçemeyeceğini değil, aynı zamanda geçenlerin sınırlar içindeki hareket etme biçimlerini de belirler; bunlara kısaca vize politikası diyoruz. Örneğin, sadece turizm ve eğitim için ya da çalışma amacıyla vize alabilir ve vizenin öngördüğü zaman zarfında ve amacı dahilinde o ülkede yaşayabilirsiniz; ancak bu kuralların dışına çıkarsanız, devletin size tanıdığı sınırları aşmış ve yasalara aykırı hareket etmiş olursunuz. Kısacası düzensiz göçmen olursunuz” (Atasü-Topçuoğlu, 2016, s.502).

Uluslararası Göç Örgütü’ne (IOM) (2013) göre düzensiz göçün açık veya genel kabul görmüş bir tanımı olmamakla birlikte gönderen, transit ve kabul eden ülkelerin göç ilişkin yasal mevzuatının yerine getirilmediği durumlarda ortaya çıkmaktadır. Uluslararası Göç örgütü düzensiz göçe ilişkin şunları ifade etmiştir:

Hedef ülkeler açısından, göç düzenlemeleri uyarınca gerekli olan izin veya belgeler sahip olmadan bir ülkeye giriş yapmak veya bir ülkede kalmak veya çalışmak anlamına gelmektedir. Gönderen ülke açısından ise örneğin, bir kişinin geçerli bir pasaportu veya seyahat belgesi olmadan uluslararası bir sınırı geçmesi veya ülkeden ayrılmak için idari koşulları yerine getirmemesi gibi durumlarda düzensizlik söz konusudur (s.26).

Düzensiz yani yasadışı göçmen ise şu şekilde tanımlanabilmektedir: “Buna göre, yasadışı göçmen, bir ülkeye yasadışı yollardan giren ya da çıkmaya çalışan ya da yasal yollarla girdiği bir ülkede kendisine tanınan yasal süre sonunda ülkeyi terk etmeyerek yasadışı konuma düşen kişidir” (Demir ve Erdal, 2010, s.35). IOM (2013), göçmenin ev sahibi ülkede kalış süresini aşmasının

¹² Sınır aşan Örgütlü Suçlara Karşı Birleşmiş Milletler Sözleşmesine Ek Kara, Deniz ve Hava Oluyla Göçmen Kaçakçılığına Karşı Protokolün Onaylanmasının Uygun Bulduğuna Dair Kanun, Türkiye Büyük Millet Meclisi, 30.01.2003, <https://www.tbmm.gov.tr/kanunlar/k4803.html>, (06.10.2019)

yanı sıra çalışma hayatına girmesine de değinerek düzensiz göçmen kavramında belirtmiştir:

“Bu terim, diğerlerinin yanı sıra, bir transit veya ev sahibi ülkeye meşru yollarla giriş yapan, ancak izin verilen kalış süresini aşan veya akabinde yetki verilmeden çalışmaya başlayan kişileri içermektedir (aynı zamanda gizli/kayıt dışı göçmen ya da düzensiz bir durumda olan göçmen olarak anılmaktadır).”(s.27).

Günümüzde devletler düzensiz göçün denetlenmesine ilişkin çeşitli önlemler almakla birlikte hala çok sayıda insan yasa dışı yolları kullanarak düzensiz göç hareketini beslemektedir. Türkiye’de özellikle deniz yoluyla gerçekleştirilen düzensiz göçe ilişkin tedbirlerini artırsa da aşağıdaki sayısal verilerden de anlaşılacağı üzere hala çok sayıda kişi oldukça riskli olsa da düzensiz göç hareketine katılmaktadır:

2005-2016 döneminde ülkemizde yakalanan düzensiz göçmen sayısı 900 bine yakındır. Ayrıca, deniz yoluyla düzensiz göçün hız kazanması üzerine Sahil Güvenlik Komutanlığımız, 2015 yılı başında Akdeniz’de “Akdeniz’de Güven Harekatı (Operation Safe Med)” ile 2015 Mayıs ayı itibariyle ise Ege’de “Ege’de Umut Harekatı (Operation Aegean Hope)”u hayata geçirmiştir. Söz konusu operasyonlara devam edilmektedir. 2016 yılında 174.466 düzensiz göçmen yakalanmıştır. Bu rakamın 37.130’nu Sahil Güvenlik Komutanlığımızca denizden kurtarılan göçmenler teşkil etmektedir. 2016 yılında, 2015 yılına kıyasla denizde düzensiz göç olayında %66, düzensiz göçmen sayısında ise %60 oranında azalma meydana gelmiştir. 2017’de 175.752 düzensiz göçmen ülkemizde yakalanmıştır¹³.

Düzensiz göçteki bu artış kısıtlayıcı göç ve iltica politikaları, belirli göç rotaları ve sosyal bağların yanı sıra küreselleşme sürecine damgasını vuran iletişim ve ulaşım kanallarının gelişiminden de yararlanması ile bağlantılıdır.

“Günümüzde ulus-devletlerin yabancıların sınırdan girişi ve sınırlar içinde kalışının kontrolünü sağlamak için aldıkları gayretli ve çoğu kez kısıtlayıcı önlemler belirginleşmiştir. Buna rağmen, her yıl milyonlarca insanın düzensiz (kayıt dışı) göçmen statüsü ile sınır geçişi yaptıkları ya da farklı ülkelerde bu göçmen statüsü ile yaşadıkları bilinen bir olgudur. Değişen küresel koşullar içindeki ulaşım ve iletişim kanallarının artışına paralel olarak, sınırlar arasındaki büyük çaplı bu düzensiz göç hareketleri şüphesiz birkaç on yıl içinde yoğunlaşmıştır” (İçduygu, 2015, s.279).

¹³ “Türkiye’de Düzensiz Göç”, Türkiye Cumhuriyeti Dış İşleri Bakanlığı, <http://www.mfa.gov.tr/turkiye-de-duzensiz-goc.tr.mfa>, (06.10.2019).

Düzensiz göçmenler varış ülkesinde birçok zor koşulla başa çıkmak durumunda kalmaktadırlar. Örneğin çalışma hakkı, her ülkede göçmenler için o ülkenin vatandaşlarına nazaran kısıtlamalara ve özel izne tabidir.

“Düzensiz göçmenlerin varış ülkesinde ucuz işgücü olma durumu, ülke içinde yasadışı yaşamalarından gelir. Genellikle yerli işgücünün talep etmediği sektörlerde istihdam edilirler ki, bu durumda göçün pozitif bir etkisi olduğu söylenir. Ancak düzensiz göçmenlerin yerli ucuz emeğin de istihdam olduğu sektörlerde, ucuz işgücü olmalarından dolayı talep edilmesi, ülke vatandaşlarını ve yasal göçmenleri rahatsız eder. Bu durumda ise tutucu kimlik politikalarının göç ve göçmen üzerinden çalıştığı görülür” (Atasü-Topçuoğlu, 2016, s.508).

Göç olgusunun pratikteki doğası, kategorilerarası geçişe sebep olmaktadır. Düzensiz göç yalnızca ekonomik durumunu iyileştirmek ve daha iyi yaşam koşullarına sahip olmak isteyen kişilerin değil, aynı zamanda zorunlu göç kapsamına giren kişilerin de günümüzde eskisine nazaran daha katı bir hale getirilmiş iltica uygulamaları sebebiyle başvurdukları bir göç etme biçimidir:

“Gelişmekte olan ülkelerin bir kısmında vatandaşlık hakları temel insan haklarına göre kısıtlı kalmaktadır. Bu ülkelerde savaş, silahlı çatışma ve yoksulluk arttıkça giderek daha fazla insan, temel insan haklarından mahrum kalmakta ve mültecilik başvurusu yapmakta ancak insan haklarının kalesi olan gelişmiş ülkeler giderek daha az mülteci kabul etmektedir (Ortadoğu’da yaşanan son olaylar bunun coğrafyamıza ve günümüze en yakın örneğidir). Mültecilik statüsünün edinilemediği, insan haklarına ulaşımın uyrukla sınırlı olduğu noktada karşımıza tekrar düzensiz göç çıkmaktadır” (Atasü-Topçuoğlu, 2016, s.510).

Ülkeler, sınırlarını geçen yasadışı göçmenlere ilişkin cezai yaptırımlar uygulamaktadırlar. Ancak bu noktada düzensiz göçü gerçekleştirmiş göçmen ile mülteci arasında bir farklılık bulunmaktadır. Demir ve Erdal (2010) konu ile ilgili olarak, mültecinin yasadışı girişi gerçekleştirmesinin ardından yetkili makamlara başvurması ve yeterli gerekçeleri göstermesinin ardından herhangi bir yaptırımla karşılaşmayacağını belirterek şunları eklemiştir:

“Yasadışı göçmenin, ülkeye yasadışı girişi ya da yasal yollardan geldikten sonra gerekli izni almayarak kalmaya devam etmesi durumunda sınır dışı edilmesi doğal bir sonuçtur. Mülteci ise ulusal güvenlik veya kamu düzeninin gerektirdiği durumlar dışında sınır dışı edilemez ve her ne şekilde olursa olsun hayatı ya da özgürlüğü tehdit altında olacak ülkelere gönderilemez” (Demir ve Erdal, 2010, ss. 37, 38).

Ülkemize sığınan Suriyeli mültecilerden bazılarının da düzensiz göç rotalarını takip ederek Avrupa’ya ulaşmayı denedikleri sıklıkla basında yer

almaktadır. Kısıtlayıcı önemeleler alınmasına rağmen Suriyeli mültecilerin yanı sıra ülkemizde bulunan birçok mülteci yeni yollar deneyerek mülteci statüsü kazanabilecekleri ve yaşam standartları daha yüksek olan Batı Avrupa ülkelerine yerleşmeye çalışmaktadır¹⁴.

Kısıtlayıcı göç politikaları sebebiyle illegal göçmenlere yönelik katı uygulamalar ve devletlerarası işbirliği yoluyla sınır dışı etme politikaları kabul görmektedir. Yasadışı gerçekleşen göçler, sınırı tehdit eden bir suç niteliği arz etmesinden dolayı göçmenlerin de bir tehdit unsuru olarak değerlendirilmelerine yol açmaktadır. Mülteci ya da göçmenlerin yasa dışı yollarla varış ülkesine ulaştırma konusunda daha önce de bahsedildiği üzere, göçmen kaçakçılığı ve insan ticareti olguları karşımıza çıkmaktadır. Uluslararası göç hareketlerinin de gerçekleştirildiği göçmen kaçakçılığı, insan ticareti, uyuşturucu kaçakçılığı gibi örgütlü suçlar, günümüz koşullarının da etkisiyle artış göstermiştir. Bu bağlamda konuya ilişkin uluslararası işbirliği önem kazanmıştır:

Günümüzde küreselleşmenin ve serbest piyasa ekonomisine dayanan ülkelerarası ilişkilerin kaydettiği hızlı gelişme, örgütlü suç gruplarının birden fazla ülkede yürüttükleri faaliyetlerinin de artmasına elverişli bir zemin hazırlamış, bu bağlamda uyuşturucu kaçakçılığı, göçmen kaçakçılığı, ticareti ve silah kaçakçılığı gibi olgularla gereği gibi mücadele edebilmek için uluslararası işbirliğinin önemi daha da artmıştır¹⁵.

Sıklıkla düzensiz göç kavramı ile anılan ve Türkiye'nin coğrafi konumu sebebiyle ülkemizin de içinde değerlendirildiği bir kategori de transit göçtür:

“Transit göç, geçiş halinde ve göç yolculuğunda ara duraklardan birinde olduğunu, hedef noktasına henüz ulaşılmadığını ve bir bitmemişliği ifade eder.

¹⁴ Konuya ilişkin haberlerden bazıları: Guardian: Suriyeliler Avrupa'ya kaçmak İçin Başka Yollar Buluruz Diyor”, BBC Türkiye, 09.03.2016, https://www.bbc.com/turkce/haberler/2016/03/160308_suriyeli_guardian (06.10.2019)
“Denizde Yaşana Mülteci Ölümleri Kaza Değil, Cinayet”, Evrensel, 31.10.2018, <https://www.evrensel.net/haber/364819/denizde-yasanan-multeci-olumleri-kaza-degil-cinayet>
“Avrupa'ya Kaçmak İsteyen Suriyeli Mülteciler Yanlış Tıra Bindi”, Milliyet, 26.11.2014, <http://www.milliyet.com.tr/avrupa-ya-kacmak-isteyen-suriyeli-multeciler-tekirdag-yerelhaber-493103/>

¹⁵ Sınırtaşan Örgütlü Suçlara Karşı Birleşmiş Milletler Sözleşmesine Ek İnsan Ticaretinin, Özellikle Kadın ve Çocuk Ticaretinin Önlenmesine, Durdurulmasına ve Cezalandırılmasına İlişkin Protokolün Onaylanmasının Uygun Bulunduğuna Dair Kanun Tasarısı ile İçişleri ve Dışişleri Komisyonları Raporları”, TBMM, 20.01.2003, <https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d22/c004/tbmm22004029ss0033.pdf>, (06.10.2019).

Göç gönderen noktadan ulaşılmaması hedeflenen noktaya varışta geçilen ve belki de beklenilen bir noktayı işaret eder” (Şirin Öner, 2016, s.17).

Türkiye coğrafi konumu itibariyle Ortadoğu ve Avrupa ülkeleri arasında bir köprü niteliği taşır, bu durumu ise göçmen kaçaklığı açısından transit bir ülke olmasına yol açmaktadır. Ortadoğu ve Afrika ülkelerindeki çatışma ve savaş ortamı gibi sebepler ülkemize yönelik düzensiz göçün ve Türkiye üzerinden gerçekleştirilen göçmen kaçakçılığının artmasına sebep olmuştur:

1990’lı yıllardan itibaren, çatışma ve savaşlardan dolayı toprakları üzerinden Batı Avrupa’ya yönelen, Afganistan, Irak, Pakistan, İran, Filistin ve Bangladeş gibi Asya ülkelerinden; Afrika’da son yıllarda artan iç savaşlar ve çatışmalardan kaçan ve daha müreffeh yaşamı arzulayan özellikle Somali, Eritre, Sudan, Moritanya gibi ülkelerinden gelen yasadışı göç akımlarına konu olmaktadır (Demir ve Erdal, 2010, s.40).

Türkiye’ye yönelik transit düzensiz göçlerin gelişmiş Batı Avrupa ülkeleri olduğu ve şu şekilde bir yol izledikleri görülmektedir: “Türkiye’yi transit ülke olarak kullanmak isteyen göçmenlerin öncelikli hedefi Ege Denizi’nden Yunanistan’a ve oradan İtalya, Almanya, Fransa, Kanada, İsviçre gibi ülkelere ulaşmaktır”(Deniz, 2014, s.188).

Zorunlu göç kapsamına girmemekle birlikte gerek dünyada gerekse de Türkiye’de düzensiz göç çatısı altında değerlendirilen ve ülkemiz açısından önem arz eden bir diğer göç türü ise mekik göçüdür. Sovyetler Birliği’nin dağılmasının ardından eski birlik ülkelerinin ticari amaçlı gerçekleştirdikleri göç hareketlerine ilişkin şunlar ifade edilmiştir:

“Göçmenler geldikleri ülkeler temelinde incelendiğinde, Moldova, Ukrayna, Rusya, Gürcistan, Romanya gibi ülkelerden gelenlerin ağırlıklı olarak ev işleri, fuhuş, eğlence, tekstil, inşaat ve turizm gibi alanlarda geçici olarak istihdam edildikleri görülmektedir. Bir anlamda bavul ticareti ya da mekik göçü - aynı kişinin defalarca gelip gitmesi - çerçevesinde oluşan bu göç hareketleri içinde göçmenlerin büyük bir çoğunluğu Türkiye’ye yasal yollardan giriş yapmakta, ancak vize süreleri dolduktan sonra da ülkede kalmaya devam ederek kayıtdışı göçmen durumuna düşmektedir” (MİREKOÇ, 2014, s.236).

Ülkemizin düzensiz göç deneyimini tarihsel bağlamda incelediğimizde ise dört ayrı dönemden söz edildiğini görürüz. Birinci dönem, 1970’lerin sonu ve 1980’lerin ilk yarısını kapsamaktadır. Bu dönemde İran Devrimi’nin gerçekleşmesi ve muhaliflerin ülkeyi terk etmeleri, Türkiye’ye İranlıların

göçünü yoğunlaştırmıştır. Siyasi sebeplerle ülkeden ayrılmak zorunda kalan İranlı göçmenlerin çoğu Türkiye’de Avrupa ya da Kuzey Amerika’ya gidene kadar kalmışlardır, yani Türkiye’nin transit ülke olması durumu temelinde bu göçün yaşandığı söylenebilir. Türkiye’nin düzensiz göç deneyiminde ikinci dönemde ise yine komşu ülkelerdeki siyasi ve ekonomik kargaşaların etkisinde gerçekleşen göçler başrolde. Özellikle 1989’da Bulgaristan’dan gelen Türk soylu sığınmacılar ile Irak’tan gelen Kürt sığınmacıların göç hareketleri olgunlaşma dönemine damga vurmuştur. Türkiye, Bulgaristan’dan gelen sığınmacıların neredeyse yarısının ülke içine yerleşmelerini sağlayan yasal düzenlemelerle yerleşim kolaylığı sağlamışsa da çoğunluğunu Kürtlerin oluşturduğu sığınmacılara yönelik farklı bir tutum sergilemiş, Irak sınırı içerisinde güvenli bölge oluşturulmuştur (İçduygu, 2015, s.281).

Bu iki kitlesel sığınma hareketi dışında eski Sovyet Cumhuriyetleri’nden gelen ve Türkiye’de ekonomik faaliyetler gerçekleştirmek amacıyla birkaç ay kalıp ülkelerine dönen döngüsel göçmenler de ikinci dönemdeki göç deneyimlerinden biridir. Belirtmek gerekir ki, başta Ortadoğu olmak üzere Asya ve Afrika’dan gelen göçmenler Türkiye’ye bu dönemde transit göçmenler olarak geliyorlar ve kısa bir süre kaldıktan sonra ayrılıyorlardı. Üçüncü dönem, doygunluk dönemidir ve 1994 yılından 2000/2001 yılına dek sürmüştür. Bu dönemdeki en önemli gelişme Sığınma ve Kitlesel Göçlere Dair Yönetmeliğin yürürlüğe girmesidir. Bu yıllarda ülkedeki göç deneyimi ise, transit göçmenlerin sayısındaki artış ve bu göçmenlerin kalış sürelerini aşarak ülkede yasadışı olarak kalmalarıyla birlikte çalışmaya başlamaları yani düzensiz göçmen haline gelmeleri ile şekillenmiştir. Türkiye’nin düzensiz göç deneyiminin son etabı ise 2001 yılında başlar. Bu döneme damgasını vuran unsur ise düzensiz göç için kurumsallaşma çabaları olmuştur. Düzensiz göç, insan ticareti ve insan kaçakçılığı gibi ülkemizin deneyimlediği konular hem ülke içinde hem de uluslararası alanda önemli gündem maddeleri olarak değerlendirilmişlerdir (İçduygu, 2015, s.281) .

Bir AB aday ülkesi olan Türkiye’nin, Avrupa’nın göçe ilişkin yaklaşımlarından ve bu yaklaşımın bir sonucu olarak geliştirilen göç

politikalarından etkilendiği görülmektedir. Sınırların korunmasına yönelik uygulamalar hem bir çevre ülke hem de bir aday ülke olması bakımından göç rejiminde yükselen eğilimlere uymasını gerektirmiştir:

“Geçtiğimiz son 10-15 yıllık dönemde Türkiye’de hükümetler AB ülkeleriyle, ülkeye düzensiz yollarla giren göçmenlerin sayısını azaltmaya yönelik göç ve sınır yönetimi projelerinin uygulanmasında işbirliği yapmıştır. Bu girişimler, önceki dönemlerle karşılaştırıldığında gitgide daha sıkı bir göç rejimine zemin hazırlamıştır: Türkiye’deki göç rejimi, ülkeyi göç alan ve göçe transit bir alan sağlayan ülke olarak tanımlayarak kurumsallaşmıştır” (İçduygu, 2015, s.282).

Genel olarak konuyu değerlendirdiğimizde uluslararası göç ve ona ilişkin kavramlar, ülkelere göre farklılık gösteren göç mevzuatı sebebiyle evrensel tanım ve uygulamaların geliştirilmesinin zor olduğu bir alan olma özelliğini gösterir. Bununla birlikte zorunlu nitelik taşıyan göç hareketlerinin değerlendirilmesi 1951 Cenevre Sözleşmesi gibi uluslararası kabul görmüş anlaşmalara atıfla yapılmaktaysa da her ülkenin kendi göç hukukunun öngördüğü koşullar uygulamada geçerliliğini sürdürmektedir. Uluslararası göçte katı göç ve iltica politikaları sebebiyle düzensizleşmesi söz konusuysa, bu noktada göçmen kaçakçılığı ve insan ticareti gibi organize suç şebekeleri devreye girmektedir. Dolayısıyla konu hem göçmenlerin güvenliği hem de ülkelerin güvenliği açısından uluslararası işbirliğini gerektirmektedir. Küreselleşme sürecine damgasını vuran iletişim ve ulaşım teknolojilerindeki gelişmeler ise düzensiz göçün ve bunları organize eden suç örgütlerinin etkinliğini artırmaktadır. Özellikle düzensiz göçün sınırı tehdit eden bir güvenlik problemi bağlamında değerlendirilmesi, düzensiz göçmenlere ve suç örgütlerine yönelik tedbirlerin artırılmasına sebep olmaktadır. Ancak konuya göçmenler açısından bakıldığında gerek düzensiz göç rotası üzerindeki gerekse de sonrasında insan hakları bağlamında bir yaklaşımın söz konusu olması gerekmektedir.

Türkiye’nin uluslararası göçteki durumunu ise şu şekilde özetlemek mümkündür: Asya, Avrupa ve Afrika kıtalarının kesişim noktası olan Türkiye, bir güzergâh ülke olarak düzensiz göçün sıklıkla yaşandığı bir ülkedir. Bununla birlikte özellikle eski Sovyetler Birliği ülkelerden ülkemize yönelen baval

ticareti yani mekik göçü de yine önemli bir göç hareketi olarak değerlendirilmektedir. Bunlarla birlikte Türkiye, tarihsel süreç içerisinde Ortadoğu, Kafkasya ve Balkanlardan gelen kitlesel göç akınlarının yöneldiği bir ülkedir. 1980'ler sonrası ise Türkiye'nin yalnızca göç veren bir ülke değil, göç alan bir ülke konumuna da geçmesine sebep olan göç hareketleri gerçekleşmiştir. Küreselleşme sürecinde oldukça geliştirilen iletişim ve ulaşım kanalları tüm dünyada insan hareketliliğini gerçekleştirmesini kolaylaştırmakla birlikte Türkiye de bu süreçten etkilenmiştir¹⁶

1.1.3.2. Uluslararası Göç Dalgaları

Uluslararası göçün tarihsel seyri dünden bugüne altı büyük göç dalgası olarak ele alınmaktadır. Küresel ölçekte büyük göç hareketlerini baz alarak oluşturulmuş altı dalganın ilki, Avrupalı devletlerin sömürgecilik hareketleri ile başlamıştır. 17. ve 18. yüzyıllarda Kuzey Afrika'dan birçok kişi, Avrupalı ve Arap tüccarlar tarafından köle olarak alınmış ve Avrupa ile Güney Amerika'ya satılmışlardır. Bu büyük çaplı zorunlu göçü, 19. yüzyılda aksi yönde gelişen göç hareketleri izlemiştir. Bu göç dalgasını, sömürgeleştirilen bölgelere Avrupalıların yerleşimi izlemiş ve Birinci Dünya Savaşı'nın sonuna kadar da bu büyük çaplı göç hareketi devam etmiştir (Atasü-Topçuoğlu, 2016, s.503).

İkinci göç dalgasında Batı Avrupalı tüccarların, Batı Afrika'dan Amerika'nın güneyine, Karibik adalarına, Brezilya'ya ve Guyana'ya köle taşımaları devam etmiştir. Kölelik sona erdikten sonra ise İngilizlerin Güney Asya'dan Doğu Afrika, Fiji, Jamaika, Surinam ve Trinidad'a sözleşmeli uşak ve işçi göndermeleri söz konusu olmuştur. Üç yüzyıl süren ikinci dalga boyunca Avrupalı göçmenler Kanada, Birleşik Amerika, Avustralya ve Yeni Zelanda'ya göç etmişler ve burada kurulacak yeni devletlerin temellerini atmışlardır. Bu yeni devletlerde yerli nüfus azınlık konumuna düşürülmüş, Avrupalı göçmenlerin çoğunluğu oluşturamadığı durumlarda ise yerli nüfus, beyaz yöneticilere tabi kılınmıştır. Güney Afrika'daki Apartheid sistemi bu duruma

¹⁶ bkz. "Türkiye'nin Düzensiz Göç İle Mücadelesi", Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, <https://www.goc.gov.tr/turkiyenin-duzensiz-gocle-mucadelesi>, (06.10.2019)

çarpıcı bir örnek oluşturmaktadır. Bunun yanı sıra, Avrupalıların gerçekleştirdikleri köle ve sözleşmeli uşak akışları sonucunda Sri Lanka, Uganda ve Kenya gibi göçmen çoğunluklu toplumlar ortaya çıkmıştır (Durugönül, 1997, s.96).

Modern tarihin şekillenmesinde birinci ve ikinci dalga, önemli bir role sahiptir. İki büyük dalganın arka planında Avrupa'nın coğrafi keşifler yoluyla farkına vardığı yeni yerleri sömürge bölgeleri haline getirerek, bölgenin hem doğal kaynakları hem de insan kaynağından faydalanma ile kendi ekonomisini kalkındırmak için köleliğe dayalı işgücü ihtiyacını karşılama ve açık işgücünü bu bölgelere transfer etmesi yatmaktadır.

Üçüncü göç dalgası ise Birinci Dünya Savaşı'nın sonrasında çözülen imparatorlukların ardından kurulan ulus-devletlerin, ulusal kimlik inşa etme sürecinde farklı etnik grupların tasfiyesi ve mübadelesine dayanan, ayrıca Bolşevik Devrimi bağlamında gerçekleşen nüfus hareketlerinden oluşmaktadır. Milliyetçilik akımının etkisi ile homojen bir nüfus oluşturma politikası, Türk, Yunan, Macar, Yahudi, Polonyalı, Bulgar kökenli birçok kişinin zorla göç etmesine ve kendilerine yeni bir yurt bulma çabasına yol açmıştır. Bu döneme nüfus mübadeleleri damgasını vurmuştur. Rus Devrimi'nin yol açtığı iç savaştan kaçan Beyaz Rusların ve Nazilerin uyguladıkları politikalarla şekillenen Yahudilerin tasfiye hareketlerini de üçüncü göç dalgası içerisindeki önemli nüfus hareketleri olarak değerlendirmek mümkündür. Dördüncü göç dalgası ise yine bir dünya savaşı sonrasında gerçekleşmiştir. İkinci Dünya Savaşı ardından Asya, Afrika ve Ortadoğu'da sömürgeci devletler tasfiye edilmiş, bu bölgelerdeki yerel topluluklar yeni bağımsız devletler kurmuşlardır. Ancak bu yeni devletlerin çoğu etnik açıdan bölünmüş topluluklara sahiplerdi ve otoriter siyasal rejimlerin yönetiminde olduğu güçsüz devletlerdi. Bu koşullar ise yeni devletler içerisinde yoğun şiddet hareketlerini doğurarak büyük çaplı sığınmacı hareketlerine yol açmıştır. Bu sığınmacı hareketlerine en çarpıcı örnek, 14 milyon Hindu ve Müslümanın 1947'de Hindistan'ın bölünmesinden sonra Hindistan ve Pakistan arasında kendilerine yaşayabilecekleri bir yer aramalarıydı (Abadan-Unat, 2000, s. 42-43).

Beşinci göç dalgası, dördüncü dalga ile kesişerek 1950 ve 1960'lı yıllar boyunca sürmüştür. Beşinci göç dalgasını karakterize eden kavram ise “misafir işçi” dir. Geçici işçi statüsünde yurt dışından işgücü temin etme, başta Batı Avrupa ülkeleri olmak üzere Birleşik Amerika ve petrol üreten Ortadoğu ülkeleri tarafından gerçekleştirilmiştir. “İki büyük savaşta milyonlarca insan kaybeden Batı, yeniden inşası için gerekli olan insan gücünü ilk olarak komşu ülkelere karşıladı. Bunlar yetersiz kalınca doğudan ve güneyden toplu göçler başladı. Türkiye örneğinde olduğu gibi sağlıklı, güçlü insanlar seçilerek çalışmaya üzere götürüldüler (Yılmaz, 2014, s.1688). Batı Avrupa, Birleşik Amerika ve petrol üreten Ortadoğu ülkeleri, kendi ekonomilerini güçlendirmek için Türkiye, Yugoslavya, Kuzey Amerika, Meksika, Karibya Adaları, Irak ve Emirlikler, Mısır, Filistin, Yemen ve Güney Asya'dan işçi ithal etmişlerdir. “Konuk işçi” sıfatıyla bu ülkelerde çalışmaya başlayan göçmenler, her ne kadar geçici olarak görülseler de gittikleri ülkelere kalıcı olarak yerleşme eğilimi göstermişlerdir (Abadan-Unat, 2000, s.42 - 43). Dolayısıyla İkinci Dünya Savaşı'nın ardından hızlı bir toparlanma evresine giren Batı Avrupa ülkeleri, çeşitli üretim kollarında gerçekleştirmek istediği hamleleri, çevre ülkelere işgücü transferleri yoluyla hayata geçirebilmiştir.

Altıncı göç dalgası ise 1989 yılında Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra birlik içerisindeki devletlerden kaynaklanan göç hareketlerini içermektedir. “1989'da Sovyetler Birliği'nin çözülmesiyle hem bağımsız devletler arasında hem de bu devletlerden komşu devletlere ve özellikle Avrupa'ya giden altıncı bir göç dalgası oluşmuştur” (Atasü-Topçuoğlu, 2016, s.505). Bu dönemde oldukça yüksek sayıda eski Sovyet vatandaşı kişiler, zorunlu göç hareketlerinin aktörleri olmuşlardır. “Sovyetler Birliği'nin çözülmesinden sonra 65 milyon eski Sovyet vatandaşı kendilerine yeni bir yurt bulma zorunda bırakılmışlardır. Kazakistan, Ukrayna, Özbekistan, Ermenistan, Azerbaycan bu tür dışlama süreçlerine sahne olmaktadır” (Abadan-Unat, 2000, s.43). Uluslararası göçün altı büyük dalgasına baktığımızda, gerçekleştikleri dönemin ekonomik, siyasal ve ideolojik ikliminden etkilenerek, büyük çaplı göç akınları şeklinde gerçekleştikleri görülmektedir. Uluslararası göçün akış yönüne

baktığımızda ise, kapitalist sistemin genişleme sürecinin erken dönemini oluşturan sömürgecilik faaliyetleri ile olan yakın ilişkisi ortaya çıkmaktadır; Abadan-Unat (2016), sömürgecilik döneminde taraf ülkeler arasında kurulan ekonomik, siyasal, politik ve iletişim-ulaşım vb. bağların, uluslararası göçün gerçekleşmesinde kolaylık sağladığını şu şekilde ifade etmiştir: “Uluslararası göç, özellikle geçmişte sömürgecilik yapmış olan devletlerle onların eski sömürgeleri arasında cereyan etmektedir. Sömürgecilik döneminde bu ülkelerle kurulan kültürel, idari ve finans, ulaşım ve iletişimi kapsayan bağlar bu süreci kolaylaştırmıştır. Böylece ortaya kendine özgü ulus-ötesi pazarlar ve kültürel sistemler çıkmaktadır” (Abadan-Unat, 2016, s.17).

Çeşitli sebeplerle gerçekleşen uluslararası göç, uzun bir geçmişe sahip olmakla birlikte göç akışlarının artarak devam etmesi, mevcut global eşitsizliklerin yanı sıra ülkeler ve birey/gruplar arasında kurulan bağlarla ilintili olarak da sürekliliğini sağlamaktadır. Uluslararası göçün günümüzdeki durum ve koşullarının oluşumunda küreselleşmenin bu son evresinde yaşanan gelişmelerin etkisi azımsanmayacak kadar büyüktür. “Göçlerin süreklilik, göçmenlerinse yerleşiklik kazanmasına karşın, küreselleşmeyle birlikte, yolculukların ucuzlaması ve kolaylaşması, yeni teknolojilere bağlı iletişim imkânları bireylerin adeta iki ülkede birden yaşamalarına, tek bir ülkeye tek bir ulusa bağlı olduğu düşüncesinin zayıflamasına yol açmıştır” (Biriz Karaçay, 2016, s.412). Örneğin, göçmen işçi ithal eden ülkelerde yaşayan kişiler, menşei ülkelerdeki bağlarını genellikle korumuşlar ve hatta gelişen iletişim teknolojileri sayesinde, mesafenin anlamını yitirerek, farklı coğrafyalardan eş zamanlı haberdar olma ve katılım gibi fırsatlardan yararlanmışlardır. Ayrıca yabancıların ülkede kalıcı hale gelmesi, göçü alan toplumların farklı kültürler ve yaşam biçimleriyle tanışmasına olanak sağlamıştır. Günümüzde hala bu ülkelerde karşılıklı etkileşimin yol açtığı toplumsal, kültürel, siyasal ve ekonomik etkiler tartışma konusudur.

1.1.4. Uluslararası Göç, Yurttaşlık ve Yabancılık

Uluslararası göçmenin varış noktasındaki hukuki statüsü ile buna bağlı olarak gelişen hak ve yükümlülüklerinin belirlenmesi ve söz konusu haklar ile

yükümlülüklerin nitelikleri oldukça önemli bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır. Yasal bir göçmenin, yaşadığı ülkede yaşamını hangi kısıtlara göre kuracağı ve nasıl zenginleştireceği, yani kazanımları, uluslararası göç gibi riskleri yüksek bir deneyimin ardından önem kazanır ve hem göçmeni hem de devleti bağlayan karşılıklı bir ilişki esasına dayanır. Ulus devlet, ulus devlet ve vatandaş arasındaki bağın niteliği, yurttaş olmayan fakat yasal göçmenlerin göç edilen ülkelerde yararlandığı haklar, mültecilerin sahip oldukları haklar vb. günümüzde özellikle Avrupa gibi yoğun göç almış ülkelerde tartışılan bir konudur.

Özellikle II. Dünya Savaşı'nın ardından hedef ülkelerde bulunan göçmenlerin hukuki statüleri ve yararlanabilecekleri haklar konusunda yasal düzenlemeler yapılmış, uluslar üstü kuruluşların da girişimleriyle sosyal, siyasi ve ekonomik hakları belirli ölçülerde korunmaya ve geliştirilmeye çalışılmıştır:

“Yabancıların ülkede kalışlarında belirli haklardan yararlanmaya devam etmeleri, özellikle ulus üstü kuruluşların da girişimleriyle desteklenmiştir. Ne var ki Birleşmiş Milletlerin yaygınlaştırmaya çalıştığı insan hakları felsefesi ile Uluslararası Çalışma Örgütü'nün (ILO) işçilerin sosyal haklarını korumaya yönelik çabaları ile ana yurttan farklı bir ülkede geçici olarak buldukları varsayılan bu gruba siyasal haklar dışında değişen ölçüde sosyal ve ekonomik haklar tanınmıştır. Böylece ulus-devletin eylem alanı bir bakıma daraltılmış ve gözetim altına alınmıştır” (Abadan-Unat, 2000, s.46).

Çeşitli sebeplerle göç alan Avrupa devletleri, ABD, Kanada, Avustralya ve Arap devletleri, göç politikalarını dönemsel koşullara bağlı olarak geliştirmekte ve bu bağlamda ayrıntılı yasal düzenlemeler yaparak göçmenlerin statülerini, hak ve sorumluluklarını tayin eden hukuki kategoriler oluşturmaktadırlar. Devletler arasında göçmenlere ilişkin yasalar değişmekle birlikte son on yılda yaygın olarak kullanılan kategoriler bulunmaktadır. Bunlar: Konuk işçi ya da deniz aşırı kontratlı işçi olarak da ifade edilen süreli göçmen işçiler; yönetici, işletmeci, uzman gibi kişilerden oluşan ve devletlerin ülkeye çekmek için özel programlar geliştirdiği yüksek nitelikli göçmenler; bazı ülkelerin, işvereni sosyal yükümlülüklerden muaf olmasını sağlaması nedeni ile göz yumdukları ve özellikle kadınların gerek emek gerekse de cinsiyetleri dolayısıyla çifte sömürüye maruz kaldıkları illegal/düzensiz göçmenler; 1951

Cenevre Sözleşmesine taraf olan devletlerin korumakla mükellef oldukları ve kendilerine geçici veya sürekli oturma izni verilen mülteciler; sığınmacılar; çevresel felaketler ya da baraj/fabrika gibi geliştirme projeleri sebebiyle göçe zorlanmış kişilerin dahil oldukları zora dayalı göç; evlenme veya aile birleşmesi yolu ile gelen göçmenler; bir süre yurt dışında çalışmış olan ve menşei ülkeye kesin dönüş yapan dönen göçmenlerdir (Abadan-Unat, 2002, s.304-307).

Hedef ülkelerde bulunan yasal göçmenler, belirli ölçülerde haklara sahip olmakla birlikte -örneğin bazı Avrupa ülkeleri yurttaşlık statüsünü kazanmamış göçmenlere belirli kıstasları gerçekleştirmiş oldukları takdirde yerel yönetimlere katılma hakkını tanımaktadır- söz konusu ülkelerde vatandaş konumundaki kişiler ile kıyaslandığında kısıtlılıklar da mevcuttur.

Fuat Güllüpinar (2014) “Almanya’da Göçmen Politikaları ve Türkiyeli Göçmenlerin Trajedisi: Yurttaşlık, Haklar ve Eşitsizlikler Üzerine” adlı çalışmasında, ülke içerisindeki göçmenlere yönelik hazırlanmış yasaların yanında emek piyasasına dahil olma, sosyal yardımlardan faydalanma, eğitim hakkı, aile birleşimleri gibi alanlarda farklılaştırılan yasal statülerin ve göçmen kategorilerinin gerek göçmenler arasında gerekse de göçmen-yurttaş arasında eşitsiz bir durum yarattığı görüşünü ileri sürmektedir. Tabakalı yurttaşlık tezi¹⁷ bağlamında yaptığı çalışmada Güllüpinar’a göre, II. Dünya Savaşı’ndan bu yana Avrupa’daki göç politikası bağlamında sağlanan haklar oldukça farklılaştırılmış ve eşitsizdir. Güllüpinar, genel olarak Avrupa, özel olarak Almanya’daki göç politikalarının ayrıcalıklı olmayan üçüncü dünya ülkeleri vatandaşlarına karşı ayrıcalıklı yurttaşlar olarak kabul edilen Alman, etnik Alman, AB vatandaşı, ayrıcalıklı AB vatandaşı olmayanlar gibi kategorilerde değerlendirilen kişilerin yasal olarak korunduklarını ileri sürmektedir. Dolayısıyla hakların uygulanması milliyet, oturma süresi, statüler ve gelir seviyesi kriterlerine bağlı olarak gelişmektedir. Böylece göçmen, menşei ülkesine ve sahip olduğu kökene göre değişen haklara sahip olmaktadır. Bu durum ise göçmen gruplar açısından belirli

¹⁷ “Tabakalı yurttaşlık” tezi David Lockwood’un ortaya attığı ve Lydia Morris’in geliştirmiş olduğu bir yaklaşımdır. Ülke içerisindeki göçmenlere yönelik haklar bağlamında farklılaştırılmış yasal statülerin ve göçmen kategorilerinin eşitsiz bir yurttaşlık hiyerarşisi yarattığını ileri sürmektedir.

bir ayrımcılığa maruz kalmakla birlikte içinde entegrasyon sürecinde bir engel teşkil etmektedir.

Batı Avrupa’da yaşayan ikinci ve üçüncü kuşak göçmenlerin bir kısmının menşei ülkeden eş seçmeyi tercih etmeleri, bu kişilerin çocuklarının toplumsallaşma sürecinde geleneksel yöntemlere ağırlık verme ihtimalinin neden olabileceği uyumsuzluklara karşı geliştirilmiş yasalar, göçmenlere yönelik kısıtlayıcı bir tutum olduğuna ilişkin örneklerden birini teşkil etmektedir: Özellikle sağ hükümetlerin, yabancıların evlenme haklarına bile kısıtlama getirmesine en çarpıcı örneklerden biri 2001 yılında Danimarka hükümetinin, ülke içerisindeki yabancıların 24 yaşından önce Danimarkalı olmayan biri ile evlenmesini yasaklayan bir yasayı kabul etmesidir (Abadan-Unat, 2002, s.306).

Uluslararası göç gerçekleşikten bir süre sonra belirli koşullara dayanarak elde edilen haklar, göçmenlerin ülkede kalış sürelerini uzatma ve aile birleşimleri yoluyla belki de ülkeye temelli yerleşme gibi sonuçların ortaya çıkmasında etkili olmaktadır:

“Göçmenler bir nebze olsun sivil ve sosyal haklarla karakterize edilen göç alan bir ülkede yerleştiklerinde, sınır dışı etme artık uygulanabilir bir seçenek olmaktan çıkar. Ayrıca göçmenler sürekli yerleşim hakkı elde eder etmez hiçbir şey onları, eşleri ve çocuklarıyla bir araya gelmekten alıkoyamaz ve hiçbir polis devleti metodu yasadışı göçü engelleyemez. Buna karşılık bu durum, ebeveynler çocuklarına yerleşilen ülkede eş olmaları için anayurtlarından kadın ve erkekler aramaya başladıkları zaman, en azından ilk göçmen kuşağı içerisinde evlilik göçü ile sonuçlanır” (Faist, 2003, s.115).

Hedef ülkelere yerleşen ve burada uzun süreli ekonomik ve sosyal hayata katılım gösteren göçmenlerin vatandaşlık statüsüne geçmeleri ise oldukça zordur. Genel olarak, birey ile devlet arasındaki yasal bağa işaret eden vatandaşlık birey ile devlet arasında belirlenmiş hak ve yükümlülükler içermektedir. Vatandaşlığa ilişkin Göç Terimleri Sözlüğü’nde şu ifadeler yer almaktadır:

“Tabiiyet bağı, bir Devletin nüfusu için belirlediği birtakım bireysel hakları ve yükümlülükleri de beraberinde getirir. Bir Devletin kişiler üzerindeki yargı yetkisi/yetki alanı ilkesine dayalı olarak tabiiyet, örneğin bir Devletin vatandaşlarının bireysel haklarının yabancı otoriteler tarafından ihlal edilmesine karşı (özellikle diplomatik koruma yoluyla) koruma sağlama hakkı, vatandaşlarını topraklarına kabul etme görevi ve onları sınırdışı etme yasağını gözetmesi gibi göç dair birtakım sonuçlar doğurur (IOM,2013,S.81)

Ulus-devlet ile yurttaş arasındaki bağ temel olarak iki ilke bakımından değerlendirilmektedir: kan bağı ve toprak esası. Kan bağı esası kısaca şu şekilde tanımlanmıştır: “Bir çocuğun tabiiyetinin, doğduğu yere bakılmaksızın, anne babasının tabiiyetine göre belirlenmesi kuralı (IOM, 2013,s.52). Toprak Bağı ise, “bir çocuğun tabiiyetinin doğduğu yere göre belirlenmesi kuralı (tabiiyetin anne babadan geçebilmesinin yanı sıra)” (IOM, 2013,s.52) tanımlanmıştır. Dolayısı ile bir kişinin devlet ile asli vatandaşlık bağına sahip olması, bu iki prensibi ya da ikisinden birini karşılamasına bağlıdır:

Yıldız (2017) konu ile ilgili olarak şunları ifade etmiştir:

“Asli vatandaşlığın kazanılması iki temel ilke kapsamında gerçekleşir; kan esası (jus-sanguinis) ve toprak esası (jus soli). ABD, Kanada gibi vatandaşlığın toprak esasına dayandığı ülkelerde kişi doğduğu devletin vatandaşlığını alırken, Almanya gibi kan esasına dayalı ülkelerde köken unsuru asli vatandaşlık için belirleyicidir. Kan bağı esası ile vatandaşlığın belirlendiği ülkelerde, yabancıların ve aile bireylerinin buldukları ülkenin vatandaşlığını sonradan kazanabilmeleri genelde oldukça zordur” (s.46).

Göçmenlerin geldikleri ülkelerde yerleşik hale gelmeleri ve bu bağlamda buldukları ülke içerisinde sahip oldukları haklar mevcut olmakla birlikte, vatandaş statüsünü elde etmeleri veya onlarla aynı haklara sahip olmaları, hedef ülkelerin kısıtlayıcı göç politikaları sebebiyle oldukça zordur. Bununla birlikte göçmen, mülteci, ikincil koruma gibi hukuki statüler, bir çatı kavram olan yabancı statüsü altında değerlendirilebilirse de her ülkenin kendi yasal mevzuatına göre farklı hak ve yükümlülüklerle tabidirler. Genel olarak yabancı kavramı şu şekilde ifade edilmektedir: a) Belirli bir Devlet açısından o Devletin uyruğunda olmayan kişi (alien) ve b) başka bir devlete ait olan ya da sadakat borcu altında olan bir kişi (foreigner) (IOM, 2013,S.).

Yabancı çatı kavramı altında değerlendirilen kişiler için buldukları ülkenin vatandaşlığına geçiş, o toplumda bireylere tanınan tüm hak ve yükümlülüklerle sahip olma sonucunu doğuran ve “misafir”, “geçici” ya da “göçmen”likten kalıcılığa geçişin aşamasını sağlamaktadır. Belirli bir ülkede yabancı çatısı altında değerlendirilen kişinin, vatandaşlığa geçişi, ülkeden ülkeye yasal zorunluluklar farklılık gösterse de genel olarak entegrasyon sürecini

başarıyla tamamlamış olma prensibine dayanmaktadır. Özel bir hukuki statü olarak mültecilikten vatandaşlığa geçiş süreci ise yerleşik göçmenlerden çok farklı olmamakla birlikte yine ülkelerin yasal mevzuatlarına göre değişiklik gösterebilmektedir. Örneğin, Almanya ve Fransa’da vatandaşlık için mültecilerin yerine getirmekle sorumlu oldukları koşullar, yerleşik yabancılara göre özellikle yasal oturma süresi kapsamında daha kolaylaştırılmışken, Türkiye’de ise mültecilerin vatandaşlığa geçişini düzenleyen özel bir yasa ya da özel şartlar yoktur, yalnızca göçmenlerin istisnai yolla Türk vatandaşlığına geçişine ilişkin yasalar mevcuttur (Yıldız, 2017, s.38).

Mültecilerin sahip oldukları haklar, buldukları ülkelerin vatandaşlarıyla kimi alanlarda eşit kimi alanlarda ise kısıtlı nitelikte olmakla birlikte, 1951 Cenevre Sözleşmesi’nde mültecilik statüsünün doğurduğu haklar belirtilmiştir.¹⁸ Sözleşmeye göre, mülteciler, adli yardım ve mahkemelere başvurma, temel eğitim hizmetinden yararlanma, sosyal yardıma erişim, sosyal güvenlik konusunda korunma, buluşlar ve sınai mülkiyet haklarının korunması, bilimsel, edebi ve sanatsal hakların korunması, vergilendirme konusunda eşitlik hakları bakımından ülke vatandaşları ile eşit konumdadırlar. Siyasi amaç ve kar amacı taşımayan derneklere üyelik, mesleki sendikalara üyelik, ücretli bir işte çalışma, ikamet edeceği yeri seçme ve seyahat etme, menkul ve gayrimenkul mülkiyet edinme, kendi iş yerlerini açma ve sanayi, ticari şirketler kurma, diploma sahibi olma ve mesleğini icra etme, konut edinme, yabancı ülke/okullardan alınmış diplomaların tanınması ile harç ve resim ücretlerinden muaf olma ve eğitim burslarından faydalanabilme gibi haklar ise ülkedeki yasal yabancılara da çeşitli oranlarda yararlanabildikleri ve mültecilere tanınan haklardır.

Geçici koruma statüsünden doğan haklar mültecilere tanınan haklardan daha kısıtlıdır. Türkiye’de geçici korunan statüsünde bulunan Suriyelilere vatandaşlık verilmesi konusu belirli aralıklarla gündeme gelmektedir. Türkiye’deki Suriyelilerin vatandaşlık alabilmeleri, ülkedeki diğer yabancıları da

¹⁸ Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği, “Mültecilerin Hukuki Statüsüne İlişkin Sözleşme, <http://www.multeci.org.tr/wp-content/uploads/2016/12/1951-Cenevre-Sozlesmesi-1.pdf> , (22.09.2019)

kapsayan istisnai yolla vatandaşlık kabul şartlarına bağlıdır. Türk Vatandaşlığı Kanunu'na¹⁹ göre istisnai yolla vatandaşlık kabulü ise şu şekilde belirtilmiştir:

MADDE 12:

(1) Millî güvenlik ve kamu düzeni bakımından engel teşkil edecek bir hali bulunmamak şartıyla Cumhurbaşkanı kararı ile aşağıda belirtilen yabancılar Türk vatandaşlığını kazanabilirler.

(2) a) Türkiye'ye sanayi tesisleri getiren veya bilimsel, teknolojik, ekonomik, sosyal, sportif, kültürel, sanatsal alanlarda olağanüstü hizmeti geçen ya da geçeceği düşünülen ve ilgili bakanlıklarca haklarında gerekçeli teklifte bulunulan kişiler.

b) (Ek: 28/7/2016-6735/27 md.) 4/4/2013 tarihli ve 6458 sayılı Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanununun 31 inci maddesinin birinci fıkrasının (j) bendi uyarınca ikamet izni alanlar ile Turkuaz Kart sahibi yabancılar ve bunların yabancı eşi, kendisinin ve eşinin ergin olmayan veya bağımlı yabancı çocuğu.

c) Vatandaşlığa alınması zaruri görülen kişiler.

d) Göçmen olarak kabul edilen kişiler.

İlgili makamlara bireysel başvuru esasına dayanan Türk vatandaşlığına kabul süreci, (d) bendinde de belirtildiği üzere, göçmenlere de açıktır. Her ne kadar başvuru ülke içerisindeki yabancılara açık olsa dahi hemen her ülkede olduğu gibi Türkiye'de de vatandaşlığa geçiş oldukça zordur. Bununla birlikte 2018 yılında AK Parti Antalya Milletvekili'nin yaptığı açıklamaya göre, son 7 yılda 55 bin Suriyeliye evlilik veya ebeveynlerden birinin Türk olması sebepleriyle vatandaşlık verildiği açıklanmıştır²⁰. Suriyeli mültecilere vatandaşlık verilme konusu, ülkemizde Suriyelilere ilişkin rahatsızlık duyulan konuların başında gelmektedir. Nitekim TÜRKSAM'ın 2018'de Ankara'daki yerel halkın mülteci/sığınmacılara yönelik algısının ne olduğu ve bunu hangi faktörlerin etkilediğini ortaya çıkarmayı hedefleyen araştırmada, Suriyelilere

¹⁹ Türk Vatandaşlığı Kanunu, <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5901.pdf>

²⁰ "Ak Partili Uslu Vatandaşlık Verilen Suriyeli Sayısını Açıkladı", Sputniknews, 14.11.2018, <https://tr.sputniknews.com/turkiye/201811141036137164-kac-suriyeli-vatandaslik-hakki-kazandi/>, (22.09.2019)

vatandaşlık verilmesine ilişkin şöyle bir sonuç ortaya çıkmıştır: katılımcıların yüzde 91'i Suriyelilere vatandaşlık verilmesini istemezken, yüzde 6'sı sabıkası olmayan ve Türkçe konuşanlara vatandaşlık verilmesinin onları rahatsız etmeyeceğini ve yüzde 3'ü de vatandaşlık verilir verilmemesinin onlar için fark etmediğini çünkü hâlihazırda Suriyelilerin Türk vatandaşlarından daha fazla haklara sahip olduklarını belirtmişlerdir.

Sonuç olarak, II. Dünya Savaşı'nın ardından yoğunluk kazanan ve açık işgücü ihtiyacı sebebiyle 1970'li yıllara kadar teşvik edilen uluslararası göç, neoliberal politikaların uygulamaya konulmasıyla günümüz dünyasında kısıtlanmaya çalışılmakla birlikte, çoğunlukla düzensiz göç hareketleri ile devam etmektedir. Göçmenlerin buldukları ülkedeki hukuki, ekonomik ve sosyal hakları, gidilen ülkeye göre değişmekle birlikte, vatandaş statüsünün doğurduğu haklar kadar kapsamlı olmamaktadır. Göçmenler arasında ise menşei ülke ve ikamet süresi, çalışma süresi vb. farklı koşullara göre kategoriler ve bu kategorilere göre oluşturulan çeşitli nitelikte haklar söz konusudur. Entegrasyon süreçleri açısından oldukça önemli olan bu konunun, uluslararası göçün yoğunluk kazanarak devam etmesi sebebiyle uzunca bir süre hedef ülkelerin politikalar geliştirmesine sebep olacağını öngörmek mümkündür.

1.1.5. Küreselleşmenin Göç Olgusu Üzerine Etkileri

Günümüz dünyasının mevcut koşullarının biçimlenmesinde, 1973 Petrol Krizi sonrasında ekonomide yeniden yapılanma ve neoliberal ekonominin mantığına uygun olarak sosyal ve politik alanlarda gerçekleştirilen düzenlemeler oldukça önemli bir rol oynamaktadır. Harvey (1997) yaşanan dönüşümün temel dinamiğini şu şekilde ifade etmiştir:

“1973'ün, petrol şoku tarafından daha da şiddetlendirilen derin durgunluğu, kapitalist dünyayı sarsarak stagflasyonun (üretimde durgunluk, fiyatlarda enflasyon) boğucu uyuşukluğundan çıkardı ve Fordist uzlaşmanın altını kazacak bir dizi süreci harekete geçirdi. Bunun sonucunda 1970'li ve 80'li yıllar bir ekonomik yeniden yapılanmanın ve toplumsal ve politik uyarlanma sürecinin yaşandığı sıkıntılı bir dönem olmuştur” (s.270).

Günümüz dünyasının yeni koşullarını betimlemek üzere küreselleşme kavramı kullanılmaktadır ve bu durumun dünya tarihinde yeni bir aşama olduğuna ilişkin görüşler de bulunmakla birlikte, küreselleşme olgusunun temelde kapitalist sistemin 15.yüzyıldan beri deneyimlediği bir süreç olduğuna işaret eden Harvey (2008), şöyle söylemektedir: “Küreselleşme adını verdiğimiz olgu uzunca bir süredir –daha öncesinde değilse bile, en azından 1492’den beri- şu ya da bu şekilde var. Bu olgu ve onun siyasal ve ekonomik sonuçları da epeydir tartışma konusu teşkil ediyor.” Kapitalizmin doğası, kar amacıyla genişlemeyi içermektedir, dolayısıyla dünya sistemi içerisinde toplumlar, günümüzden çok daha öncesinde -nitekim uluslararası göç dalgalarının da sömürgeleştirme faaliyetleri ile başladığını hatırlarsak- kapitalist ilişkiler ağı içerisine dahil edilmiş bulunmaktadırlar:

“Kapitalizmin tarihsel coğrafyası, gerçekten etkileyicidir. Son derece çeşitli tarihsel deneyime sahip, inanılmaz çeşitlilikteki fiziki koşullarda yaşayan insanlar, bazen ikna yoluyla ve isteyerek, ama çoğu zaman da acımasız ve kaba güçlerin zorlamasıyla uluslararası işbölümü içinde karmaşık bir birliktelikte kaynaştırılmıştır” (Harvey, 2012, s.453).

Buna göre, kapitalizmin günümüzdeki evresinin yarattığı koşulları yalnızca sermayenin uluslararasılaşması olarak değerlendirmek, yetersiz görünmektedir. Kapitalist sistemin 1970’lerde yaşamış olduğu ekonomik krizi aşmak için geliştirilen belirli dönüşümler bulunmaktadır. Bu dönüşümleri emek süreçleri, işgücü piyasaları ve tüketim kalıplarında esneklik ile yeni üretim sektörlerinin, finans alanında yeni yöntemlerin ve yeni piyasaların ortaya çıkması ile karakterize eden Harvey (1997), süreç ile ilgili şunları ifade etmiştir:

“Hem sektörler hem coğrafi bölgeler arasında eşitsiz gelişme kalıplarında hızlı değişikliklere yol açmış, örneğin "hizmet sektörü" diye anılan alanda istihdamın hızla yükselmesini sağlarken, bugüne kadar az gelişmiş olarak kalmış bölgelerde yepyeni sınai kümelenmeleri (örneğin "Üçüncü İtalya", Belçika'nın Flaman bölgesi, çeşitli "silikon vadileri" ve elbette yeni sanayileşen ülkelerde sınai faaliyetlerdeki patlama) yaratmıştır” (s.271).

Ekonominin yeniden örgütlenmesi önemli değişimlere yol açmakla birlikte, kapitalizmin bu son evresine damgasını vurarak, onu geçmiş evrelerinden farklılaştıran değişimler ise teknolojik gelişmelerdir. Günümüzde üretim, iletişim, ulaşım vb. alanlarda kullanılan teknolojiler, dünya genelinde

bütünleşmenin hızlanmasına sebep olmuştur. Çelik (2002), teknoloji dünyasında yaşanan gelişmelerin yaratmış olduğu etkileri şu şekilde ifade etmektedir:

“Bilgi ve iletişim teknolojileri, iletişim hızını artırıp maliyetini düşürerek, daha hızlı ve ucuz etkileşim sağlayarak, birçok ürünü ve faaliyeti bölgeselleştirip entegre ağlar sayesinde dağıtımını kolaylaştırarak küreselleşmeyi mümkün kılmaktadır. Bilgi ve iletişim teknolojileri doğrudan ve hızlı iletişim bağları kurarak, ekonomik uzaklıkları azaltmakta, iş dünyasının faaliyetlerinin koordinasyonu için gereken zamandan tasarruf sağlayarak, değişim maliyetlerini düşürüp ve finans pazarlarını ülkeler ve kıtalar boyutunda 24 saat faal konuma getirmektedir”(s.61).

Harvey, kapitalizmin bu yeni evresinde gerçekleşen teknolojik gelişmeleri ve yaratmış olduğu etkileri “zaman-mekan sıkışması” kavramıyla ifade ederek şu şekilde açıklamaktadır: “Hem özel hem kamusal karar verme süreçlerinin zaman ufku kısalmışken, uydu iletişimi ve ulaştırma maliyetindeki düşüş bu kararları artan ölçüde genişleyen ve çeşitlenen bir mekana derhal yayma olanaklarını gittikçe arttırmaktadır.(s.270,271). Kapitalist sistem, karını maksimum seviyeye çıkarmak üzere, gerek coğrafi yayılım sürecinde diğer toplumlara sisteme entegre ederken gerekse de üretimin düzenlenmesinde teknolojik girdileri etkin bir şekilde kullanmaktadır. Ekonominin yeniden yapılanma sürecinde üretim faaliyetlerinin küreselleşmesi ile finansal faaliyetlerin küreselleşmesi başat rol oynamaktadır. Bunlardan üretimin küreselleşmesi, üretimin işgücü ve hammadde gibi maliyetleri en düşük seviyede tutmasını sağlayacak coğrafyalara kaydırılması esasına dayanmaktadır: Üretimin globalleşmesi, ülke bazında faaliyet gösteren firmaların üretim faaliyetlerini diğer ülkelere ve kıtalara yaymalarını ifade etmektedir” (Aktan ve Şen, 1999, s.114). Teknolojik gelişmeler sonucunda iletişim ve ulaşım kanallarında yaşanan gelişmeler ise, sermayenin coğrafi hareketliliğine hız kazandırmakta ve bu hareketliliğin maliyetini düşürmekle birlikte başka ülkelere yapılmış yatırımların üretim ve dağıtım faaliyetlerinin koordine edilmesinde oldukça önemli bir paya sahiptir. Finansal faaliyetlerin dünya çapında karını koruyarak genişlemesi ise riskin en düşük, kazancın ise en yüksek seviyede olmasını sağlayacak coğrafyasal hareketlilikle bağlantılıdır:

“Finansal faaliyetlerin globalleşmesi ise, ekonomik globalleşmenin kendini gösterdiği bir diğer alandır. Finansal faaliyetlerin globalleşmesiyle

sermaye, herhangi bir coğrafi sınır içerisinde kalmayıp; daha düşük risk ve daha yüksek kazanç sağlamak düşüncesiyle herhangi bir kısıtlamaya maruz kalmadan sınır-ötesi alanlara kolayca yayılmaktadır. Bu alanın, globalleşmenin en yaygın ve en yoğun olarak yaşandığı alan olduğu söylenebilir” (Aktan ve Şen, 1999, s.114) .

Bilişim ve iletişim teknolojilerindeki gelişmeler, finansman sermayesinin dünya çapında hareketliliğini ve koordinasyonunu sağlayan önemli bir işlev görmektedir:

“Bilişim ve iletişim alanındaki baş döndürücü gelişmeler, finansman sermayesinin giderek bağımsızlaşmasına ve dünya ölçeğinde olağanüstü bir hareketlilik kazanmasına yol açmıştır. Bir başka deyişle, küreselleşme olarak tanımlanan süreç, finansman sermayesinin maksimum kar elde etmeye yönelik ve çoğu kez spekülasyon amaçlı hareketliliğine bağlı olarak dünyayı tek, bütünleşmiş bir ekonomik ünite haline getirmesini ifade etmektedir” (Şaylan, 2009, s.187).

Günümüzde ekonomik yapılanmaya son derece önemli fırsatlar sağlayan teknolojideki girdiler, bilgi ve bilişim teknolojilerinin gelişimini sağlayacak üretimin ön plana çıkmasını sağlamıştır. Bu durum ise işgücüne ilişkin aranan niteliklerin değişmesine sebep olmuştur. Böylece işgücü piyasasında alanında uzmanlaşmış az sayıda çalışanlar tercih edilerek, bu niteliklere sahip olmayan kişilerin ise işgücü piyasalarından dışlanmasına sebep olmaktadır: “Küçük ve esnek, ama bilgi üreten üretim örgütlenmelerinin ön plana çıkması bir taraftan emeğin ileri ölçüde uzmanlaşmasına yol açarken diğer taraftan ciddi bir işsizlik sorununu da gündeme getirmiş bulunmaktadır” (Şaylan, 2009, s.187).

Ekonomi alanında girilen yeniden yapılanma sürecinde dikkat çeken bir diğer unsur ise esnek istihdam biçimlerine geçilmesi olmuştur. “Bu kapsamda part-time ve kısa süreli çalışma, ödünç işçilik, mevsimlik ya da belirli süreli sözleşmelerle çalışma gibi esnek çalışma biçimleri tüm ülkelerde çalışma mevzuatına girmiştir” (Yılmaz, 2009,s.50). Bu yeni ekonomi düzeninde emek-yoğun üretimden bilgi-yoğun üretime geçiş, işgücünün yaşanan teknolojik gelişmeleri takip edebilecek nitelikte olmasını zorunlu kılmaktadır. Üretime ileri teknolojinin girmesi bu sürece adapte olamayan kişilerin işsiz kalmasına sebep olmaktadır. “Öte yandan, yeni ekonomi ve postendüstriyel üretim gibi kavramlarla da tanımlandığı üzere, günümüzdeki üretim sürecinin en önemli özelliği, mal üretiminden ziyade hizmet üretimine ağırlık vermesi ve bu itibarla

en önemli üretim faktörünün nitelikli insan kaynağına dönüşmüş olmasıdır” (Bayar, 2008, s.28). Bu dönüşümler, “ekonomide devlet müdahaleciliğinin azalması ve sosyal devlet harcamalarının kısılması” (Kaygalak, 2001) gibi faktörlerin de eklenmesi ile ekonomik yeniden yapılanma sürecini başarıyla gerçekleştirmiş gelişmiş ülkelerde de işsizliğin artmasına ve işgücü piyasalarına uygun nitelikleri taşımadığı için istihdam olamayan bir kitlenin ortaya çıkmasına sebep olmaktadır.

Ekonomik yeniden yapılanma sürecinin az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler açısından önemli maliyetleri olmuştur. Bu süreçte yaşanan gelişmelere yeterli ölçüde entegre olmayan ülkeler açısından durum değerlendirildiğinde, birçok alanda kendini gösteren toplumsal sorunlardan bahsedilmektedir: “Serbest piyasa mekanizmaları ve müdahale etmeyen devlet yapıları giderek artan bir gelir eşitsizliği yaratmaktadır. En büyük eşitsizlik, gelişmeyi yakalayamamış bir kısım Asya ve Afrika ülkelerinde göze çarpmaktadır. Buralarda eğitim fırsatları, sağlık standardı ve yaşam beklentisi iniş halindedir (Abadan-Unat, 2002, s.300). Ekonomik yeniden yapılanma sürecinin, üretim ve istihdamın artması, rekabetin gelişmesi sonucu fiyatların düşmesi gibi ekonomik iyileşmeler yaratacağı ve farklı toplumlar arasında kurulan bağlantılar sayesinde bilgi paylaşımı ve kültürel yakınlaşma yaratacağı ileri sürülse de yaşanan gelişmeler bunun tersi bir durumu göstermektedir: “Yüksek oranlı ve kronik hale gelen işsizlik, yavaş büyüme ve özellikle gelişmekte olan ülkeler için çok dramatik sonuçlara yol açan borçlanma sorunu, kaybedenler ve kazananların kimlikleri hakkında bir fikir verebilmektedir” (Şaylan, 2009, s.194). Gelişmiş ülkelerin, sermaye yatırımlarını, emek ve hammadde maliyetlerinin düşük olduğu az gelişmiş ülkelere aktarması, az gelişmiş ülkelerde bir nebze istihdam olanağı sağlasa da yol açtığı olumsuz sonuçlar daha fazladır: Örneğin, gelişmiş ülkelerin yaptıkları yatırımlar sonucunda çevre ülkelerde geleneksel ekonomik ve sosyal ilişkiler dönüşüme uğramaktadır. Çevre ülkelerdeki gelir kaynaklarının zayıflatılması, çok uluslu şirketler ve doğrudan yabancı yatırımlar aracılığı ile hızlanmakta, bu süreçte çevre ülkelerde tarım reformları yapılmakta, tarımsal üretim azalmakta ve kent-kır ayrımı artmaktadır (Güllüpınar, 2012, s.67-68).

Bunların yanı sıra az gelişmiş ülkelerde açılan fabrikalar, çevreye zarar vermekte ve sosyal korumanın düşük olduğu bu ülkelerde işçilerin daha kötü koşullar altında çalışmasına sebep olmaktadır:

“Gelişmiş ülkelerdeki emek-yoğun, aynı zamanda çevre ve insan sağlığı üzerinde olumsuz etkileri bulunan endüstrilerin; hammadde ve emek tedarikinin ucuz, sosyal korumanın düşük olduğu az gelişmiş ülkelere kaydığı gözlenmektedir... ÇUŞ²¹'lerin yatırımlarının, maliyet avantajı yaratabildikleri ülkelere kaymasının başka bir etkisi de, düşük sosyal korumaya sahip ülkelerde çalışanların daha kötü koşullar altında çalışmasına yol açmasıdır” (Yılmaz, 2009, s.47, 48).

Ekonomik yeniden yapılanma ve buna bağlı olarak yaşanan gelişmeler, hem gelişmiş hem de az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin farklı alanlarda dönüşümler yaşamasına sebep olmuştur. İçinde geliştiği çağın toplumsal, siyasal, ekonomik ve teknolojik bağlamından etkilenerek şekillenen göç olgusu da bundan payını almaktadır. “Göç olgusu, ister düzenli ya da planlanmış olsun ister düzensiz olsun (sığınmacılar, mülteciler, yasa dışı göçmenler vs.) küreselleşen ilişki ağı içinde birçok sorunu beraberinde getirir. Bu bağlamda küreselleşme ve göç olguları birbirini etkileyen sürekli bir döngü, bir başka ifade ile bir çeşit neden sonuç sarmalını andırır” (Görgün, 2017, s.1326).

Daha iyi yaşam standartlarına sahip olma isteği, siyasal/sosyal nitelikli baskıya maruz kalma, iç savaş, doğal afet vb. durumlara ait sebep ve sonuçlar global dinamikler altında şekillenmektedir. Bu sebeple farklı nitelikte göç biçimleri küreselleşme süreci içerisinde kendine yer bulmaktadır. “Küresel göç, günümüzde sadece düzenli göçmenleri, göçmen işçileri değil, aynı zamanda düzensiz göçmenleri ve milyonlarca sığınmacı ve mülteciyi de içerecek şekilde karışık bir olgu haline gelmiştir.” (Yıldız, 2017, s.42).

Küreselleşme sürecinin farklı göç türlerini nasıl etkilediği karmaşık bir konudur. Bu süreçte gelişmiş ülkeler, emek-yoğun üretim gerektiren sanayileri geliştirmekte olan ülkelere kaydırılmışlar, ayrıca üretim teknolojilerindeki girdiler sayesinde kas gücü gerektiren iş alanları daralmıştır. Bu durum, gelişmiş ülkelerde yeni teknolojilerin gereksinim duyduğu vasıflara sahip olmayan kişilerin işsiz kalmalarına sebep olmuştur. Ancak gelişmekte olan ülkelerin bu

²¹ Çok Uluslu Şirket

sürece adapte olamamaları ise ekonomik, sosyal ve siyasi nitelikte krizlere yol açmış ve göçmen üreten koşulların oluşmasına sebep olmuştur. Fakat yeni ekonomi piyasalarının yüksek vasıflı işgücüne ihtiyaç duyması ve yüksek rekabet doğuran koşulların varlığı, gelişmiş ülkelerde dahi bu nitelikleri karşılayamayan geniş bir kesimin işsizliği ile sonuçlanmışken, çoğunlukla çevre ülkelerden gelen ve yüksek vasıflı olmayan göçmenlerin menşei ülkelerinde kalmaları istenmektedir:

“Bu süreçte dünyanın farklı ülkelerindeki gelişmeler, göçmen üreten koşulların oluşmasına sebep olmuştur. 70’lerde başlayan kriz ve üretimin esnekleşmesine eş zamanlı olarak, göç politikaları toplulukları iteklemekten toplulukları oldukları yere sabitlemeye doğru evrilmiştir. 1970’li yıllarla birlikte ekonomik kriz ve ardından gelen esnek üretim, yabancı işçi akımlarının durdurulması politikalarını gündeme getirmiştir” (Atasü-Topçuoğlu, 2016, s.505).

Emek-yoğun üretimin çevre ülkelere aktarılması, bu bölgelerde çalışacak işgücünü sabitlemeye çalışırken, bilgi yoğun üretim ağırlıklı olarak gelişmiş ülkelerde yapılmakta ve ancak yüksek kalifiye elemanların yani profesyonel emek gücünün göçü teşvik edilmektedir. “Bu gruba mensup olanlar, neoliberal ekonominin gerektirdiği herhangi bir ülkede belli bir süre için çalışmakta, kendini anayurduna ya da en çok beğendiği yeni bir ülkeye bağlı saymakta ve daimi oturma yerini orada kurmaktadır”(Abadan-Unat, 2002,s.305). Hedef ülkelere yerleşmeyi başaran düşük vasıflı göçmen grupları ise genellikle yerli halkın talep etmediği düşük ücretli ve olumsuz koşullara sahip işlerde genellikle kaçak olarak çalıştırılmaktadırlar: “Göçmen işçiler genellikle yüksek riski olan sektörlerde fazla sürelerle çalışmaktadır ve genel olarak kötü sağlık koşullarına sahiptirler” (Yılmaz, 2009, s.59).

Günümüz dünyasının göçe ilişkin genel durumuna baktığımızda karşımıza şöyle bir tablo çıkmaktadır: Eşit koşullara sahip olmayan ülkeler bağlamında, yeniden yapılanma süreci göç olgusunda meydana gelen dönüşümleri farklı alanlarda etkilemiştir. Öncelikle Batı Avrupa’ya yönelen göçlerin yoğunluğu azalmıştır. Ancak daha önceden konuk işçi alımı esnasında ülkeye gelen göçmen işçilerin aile birleşimine olanak sağlayan yasalar sebebiyle göç alan ülkelerde yeni etnik topluluklar oluşmuştur. Eskiden hedef ülkelere göçmen veren bazı Güney Avrupa ülkelerinin ise göç alan ülke konumuna

gelmesi de yine bu süreçte meydana gelen değişimlerden biridir. Kuzey Amerika ve Okyanusya gibi klasik hedef ülkelere yönelik göç devam etmekle birlikte, köken ve biçim değiştirdiğini görürüz. Yeni endüstrileşen ülkelerde ise hem iç hem de dışa yönelik göç artmıştır. Petrol zengini ülkeler, küreselleşme sürecine adaptasyon sağlayarak göçmen işçi ithal edecek duruma gelmişler ve Asya'dan işçi alımları gerçekleştirmişlerdir. Sovyetler Birliği'nin dağılması ise bu süreçteki önemli gelişmelerden biridir. Eski Sovyet ülkelerinden sığınma hakkı arayanların sayısında artış olmuş ve bu durum doğu-batı aksındaki iltica oranlarının artmasına sebep olmuştur. Son olarak, küreselleşme sürecinde sermayenin uluslararası akışkanlığı, yüksek nitelikli işçilerin de uluslararası hareketliliğine sebep olmaktadır (Mutluer, 2003, s. 23).

Küreselleşmiş dünya ekonomisinde talep edilen işgücü niteliği ve sayısındaki düşüşler, uluslararası şirketlerin ucuz işgücü ve hammadde kaynaklarına yakın olabilmek adına imalat sanayisini az geliştirmiş ve geliştirmekte olan ülkelere kaydırması, bu süreçte işsizliğin yalnızca geliştirmekte olan ülkelere değil, gelişmiş ülkelerde de artış göstermesi, katı göç politikalarıyla desteklenerek insanları buldukları yerde tutma yaklaşımını beslemiştir. Bu yeniden yapılanma sürecinde mal, sermaye ve bilgi akışı ulus-devletlerin sınırlarını aşındırıp egemenlik alanı üzerinde tartışmalar yaratacak denli desteklenirken, insan akışının -beyin göçü gerçekleştirebilecek yüksek nitelikli insanların dışındakilerin- engellenmeye çalışılması çelişik bir durum arz etmektedir:

“Liberal demokrasilerin küreselleşme politikalarında bir çelişki vardır. Hem konuyla ilgili AB müktesebatına hem de ABD politikalarına baktığımızda görürüz ki, liberal demokrasiler bilgi, sermaye ve malların serbest dolaşımını savunur ve uygularken, işgücününün serbest dolaşımı hakkında tersi bir durum takınmaktadır. Örneğin AB ülkeleri, AB'ye giriş tarihine göre kademeli olarak azalan biçimde işçi hareketliliğini savunurken, AB dışından gelenlere kapılarını kapatmaktadır. Bu ikili tutumlar uluslararası alanda göç politikalarında da belirleyici olmaktadır” (Atasü-Topçuoğlu, 2010, s.509).

Dolayısıyla küreselleşmenin ekonomik dinamiklerinin göç üzerine etkisi, potansiyel göçmenler için “olduğunuz yerde kalın” mottosu ile şekillenmekte ve kısıtlayıcı göç politikaları ile bu durum hukuki bir dayanak bulmaktadır: “Son

dönemlerde bu ülkelerin göç nüfus hareketleri konularındaki politikalarının, kısaca “sermayenin hareketlenmesi” ve “emeğin yerelleşmesi” olarak da özetlenebilecek, bir taraftan sermayenin hareketini hızlandırmaya, diğer taraftan emeğin hareketini azaltmaya dönük olduğu bilinmektedir” (Erder, 2000, s.244).

Ekonomik temelli göç hareketlerinin kısıtlanmasına ilişkin durumdan yalnızca yaşam koşullarını düzeltmek amacıyla yer değiştirmek için görece bir özgürlüğe sahip olanlar değil, mülteciler gibi yaşamlarını tehdit eden ortamlarda bulunan ve bu sebeple uzaklaşmak zorunda kalan insanlar da etkilenmiştir. Yakın dönemde mülteci üreten koşullara baktığımızda, ülkeler arası savaş, siyasi rejim değişiklikleri, büyük çaplı muhalif hareketler ve iç savaş gibi sebepler ortaya çıkmaktadır.

Deniz (2014) uluslararası büyük çaplı göç hareketlerine yol açan gelişmeleri şu şekilde ifade etmiştir: “Bu nedenleri ortaya çıkaran başlıca yerel, bölgesel ve küresel gelişmelere; küreselleşme süreci, İran Devrimi, İran – Irak Savaşı, Sovyetler Birliği (SSCB) ve Yugoslavya’nın dağılması, Afganistan Savaşı, Körfez Savaşı, Arap Uyanışı ve sonrasında yaşananlar, Suriye İç Savaşı örnek verilebilir.”

Ülkelerarası ekonomik, sosyal, siyasi, çevresel vb. nitelikte farklılıkların ve eşitsiz bir gelişmenin bulunması, bu alanlarda soru yaşayan bölgelerden refah seviyesi daha yüksek olanlara doğru çeşitli biçimlerde göçün gerçekleşmesine sebep olmaktadır. “Uluslararası göç ve mülteciler sorunu kontrolsüzce yoğun şekilde gerçekleştiğinde hedef ülkelerde yabancı korkusu ve etnik şiddet gibi güvenlik tehditlerine dönüşebilmekte, siyasi, ekonomik ve sosyo-kültürel yapıları olumsuz etkileyebilmektedir” (Deniz, 2014, s.177).

Belirli bir ülke/bölgeye yoğun bir şekilde gerçekleşen göçler, bu türden sorunlara yol açabilmekle birlikte, bunların göçü gerçekleştiren kişiler açısından sonuçları daha ciddidir:

“Aslında, son 25- 30 yıldır Batı toplumlarında göçmenler, mülteciler ve sığınmacılara karşı önyargıların, korkuların giderek arttığına yönelik örneklerin sıradanlaşmaya başladığı görülmektedir. Özellikle 1990’ların ortalarından itibaren Doğu Avrupa ve Afrika’dan Avrupa ülkelerine olan mülteci akını, belirli bir kesim tarafından ‘yoksulların işgali’, ‘Avrupa’nın saldırıya uğraması’ şeklinde değerlendirilmektedir” (Ünal, 2014, s.67).

Özellikle can güvenliğini tehdit eden bir durumdan kaçıma çalışan göçmenlere ilişkin dışlayıcı türden yaftalamalar, entegrasyon süreçlerinin olumsuz bir seyir izlemesine de sebep olmaktadır: “Böylesine tanımlamalara “göçmenler ücretleri düşürür, yerli nüfus arasında işsizliği yükseltir, doğurganlıklarıyla sosyal sistemi çökertir ve ulusal kimliği tehlikeye düşürürler gibi ekonomik, sosyal, siyasal ve kültürel yeni argümanlar da ilave edilmektedir” (Özekmekçi, 2010, s. 44).

Uluslararası göçün azaltılması ve denetlenmesine ilişkin hedef ülkeler belirli önlemler almışlardır. Konuyu mültecilerin durumundan değerlendirdiğimizde ise mültecilere yönelik sert bir tutum olduğu ortaya çıkmaktadır: Uluslararası göç sonucunda Amerika Birleşik Devletleri (ABD), Kanada, Almanya, Fransa, İngiltere, İtalya ve Hollanda gibi devletlerde sayısı artmaya başlayan mültecilere karşı “giriş ve yaşama koşullarını zorlaştırıcı ama ülkeden sınır dışı etmeyi kolaylaştırıcı” sert kanunlar içeren önlemler alınmaktadır (Deniz, 2014, s.179).

Küresel sermayenin artan hareketliliğine karşı insan akışının, devletlerin göç politikaları ve sınır kontrolleriyle kısıtlanması göçü engellemekte fakat onun illegal yollar ile gerçekleştirilmesine sebep olmaktadır.

“Küreselleşmenin göç politikaları ile çelişen yönleri var fakat bunun yanında, insan ticareti ve insan kaçakçılığı gibi insan haklarına aykırı muamelelerin olduğu yollara başvurmak zorunda kalan insanların sayısı azımsanmayacak orandadır. Düzensiz göç olgusu tam da küresel sermaye ve emeğin birbirine zıt hareketlerinin geriliminde karşımıza çıkmaktadır” (Atasü-Topçuoğlu,2016, s.502).

Küresel sermayenin çıkarları gereği kısıtlanan göç hareketleri, düzensizleşme eğilimi göstermektedir. Bu durumda devreye insan kaçaklığı ve insan ticaretini gerçekleştiren suç örgütleri karışmakta ve bu durum, göçmenlerin istismarına ve hatta ölümlerine yol açmaktadır. “Öte yandan, göçü alan taraflar açısından insan hareketliliğinin bir türlü sermaye hareketliliği kadar “doğal” ve gerekli olarak görülmemesi ve giderek küresel zenginliğin dağılımının, siyasi sınırlar ve kimlik politikalarıyla ve güvenlik politikalarıyla

örtüşmesi, dünyada sınırların giderek daha fazla yükseleceğini imlemektedir” (Atasü-Topçuoğlu, 2016, s.514).

Günümüzde iletişim ve ulaşım kanallarındaki imkânların artması ve maliyetlerin düşmesi, dünyanın farklı noktaları arasında güçlü bir iletişim ağı oluşmasını sağlamıştır. “Özellikle iletişim devriminin bir sonucu olarak, günümüzde, tüm dünya genelinde bireyler ve toplumlar arasındaki etkileşim oldukça ileri bir seviyede bulunmaktadır (Bayar, 2008, s.30). Göç hareketinin gerçekleşmesinden hedef ülkenin koşullarından haberdar olmaya, göçün nasıl gerçekleştirileceğinden, sonrasında yapılması gerekenlere kadar göç sürecinin hemen her safhasına ilişkin bilgi alma imkânı artmış ve hızlanmış bulunmaktadır. İletişim teknolojilerindeki gelişmeler, yerleşilen ülkedeki göçmen grupların anavatanla ilişkilerini pekiştirmelerine sebep olmakta ve ulus-ötesi göçmen gruplarının oluşmasına da yol açmaktadır.

Sonuç olarak, kapitalizmin bu son evresinde yaşanan dönüşümler, göç olgusu üzerinde birtakım çelişkili etkiler yaratmıştır. Sermayenin coğrafi hareketliliği politik kararlar ile iletişim ve ulaşım teknolojilerindeki gelişimler aracılığıyla kolaylaştırılmışken, az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler, yeni piyasalara uyum sağlayamamışlardır. Bununla birlikte yabancı kapitalist sermayenin bu ülkelerde yaptıkları yatırımlar, sosyal, siyasi ve ekonomik nitelikte krizler yaratmıştır. Bu durum ise göçmen ve mülteciler doğuracak koşulların oluşmasında etkili olmuştur. Ancak bilgi yoğun üretimin ağırlık kazandığı gelişmiş ülkelerde işsizlik ve özellikle konuk işçi alımlarının ardından entegrasyon programlarını yeterince gerçekleştirilememesi gibi sorunlar, göçün sınırlandırılmasına yönelik politikalar geliştirilmesine sebep olmuştur.

Sermayenin hareketliliği, ulus-devlet sınırlarını aşındırırken, profesyonel göçmenler dışındaki göçmen ve mülteciler daha katı hale getirilmiş sınır politikalarına takılmaktadırlar. Bu durum kendini yalnızca ekonomik nitelikli göç hareketlerinde göstermemektedir; zorunlu göç aktörlerinin hedef ülkeye giriş ve kalışlarını zorlaştıran önlemler alınması da göçte kısıtlayıcı politikaların bir göstergesidir. Bunun bir sonucu, düzensiz göç yollarının sıklıkla tercih edilmesi olurken, hedef ülkeye ulaşan göçmenler, ülke ekonomisine katılmakta

ve ucuz işgücü olarak kayıt dışı çalıştırılarak, küçük-orta ölçekli firmaların kar oranlarını artırmaktadırlar. Göçmenlere yönelik etnik/dinsel kökenli yaftalamalar ise durumun bir diğer yönünü oluşturmaktadır. Hedef ülkelerin özellikle siyasi/ekonomik/sosyal nitelikli buhran dönemlerinde göçmenlere yönelik saldırgan tutum artmakta ve göç ve göçmen olguları, ulusal güvenliği tehdit eden konular olarak ele alınmaktadırlar.

1.1.5.1. Uluslararası Göçün Sınırlandırılması

Avrupa'nın İkinci Dünya Savaşı'nın ardından girdiği süreçte geçirmiş olduğu ekonomik ve sosyal dönüşümlerde önemli bir yere sahip olan uluslararası göç olgusu, son dönemde artış göstermesi ve yarattığı sonuçlar bağlamında devletlerin ve uluslararası aktörlerin en önemli gündem maddelerinden birini oluşturmaktadır. Çoğunlukla hedef ülkelerin bulunduğu Avrupa'da son dönemde göç hareketleri ve göçmenlere yönelik tutumun güvenlik kaygıları ekseninde geliştiği görülmektedir. Göçe ve göçmenlere adeta bir 'tehdit' unsuru rolünün atfedilmesi, uluslararası göçe ilişkin olumsuz bir imajın çizilmesi ile bağlantılıdır. Göçün sınırlandırılması ve ulusal güvenlik kaygıları temelinde değerlendirilmesinin altında yatan temel dinamiklerden biri, ekonomik yeniden yapılanma sürecinde meydana gelen dönüşümlerdir.

Göç konusunun sınırlandırılması ve bir güvenlik konusu olarak ele alınması, günümüz dünyasının neo-liberal ekonomi politikalarının gereklilikleri ile bir eş güdüm içerisindedir. 1973 Petrol Krizi sonrası yeniden yapılanma sürecinin bir sonucu olarak emek yoğun işgücüne gereksinim azalmış, sermaye yoğun üretimi gerçekleştirecek profesyoneller dışında göçmenlere karşı bir mesafe geliştirilmiştir. Günümüzde bu durumu, İkinci Dünya Savaşı'nın ardından ekonomik kalkınma için yapılan konuk işçi çağrılarını göz önünde bulundurarak düşündüğümüzde, merkez niteliğinde ülkelerin kendi çıkarlarını koruma refleksine göre göç politikalarını şekillendirdiği yorumunu yapmak mümkündür. Nitekim Şimşek ve İçduygu (2017) göçün sınırlandırılması ile ekonomik, toplumsal, siyasal ve kültürel alanlarda kabul edilmiş ulusal çıkarlar arasındaki ilişkiye şu şekilde değinmişlerdir:

“Ancak gelen göçmenlerin niceliksel ve niteliksel açılardan kontrol altında tutulması, ulus-devletlerin kendilerin korumaları ve yeniden üretmelerinin önkoşulu olarak göç politikalarının merkezinde yer alıyor. Kimi zaman, ülke çıkarları o yönde olduğunda, göçmenlerin gelişi daha fazla cesaretlendirilirken, kimi zaman, ülke çıkarları temelinde göçmenlerin gelişi yoğunlukla engellenmeye çalışılıyor. Ülkelerin göç tarihleri bu çerçevede oluşan ve zaman içinde değişebilen farklı göç politika uygulamaları ile şekilleniyor” (Şimşek ve İçduygu, 2017, ss.6,7).

ABD ve Batı Avrupa gibi klasik göç alan ülkeler, 1970’li yıllardan önce ekonomilerini güçlendirmek amacıyla çok sayıda işçinin ülkelerine göç etmelerini sağlayan anlaşmalar yapmışlardır. Ancak 1973’teki petrol krizi ve sonrasında hayata geçirilen neoliberal politikalar, göçmenlere karşı kısıtlayıcı önlemler alınması durumunu doğurmuştur: “AB açısından İkinci Dünya Savaşı’nın ertesinde, günümüzün sanayileşmiş batılı ülkelerinin işgücüne olan ihtiyaçları kendilerine yönelen göçü artırmıştır. Fakat 1973 yılıyla birlikte yaşanan petrol krizi, dünya ekonomisinin daralmasına ve bu ülkelerin işgücü talebinin azalmasına yol açmıştır” (Kolukırık,2014,s.42). Günümüz dünyasında uygulanan neo-liberal ekonomi politikaları gereği mal ve sermaye akışı küresel çapta bir hareket özgürlüğüne sahiptir. Bu süreçte mal ve sermayenin koordinasyon ve lojistiğinin sağlanması amacıyla gerçekleştirilen teknolojik gelişmeler, iletişim ve ulaşım kanallarında imkânlar sağlasa da merkez niteliğindeki ülkeler göç hareketlerinde kısıtlayıcı ve seçici bir tavır sergileyerek, profesyonel göçmenleri tercih etmektedirler. Dolayısıyla günümüzde uygulanan katı göç ve iltica politikaları ile göç ve göçmenlere yönelik potansiyel tehdit atfının altında yatan dinamiklerden biri ekonomik yapının gereksinimleridir. Neoliberal ekonomi politikaları ekonomiden sosyal ve siyasal yapıya kadar birçok alanda sermaye lehine dönüşümler sağladığı için, refah düzeyi daha yüksek olan Kuzey ülkelerine göç akışları artarak devam etmektedir:

“Bu durum, Kuzeyin zengin ülkeleri ile güneyin fakir ülkeleri arasında var olan eşitsizliklerin daha da artmasına yol açmakta; insanı daha iyi yaşam koşullarına erişmek için göç etmeye zorlamakta; siyasal, ekolojik, demografik sıkıntılar birçok insanı kendi ülkesi dışında mülteci olmaya zorlamakta; farklı bölgelerdeki artmakta olan etnik ve siyasal çatışmalar kitlesel kaçışları da beraberinde getirmekte ve yeni ticaret bölgelerinin yaratılması emek hareketlerine neden olmaktadır” (Güllüpinar, 2012,s.55).

Bununla birlikte, gelişmiş ülkelerde konuk işçi, aile birleşimi gibi yollarla yerleşmiş bulunan göçmenlerin yaratmış olduğu sosyal etkiler de önem arz etmektedir. Güllüoınar (2014), Avrupa devletlerinin göçmen akışlarını önlemeye yönelik uygulanan kontrol mekanizmalarını iki şekilde gerçekleştirdiklerini ifade etmektedir: “(1) Polisiye ve güvenlik tedbirleri yoluyla ülkelere girişlerde göçmenlere sıkı kontrol ve seçme mekanizmaları inşa etmek; (2) Yasalar yoluyla göçmenlere yönelik olarak hakları farklılaştırmak ve tabakalı hale getirmek.”

Gelişmiş ülkelerin göçü sınırlandırmaya yönelik yaptıkları uygulamalarda küresel ölçekte etki yaratan terör eylemlerinin de etkisi bulunmaktadır. 1973 krizinin ardından, 11 Eylül 2011’e kadar göç ve göçmenlere ilişkin mesafeli tavır 11 Eylül’deki terör olayı ile iyice yükselmiştir. Bu dönemden itibaren gelişmiş ülkelerin teröre karşı hem sınır dışı operasyonlar düzenleyerek müdahale etmesi hem de göç olgusunu güvenlik penceresinden değerlendirmesi, her türlü göç hareketine karşı kısıtlayıcı politika ve uygulamaların artmasıyla sonuçlanmıştır (Köşen Akçapar, 2016, s.564-566).

Avrupa’nın, göçün sınırlandırılması çerçevesinde geliştirdiği göç politikaları, 1990’lardan sonra yaptığı anlaşmalar ile görünür hale gelmiştir. Yapılan anlaşmaların göçe ilişkin çizmiş oldukları genel tablo ise bir güvenlik meselesi olduğudur. Bu çerçevede AB vatandaşlarına serbest dolaşım hakkı tanıyan Schengen Anlaşması ile Birlik içerisindeki iç göç kolaylaştırılırken, dış göçün sınırlandırılmasına yönelik işbirliğinin artmasına ilişkin bir eğilimin geliştirilmesi söz konusu olmuştur. 1990 tarihli Schengen Anlaşmasını Uygulama Sözleşmesi, göç ve iltica olgularını uluslararası suç, terörizm ve sınır güvenliği kavramları ile bağlantılamıştır. 1997 yılında yürürlüğe giren Dublin Antlaşması ise üye ülkeler arasında iltica konusu üzerine bir anlaşmaya varılmasını sağlamış, güvenli üçüncü ülkelere iltica talebinde bulunan sığınmacıların mültecilik başvurularının kabul edilmemesi konusunda uzlaşmaya varılmıştır. Ayrıca bu sözleşme, düzensiz göçü, sınırı tehdit eden bir güvenlik konusu olarak değerlendirmiş ve sınırları düzensiz göçten koruma kararı

alınmıştır. 1997 Amsterdam Antlaşması da göçün bir güvenlik konusu olarak ele alınması eğilimini yansıtmaktadır; dış göç, bir iç güvenlik tehdidi olarak değerlendirilmiştir. 1999 tarihli Tampere Zirvesi ise göçü engellemek amacıyla göç kaynağı ülkelerle ortaklık kurularak, göç akınlarına ilişkin daha etkili bir yönetim biçiminin benimsenmesini hedeflenmiştir. 2002 Seville Zirvesi'nde geri kabul anlaşmalarının yaygınlaştırılması hedeflenmiş ve göçü engellemek amacıyla Birlik toprakları dışında atılımlar gerçekleştirilmesi gündeme gelmiştir (Türkeş-Kılıç, 2018, s.5-6).

Göç sınırlandırılmaya çalışılsa da, çevre ülkelerdeki ekonomik, sosyal ve siyasi nitelikte bunalımlar, iletişim ve ulaşım alanlarındaki gelişmelerin sağladığı imkânların da desteği ile merkez ülkelere çeşitli kategorilerde değerlendirilebilecek göçmen akışlarının devam etmesini sağlamaktadır. Göç ve iltica politikalarının katılaştırılarak sınırların yükseltilmesi ise göçmenleri düzensiz göç yollarını kullanmaya itmektedir. Düzensiz bir şekilde gerçekleşen göç hareketleri yalnızca ekonomik göçmenleri kapsamamakta, katılmış iltica politikaları sebebiyle mülteci ve sığınmacılar da düzensiz göç sürecine dahil olabilmektedirler. Merkez ülkeler bir yandan özellikle sınır kontrolleriyle bu durumu engellemeye çalışsa da ülke içerisine giren düzensiz göçmenler ekonomilere dahil olmakta ve yüksek vasıf gerektirmeyen işlerde istihdam olarak ucuz işgücü ihtiyacını karşılamaktadırlar. “Avrupa ülkeleri bir taraftan ulusal güvenlik gibi kavramları kullanarak ‘kale’ Avrupa’sı yaratmak isterken, diğer taraftan ise düzensiz göçe, ekonominin ihtiyacı olduğu için, göz yummaktadır” (Bodur Ün ve Paydak, Yıl, s.200). Atasü-Topçuoğlu (2016) gelişmiş ülkelerde bulunan ve rekabette etmekte zorlanan bazı küçük çaplı firmaların ülkede yasadışı bulunan göçmenleri tercih ederek maliyetleri düşürdüğünü belirtmekte ve şu şekilde devam etmektedir:

“Firmanın ölçeğinden ya da sektöründen dolayı ucuz işgücü için ulus-ötesi üretime geçemeyen şirketler (örneğin oteller, ya da inşaat sektörü) kendi ülkeleri içinde ucuz emeği aramakta, enformel işgücüne talepkar olmaktadır. Yani ucuz işgücü talebiyle göçü kısıtlayıcı politikalar arasında girift bir ilişki vardır, ve bu ilişki düzensiz göçü ve bu göçmenlerin enformel olarak ağır koşullarda çalıştırılmalarını pekiştirmektedir” (Atasü-Topçuoğlu, 2016, s.511).

Göçü sınırlandırmaya yönelik politikalar, temel insan haklarına ulaşmada zorluklar yaşanması nedeniyle zorunlu olarak göç etmek durumunda olan ve bu sebeple iltica talebinde bulunan insanların yasadışı yollara başvurmasında etkili faktörlerden biridir. Göçmenlerin insan tacirlerinin eline düşmesi, tehlikeli ve çoğu zaman can alıcı göç yollarına çıkmalarına ve eğer ulaşım esnasında yakalanmaz ve ölmezlerse transit ya da varış ülkesinde birçok konuda zorluklar yaşamalarına sebep olmaktadır. Göçmenin yerleştiği topluma entegrasyon sürecini başarıyla atlatmasının önündeki engellerden biri de göç ve göçmenlerin ulusal güvenliği tehdit eden bir unsur olarak değerlendirilmesinin yarattığı sonuçlardır. Özellikle radikal sağ partilerin seçim kampanyalarında sıklıkla kullandığı göç karşıtı söylem göç, göçmen ve bunlara ilişkin konuları ulusal güvenliğe tehdit unsuru olarak gündeme almaktadır. “İltica taleplerinin kabulü, yerleşim ve vatandaşlık hakkının verilmesi, çalışma izinleri ve buna ilişkin kotalar, yabancıların kayıt usulleri ve gereklilikleri aslında tekrar düzenlenmesi ve sınırlandırılması gereken birer ulusal güvenlik tehdidi olarak sunulmaktadırlar” (Mandacı ve Özerim, 2013, s.112).

Sınır dışı etme veya temel hak ve özgürlüklerin kısıtlanması sebebiyle entegrasyon sürecine tam anlamıyla katılım gösteremeyen mülteciler, Batı’da göçün bir güvenlik konusu olarak siyasallaştırılmasından dolayı olumsuz bir yaklaşımla karşılaşmaktadırlar: “Ulus-devletlerin güvenliğini merkeze koyan bu bakış açısı, sınırların güvenliğinin artırılması, mültecilerin sınır dışı edilmesi, temel hak ve özgürlüklerinin kısıtlanması gibi etkenler üzerinde duruyor. Mülteciler Batı’ya çatışma getiren kişiler olarak algılanıyor; devlet güvenliği insan güvenliğinden önce geliyor” (Şimşek ve İçduygu, 2017, s.6).

Göçün sınırlandırılması ve ulusal sınırları tehdit eden bir unsur olarak değerlendirilmesine ilişkin küresel eğilimden, bir AB aday ülkesi olan Türkiye, güzergâh ülke niteliği taşıması dolayısıyla etkilenmiştir. AB’nin göç politikaları, çevre ülkelerin sınırlarının korunmasını gerektirdiğinden, aday ülkelerin göç mevzuatlarında değişikliklere gitmelerine ve belirlenmiş kıstaslara uygun göç politikaları oluşturmalarına yol açmıştır. Bu bağlamda, bir aday ülke olan

Türkiye'nin göç mevzuatında da Avrupa Birliği'nin etkisini görmek mümkündür:

“Türkiye, 1999 Helsinki Zirvesi'nde aday ülke olarak kabul edilmesinden itibaren, AB uyum süreci kapsamında, AB ile Ortadoğu ve Afrika ülkeleri arasında tampon bölge olduğu cihetiyle göç politikalarını daha çok güvenlik eksenine oturttu. Gerçekten de, özellikle 2000'li yıllardan itibaren kolluk kuvvetlerince yakalanan düzensiz göçmen sayısında büyük bir artış olmuş; 2005 ve 2010 yılları arasında, Türkiye'yi AB'ye bir geçiş güzergâhı olarak kullanan 800 binden fazla göçmen, Türkiye sınırları içinde yakalanmıştır. Yasal alanda da boşluklar giderilmeye çalışılmıştır. 1994 yılında Türkiye'ye iltica eden veya başka bir ülkeye iltica etmek için Türkiye'den ikamet izni talep eden yabancılar ile topluca sığınma amacıyla sınırlarımıza gelen yabancılar uygulanacak usul ve esaslar hakkında yönetmelik çıkarılmış; Türk Ceza Kanunu'nda göçmen kaçakçılığı ve insan ticareti suçlarının tanımı yapılarak ağır cezalar öngörülmüştür” (Köşen, Akçapar, 2016, s.568).

Avrupa'da göçün sınırlandırılması, Avrupa'ya ulaşmada bir ara durak olan çevre ülkelerinin -özellikle transit göç olgusu göz önünde bulundurularak- göç politikalarını AB ile benzer şekilde biçimlendirmeleri sonucunu doğurmuştur. Transit ülke olma niteliğinden kaynaklı olarak sınırların düzensiz göçmenlere karşı korunması, daha önce de belirtildiği üzere, Türkiye-AB ilişkileri bağlamında ülkemizdeki göç politikasının şekillenmesinde etkili olmuştur. Türkiye-AB ilişkilerinin göçün sınırlandırılması bağlamında son on yıldaki gelişmeler ise ülke sınırlarına yönelik akış ve AB'nin bu konuda Türk hükümetinden daha sıkı tedbirler alması yönünde gelişmiştir. Bu dönemde konuya ilişkin bazı gelişmeleri İçduygu ve Aksel (2012) şu şekilde ifade etmişlerdir:

“2009 yılında Türkiye ile AB arasında bir Geri Kabul Anlaşmasına ilişkin müzakerelerin yeniden ivme kazanmasıyla, ülkenin sınırlarında özellikle transit göçün önlenmesi öncelik kazanmıştır. Türkiye, 2010 yılında Türk-Yunan sınırlarında faaliyet göstermeye başlayan Frontex gibi AB organları ve mekanizmalarıyla sınır yönetimi projelerinde işbirliği yapmaya başlamıştır” (s.30).

Suriyeli mültecilerin ülkemize gelmelerinden itibaren Türkiye'nin klasik göç alan ülkeler ile diyaloglarının genel çerçevesi, bu ülkelerin göçe ilişkin söz konusu tutumlarının birer yansıması olarak da değerlendirilmektedir. Türkiye'nin yaşanan insanlık dramı gereği doğu sınırlarını açması uluslararası

platformdan destek görmüş fakat batı sınırlarındaki kontrollerin artırılmasına yönelik bir talep söz konusu olmuştur.²²

“Aslında Suriyeliler krizi aynı zamanda ülkelerin ulusal çıkar ve kendilerini koruma reflekslerinin ne kadar ön plana çıktığını da açık bir biçimde ortaya koymuştur. Bazı üst düzey BM yetkililerinin de kapalı toplantılarda dile getirdikleri gibi Batılı toplumlar, özellikle de AB, Türkiye’nin yaşanan insanlık dramının gereği olarak doğu sınırını sığınmacılar için mutlaka açık tutması ve onlara “geçici koruma” başta olmak üzere hizmetler sunmasını talep ederken, eş zamanlı bir biçimde Türkiye’nin Batı sınırının güçlendirilmesini ve buradan Suriyeli sığınmacı akınının yaşanmaması konusunda taleplerini dile getirmektedirler” (Erdoğan, 2018, s.10).

AB ülkelerinin Suriyeli mültecilerin kabulüne ilişkin kısıtlayıcı politikası, Suriyelilerin riskli düzensiz göç yollarını kullanmak pahasına bu ülkelere ulaşma çabalarını önleyememiştir. AB ülkeleri sınır kontrollerini artırmakla birlikte, Suriyelilerin kaçak yollarla göç hareketleri hala devam etmektedir. “Avrupa’ya gitmeye çalışan Suriyeli mültecilerin sayılarının özellikle 2015 yılının yaz aylarında, artmasıyla birlikte “sınır güvenliği” ve mülteci akışını kontrolü konuları tekrar gündeme geldi. Çoğu devlet, özellikle de Avrupa Birliği devletleri, bütçelerinin çoğunu göç akınını durdurmak üzere sınır kontrollerini artırmak için harcamaya devam etmektedir” (Şimşek, 2017, s.11). Dolayısıyla AB’nin göç hareketlerine ilişkin kısıtlayıcı politikaları, örneğin iç savaş gibi oldukça zor koşullardan kaçan mültecilerin tehlikeli bir düzensiz göç hareketine itmektedir. Düzensiz göç hareketlerine ilişkin verilen sayısal veriler, düzensiz göç hareketlerinin yoğunluğuna ve ne kadar riskli bir yolculuk olduğuna ilişkin bir fikir vermektedir: “Uluslararası Göç Örgütü (IOM), 2015 yılında 1.005.5041 göçmen ve mültecinin deniz ve kara yoluyla, 2016 yılında 363.4012, 2017 yılının ilk iki ayında ise 13,9243 göçmen ve mültecinin deniz yoluyla Avrupa’ya ulaştığını; savaştan ve yoksulluktan kaçan 5.0794 göçmen ve mültecinin ise 2016 yılında Akdeniz’de hayatlarını kaybettiğini duyurdu” (Şimşek, 2017, s.11).

²² Hasan Tosun. “Türkiye’ye ‘Sınırlarını Aç’ Diyen AB Kapılarını Kapatıyor”, Anadolu Ajansı, 09.02.2016, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/turkiye-ye-sinirlari-ac-diyen-ab-kapilarini-kapatiyor/518507>, (20.09.2019).

Bir şekilde hedef ülkeye yerleşen sığınmacılar ve mülteciler, bu zorlu sürecin akabinde başvurularına ilişkin prosedürel işlemlerin uzatılması, ekonomik ve sosyal hayata katılım ve sağlık hizmetlerine ulaşım gibi entegrasyon sürecinde asli rol oynayan faktörlerin kısıtlanması nedeniyle adaptasyon sorunu yaşamaktadırlar. “Göç akışını kontrol etmeyi amaçlayan politikalar, göçmenlerin geçici olmadığı; ikinci ve üçüncü nesillerin varlığı da dikkate alınca, entegrasyonu da içermiştir. Fakat çoğu entegrasyon politikası mültecileri toplumdan izole bir yaşama ittiği için birçok sığınmacı ve mülteci toplum tarafından dışlanıyor ve ırkçılığa maruz kalıyor” (Şimşek, 2017, s.12).

Günümüzde uluslararası göç politikalarının “güvenlik tehdidi” bağlamında katılaştırılması gerek göçmenlerin gerekse de mülteci ve sığınmacıların olumsuz etkilendiği bir sürecin yaşanmasına neden olmaktadır. Bu konuya dair Şimşek ve İçduygu (2017) şunları ifade etmektedirler:

“Avrupa yolunda Akdeniz’de hayatını kaybeden mülteciler, insan kaçakçılarının mağdurları, mültecilerin hayati riskleri güvenlik olgusunu insan eksenli değerlendirmelere doğru taşısa da uluslararası göç politikaları devlet güvenliğini ön plana çıkarıyor. Mültecilerin göç alan ulus-devletlerin güvenliğini tehdit eden bir problem olarak görülmesi özellikle Soğuk Savaş sonrası küreselleşme dönemi ile birlikte hakim olan bir bakış açısıdır” (Şimşek ve İçduygu, 2017, s.6).

Sonuç olarak şunlar ifade edilebilir: Göç olgusu, içinde geliştiği dönemin koşullarından etkilenmektedir. İkinci Dünya Savaşı’nın ardından işgücü açığını kapatmak üzere göçmen işçileri ülkelere davet eden gelişmiş ülkeler, küresel piyasalar gereği, insan hareketliliğini mal ve sermaye hareketliliğinin aksine kısıtlanmaya çalışmaktadırlar. Dünya çapında artan terör eylemlerinin göç yollarını kullanması ve gelişmiş ülkelerde bazı göçmenlerin bu türden eylemler ile bağlantısı da göz önünde bulundurulduğunda göç, göçmen, iltica gibi konular, ulusal güvenliğe potansiyel tehdit unsurları olarak ele alınmaktadır. Ancak göçe ilişkin bu türden bir yaklaşım, global sistemdeki eşitsiz koşulların yaratmış olduğu göçmenlerin hareketlerini engellemekte fakat düzensiz göç yollarını kullanmaya itmektedir. Aynı durum, hâlihazırda var olan şiddet ortamından kaçan mülteci ve sığınmacıların durumunda da kendini göstermekte; katılaştırılış iltica politikaları, düzensiz göç yollarına başvurulmasına sebep

olmaktadır. Katı sınır politikalarına rağmen varış ülkesine ulaşan göçmen ve mülteciler, bu sefer de yabancılara yönelik katı prosedürler ve entegrasyon programlarındaki engeller ile uğraşmak zorunda bırakılmaktadırlar. Türkiye ise AB'nin göçün sınırlandırılması ve denetimine yönelik göç politikalarından bir transit ve AB aday ülkesi olması sebebiyle etkilenmektedir. AB, Transit göçün belirsizliği ve kontrolünün oldukça zor olması sebepleriyle çevre ülkeleri ile olan sınırlarının denetiminin artırılmasını ve bu ülkelerin göç mevzuatlarının söz konusu yaklaşıma uygun olarak düzenlenmesini talep etmektedir. Bununla birlikte sığınma hakkının uluslar üstü antlaşmalarla tanınmış olması, özellikle Türkiye gibi güzergâh ülkelerin bu insanları tutmasına yönelik bir talebin gelişmesine neden olmaktadır. Çünkü nihayetinde Avrupa gibi hedef ülkeler artık göçmen nüfus kabul etme konusunda isteksizdirler. Bununla birlikte artırılan sınır güvenliği ve kısıtlayıcı göç politikalarına rağmen göç devam etmekte, çoğunlukla düzensiz göçmenler, yerleştikleri ülkelerin piyasalarına dahil olarak ucuz işgücü olarak yüksek vasıf gerektirmeyen işlerde kaçak olarak çalıştırılmaktadırlar.

1.2. Suriyeli Mültecileri Türkiye'ye Getiren Koşullar

Türkiye'nin göç tarihinde yaşanmış en büyük kitlesel göç hareketi olan Suriyelilerin zorunlu göçü, sebep, süreç ve mevcut sonuçları açısından sıklıkla tartışılmış ve göçe ilişkin ihtiyaçları karşılayacak bir politikanın geliştirilmesine de vesile olmuştur. Kitlesel ve zorunlu göç türleri altında değerlendirilebilecek bu göç akımının meydana gelmesine sebep olan belirli gelişmeler vardır.

2010 yılı ekim ayında Tunus'lu seyyar satıcı Muhammed Bouaziz²³'nin isyan ederek, sokakta kendini yakmasıyla ilk hareketlenmelerin başladığı ve birkaç ay içerisinde Tunus, Libya ve Mısır'a yayılarak otoriter rejimlere karşı bir halk ayaklanması olan Arap Baharı, Suriye'ye de sıçramış ve bölgede geniş bir yankı uyandırmıştır: “2011 yılında başlayan Arap baharı süreci zamanla bir domino etkisi oluşturarak tüm bölgeye yayılmış ve rejimlerin değişmesi ile

²³ “Kendini Yaktı Devrimin Sembolü Oldu!”, CNN Türk, 21.01.2011, <https://www.cnnturk.com/2011/dunya/01/20/kendini.yakti.devrimin.sembolu.oldu/603903.0/index.html>, (06.10.2019)

sonuçlanmaya başlayan bir süreç halini almıştır. Başlangıcından birkaç ay sonra Suriye'ye de sıçrayan bu sürecin Libya'yı istisna olarak tutarsak gelinen nokta itibari ile en yoğun çatışmaların yaşandığı bölge Suriye'dir" (El Sarraj ve Taşgın, 2015, s.1)

Kuzey Afrika hattındaki ülkelerde domino efekti şeklinde veya eş zamanlı olarak başlayan halk ayaklanmalarının Suriye'de yarattığı temel etki ise şu şekilde olmuştur: Suriye'deki yönetimin sert müdahaleleri ile ülke içerisindeki farklı örgütlerin de kendi aralarında çatışmaya başlaması ve dış ülkelerin müdahaleleri sonucu sivil halkın can güvenliğini tehdit edecek mülteci üreten koşulların doğduğu bir ortam meydana gelmiş ve Suriyelilerin hızlı ve kalabalık gruplar halinde göç hareketi başlamıştır.

"Suriye'de 15 Mart 2011 tarihinde başlayan ve gittikçe şiddeti artan yönetim ve rejim karşıtı gösteriler ve ardından ortaya çıkan iç savaş ile birlikte, BMMYK verilerine göre 20 Aralık 2014'e kadar 3.327.218, diğer kaynaklara göre en az 4 milyon Suriyeli can güvenlikleri için ülkelerini terk etmek ve başta komşu ülkeler olmak üzere başka ülkelere sığınmak zorunda kaldılar" (Erdoğan, 2018, s.27).

Sığınılan Ülke	Sığınan Suriyeli Sayısı	Yüzde
Türkiye	3,578,246	63.4
Lübnan	991,165	17.6
Ürdün	661,859	11.7
Irak	248,382	4.4
Diğer Bölge Ülkeleri	162,052	2.9

Tablo 1: Komşu Ülkelere Sığınan Suriyeli Mültecilerin Sayısı

Tabloda görüldüğü üzere, Suriye'de iç savaşın patlak vermesiyle birlikte Suriyeli mülteciler, başta Türkiye olmak üzere komşu ülkelere sığınmışlardır. Bu dönemde Türkiye, "açık kapı politikası" nı uygulamış ve Suriye'den gelenlerin sınırlarından serbest bir şekilde geçmesine izin vermiştir. Suriyelilerin, krizin çıkmasından yaklaşık iki ay sonra sınıra gelmesiyle birlikte dönemin Türk hükümeti tarafından yapılan açıklama, 'açık kapı politikası' nın uygulanmaya konacağını göstermiştir: "Suriye'de iç savaş başladığından beri "açık kapı"

politikası izleyen Türkiye, buradan en çok göç alan ülke haline gelmiştir. Suriye'den gelen sığınmacıları önce 'misafir' olarak kabul eden Türkiye daha sonra 'geçici koruma' sağlayarak sığınmacıların yaşam standartlarını yükseltmeye çalışmıştır" (Aktaş, 2018, ss.130, 131). Türkiye'nin çok sayıda Suriyeli mülteci almasının ardında, Suriye'deki iç savaşın öncesinde Türkiye'nin Doğu Akdeniz Politikası kapsamında şekillenmiş iki ülke arasında izlenen ılımlı politika ve vize muafiyeti gibi unsurların da etkili olduğu ifade edilmektedir:

"Türkiye, bir komşu ülke olarak bu olaylar sonucu gelişen kitlesel akımdan en fazla etkilenen ülkeler arasındadır. Bu noktada, Türkiye'nin krizin başlamasının öncesindeki Suriye dış politikasına da değinmekte fayda var. Özellikle 2011'in ilk aylarına kadar, Türkiye'nin Ortadoğu barış sürecinde daha etkili bir pozisyonda olması temelinde geliştirilmiş Doğu Akdeniz politikası kapsamında ele alınan Suriye ilişkileri ılımlı bir tona getirilmiş ve iki ülke arasında vizeler kaldırılarak işbirlikçi bir tavır sergilenmiştir" (Akbaş Demirel, 2015, s.23).

Bu dönem Türkiye aktif bir dış politika izleyerek, Esad yönetiminin de kısa sürede değişeceği düşüncesinden hareketle Suriyelilerin göçünün geçici bir durum olduğunu varsaymış ve açık kapı politikasını benimsemiştir:

"Kuzey Afrika ve Ortadoğu'daki muhalif halk hareketlerinin ve çatışmaların Türkiye'yi de etkileyebileceği düşüncesi, dönemin stratejik derinlik sağlama ve aktif dış politika izleme isteğiyle birleşerek, Türkiye'nin bu sürece daha fazla dahil olması sonucunu doğurmuştur. Özellikle Libya'daki yönetimin değişmesinin, Türkiye'de, Suriye'deki Esad yönetiminin de kısa sürede değişebileceği yönünde bir algı oluşturduğu ve tam da bu nedenle, Suriyelilerin Türkiye'ye göçünün küçük çaplı ve kısa süreli bir durum olarak değerlendirildiği öne sürülebilir" (Akbaş Demirel,2015, s.47).

Ancak Suriye'deki çatışmalar, süreç içerisinde Esad iktidarının protestolara karşı sert tutumu ile iç ve dış aktörlerin konuya dahil olmaları sebebiyle tahminleri aşarak, uzun süreli bir iç savaş ortamının yaşanmasına sebep olmuştur:

"Suriye meselesi başlangıçta kısa vadede reformlar veya yönetim değişikliği gibi yeni bir siyasal alanın oluşabileceği bir sorun gibi duruyor olsa da zamanla iç ve dış aktörlerin meseleye dahil oluşu ve iktidarın protestolara karşı tutumu ile yoğun bir çatışma alanına dönüşmüştür. Bu alan zamanla yeni aktörlerin doğmasına zemin oluşturarak çatışmanın yükselmesine ve daha geniş bir alana yayılmasına etki etmiştir. Bu da gelinen noktada meselenin bir iç savaş halini almasına neden olmuştur" (El Sarraj ve Taşkın, 2015, s.1).

29 Nisan 2011'de Türkiye'ye Suriye'den ilk grup gelmiştir ve ilk çadır kent olan Yayladağ merkeze yerleştirilmişlerdir. Daha sonra gelen gruplar ise

ihtiyacın karşılanması adına kurulan Altınöz ve Boynuyoğun çadır kentlerine yönlendirilmişlerdir. Gerek çadır kentlerde gerekse sıfır bölgesi olarak tabir edilen sınır dışı bölgelerde Türk Hükümeti, T.C. Başbakanlık Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı (AFAD) ve Türk-Kızılayı, göç hareketinin başlamasından itibaren insani yardım faaliyetlerini Sivil Toplum Kuruluş (STK)'larından da destek alarak sürdürmüşlerdir. Suriyelilerin Türkiye'ye göç sürecinde hem sürekliliği hem de sayısal boyutları bütün tahminleri alt üst etmiştir (Erdoğan, 2018, s.8). Günümüzde Türkiye'de bulunan Suriyeli mültecilerin sayısına baktığımızda bu durum daha da belirginleşmektedir. Geçici barınma merkezlerinde kalan Suriyelilerin sayısı 9 Mayıs 2019 tarihi itibarıyla 130 bin 881 kişi olarak açıklanmıştır. 9 Mayıs 2019 tarihi itibarıyla şehirlerde yaşayan Suriyeli sayısı 3 milyon 475 bin 327 kişi olmuştur.²⁴

Mülteci krizlerinin yalnızca akımın direkt olarak yöneldiği komşu ülkeleri değil, uluslararası iş birliğini gerektiren ve sorumluluğu tüm devletlerin üstlenmesi gereken bir konu olduğu, uluslararası antlaşmalarla belirlenmiştir. Ancak Suriyeli mültecilerin durumunda Türkiye başta olmak üzere bölgedeki komşu ülkelerin çok sayıda mülteciyi kabul ettiği, buna karşılık merkez ülke niteliğindeki ABD, Kanada ve Avrupa ülkelerinde bulunan Suriyeli mülteci sayısının ise komşu ülkelere kıyasla oldukça az olduğu ortaya çıkmaktadır:

“2017 yılı sonu itibarıyla en çok Suriyeli mültecinin Ortadoğu ülkelerinde bulunduğu, 1 milyon Suriyelinin de Avrupa'da olduğu açıklandı... Bir milyon mülteciye ise Avrupa kapılarını açmış. Almanya'da 530 bin Suriyeli mülteci olduğu bildiriliyor. İsveç'te 110 bin, Avusturya'da ise 50 bin mülteci var. 2015 ile 2016 yıllarında Avrupa'da sığınmaya başvuran hemen hemen tüm Suriyelilerin sığınma başvuruları ya kabul edilmiş ya da sonuçlanması bekleniyor. Kuzey Amerika'da 100 bin Suriyeli mülteci bulunuyor. Kanada'ya 52 bin, ABD'ye ise 21 bin Suriyeli yerleşmiş. ABD'de 8 bin Suriyelinin geçici koruma statüsü (temporary protections status) bulunuyor.”²⁵

Mültecilerin ilk sığınma durağı genellikle komşu ülkelerdir. Bu konu, yakınlık ve durumun hayati tehlike içeriyor olmasından kaynaklanmaktadır.

²⁴ Mülteciler Derneği, “Türkiye'deki Suriyeli Sayısı Haziran 2019”, 21.06.2019, <https://muletciler.org.tr/turkiyedeki-suriyeli-sayisi/>, (25.06.2019)

²⁵ “Hangi Ülkede Ne Kadar Mülteci Var” Uluslararası Mülteci Hakları Derneği (International Refugee Rights Association-UMHD), 12.03.2018, <https://www.umhd.org.tr/2018/03/hangi-ulkede-ne-kadar-multeci-var/>, (06.10.2019)

Ancak iç savaş sürecinin uzamasıyla birlikte yaşanan gelişmeler, gelişmiş ülkelerin Suriyeli mültecileri kabul etme konusunda isteksiz davrandıklarını göstermektedir. Suriyelilerin yaşadığı bu zorunlu göç deneyiminde, hedef ülke olarak nitelendirilen ülkelerin katı iltica politikaları, sınırların kapatılarak Suriyelilerin Türkiye gibi komşu ülkelerde kalması talebinin gelişmesinde rol oynamıştır. Birleşmiş Milletler Mülteciler Örgütü (UNHCR) sözcüsü Adrian Edwards tarafından oluşturulan 2013 tarihli bildiriye²⁶, Avrupa'ya ulaşmaya çalışan Suriyeli mültecilere yönelik Avrupa devletlerinin göstermiş oldukları geri püskürtme ve girişleri engelleme tavrının, mültecileri zor durumda bıraktığı belirtilmiş ve bu tutum, mültecilerin insan kaçakçılarına yönelmelerinde etkili olabileceği sebebiyle eleştirilmiştir. Bulgaristan, Yunanistan gibi Türkiye'den Avrupa'ya giriş ülkelerinin sınırlarında Suriyeli mültecilere yönelik protesto, artan sayıda polis memuru görevlendirme ve geri gönderme gibi uygulamaların, mülteciler açısından yeni travmalar yaratacağı endişesi bildiriye dile getirilmektedir. Bildiriye yer alan şu ifadeler, AB'nin katılaştırılmış göç ve iltica politikalarının etkisiyle gerçekleşen uygulamaların, sınır güvenliğini ön planda tutarken, insan güvenliğini ihmal ettiğine dair iyi bir açıklama sunmaktadır:

“UNHCR bazı AB ülkelerinin girişlere engeller koyması ya da Suriye'deki çatışmadan kaçmış olan sığınmacılar da dâhil olmak üzere insanları zorla geri göndermeleri konusundaki raporlar hakkında derin endişe duymaktadır. UNHCR, AB'de de dâhil olmak üzere küresel olarak sınır korumasındansa insanların korunmasına dair çağrıda bulunmaktadır.”²⁷

Suriyelilerin önemli bir bölümünün Türkiye'ye sığınmasında dikkate alınması gereken bir diğer unsur ise Türkiye'nin bir transit ülke niteliği taşımasıdır. Bu türden zorunlu göç olaylarında genellikle komşu ülkelere kaçış ilk etabı oluşturmaktadır. Ancak Türkiye açısından değerlendirdiğimizde şu noktayı da belirtmek gerekir; coğrafi konumu, Türkiye'nin hedef ülkelere

²⁶ Adrian, Edwards, “Suriyeli mülteciler AB'ye ulaşmaya çalışıyor: Girişi engelleme ve geri itme”, UNHCR, 15.11.2013, https://www.unhcr.org/tr/wpcontent/uploads/sites/14/2017/02/denied_entry_and_pushed_back_s_yrian_refugees_trying_to_reach_the_eu_tr.pdf, (06.10.2019)

²⁷ Adrian, Edwards, “Suriyeli mülteciler AB'ye ulaşmaya çalışıyor: Girişi engelleme ve geri itme”, UNHCR, 15.11.2013, https://www.unhcr.org/tr/wpcontent/uploads/sites/14/2017/02/denied_entry_and_pushed_back_s_yrian_refugees_trying_to_reach_the_eu_tr.pdf, (06.10.2019)

ulaşmada bir köprü olma durumunu doğurduğu için sığınmacıların birçoğunun Avrupa'ya ulaşmak için bir ara durak olarak Türkiye'yi kullanmasına sebep olabilmektedir. Bununla birlikte Türkiye, 1951 Cenevre Sözleşmesi ile 1967 tarihli Ek Protokole taraf devletlerden biri olmasına rağmen, coğrafi çekince sebebiyle Ortadoğu'dan gelen sığınmacılara mülteci statüsü vermemekte, bu da Türkiye'nin, mülteciler tarafından, mülteci statüsünü alabilecekleri hedef ülkelere ulaşmada bir ara durak olarak değerlendirilmesine yol açmaktadır:

“Türkiye, 1951 BM Cenevre Sözleşmesini ve 1967 Ek Protokolünü imzalamıştır; ancak bahsi geçen hukuki belgelerin uygulamasını sınırlandıran coğrafi hükmü muhafaza etmektedir. Bunun neticesinde, Türkiye'nin koruma taahhüdü yalnızca Türkiye'den sığınma talep eden Avrupa vatandaşları ile sınırlıdır. Coğrafi konumu itibarıyla, uzun siyasi istikrarsızlık ve diğer emniyetsizlik dönemlerinden geçen ülkelere komşu olduğu dikkate alındığında, Türkiye'nin coğrafi sınırlaması, ülkeden koruma talep etmek isteyen çok sayıda insanı kapsam dışında bırakmaktadır” (İçduygu ve Aksel, 2012, s.26).

Türkiye, iltica talebinde bulunmak üzere gelen sığınmacıların bir üçüncü ülkeye yerleştirilinceye kadar geçici koruma kapsamında ülkede kalışlarına izin vermektedir. Fakat mülteci statüsünün kazanılamaması ya da refah seviyesi daha yüksek bir hedef ülkeye ulaşarak direkt başvuru yapma isteği, sığınmacıların insan kaçakçıları ya da tacirleri ile bağlantıya geçmelerine sebep olmaktadır:

“Dolayısıyla, çoğu sığınmacı ve mülteci, mülteci statüsü alana ve üçüncü bir ülkeye yerleştirilene dek, devlet tarafından sağlanan geçici koruma kapsamında Türkiye'de geçici olarak kalabilirler. Sığınmacıların konumu, düzensiz göçmenlerin konumundan çok farklı olsa da sığınmanın niteliği çoğu zaman düzensiz göçle bağlantılıdır. Örneğin her iki grup da sıklıkla kaçakçılarla ya da tacirlerle birlikte düzensiz sınır geçişlerine iştirak etmektedirler ve bu geçiş aşamasında çeşitli göçmen gruplarının statüsü henüz belirlenmemektedir” (İçduygu, 2015, s.286).

Suriyelilerin, Türkiye'ye sığınmalarının ardından Avrupa'ya geçebilmek için katı iltica politikaları sebebiyle düzensiz göç yollarına başvurdukları bilinmektedir. Genellikle Batı sahillerinden kaçak yollarla gerçekleştirilen bu göçler, sıklıkla başarısız olmakta ve insanlık dramlarına sahne olmaktadır.

“Ülkelerini zor şartlarda terk etmek zorunda kalan mültecilerin- özellikle son yıllarda Suriyelilerin- dramı gün geçmeden Ege denizinde kıyıya vurmuş bir çocuk, bir Avrupa ülkesi sınırında atılan tekme ve benzeri insanlık onurunu ayaklar altına alan görüntülerle dünya gündemindeki yerini sürdürmektedir” (Esen, 2016a, s.6).

Avrupa'nın Suriyeli mültecilerde de gösterdiği kısıtlayıcı göç politikasına bağlı olarak gerçekleştirilen uygulamalara bir örnek, sınırlarda güvenliğin artırılmasıdır:

“Örneğin, Macaristan Sırbistan ile olan sınırında güvenliği arttırmış sınıra yeni teller çekmiş ve Hırvatistan ile olan sınırını mültecilerin geçişini engellemek için kapatmıştır. Macaristan'ın sınırlarını kapatmasının ardından Slovenya sınırına ulaşan binlerce mültecinin geçişini engellemek için emniyet güçlerinin yanı sıra ordu da sınır güvenliği için görevlendirilmiştir” (Şimşek, 2017, s.12).

Düzensiz göç yollarına başvurmak oldukça ciddi riskler içermekle birlikte insan tacirlerinin aldığı ücretler de bir hayli yüksektir. 2015 yılında Sözcü Gazetesi'nde çıkan bir haber, insan kaçakçılığının bedelinin 1000 dolara indiğini belirtiyor.²⁸ Dolayısıyla ancak bu parayı sağlayabilen kişiler bu riskli yolcuğa çıkabilmektedirler. Lordoğlu ve Aslan'ın (2016) da belirttiği üzere, “gelir düzeyi yüksek olan Suriyelilerin Türkiye'den ayrılma ve batı ülkelerinden birine yerleşme niyetleri daha fazla belirgindir.”

Suriyeli mültecilerin Türkiye'ye sığınmalarında belirtilmesi gereken bir diğer konu ise Türkiye'deki akrabalık bağları, kurmuş oldukları sosyal ilişkiler ve kültürel bağlardır. Göç konusunda maliyet ve riskleri azaltıcı bir unsur olarak sosyal bağlar oldukça önemli bir işleve sahiptir. Sosyal bağlar, bilhassa uluslararası göçte, kişinin varış ülkesindeki psikolojik durumundan bir iş bulmaya kadar çeşitli alanlarda göçmene destek sağlayarak, yeni ve yabancı ortama uyumunu kolaylaştırıcı bir etkide bulunur. Türkiye'de kamp dışında yaşayan Suriyelilerin en fazla olduğu ilk beş il, geçmişten beri sürdürülen akrabalık ve sosyal bağların yerleşim konusunda yarattığı desteği göstermektedir: “Kamp dışındaki Suriyeliler, tüm ülkeye yayılmış durumda olsalar da büyük çoğunluğu Hatay, Kilis, Gaziantep, Şanlıurfa ve Mardin şeklinde sıralanabilecek Suriye sınırına yakın beş ilde yoğunlaşıyor” (Kirişçi, 2014, s.17).

²⁸ Gökmen Ulu, ‘ İnsan Kaçakçılığının Bedeli 1000 Dolara İndi’ Sözcü, 06.08.2015, <https://www.sozcu.com.tr/2015/gundem/insan-kacakciliginin-bedeli-1000-dolara-indi-902263/> (06.09.2019)

Suriye ile Türkiye'nin Osmanlı İmparatorluğu dönemine dayanan sosyal, etnik ve kültürel bağları bulunmaktadır. Özellikle sınır bölgelerindeki şehirlerde çok eskilerden beri yoğunlaşmış olan akraba toplulukları, Suriyelilerin bu travmatik göç deneyiminde bir destek unsuru olarak önemli bir işlev görmüştür. “Bu illerin bir diğer özelliği sınıra komşu olmaları ve sınırın hemen öbür tarafındaki köy ve kasabalarla uzun yıllara dayalı akrabalık ve aşiret ilişkisinin bulunmasıdır. Beş kent içinde akrabalık ilişkilerinin en yoğun olduğu iki kent Şanlıurfa ve Kilis olmaktadır. Ayrıca aynı dilin paylaşılması ve kültürel benzerlikler söz konusu beş kenti Suriyeli göçmenler açısından bir cazibe merkezi haline getirdiği anlaşılmaktadır” (Lordoğlu ve Aslan, 2016, s.790). Bununla birlikte sınıra yakın illere yerleşim, çatışmaların durması halinde geri dönüş için kolaylıklar sağlaması bakımından da tercih edilebilmektedir: “Bu bölgede süren çatışmaların durması halinde göç eden insanların geri dönüşleri onlara ciddi kolaylıklar sunmaktadır. Bu konuda yapılmış birçok çalışma göç edilen yer ile menşei ülke arasındaki yakınlığın sağladığı üstünlükleri açıklamaktadır” (Lordoğlu ve Aslan, 2016, s.790).

13 milyon²⁹ Suriyelinin ülkelerindeki iç savaştan kaçarak, başta komşu ülkeler olmak üzere diğer ülkelere iltica etmeleri hem kendileri hem de yerleştikleri ülkeler bağlamında çeşitli değişimlere sebep olmuştur. Avrupa gibi gelişmiş ülkelerin göçte kısıtlayıcı politikaları benimseyerek gerçekleştirdikleri uygulamalar, Suriyeli mültecileri kabul etme konusundaki isteksizliklerini göstermekle birlikte, kimi zaman oldukça katı olan bu uygulamaların mültecileri düzensiz göçe sevk ettiğini de belirtmek gerekmektedir. Konuya Türkiye açısından baktığımızda ise 1951 Cenevre Sözleşmesi gereği Türkiye, ‘açık kapı’ politikasını uygulamıştır ve günümüzde 3 milyon 666 bin 59³⁰ kayıtlı Suriyeli mülteci, kamplarda ve özellikle Türkiye'nin çeşitli illerinde geçici koruma uygulaması dahilinde yaşamaktadır. Türkiye'deki Suriyeli mültecilerin hak ve yükümlülüklerinin genel çerçevesini oluşturan göç mevzuatı ise oldukça yüksek

²⁹ “Hangi Ülkede Ne Kadar Mülteci Var”, Uluslararası Mülteci Hakları Derneği, 12.03.2018, <https://www.umhd.org.tr/2018/03/hangi-ulkede-ne-kadar-multeci-var/>, (07.10.2019)

³⁰ “Türkiye’deki Suriyeli Sayısı Eylül 2019”, Mülteciler Derneği, 27.09.2019, <https://multeciler.org.tr/turkiyedeki-suriyeli-sayisi/>, (07.10.2019)

sayıda bulunan ve bu sebeple daha da önemli bir hale gelen entegrasyon sürecinin genel seyrini etkilemesi bakımından önem arz etmektedir.

1.3. Suriyeli Mültecilerin Türkiye'deki Yasal Statüleri

Suriyelilerin zorunlu ve kitlesel nitelik taşıyan göçü, Türkiye'deki hukuksal statüleri ve dolayısıyla yararlanacakları hakların neler olduğu, Türkiye'nin uluslararası göç ve iltica konusundaki hukuki çerçevesi bağlamında tartışmalar yaşanmasına sebep olmuştur. Bu konuyla alakalı olarak en temel sorun, Türkiye'nin Avrupa dışından gelen mültecilere ilişkin coğrafi sınırlama prensibini hala devam ettiriyor olması ve bu sebeple Ortadoğu'dan gelenlerin mülteci konumunda değerlendirilememeleridir. Bunun yanı sıra kitlesel nitelik taşıyan bu göçte, krizin hızlı gelişimi ve büyük sayıda kişiyi bu nüfus hareketine mecbur bırakmasından dolayı sığınmacı başvurusu yapılmamış ve alınmamıştır. Dolayısıyla Suriyeliler, bu çalışmada, devletlerin göç hukukundan bağımsız bir şekilde, durumlarını en iyi ifade eden mülteci kavramıyla nitelendirilmişlerdir. Bu handikapla birlikte Türkiye, hukuksal boyutta da özellikle Suriyelilerin yerleşiminin ardından onlara yönelik işlemlerin netlik kazanmasını sağlayacak daha kapsayıcı bir göç mevzuatı oluşturma sürecini hızlandırmıştır. Çalışmanın bu kısmında uluslararası antlaşmalar dahilinde sığınmacı ve mülteci kavramlarına yönelik bilgiler aktarılacak ve bununla birlikte Türkiye'nin göç mevzuatında konuyla alakalı değişimler tarihsel bağlamda ele alınacaktır.

1.3.1. Sığınmacı ve Mülteci Kavramları

Türkiye'deki Suriyelilerin yasal statülerine ilişkin tartışmaya girmeden önce sığınma ve mültecilik haklarına dayanak oluşturan İnsan Hakları Evrensel Beyanname'si'nin 14. Maddesi'nde, "Herkes zulüm karşısında başka ülkelere sığınmak ve bu ülkeler tarafından mülteci işlemi görmek hakkına sahiptir"³¹ ilkesini belirtmek gerekmektedir. Böylece mültecilik ve sığınma hakkının temel bir insan hakkı olarak kabul edildiğini görmekteyiz.

³¹ İnsan Hakları Evrensel Beyanname'si, m.14,
<https://www.tbmm.gov.tr/komisyon/insanhaklari/pdf01/203-208.pdf>, (07.09.2019)

Mülteci ya da sığınma talep eden kişilerin haklarının belirlendiği uluslararası kabul gören sözleşme daha önce de belirtildiği üzere, 1951 tarihli Cenevre Sözleşmesi'dir.

“Bu sözleşmeye göre, iki grup mülteci statüsünden faydalanabilecektir. İlk grup 1926, 1928, 1933, 1938 ve 1939 yıllarında yapılan antlaşmalarla mülteci olarak belirlenmiş kişiler olacaktır ve ikinci grup ise şu tanımın içerdiği koşullara sahip olanlara verilecektir: ‘[Mülteci statüsü] 1 Ocak 1951’den önce meydana gelen olaylar sonucunda ve ırkı, dini, tabiiyeti, belli bir toplumsal gruba mensubiyeti veya siyasi düşünceleri yüzünden, zulme uğrayacağından haklı sebeplerle korktuğu için vatandaşı olduğu ülkenin dışında bulunan ve bu ülkenin korumasından yararlanamayan ya da söz konusu korku nedeniyle, yararlanmak istemeyen yahut tabiiyeti yoksa ve bu tür olaylar sonucu önceden yaşadığı ikamet ülkesinin dışında bulunan, oraya dönemeyen veya söz konusu korku nedeniyle dönmek istemeyen her şahsa uygulanacaktır’” (Akbaş Demirel, 2015, s.53).

1951 Cenevre Sözleşmesi'nin dikkat çektiği belirli noktalar vardır. Bunlardan ilki, 1951 yılından önce meydana gelen olaylardan etkilenen kişilere mülteci statüsünün veriliyor olmasıdır. İkinci olarak, sözleşmeye taraf olan devletler yalnızca Avrupa'da meydana gelen olaylar sebebiyle zorunlu göçü gerçekleştiren kişileri mülteci olarak tanıyacaktır. Üçüncü dikkat çeken husus ise “geri göndermeme” ilkesidir. Bu ilkeye göre sözleşmeye taraf devletlerden hiçbiri çeşitli sebeplerle baskı, zulüm veya yaşam tehdidi altında olup ülkesine sığınan kişi ya da grupları geri gönderemez. Bu ilke, mülteci hukukunun temel taşı olarak kabul edilmiştir.³² 1966 yılında bir protokol gerçekleştirilerek, mülteci statüsünün Avrupa dışındaki coğrafyalardan gelenleri de kapsayacak bir nitelik kazanması sağlanmış ve tarih sınırlaması kaldırılmıştır. Türkiye, 1967 yılında yürürlüğe giren Ek Protokol'ü kabul etmiş fakat coğrafi çekinceyi sürdürmüştür:

“1951 Sözleşmesi Türkiye tarafından hemen imzalanmıştır ancak yürürlüğe girmesi 1961 yılını bulmuştur. Kaldı ki, 1951 Sözleşmesi Türkiye tarafından ‘Avrupa dışından mülteci kabul etmemeye ilişkin’ coğrafi çekince koyularak kabul edilmiştir. Daha sonra kabul edilen ek protokolle çekince koyma hakkı ortadan kalkmışsa da, sözleşmeyi bu çekinceyle imzalayan ülkelerin hakları korunmuştur” (Barkın, 2014, s.351).

³² bkz. “Mültecilerin Hukuki Statüsüne İlişkin Sözleşme”, Mülteciler Derneği, <http://www.multeci.org.tr/wp-content/uploads/2016/12/1951-Cenevre-Sozlesmesi-1.pdf>, (07.10.2019)

Türkiye'nin yalnızca Avrupa'dan gelen sığınmacılara mültecilik statüsü vermesine dayanan coğrafi çekince koşulunu hala sürdürüyor olması eleştiriler almakla birlikte, 2013 yılında yapılan anlaşma ile bu koşulu kaldırmaya yönelik bir ilk adım atılmış; ancak AB'ye tam üyelik durumu söz konusu olduğunda bu ilkedden vazgeçebileceğini bildirmiştir:

“Yıllardır eleştirilen coğrafi çekincenin kaldırılmasına ilişkin ilk adım, 2013 yılının sonuna doğru atılmıştır. Türkiye, 16 Aralık 2013 Vize Serbestisi Diyalogu Mutabakat Metni Ve Geri Kabul Anlaşması çerçevesinde coğrafi çekinceyi kaldırmayı kabul etmiş ancak çekinceyi AB'ye tam üye olma aşamasında kaldıracağını beyan etmiştir” (Ensar ve arkadaşları, 2014, s.22).

Türkiye'deki yabancı ve göçmenlerin hukuki statülerinin tanımlanması ve buna bağlı olarak gelişen hakları bağlamında bir karmaşa yaşanmaktadır. Türkiye'nin yapılan uluslararası anlaşmalar dışında mülteci ve sığınmacı hareketlerine ilişkin kapsamlı bir iç düzenlemesinin olmamasının yanı sıra, mültecilik özellikleri göstermesine rağmen Ortadoğu'dan gelenlere üçüncü bir ülkeye gönderilene kadar geçici olarak kalış izni vermesi gibi sebepler, bu durumun gelişmesine neden olmuştur.

Türkiye'deki yabancıların durumuna ilişkin karmaşa yaratan sürecin başlangıcı, 1951 Cenevre Sözleşmesi'ni belirli koşullar altında kabul etmesine neden olan Türkiye'nin kendini koruma refleksi ile şart koştuğu coğrafi sınırlamadır. Türkiye, içinde bulunduğu bölgenin çalkantılı durumu sebebiyle sık sık iltica niteliğindeki göçler alma potansiyeli olan bir ülke olmasından dolayı Cenevre Sözleşmesi'ne şöyle bir çekince getirmiştir: Bu sözleşmenin hiçbir hükmü, mülteciye Türkiye'de Türk uyruklu kimselerin haklarından fazlasını sağladığı şeklinde yorumlanamaz. İkinci çekince ise birincisinden daha fazla önem arz etmektedir, o da coğrafi çekincedir. Sözleşmedeki genel mülteci tanımının yerine Avrupa ülkelerinden gelecek olanları mülteci olarak kabul edeceğini belirterek, coğrafi sınırlama hakkını korumuştur³³. Bu sebeple

³³ Mültecilerin Hukuki Durumuna İlişkin Sözleşme, T.C. Danıştay Başkanlığı Resmi Web Sitesi, http://www.danistay.gov.tr/upload/multecilerin_hukuki_durumuna_dair_sozlesme.pdf, (19.10.2019).

Avrupa'dan gelecek sığınmacılara mülteci statüsü verilirken, Avrupa dışından gelenler ise yalnızca sığınmacı olarak kabul edilmekteydi.

2013 tarihli Geçici Koruma Yönetmeliği ile sığınmacı kavramı kaldırılıp yerine şartlı mülteci, geçici koruma, ikincil koruma gibi kavramlar getirilerek yeni statüler belirlenmiştir. Bu yüzden Türkiye'deki iltica temelli göçün büyük bir kısmını oluşturan Suriye, İran, Irak, Afganistan vb. pek çok Avrupa dışı ülke vatandaşları, coğrafi çekince nedeniyle üçüncü bir ülkeye yerleştirilinceye kadar Türkiye'de başka bir ülkenin kendilerini mülteci olarak kabul etmelerini beklemektedirler. Türkiye'nin şimdiye kadar mülteci statüsü vermiş olduğu kişilerin sayısı ise oldukça azdır, 60 yıl içerisinde 27'si Yunanistan, 6'sı Bulgaristan, 6'sı Sırbistan-Karadağ, 3'ü Azerbaycan ve 1'i Arnavutluk menşei toplam 43 kişidir. Oysa zaten İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'ne taraf olan diğer ülkeler gibi Türkiye'nin gelen mültecileri kabul etme zorunluluğu bulunmaktadır. Dolayısıyla insanlar gelmekte, beklemekte ve eğer üçüncü bir ülkeye gönderilemezlerse “geri göndermeme” ilkesi gereği kalmaktadırlar (Erdoğan, 2018, s.45).

Zorunlu göç sebebiyle ülkemize gelen mültecilere ilişkin 1994 yılında bir iç hukuk düzenlemesine gidilmiştir. Bu yönetmelik, 1980'lerin sonu ve 1990'ların başında ülkemize yönelik kitlesel göç akınlarının etkisinde oluşturulmuştur. “Türkiye'ye İltica Eden veya Başka Bir Ülkeye İltica Etmek Üzere Türkiye'den İkamet İzni Talep Eden Münferit Yabancılar ile Topluca Sığınma Amacıyla Sınırlarımıza Gelen Yabancılara ve Olabilecek Nüfus Hareketlerine Uygulanacak Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik”, mülteci ve sığınmacı statülerine ilişkin tanımlamaları içermektedir. Yönetmeliğin amacı aşağıdaki şekilde belirtilmiştir:

Bu Yönetmeliğin amacı; 1951 tarihli Mültecilerin Hukuki Durumuna Dair Cenevre Sözleşmesi ile Mültecilerin Hukuki Statüsüne İlişkin 31 Ocak 1967 tarihli Protokol gereğince ülkemize münferiden iltica eden veya başka ülkelere iltica etmek üzere ülkemizden ikamet izni talep eden yabancılar ile topluca iltica veya sığınmak amacıyla sınırlarımıza gelen yabancılara ve olabilecek nüfus hareketlerine uygulanacak usul ve esasların tespiti ile görevli kuruluşların belirlenmesidir.³⁴

³⁴ “Türkiye'ye İltica Eden veya Başka Bir Ülkeye İltica Etmek Üzere Türkiye'den İkamet İzni Talep Eden Münferit Yabancılar ile Topluca Sığınma Amacıyla Sınırlarımıza Gelen

1994 yönetmeliğindeki mülteci ve sığınmacı tanımlarına baktığımızda coğrafi çekincenin, yasal statüleri etkilediğini görebiliriz:

“Mülteci; Avrupa’da meydana gelen olaylar sebebiyle ırkı, dini, milliyeti, belirli bir toplumsal gruba üyeliği veya siyasi düşünceleri nedeniyle takibata uğrayacağından haklı olarak korktuğu için vatandaşı olduğu ülke dışında bulunan ve vatandaşı olduğu ülkenin himayesinden istifade edemeyen veya korkudan dolayı istifade etmek istemeyen ya da uyruğu yoksa ve önceden ikamet ettiği ülke dışında bulunuyorsa oraya dönmeyen veya korkusundan dolayı dönmek istemeyen yabancıyı”,³⁵

“Sığınmacı: ırkı, dini, milliyeti, belirli bir toplumsal gruba üyeliği veya siyasi düşünceleri nedeniyle takibata uğrayacağından haklı olarak korktuğu için vatandaşı olduğu ülke dışında bulunan ve vatandaşı olduğu ülkenin himayesinden istifade edemeyen veya korkudan dolayı istifade etmek istemeyen ya da uyruğu yoksa ve önceden ikamet ettiği ülke dışında bulunuyorsa oraya dönmeyen veya korkusundan dolayı dönmek istemeyen yabancıyı”,³⁶

1994 yılında çıkarılmış olan bu yönetmelikte içerilen yukarıdaki tanımlardan hareketle, sığınmacı statüsündeki kişi, mültecilik başvurusu işlemlerinin tamamlanmasını bekleyen değil, Avrupa coğrafyası dışında olan ülkesinin zorunlu göçe iten koşullarından kaçarak Türkiye’ye gelen ve burada, üçüncü bir ülke onu kabul edene kadar geçici olarak oturma iznine sahip olan kişidir. Ancak ilerleyen bölümlerde de ele alınacağı üzere, ülkemizde şimdiye değin oluşturulmuş en kapsamlı göç mevzuatı olan 2013 tarihli Yabancılar Ve Uluslararası Koruma Kanunu’nda (YUKK), Türkiye’nin coğrafi çekince ilkesi sebebiyle meydana gelen karmaşayı çözümleyecek yeni hukuki statüler eklenmiştir.

Yabancılar ve Olabilecek Nüfus Hareketlerine Uygulanacak Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik”,<http://www.multeci.org.tr/wp-content/uploads/2016/12/1994-Yonetmeligi.pdf>, (07.09.2019)

³⁵ “Türkiye’ye İltica Eden veya Başka Bir Ülkeye İltica Etmek Üzere Türkiyeden İkamet İzni Talep Eden Münferit Yabancılar ile Topluca Sığınma Amacıyla Sınırlarımıza Gelen Yabancılar ve Olabilecek Nüfus Hareketlerine Uygulanacak Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik”,<http://www.multeci.org.tr/wp-content/uploads/2016/12/1994-Yonetmeligi.pdf>, (07.09.2019)

³⁶ “Türkiye’ye İltica Eden veya Başka Bir Ülkeye İltica Etmek Üzere Türkiyeden İkamet İzni Talep Eden Münferit Yabancılar ile Topluca Sığınma Amacıyla Sınırlarımıza Gelen Yabancılar ve Olabilecek Nüfus Hareketlerine Uygulanacak Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik”, Md.3

<http://www.multeci.org.tr/wp-content/uploads/2016/12/1994-Yonetmeligi.pdf>, (07.09.2019)

1.3.2. Neden Sığınmacı, Neden Mülteci?

Buraya kadar göçe dair oluşturulmuş hukuki çerçeveye baktığımızda, Türkiye'nin göç mevzuatının bir Ortadoğu ülkesinden gelmiş bulunan Suriyelilere mülteci statüsünü verecek kapsamda olmadığını görmekteyiz. Yalnızca coğrafi çekincenin kaldırılması, bu kişilere mülteci statüsünün verilmesine sebep olabilmektedir. Bununla birlikte mültecilik statüsü gerek kişiler gerekse de devletin karşılıklı hak ve yükümlülüklerini içermektedir. Türkiye, Suriyeliler için mülteci değil, ilk başta sığınmacı ve misafir gibi kavramları kullanmayı tercih etmiştir.

“Suriyelilerin ülkeye girişiyle başlayan süreçte onların durumlarının yasal olarak hangi kategoride değerlendirileceğine yönelik bir karmaşa yaşanmıştır. ‘Mülteci’- ‘sığınmacı’- ‘geçici koruma altındaki kişiler’-‘misafir’-‘göçmen’ gibi pek çok kavramın gündeme gelmesi Türkiye'nin göç mevzuatı ile ilgili karmaşanın bir yansımasıdır” (Erdoğan, 2018, s.61).

Türkiye, içinde bulunduğu coğrafya gereği her daim sığınma hareketlerini yaşamıştır. Ancak kabul etmiş olduğu Cenevre Sözleşmesi ve Ek Protokolü dışında ulusal göç mevzuatı yeterli kapsamda bulunmamaktaydı: “İlgili düzenlemeler uygulamada sorunlara neden olduğundan, içinde bulunduğumuz Avrupa Birliği katılım süreci çerçevesinde, tek bir mülteci hukuku mevzuatı oluşturma çalışmaları başlatılmış ve 6458 sayılı Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu, 11.04.2013 tarihinde Resmi Gazete’de yayınlanmıştır” (Ergüven ve Özturanlı, 2013, s.1008). Bu konuda YUKK, en kapsamlı ulusal göç mevzuatıdır ve kanunun 91. Maddesi’ne bağlı olarak çıkarılan Geçici Koruma Yönetmeliği bağlamında “geçici korunan” statüsünün belirtilmesiyle Suriyelilerin hukuki konumları netlik kazanmıştır:

Suriyelilerin durumu, yaşamlarının tehlike altında olmasına yol açan iç savaş sebebiyle zorunlu ve kitlesel göç kategorileri altında değerlendirilmekle birlikte hem İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi’nde hem de Cenevre Sözleşmesi’nde belirtildiği gibi, sosyolojik bir üst başlık olarak mülteci kategorisinde ele alınabilmektedir. Bunun dışında Türkiye'nin coğrafi çekince ilkesinde de görüldüğü üzere, devletlerin hukuksal düzenlemeleri, Suriyelilerin farklı yasal kategorilerde değerlendirilmelerine yol açsa da, genel nitelikleri

bağlamında mültecilerdir. Sığınmacı olma durumu ise, mültecilik statüsünü almak üzere bireysel başvurulara dayandığı ve Suriyelilerin devasa ölçekli göç akınında bireysel başvurular alınmadığı için söz konusu değildir.

Türkiye’de Suriyelilere yönelik hukuksal bir konum atfetme işlemi, daha önce de bahsedildiği üzere, Geçici Koruma Yönetmeliği’nde başarılı ve geçici koruma statüsü altındaki kişiler olarak adlandırılmışlardır. Kitlesele sığınma durumlarında uygulamaya konulan geçici koruma, devletlerin bireysel sığınma prosedürlerini gerçekleştiremeyecekleri ve hızlı bir şekilde çözüm üretmeleri gereken durumlarda tercih edilmektedir. Geçici korumaya ilişkin Göç İdaresi Genel Müdürlüğü’nün açıklaması şu şekildedir: “Geçici koruma, kitlesele akın olaylarında acil çözümler bulmak üzere geliştirilen bir koruma biçimidir. Devletlerin geri göndermeme yükümlülükleri çerçevesinde kitleler halinde ülke sınırlarına ulaşan kişilere, bireysel statü belirleme işlemleri ile vakit kaybetmeden, uygulanan pratik ve tamamlayıcı bir çözüm yoludur³⁷.”

Suriyelilere yönelik kullanılan kavramlardan sığınmacı, bireysel sığınma işlemlerinin gerçekleşmemiş olması bakımından durumu tam olarak karşılayamamaktadır. Ancak kitlesele bir iltica durumu söz konusudur. Göçmen kavramının ise uluslararası ölçekte üzerinde uzlaşmış bir tanımı olmamakla birlikte, genellikle zorlayıcı bir dış faktör olmadan kişinin kendi hür iradesi ile göç kararı almasına atıfta bulunularak kullanılmasından dolayı Suriyelilerin durumunu ifade etmekte eksik bir kavram olacaktır. Her ne kadar Birleşmiş Milletler göçmeni, sebepleri, gönüllü olup olmaması, göç yolları, düzenli veya düzensiz olması fark etmeksizin yabancı bir ülkede bir yıldan fazla ikamet eden bir birey (IOM, 2013, s.37) olarak tanımlasa da bu kavram, Suriyelilerin göç hareketini açıklamada muğlaklık yaratması bakımından yetersizdir.

Suriyelilerin Türkiye’ye sığınmalarının ilk döneminde kullanılan bir diğer kavram ise “misafir”dir. Özellikle “misafir” kavramı, belirli bir hukuki tanımlamaya sahip olmaması ve kültürel çağrışımları sebebiyle üzerinde

³⁷ “Geçici Korumanın Unsurları”, Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, <https://www.goc.gov.tr/gecici-korumanin-unsurlari>, (07.10.2019)

durulması gereken bir adlandırmadır. Akbaş Demirel (2015) konuya ilişkin şunları ifade etmiştir:

“Mülteci kelimesi hem mülteci kabul eden devlet bakımından yükümlülükler hem de mültecinin bizatihi kendisi bakımından hak ve yükümlülükler ortaya çıkarırken, ‘misafir’ kelimesi uluslararası hukukta ve ulusal mevzuatta tanımlanan bir kavram olmadığından herhangi bir hukuki sonuç doğurmayacaktır. Dolayısıyla Suriyeliler için ‘misafir’ söyleminin kullanılması gerekli incelemeler yapıldıktan sonra mültecilik statüsünü almayı hak etme ihtimali olan bireylerin bu statüden kaynaklanacak, başta çalışma hakkı gibi haklara erişememeleri ve ilgili devletlerin kendilerine karşı bir sorumluluklarının olmaması durumu ortaya çıkacaktır” (s.64).

“Misafir” olma durumu, yasal bir çerçeveye sunmadığı gibi sığınmacı ve mülteci statülerinde içerilen hak ve yükümlülüklerden muaf olma durumunu da beraberinde getirmektedir. Bununla birlikte “misafir” kelimesinin kültürel alt anlamlarından biri de “geçici” olmasıdır ve misafir, ev sahibinin tahammül sınırlarına bağlı olmak ve verdikleriyle yetinmek zorundadır:

“Zira kalış süresi olağan misafirlik sınırlarını aşan bir noktaya gelindiğinde ‘misafirlik’ adeta ‘sınır belirleme’, ‘haddini bilme’ olarak algılanmaktadır. Keza misafirlik, içinde barındırdığı bütün olumluluğa ve sempatiye rağmen bir hak sahipliğini içermez. ‘Misafirlik’ kendisine verilen ile yetinmeyi gerektirir. ‘Misafirlik’ kavramının yerel halk tarafından da son dönemlerde özellikle bu ‘sınırlılık’ vurgusu ile kullanıldığı gözlenmektedir. Medyada da bu vurguya sıklıkla rastlanmaktadır” (Erdoğan, 2018, s.62).

Başlangıçta öngörülenin aksine iç savaşın hala devam ediyor olması, Suriyelilerin geri dönme ihtimallerinin de gün geçtikçe azalmasına sebep olmaktadır. Dolayısıyla Suriyelilere yönelik “misafir” atfının yapılması hem hukuki bir statüye işaret etmemesinden dolayı hak ve yükümlülüklerden muafiyete hem de toplumsal algının yol açabileceği olumsuz durumlar sebebiyle sakıncalıdır.

Suriyeli mültecilerin Türkiye’ye gelişi, ülkemizde AB adaylık süreci ile birlikte gelişmeye başlayan ulusal göç mevzuatının şekillenmesinde ve hızla yürürlüğe konmasında etkili olmuştur. Yalnızca Suriyelileri değil, Türkiye’de bulunan ve yabancı çatı kavramı altında değerlendirilen kişilerin yasal hak ve yükümlülüklerini kapsayan YUKK, gerek kavramsal gerekse de yasal düzeyde gerçekleştirilecek karmaşayı, Türkiye’nin özel konumuna göre yaptığı eklemelerle çözmeyi amaçlamıştır.

1.4. Türkiye'nin Göç Mevzuatı

Türkiye'nin göç mevzuatının şekillenmesinde, tarihsel süreçte onu etkileyen kitlesel göçler ile Türkiye'nin bir transit ülke olması ve bununla birlikte AB'ye adaylık süreci etkili olmuştur. Türkiye'nin coğrafi konumu itibariyle sosyal, siyasi, ekonomik vb. alanlarda bunalımlar yaşayan ülkelerin bulunduğu Ortadoğu ile hedef ülkelerin bulunduğu Avrupa arasında bir bağlantı noktası olması, Türkiye'nin başta düzensiz olmak üzere birçok göç biçiminin yaşandığı ve gelecekte de yaşanabileceği bir coğrafya haline gelmesine neden olmaktadır. Dolayısıyla Türkiye, kendi göç deneyimlerini düzenleyebilmek ve kontrol edebilmek adına kapsamlı bir göç mevzuatı oluşturmuştur.

1.4.1. Yakın Tarihte Türkiye'ye Yönelik İki Kitlesel Göç: Bulgaristan ve Kuzey Irak

Türkiye'nin göç mevzuatının şekillenmesinde birden fazla etken mevcuttur. Daha önceki bölümlerde bahsi geçen AB'nin göç olgusuna ilişkin kısıtlayıcı politikalar geliştirmesi ve göçü bir ulusal güvenlik sorunu olarak değerlendirmesi, aday ve çevre ülkelerin göç mevzuatlarını buna göre şekillendirmelerinde etkili olmuştur. Bu durum, Türkiye'nin de kısıtlayıcı bir göç politikası oluşturma eğiliminde olmasını gerektirmiştir. Aynı zamanda Türkiye'nin içinde bulunduğu bölgenin, ekonomik, sosyal ve siyasi krizlerin sıklıkla yaşandığı bir yer niteliği taşıması da kısıtlayıcı bir eğilim geliştirmesinde etkilidir. Bu faktörlerin yanı sıra Türkiye'nin bugünkü göç mevzuatının genel durumunu, tarihsel süreçte kendisine yönelen zorunlu kitlesel göçler de etkilemiştir. Şu anki göç mevzuatının şekillenmesinde, Suriyelilerin ani, hızlı ve yoğun bir şekilde gerçekleşmiş olan iltica hareketi de kayda değer bir itici faktör olarak değerlendirilmeye birlikte, Türkiye'ye yönelen ilk kitlesel sığınmacı/mülteci akını bu değildir: "Türkiye 1989'dan bu yana üç büyük kitlesel mülteci akınıyla karşı karşıya kalmış ve her bir krize, içinde bulunulan zamanın şartlarıyla bağlantılı olarak farklı cevaplar vermiştir. Bu cevaplar, 1951 Cenevre Sözleşmesi veya her bir cevabı şekillendiren görüş ve yorumlarla ilgili

uluslararası hukuk yerine, Türkiye'nin pragmatik ve siyasi önceliklerine dayanmıştır” (Kirişçi ve Karaca, 2015, s.310).

Menşei ülkelerde etnik, dini, sosyal, siyasi vb. nitelikte baskılara maruz kalarak, buldukları ülkeleri terk etmek zorunda kalan kişi/gruplara yönelik ev sahibi devletlerin göç politikalarının, insani yardım temeline dayanması ve göçün başlamasından entegrasyon süreçlerinin tamamlanmasına dek tutarlı bir yaklaşım sergilemesi beklenmektedir. Her ne kadar uluslararası antlaşmalar, taraf ülkeleri bireysel/kitlesel nitelikteki zorunlu göçlere ilişkin belirli prensip ve kurallarla yükümlü kılsa da bu tip durumlarda, devletlerin kendi mevzuatları mülteci ve sığınmacıların geldikleri ülkedeki yaşam koşullarını belirlemede oldukça etkilidir.

“Devletlerin mevzuatlarındaki yasal düzenlemeler kabul koşullarını ortaya koyarken, yeni gelenlerin o ülkedeki yaşama koşullarının, mevcut vatandaşlarınkinden ne kadar farklı olacağını da belirler. Yeni gelenlerin göçmen ve mülteci gibi yasal statüye sahip olması, o kişilerin ev sahibi devletle karşı karşıya kaldığında hak talep edecek bir konumda yer alıyor olduklarının garantisidir” (Çatır, 2016, ss. 219).

Türkiye'nin deneyimlediği ilk kitlesel göç hareketi, 1989 yılında, Bulgaristan'daki komünist rejimin çökmesinden hemen önce gerçekleşen Türk ve Pomak kökenli kişilerin oluşturduğu kitlesel akındır. Türkiye, Balkanlar'daki eski Osmanlı topraklarından gelen ve etnisite veya dini açıdan bağı bulunan göçmenleri 1934 tarihli İskân Kanunu'na göre kabul etmiştir. Kanunun 3.Maddesi'nde yasa kapsamına giren kişilere ilişkin kriterler belirtilmiştir. Buna göre, Türk kültür ve soyundan gelenler, Dışişleri Bakanlığı'nın teklifi üzerine Bakanlar Kurulu tarafından onaylanmasının akabinde Türkiye'ye göç edebilir ve yerleşebilmektedirler:

“Türkiye’de yerleşmek maksadı ile dışarıdan, münferiden veya müçtemian, gelmek isteyen Türk soyundan meskûn veya göçebe fertler ve aşiretler ve Türk kültürüne bağlı meskûn kimseler, işbu kanunun hükümlerine göre Dahiliye Vekilliğinin emri ile kabul olunurlar. Bunlara (muhacir) denir. Kimlerin ve hangi memleketler halkının Türk kültürüne bağlı sayılacağı İcra Vekilleri Heyeti kararı ile tesbit olunur³⁸”

³⁸ İskân Kanunu, Resmi Gazete, 21.06.1934, <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/2733.pdf> (07.10.2019).

Bulgaristan'dan gelenler 1934 İskân Kanunu çerçevesinde, ülkeye yerleşerek vatandaşlık alacak göçmenler olarak kabul edilmişlerdir. Durumları mültecilik statüsünü almaya uygun olsa da Cenevre Sözleşmesi'ne bir atıfta bulunulmadan belirli düzenlemelerle iskânları sağlanmaya çalışılmıştır: “Burada dikkati çeken, Türkiye'nin sığınmacılara genel bir insan hakları söylemi içerisinde haklar vermiş olmadığı, aksine gelenler için çok kısa bir süre içerisinde çeşitli yasal düzenlemeler yaparak hizmetler sunup, gelenlerin vatandaşlığa geçmelerini hızlandırmış olduğudur” (Çatır, 2016, s.224). İskân Kanunu'na göre değerlendirilen bu göçmenlerin bir kısmının yerleşimi devlet tarafından yönlendirilmiş ve bir kısmı ise serbest olarak kentlere yerleşmişlerdir: “Elde sayısal veriler olmamasına karşın, genel olarak, ‘iskânlı’ göçmenlerin devlet tarafından köylere yerleştirildiği, ‘serbest’ göçmenlerin ise daha çok kentlere yerleştiği bilinmektedir”(Erder, 2000, s.238). Dolayısıyla 1989'daki kitlesel sığınma hareketinde uluslararası anlaşmalara/mercilere başvurulmamış, Türkiye kendi yasal mevzuatında olan İskân Kanunu'na göre mültecileri kabul etmiş ve dönemseller koşullara bağlı olarak mültecilerin bir kısmını iskân etmiştir.

Yakın dönemde Türkiye'nin tecrübe ettiği ikinci büyük sığınma hareketi ise, Irak'tan 1991 yılında Saddam Hüseyin rejimine karşı ayaklanan ve çoğunluğu Kürt kökenli olmak üzere yarım milyon insan tarafından gerçekleştirilmiştir. Ancak 1989 kitlesel sığınma hareketinden farklı olarak bu sefer sınır, ulusal kimlik ve güvenliğe yönelik tehdit olabileceği düşüncesi nedeniyle açılmamıştır. Bunun yerine Irak'ın kuzeyinde bir “güvenli bölge” oluşturulmuştur:

“Ağır kış şartları altında bu kitlesel insan akını hızla büyük bir insani krize dönüştü ve Türkiye, Kürt mültecileri toprakları dahilinde korumayı reddettiği için uluslararası camiadan çok eleştiriler aldı. Ancak kısa bir süre içinde, Türk hükümetinin ABD ve ileri gelen Batılı güçleri Irak'ın kuzeyinde bir “güvenli bölge” oluşturmaya ikna etmeyi başararak durum çözüme kavuştu. Bu gelişme, mültecilerin çoğunluğunun yurtlarına dönmesini mümkün kılmıştı” (Kirişçi ve Karaca, 2015, s. 298).

Yukarıda kısaca değinildiği üzere, bu iki kitlesel göç akınında Türk hükümetinin tavrının birbirine tezat nitelikte olduğu görülür. Kuzey Irak'tan gelen sığınmacıların durumu, iltica ve göç politikalarında kullanılan

uygulamalardan biri olan güvenli bölge oluşturularak, krizi olduğu yerde tutma yaklaşımının bir örneği iken, Bulgaristan'dan gelen sığınmacıların etnisite ve dini açıdan bağları, onların İskân Kanunu'na göre değerlendirilmesini sağlamış ve bu nüfus hareketliliğinin yönetiminde uluslararası bir antlaşma veya merciye başvurulmamış, bir kısmı iskânlı olarak yerleştirilmiştir.

1991 yılında Kuzey Irak'tan gelen kitlesel sığınma hareketinin ardından Türk hükümeti, kitlesel mülteci akınlarına ilişkin kısıtlayıcı nitelikte ve ilk ulusal mevzuatı olan yönetmeliği hazırlamıştır. 1994 tarihli yönetmelik, özellikle Avrupa dışından gelen sığınmacıların iltica işlemlerine erişimlerini zorlaştıran kararlar içermekle birlikte, katı iltica politikası ve Cenevre Sözleşmesi'ne taraf devletlerin riayet etmesi gereken "geri göndermeme" ilkesini dikkate almaması sebepleriyle eleştirilmiştir:

"Türkiye'ye iltica eden veya başka bir ülkeye iltica etmek üzere sınırdan geçen yabancıların yetkililer tarafından süreç ile ilgili yeteri kadar bilgilendirilmemesi, müracaatın, yönetmelikte öngörülen sınırlı sürede gerçekleştirilmesini engelleyen bir boyuta ulaştırmıştır. Müracaat süresinin İçişleri Bakanlığı tarafından hak düşürücü süre olarak yorumlanması, Türkiye'de sığınma işlemleri devam eden ve hatta BMMYK aracılığıyla üçüncü devletlerde sığınma hakkı elde eden sığınmacıların, on gün içerisinde valiliklere başvuramamaları nedeniyle sınır dışı edilmelerine neden olmuştur" (Ergüven ve Özturanlı, 2013, s.1027).

Yönetmeliğe bağlı gelişen uygulamalardan olan bu türden bir müracaat işlemi, sığınmacı statüsünün doğurmuş olduğu yükümlülüklerden biri değildir. Bunun yanı sıra müracaata ilişkin sığınmacıların yeteri kadar bilgilendirilmemesi ve bu işlemin tamamlanması için kısıtlı bir süre tanınmış olması, çoğu sığınmacının mağduriyet yaşamasına sebep olmuştur. Buna bağlı gelişen sınır dışı etme işlemi ise "geri göndermeme" ilkesine aykırı olduğu için sığınmacıların açtığı davalarda Türkiye aleyhine kararlar çıkmıştır:

"Konuyla ilgili acılan davalarda, müracaat yükümlülüğünün sığınmacı statüsünün koşullarından olmadığı ve bu sürenin geçmesinin, kişinin yetkili makamlarca sığınmacı olarak kabulüne engel teşkil etmediği yönündeki gerekçe ile verilen iptal kararları gündeme gelmiştir. Özellikle, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin (AİHM), Jabari-Türkiye davasında verdiği 11.07.2000 tarihli ihlal kararı, ulusal mevzuatta değişikliğe gidilmesi zorunluluğunu bir kez daha hatırlatmıştır" (Ergüven ve Özturanlı, 2013, ss.1026, 1027).

Ülkemize yönelik son ve sayıca diğerlerinden çok daha büyük bir oranda olan kitlesel sığınma hareketi ise Suriyelilerinkidir. Suriye'deki iç savaş halinin ortaya çıkmasından kısa süre sonra aşamalı olarak büyük gruplar komşu ülkelerin sınırlarına gelmeye başlamışlardır. Bu kitlesel sığınma hareketi, daha önce gerçekleşen iki sığınma hareketinden bazı yönlerden farklılıklar göstermektedir.

Öncelikle Bulgaristan ve Suriye'den gelenlere sınırlar açılmış fakat 1991 tarihli Kuzey Irak'tan gelen sığınmacılara sınır kapatılmış ve onlara yönelik sınır dışında bir “güvenli bölge” uygulaması gerçekleştirilmiştir. Suriye'den gelen göç akını, diğer iki göçten daha uzun bir zaman dilimine yayılmış, üstelik o dönem medyada da sıkça dile getirildiği gibi Türkiye, Suriye içindeki çatışmada taraflardan biri haline gelmiştir. Bununla birlikte Suriyelilerin gelişlerinin ilk zamanlarında bu durumun geçici bir nitelik taşıdığına, ülkelerindeki çatışmanın kısa bir süre içerisinde bittikten sonra ülkelerine döneceklerine ilişkin bir kanı bulunmaktaydı. Ayrıca Suriyelilerin kitlesel göçünün yaşandığı dönem hazırlanmakta olan kapsamlı göç mevzuatı hızlı bir şekilde tamamlanarak, onların hukuki durumlarının belirlenmesinde daha net bir karşılık içeren yasal çerçevenin hazırlanmış olması da farklılıklardan bir diğerini oluşturmaktadır. Dikkat çeken ortak bir noktanın da belirtilmesi gerekmektedir. 1989 kitlesel akını ile Suriyelilerinkinde, kimliğe atıfta bulunulması her iki göç hareketinde de bir rol oynaması bakımından benzetilmektedirler:

“Ancak bu sefer etnisiteden ziyade tanımlanma dini referanslar üzerinden olmuş -mültecilerin büyük çoğunluğunun Müslüman kimliği öne çıkarılmıştır. Üstelik, izlenen bu politikanın “yeni Suriye” kurulduğunda Türkiye'ye fayda sağlayacağı düşünülmekteydi. Dolayısıyla, ilk mülteciler gelmeye başladığında, 1991 krizinde olanların aksine, sınırların kapatılmasına dair bir görüş oluşmadı; mülteciler tereddüt gösterilmeden ülkeye kabul edildiler ve kendilerine koruma sağlandı” (Kirişçi ve Karaca, 2015, s.308).

Türkiye karşılaştığı kitlesel sığınma hareketlerinde, her bir iltica hareketine yönelik dönemin şartlarına bağlı olarak farklı politikalar geliştirmiştir. “Gelenlerin Türk soylu olup olmadıkları, dönemin siyasal ve toplumsal koşulları bu politikaların belirlenmesinde etkili olmaktadır” (Akbaş Demirel, 2015, s.51). Tüm bu göç olaylarında karşılaşılan sığınma hareketlerinin

sayıca fazla oluşunun yanı sıra, ülkede konuya dair bütüncül bir yasal düzenlemenin olmayışı da uygulamalardaki farklılığın temel sebeplerinden biri olarak görülmektedir.

1.4.2. Suriyeli Mülteciler İle Birlikte Gelişen Yasal Çerçeve

Suriyelilerin kitlesel iltica hareketinin, kapsamlı bir göç mevzuatını yürürlüğe koymada önemli faktörlerden biri olduğu kabul edilmektedir. Nisan 2013'te çıkarılan Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu, Türkiye'nin göç politikaları açısından önemli bir dönüm noktasıdır. Suriyelilerin sığınma hareketinden önce hazırlanmaya başlayan YUKK, Suriyeliler ve yabancı çatı kavramı altında değerlendirilen diğer kişilerin Türkiye'deki statü, hak ve yükümlülüklerinin tayininde oldukça önemli bir hukuki çerçeve sunmaktadır. "İlk Suriyeli mülteciler gelmeye başladığında, yasanın hazırlık aşamaları son aşamasındaydı. Dolayısıyla, Türkiye'nin 2011 tarihinde, ülkelerindeki şiddetten kaçan Suriyelilere geçici koruma sağlamaya karar vermesi, kamu politikası perspektifinden şaşırtıcı değildir" (Kirişçi ve Karaca, 2015, s.301). Ancak YUKK³⁹'un yürürlüğe konmasına kadarki süreçte bu büyük çaplı iltica hareketini koordine edebilmek adına yasal ve idari bir çerçeve oluşturan bir yönerge hazırlanmıştır.

*"Türkiye'nin karşılaştığı kitlesel akınlar karşısında aldığı tedbir ve önlemler dikkate alınarak, kendi gerçeklerine uygun bir çalışma yürütülmüştür. Bu çalışma süreci sonunda 30.03.2012 tarihinde 'Türkiye'ye Toplu Sığınma Amacıyla Gelen Suriye Arap Cumhuriyeti Vatandaşlarının ve Suriye Arap Cumhuriyetinde İkamet Eden Vatansız Kişilerin Kabulüne ve Barındırılmasına İlişkin Yönerge' İçişleri Bakanlığı tarafından yürürlüğe konulmuştur."*⁴⁰

Göç İdaresi Genel Müdürlüğü'nün belirttiği üzere, bu yönergenin genel çerçevesi geçici koruma uygulamasının prensiplerine göre şekillenmiştir: "Kitlesel sığınma durumlarında ortaya çıkan acil koruma ihtiyacının karşılanması amacıyla sığınılan ülkeye erişimin sağlanması, zulüm riski olan yere geri göndermeme ilkesinin gözetilmesi ve insan haklarına uygun temel

³⁹ Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu

⁴⁰ "Türkiye'de Geçici Koruma", Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, <https://www.goc.gov.tr/turkiye-de-gecici-koruma>, (07.10.2019).

asgari standartların sağlanması olarak nitelendirilen geçici koruma, yönergenin ruhunu oluşturmaktadır.⁴¹”

Bu yönergenin ardından Nisan 2013’te YUKK çıkartılmıştır. Türkiye’nin göçe ilişkin ilk kapsamlı hukuki düzenlemesi olan YUKK, günümüzde Türkiye göç mevzuatının bel kemiğini oluşturmaktadır. Ergüven ve Özturanlı (2013), YUKK’un oluşturulma gerekçesine bakıldığında, Türkiye’ye yönelik artan ve çeşitlenen göç hareketlerinin, AB göç müktesebatıyla da uyumlu olarak kapsamlı bir şekilde hukuki çerçeveye oturtulması olduğunu ifade etmektedirler:

“YUKK’un genel gerekçesine bakıldığında; Türkiye’nin, coğrafi, stratejik, kültürel ve siyasi konumu nedeniyle, tarih içinde önemli göç akınlarıyla karşı karşıya kaldığı, son döneme kadar göç hareketleri açısından daha çok “geçiş ülkesi” konumunda olan ülkemizin artan ekonomik gücü ve istikrarıyla giderek bir “hedef ülke” olarak görüldüğü ve bu nedenle göçün artarak devam ettiği, mevcut mevzuat hükümlerinin ihtiyaçlar karşısında yetersiz kaldığı, göç ve iltica alanında uzmanlaşmış bir kamu kurumuna ihtiyaç duyulduğu, İltica ve Göç Ulusal Eylem Planı çerçevesinde, Türkiye’nin göç mevzuatı ve sisteminin AB müktesebatıyla uyumlu hale getirilmesi gerektiği vurgulanmıştır” (Ergüven ve Özturanlı, 2013, ss.1032, 1033).

Bu kanuna bağlı olarak, Geçici Koruma Yönetmeliği de yürürlüğe konulmuş (22 Ekim 2014), ülke içerisindeki Suriyelilerin ve diğer mültecilerin durumu ve bağlı oldukları genel hukuki koşullar netlik kazanmıştır. Bu düzenlemelerin ardından çalışma iznine ilişkin yasal bir çerçeve oluşturulmuş, aynı zamanda ülkede bulunan göçmenlerin başvurabilecekleri, kendi durum ve haklarına ilişkin bilgi alabilecekleri İçişleri Bakanlığı’na bağlı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü kurulmuştur. Uluslararası İşgücü Kanunu⁴², nun 17. Maddesinde uluslararası koruma statüsünde olan yabancılara ilişkin çalışma hakları düzenlenmiştir. Buna göre, ülkemizde uluslararası koruma talebinde bulunan yabancılar veya şartlı mülteciler, uluslararası koruma başvurusu tarihinden altı ay sonra; geçici korunan statüsündeki yabancılar ise geçici koruma kimlik belgesinin düzenlenmesinden altı ay sonra çalışma izni veya çalışma izni

⁴¹“Türkiye’de Geçici Koruma”, Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, <https://www.goc.gov.tr/turkiye-de-gecici-koruma>, (07.10.2019)

⁴² “Uluslararası İşgücü Kanunu”, Resmi Gazete, 28.07.2016, <http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.6735.pdf> (08.10.2019)

muafiyeti için başvurabilmektedirler. 17. Maddenin 1.bendinde bu durum şu şekilde belirtilmektedir:

(1) 6458 sayılı Kanun uyarınca uluslararası koruma talebinde bulunan ve henüz başvurusu hakkında son karar verilmemiş veya şartlı mülteci yabancılar; uluslararası koruma başvurusu tarihinden, geçici koruma sağlanan yabancılar ise geçici koruma kimlik belgesinin düzenlendiği tarihten altı ay sonra çalışma izni veya çalışma izni muafiyeti almak için başvurabilirler⁴³.

Ülkemizde bulunan uluslararası koruma ve geçici korunan statüsündeki kişilere yasada belirtilen kriterlere göre çalışma izni verilmekle birlikte, bu kişilerin nerede ve hangi sektör, işkolu, meslek ve işte çalışabilecekleri, uluslararası işgücü politikası da dikkate alınarak, İçişleri Bakanlığı'nın görüşü ile Çalışma Ve Sosyal Güvelik Bakanlığı tarafından belirlenmektedir. İlgili maddenin 6.bendinde durum şu şekilde açıklanmaktadır:

(6) Uluslararası koruma başvuru sahibi, uluslararası koruma statüsü sahibi ve geçici koruma sağlanan yabancıların çalışma ve çalışma izni veya çalışma izni muafiyeti başvurusu hakkının il, süre, sektör, işkolu, iş ve meslek bakımından Göç Politikaları Kurulu kararları ve Bakanlığın uluslararası işgücü politikası dikkate alınarak uygulanması ve sınırlandırılmasına ilişkin usul ve esaslar İçişleri Bakanlığının görüşü alınarak Bakanlıkça belirlenir⁴⁴.

Göç İdaresi Genel Müdürlüğü'nün (GİGM) açılması, sığınmacıların statülerini belirleme, başvurularını alma ve yasal prosedüre ulaşma süreçlerini yönlendirmelerini kolaylaştıran önemli bir gelişmedir. "Bu genel müdürlük 81 ilde, 148 ilçede ve yurt dışında teşkilatlanmıştır. Böylece uluslararası göç hem mevzuat hem de kamu yönetimi alanında ülke gündemine yerleşmiştir" (Esen, 2016a, s.6) Göç İdaresi Genel Müdürlüğü gibi yabancı ve göçmenleri direkt muhatabına alan resmi bir kurumun açılması önem taşımaktadır:

"Çünkü ülkemizde artık bu tip kitlesel akınlar ile doğrudan ilgilenecek ayrı bir kurum bulunmaktadır. Ayrıca, yeni kurulan GİGM, Nisan 2014'te Suriyeli mülteciler konusunu, politikalar geliştirmek ve iş birliği çabalarına destek olmak amacıyla AFAD⁴⁵'dan devralmıştır. Daha önceki kitlesel mülteci akınlarının tersine, bugün artık Türkiye'nin bu tipten göç hareketlerini de kapsayacak şekilde

⁴³ "Uluslararası İşgücü Kanunu", Resmi Gazete, 28.07.2016, <http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.6735.pdf> (08.10.2019)

⁴⁴ "Uluslararası İşgücü Kanunu", Resmi Gazete, 28.07.2016, <http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.6735.pdf> (08.10.2019)

⁴⁵ Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı

yapılandırılmış ve göçle genel anlamda ilgilenen tam donanımlı bir kurumu bulunmaktadır” (Kirişçi ve Karaca, 2016, s.309).

YUKK, daha önce yönetmeliklerle yönetilen iltica alanına ilişkin ilk yasadır ve genel çerçevesinin çizilmesinde her ne kadar Suriyelilerin kitlesel sığınma hareketiyle elde edilen tecrübelerin etkisi olsa da birkaç unsur daha bulunmaktadır: “Yasanın hazırlanmasında AB’ye tam üyelik beklentisi olan Türkiye’nin, bu konuda yasal bir düzenlemesinin olmayışına Avrupa Konseyi ve Avrupa Birliği tarafından getirilen eleştiriler ve Türkiye’ye göçün artacağı düşüncesinin etkili olduğu söylenebilir” (Akbaş Demirel, 2015, s.56). Bununla birlikte YUKK’un 92. Maddesinde⁴⁶ de belirtildiği üzere başta BMMYK ve Uluslararası Göç Örgütü olmak üzere ilgili uluslararası kuruluşlar ve sivil toplum kuruluşlarıyla işbirliği içinde hazırlanmıştır. Ancak yasa ile ilgili belirtilmesi gereken önemli bir husus, 1951 Cenevre Sözleşmesi’nin genel ilkelerini benimsemekle birlikte, Türkiye’nin hala coğrafi kısıtlama prensibini devam ettiriyor olmasıdır.

YUKK, Türkiye’ye yönelik olan ve olabilecek iltica hareketlerinin düzenlenmesinde yardımcı olması adına yeni birtakım statüler ve bunlara bağlı tanımlamalar da getirmiştir. Uluslararası koruma, mülteci, şartlı mülteci ve ikincil koruma bunlardan bazılarıdır. Mülteci tanımı, “Avrupa ülkelerinde meydana gelen olaylar” ifadesi dışında 1951 Sözleşmesi’ndeki şekliyle alınmıştır, dolayısıyla coğrafi çekince hala devam etmektedir. Bu düzenlemede, Türkiye’nin coğrafi çekincesinin hala devam ediyor oluşu sebebiyle, “sığınmacı” statüsü yerine “şartlı mülteci” statüsü getirilmiştir. Yasada belirtilmiş mülteci statüsünün tanımına, “şartlı mülteci” statüsü ile aralarındaki farkı göstermek adına değinilecektir:

Mülteci:

“MADDE 61 – (1) Avrupa ülkelerinde meydana gelen olaylar nedeniyle; ırkı, dini, tabiiyeti, belli bir toplumsal gruba mensubiyeti veya siyasi düşüncelerinden dolayı zulme uğrayacağından haklı sebeplerle korktuğu için vatandaşı olduğu ülkenin dışında bulunan ve bu ülkenin korumasından yararlanamayan ya da söz konusu korku nedeniyle yararlanmak istemeyen yabancıya veya bu tür olaylar sonucu önceden yaşadığı ikamet ülkesinin dışında

⁴⁶“Uluslararası Koruma Kanunu”, Resmi Gazete, 11.04.2013, <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.6458.pdf>, (08.10.2019).

bulunan, oraya dönemeyen veya söz konusu korku nedeniyle dönmek istemeyen vatansız kişiye statü belirleme işlemleri sonrasında mülteci statüsü verilir.⁴⁷”

Sığınmacı statüsünün dünyada genel kabul görmüş tanımından farklı olarak, sığınmacı kavramı, Türkiye’de Avrupa dışından gelen mültecileri tanımlamak üzere kullanılmaktaydı, çünkü Türkiye’nin mülteci olarak kabul ettiği kişilerin, Avrupa ülkeleri menşei olması gerektiği koşulu mevcuttur.

Şartlı mülteci:

“MADDE 62 – (1) Avrupa ülkeleri dışında meydana gelen olaylar sebebiyle; ırkı, dini, tabiiyeti, belli bir toplumsal gruba mensubiyeti veya siyasi düşüncelerinden dolayı zulme uğrayacağından haklı sebeplerle korktuğu için vatandaşı olduğu ülkenin dışında bulunan ve bu ülkenin korumasından yararlanamayan, ya da söz konusu korku nedeniyle yararlanmak istemeyen yabancıya veya bu tür olaylar sonucu önceden yaşadığı ikamet ülkesinin dışında bulunan, oraya dönemeyen veya söz konusu korku nedeniyle dönmek istemeyen vatansız kişiye statü belirleme işlemleri sonrasında şartlı mülteci statüsü verilir. Üçüncü ülkeye yerleştirilinceye kadar, şartlı mültecinin Türkiye’de kalmasına izin verilir.⁴⁸”

YUKK’da belirtilen bir diğer tanım ise ikincil korumadır. İkincil koruma, kişinin mülteci veya şartlı mülteci olarak değerlendirilemeyeceği durumlarda yararlanılacak bir statü olarak karşımıza çıkmaktadır. YUKK’da ikincil koruma şu esaslara göre tanımlanmıştır:

“MADDE 63 – (1) Mülteci veya şartlı mülteci olarak nitelendirilemeyen, ancak menşei ülkesine veya ikamet ülkesine geri gönderildiği takdirde;
a) Ölüm cezasına mahkûm olacak veya ölüm cezası infaz edilecek,
b) İşkenceye, insanlık dışı ya da onur kırıcı ceza veya muameleye maruz kalacak,
c) Uluslararası veya ülke genelindeki silahlı çatışma durumlarında, ayırım gözetmeyen şiddet hareketleri nedeniyle şahsına yönelik ciddi tehditle karşılaşacak olması nedeniyle menşe ülkesinin veya ikamet ülkesinin korumasından yararlanamayan veya söz konusu tehdit nedeniyle yararlanmak istemeyen yabancı ya da vatansız kişiye, statü belirleme işlemleri sonrasında ikincil koruma statüsü verilir.⁴⁹”

⁴⁷ “Yabancılar Ve Uluslararası Koruma Kanunu”, Resmi Gazete, 11.04.2013, <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2013/04/20130411-2.htm>, (13.01.2019)

⁴⁸ “Yabancılar Ve Uluslararası Koruma Kanunu”, Resmi Gazete, 11.04.2013, <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2013/04/20130411-2.htm>, (13.01.2019)

⁴⁹ “Yabancılar Ve Uluslararası Koruma Kanunu”, Resmi Gazete, 11.04.2013, <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2013/04/20130411-2.htm>, (13.01.2019)

Daha önce de belirtildiği üzere, Suriyelilerin geçici korunan statüsünde değerlendirilmelerine karar verilmiştir. Geçici Koruma Yönetmeliği'nde bu konumdan yararlanacak yabancılar için belirtilen esaslar aşağıdaki şekildedir:

“Madde 7 (1) Geçici koruma; ülkesinden ayrılmaya zorlanmış, ayrıldığı ülkeye geri dönemeyen, acil ve geçici koruma bulmak amacıyla kitlesel veya bu kitlesel akın döneminde bireysel olarak sınırlarımıza gelen veya sınırlarımızı geçen yabancıardan haklarında bireysel olarak uluslararası koruma statüsü belirleme işlemi yapılamayan yabancılara uygulanır.

(2) Geçici koruma, Bakanlar Kurulu tarafından aksi kararlaştırılmadıkça, geçici koruma ilanının geçerliliğinden önce, geçici koruma ilanına esas teşkil eden olayların olduğu ülkeden veya bölgeden ülkemize gelmiş olanları kapsamaz.

(3) Geçici korunanlar, kanuna göre belirlenen uluslararası koruma statülerinden herhangi birini doğrudan kabul etmiş sayılmaz.⁵⁰”

Yukarıda belirtilmiş maddelerden de anlaşılacağı üzere, geçici koruma statüsü, kitlesel sığınma hareketleri gibi bireysel başvuruların alınamayacağı ve acil bir koruma gerektiren durumları idare etmek üzere oluşturulmuş ve 2014'te yürürlüğe giren Geçici Koruma Yönetmeliği ile resmi olarak göç mevzuatında yerini almıştır. Bununla birlikte yönetmelikte, geçici korunanlara, valiliklere kayıt yaptırmalarının ardından geçici koruma kimlik belgesi verileceği de belirtilmiştir. 22. Maddede belirtilen bu durumun esasları şu şekildedir:

“(1) Kayıt işlemleri tamamlananlara, valilikler tarafından geçici koruma kimlik belgesi düzenlenir. 8 inci maddenin birinci fıkrası kapsamına girenlere kimlik belgesi verilmez, verilmişse iptal edilir.

(2) Geçici koruma kimlik belgesi verilenlere, 25.4.2006 tarihli ve 5490 sayılı Nüfus Hizmetleri Kanunu kapsamında yabancı kimlik numarası da verilir.⁵¹”

Yönetmeliğin kayıt altına alınma durumunu önemseydiği açıktır. Çünkü çok sayıda kişinin ülke içine giriş yaptığı bu tip kitlesel akınlarda, kişilere ilişkin bilgilerin alınması ve yasal çerçevede değerlendirilmelerinin sağlanması, sürecin ve sonrasının kontrolü açısından önem arz etmektedir:

“Yönetmelik, bu tür kayıt altına alma konusunda yaşanan ve yaşanacak sorunları da ortadan kaldırmak amacıyla yabancılara adres kayıt sistemine kayıt yaptırma zorunluluğunu getirmiştir. Yabancılara, temel hizmetlere ve diğer sosyal yardımlara erişim hakkı da ancak kayıtlı oldukları illerde bulunmaları şartı ile sağlanacaktır” (Erdoğan, 2018, s.56).

⁵⁰ “Geçici Koruma Yönetmeliği”, Resmi Gazete, 22.10.2014, <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2014/10/20141022-15-1.pdf>, (13.01.2019)

⁵¹ “Geçici Koruma Yönetmeliği”, Resmi Gazete, 22.10.2014, <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2014/10/20141022-15-1.pdf>, (13.01.2019)

Geçici Koruma Kimlik Belgesi ile söz konusu kişiler, birtakım sosyal ve hukuki işlemlerini yürütüp devletçe belirlenmiş alanlarda hizmetlere ulaşabilmektedir. Bununla birlikte, Geçici Koruma Yönetmeliği Madde 25’de de belirtildiği üzere, geçici koruma kimlik belgesine sahip olanlar için bu belge yalnızca Türkiye’de kalış hakkı sağlar fakat uzun dönem ikamet iznine geçiş veya Türk vatandaşlığına başvuru hakkı sağlamamaktadır:

MADDE 25- (1) Geçici koruma kimlik belgesi, Türkiye’de kalış hakkı sağlar. Ancak bu belge Kanunda düzenlenen ikamet izni veya ikamet izni yerine geçen belgelere eşdeğer sayılmaz, uzun dönem ikamet iznine geçiş hakkı tanımaz, süresi ikamet izni toplamında dikkate alınmaz ve sahibine Türk vatandaşlığına başvuru hakkı sağlamaz⁵²

Suriyelilerin, Türkiye’deki hukuki statüsünü tanımlayan geçici koruma, daha önce Avrupa içindeki olayların çözümünde de kullanılmıştır. Geçici koruma, kitlesel akınlarda bireysel başvuru imkânının olmadığı ve hızlı bir çözüm üretme durumunun söz konusu olduğu durumlarda uygulanmak üzere AB tarafından 2001 yılında kabul edilen ve geçici korumayı tanımlayan, Türk hukukunca da kabul edilmiş olan “AB Konseyi Direktifi”nde belirtilmiştir. Direktifin geçici koruma uygulamasına ilişkin koşulları şu şekilde ifade edilebilmektedir:

“Direktife göre geçici koruma, istisnai bir prosedür olup, yer değiştiren ve kendi ülkesine dönemeyecek kişilerin kitlesel akını durumunda, özellikle, sığınulan ülkenin sığınma sisteminin kitlesel akın karşısında yetersiz kalması halinde, bu kişilere sağlanacak acil ve geçici korumadır. Bununla birlikte geçici koruma statüsü, sığınmacıların yararlanabileceği mevcut ve etkili mekanizmaları ortadan kaldırmayacaktır” (Ergüven ve Öztünel, 2013, ss.1038, 1039).

Böylece YUKK sayesinde kitlesel akınlara yol açtığı kriz durumlarında statülerin belirlenmesi, iltica ve sığınma olaylarında gerekli kavramların tanımlanmasının yapılması sağlanmış ve bu durumlarda geçerli olacak hak ve yükümlülüklerin neler olduğu belirlenmiş bulunmaktadır. Tüm bu bilgiler ışığında, Suriyeli mültecilerin durumunun zorunlu sebeplerle gerçekleşen bir kitlesel sığınma hareketi içerisinde değerlendirildiğini, kitlesel nitelik taşıması

⁵² “Geçici Koruma Yönetmeliği”, Resmi Gazete, 22.10.2014, <http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/3.5.20146883.pdf>, (08.10.2019).

sebebiyle bireysel sığınma başvurularının alınmadığını, dolayısıyla bu kişilerin geçici koruma başlığı altında değerlendirilerek geçici korunan statüsüne sahip olduklarını söyleyebiliriz. Günümüzde kendilerine verilmiş geçici korunan kimlik belgesi ve yabancı kimlik numarası aracılığıyla ülke içerisinde belirli bir denetim mekanizmasına tabi bulunmaktadır. Böylece bu yasa, göçün başlangıcında sıklıkla tartışılan bir konu olan statü meselesinin de netlik kazanmasını sağlamıştır; Suriyeli mültecilerin hukuki bir statüde tanımlanması gerçekleştirilmiştir ve buna uygun işlemler belirlenmiştir. “Diğer yandan mülteciliğe varmayan bir statü olarak varlığını sürdürmekte; bu kişilerin derinlemesine mülakatlar aracılığıyla iltica nedenleri incelenmediğinden ve bu nedenle mülteci statüsü alamadıklarından üçüncü ülkeye yerleştirilmeleri imkânı da bulunmamaktadır” (Akbaş Demirel, 2015, s.65). Ayrıca kişilerin herhangi bir sebeple (çalışma amacıyla dahi olsa resmi kurumlardan özel izin alması gerekmektedir) üçüncü bir ülkeye gitmesi, bireysel olarak geçici koruma statüsünün iptal edilmesiyle sonuçlanmaktadır⁵³.

Bu koşullar, Türkiye’de geçici korunan statüsünde bulunan kişilerin oldukları yerde kalmaları zorunluluğunu doğurmakla birlikte, resmi kanallar engellendiği için düzensiz göç yollarına başvurularında etkili dinamikler olarak değerlendirilmeleri mümkündür.

YUKK iltica hususunda gerekli adımların, usul ve esasların neler olacağını belirlemesi bakımından bir yol haritası sunmaktadır. Ancak kendisine yönelik eleştirilerden en temel olanı hala coğrafi çekinceyi sürdüren bir yasa olması yönündedir. Coğrafi konumu itibariyle Türkiye, İltica Ve Göç Alanındaki Avrupa Birliği Müktesebatının Üstlenilmesine İlişkin Türkiye Ulusal Eylem Planı’nda⁵⁴ özellikle 1980’li yıllardan itibaren aldığı toplu nüfus hareketlerine işaret ederek, coğrafi kısıtlamanın kaldırılması halinde ülkenin ekonomik, sosyal ve kültürel koşullarına zarar verme ihtimaline vurgu yapmaktadır. Ulusal Eylem Planı’nda 1980’lerden itibaren içinde bulunduğu bölgede gerçekleşen

⁵³ “Geçici Koruma”, Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, <https://www.goc.gov.tr/gecici-koruma-sss>, (08.10.2019)

⁵⁴ “İltica Ve Göç Alanındaki Avrupa Birliği Müktesebatının Üstlenilmesine İlişkin Türkiye Ulusal Eylem Planı”, Madde 14, <http://madde14.org/images/7/74/Ueptur.pdf>

çatışmalardan ülkeye yönelen sığınma hareketlerini şu şekilde belirtmiştir; 1988 yılındaki İran-İrak Savaşı sırasında 51.542, 1992-1997 yılları arasında eski Yugoslavya'daki iç savaş ve bölünme ile Bosna-Hersek olaylarında 20.000, 1989 yılı Mayıs-Ağustos ayları arasında Bulgaristan'dan sınır dışı edilen 311.000 civarında ve ayrıca vizeli olmak üzere 34.000 olmak üzere toplam 345.000, 2 Ağustos 1990 ile 2 Nisan 1991 tarihleri arasında Körfez Krizi ve savaşından önce 748, sonrasında da 460.000, 1999 yılında Kosova'da meydana gelen olaylar sonrasında 17.746 kişi ve ülkelerinden sürgün edilerek geniş bir coğrafyaya dağılan Ahıska Türklerinden 32.577 kişi Türkiye'ye sığınmıştır.

Coğrafi kısıtlamanın kaldırılması halinde, bu türden dünya konjonktürünü değiştirecek nitelikte kitlesel sığınma olaylarından, Türkiye'nin olumsuz yönde etkilenmesini engelleyecek nitelikte bir yol haritasının oluşturulması gerektiği Ulusal Eylem Planı'nda belirtilmektedir. Türkiye'nin coğrafi kısıtlamayı sürdürmesi genellikle iltica için bir hedef ülke olma durumunu değil, üçüncü bir ülkeye iltica için geçici amaçlı gelinen bir ülke olma niteliğini taşımasına yol açmaktadır. Bu durum da Türkiye nazarında daha az risk barındırmaktadır.

“Hak kavramı dışında tanımlanan, böylece devletin inisiyatifine bırakılan bu “hizmet” yaklaşımı, Türk devletine hareket alanı sağlasa da mülteci için her an hak ihlallerine de yol açma riskini içinde barındırmaktadır. Örneğin mültecilerin çalışma, sağlık, eğitim vb. konularda nasıl haklara sahip oldukları, devletin karar vereceği bir duruma dönüşmektedir” (Erdoğan, 2018, s.53).

Bununla birlikte Türkiye'nin coğrafi kısıtlamayı hala sürdürüyor olmasının gerek Cenevre Sözleşmesi gerekse de Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ne taraf olması sebebiyle belirli yükümlülükleri yerine getirme zorunluluğundan dolayı fiilen geçersiz olduğuna yönelik bir görüş bulunmaktadır. Kitlesel sığınma durumlarında verilen geçici koruma statüsünün coğrafi kısıtlamaya tabi olmaması da yine coğrafi çekincenin fiilen sürdürülemediğini göstermektedir:

“Ancak; gerek Cenevre Konvansiyonu ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinden doğan yükümlülükler, gerekse iç hukuk normları, bahse konu coğrafi kısıtlama uygulamasını fiilen geçersiz kılmaktadır. Ayrıca, Türkiye'nin gerekçe olarak gösterdiği nüfus hareketlerinin toplu nüfus hareketi olarak kitlesel sığınma ve buna bağlı geçici koruma statüsüne tabi olması da, kitlesel sığınma

durumlarında coğrafi kısıtlama uygulamasını sürdürmeyi fiilen olanaksız kılmaktadır” (Parlak ve Şahin, 2015, s.74).

Türkiye'nin coğrafi kısıtlamayı kaldırması halinde mültecilik statüsünün gerektirdiği hak ve hizmetleri karşılamak zorunda kalacağını, bunun da ülkeye ağır bir yük getireceğini, bu sebeplerle Türkiye'nin bu durumdan kaçındığına ilişkin görüşler bulunmaktadır. Fakat ülke içerisindeki göç mevzuatına göre belirlenmiş hukuki statüsü ne olursa olsun tüm sığınmacılar, gerek uluslararası gerekse de ulusal hukukta düzenlenmiş koşullara göre belirli hak ve hizmetlerden yararlanmak zorundadır.

“Tüm bu hususlar bir arada değerlendirildiğinde, esasen Türkiye'nin yükümlülük altına girmek istemediği temel hak ve özgürlükler kapsamındaki 'ikamet ve seyahat özgürlüğü', 'aile hayatı', 'çalışma hakkı ve iş piyasasına erişim', 'eğitim ve öğrenim hakkı' ile 'sağlık ve sosyal yardım hakkı' gibi olanakların, hem uluslararası hem de ulusal hukukta düzenlenmiş bulunması ve ayrıca bu hakların nihai statüsü ne olursa olsun tüm sığınmacılara belirli kriterler ve/veya düzenlemeler dahilinde tanınıyor olması, coğrafi kısıtlama uygulamasının fiili olarak Türkiye'nin endişeleri için etkin bir çözüm olmadığını göstermektedir” (Parlak ve Şahin, 2015, ss.74, 75).

Geçici Koruma Yönetmeliği'ne geri dönersek, yönetmelikte dikkat çeken bir madde bulunmaktadır. 15. Madde, geçici korumanın Bakanlar Kurulu'nun müdahalesine açık olduğunu göstermektedir. Yönetmeliğin 15. Maddesinde bu durum şu şekilde belirtilmiştir:

“Madde (15) - (1) Bakanlar Kurulu, milli güvenliği, kamu düzenini, kamu güvenliğini ve kamu sağlığını tehdit edebilecek şartların oluşması durumunda, uygulanmakta olan geçici koruma tedbirlerinin sınırlandırılmasına ya da süreli veya süresiz durdurulmasına karar verebilir.”⁵⁵

Dikkat çeken bir diğer nokta ise geçici korumanın devam ettiği süre zarfında uluslararası koruma başvurularının kabul edilmeyeceğidir. “Böylece bireysel başvurular yoluyla üçüncü bir ülke tarafından mülteci statüsü kabul edilerek başka bir ülkeye hareketlilik de kısıtlanmıştır” (Erdoğan, 2018, s.58). Madde 16'da durum şu şekilde belirtilmiştir:

⁵⁵ “Geçici Koruma Yönetmeliği”, Resmi Gazete, 22.10.2014, <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2014/10/20141022-15-1.pdf>, (13.01. 2019)

“Madde (16) – (1) Geçici korumanın uygulandığı süre içinde, bu Yönetmelik kapsamındaki yabancıların bireysel uluslararası koruma başvuruları, geçici koruma tedbirlerinin etkin şekilde uygulanabilmesi amacıyla işleme konulmaz.”⁵⁶

Ülkemizde yaşayan Suriye vatandaşları, kendilerine verilen geçici korunan statüsü kaldırılana kadar uluslararası koruma başvurusunda bulunamayacaklarına göre kendi ülkelerindeki iç savaş hali bitip güvenli bir ortam oluşturulana kadar ülkemizde kalmak mecburiyetindedirler. Dolayısıyla Türkiye'nin coğrafi kısıtlama ilkesi gereği bir üçüncü ülke tarafından mültecilik statüsü verilene kadar Türkiye'de bekleyen sığınmacıların durumundan farklı olarak Suriyeli mülteciler, ancak iç savaşın bitmesi halinde kendi ülkelerine dönmek için burada bulunmaktadır. Bununla birlikte YUKK'un oluşturulması ve bu kanuna bağlı olarak geliştirilen Geçici Koruma Yönetmeliği, Türkiye'nin uluslararası koruma koşullarının ve usullerin belirlenmesi, ayrıca kitlesel sığınma hareketlerinde uygulanan geçici korumanın resmiyet kazanması ve gerek uluslararası koruma altındaki kişiler (mülteci, şartlı mülteci ve ikincil koruma) gerekse de geçici korunanlara ilişkin hak ve yükümlülüklerin kapsamlı bir şekilde düzenlenmesinden dolayı önem taşımaktadır.

Suriyelilerin hukuki statüleri, Türkiye'deki yaşam koşullarını etkileyen önemli etmenlerden biridir. Geçici koruma statüsünün doğurduğu hakların, mültecilik statüsündekine göre kısıtlı olması dikkate değerdir. Geçici koruma altındaki kişilerin temel hak ve özgürlüklerden olan ikamet, seyahat, iş piyasasına erişim ve çalışma hakkı, eğitim hakkı vb. alanlardan, belirli sınırlılıklar çerçevesinde yararlandıkları görülmektedir. Bununla birlikte geçici koruma altındaki yabancıların, geçici koruma hali bitene kadar üçüncü bir ülkeye mültecilik başvurusunda bulunmaları ve herhangi geçerli bir mazeret gösterilmediği takdirde yurt dışına çıkmaları yasaklanmıştır. Aksi durum, kişinin Türkiye'deki geçici korunan statüsünün iptaliyle sonuçlanmaktadır. Bu nedenlerle Suriyeliler, Türkiye'de oldukları yerde kalmak ve iç savaş bitene

⁵⁶ “Geçici Koruma Yönetmeliği”, Resmi Gazete, 22.10.2014, <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2014/10/20141022-15-1.pdf>, (13.01.2019)

kadar beklemek zorundadırlar. Bununla birlikte, Suriyelilerin mültecilik statüsünün doğurduğu haklardan yararlanamamaları, bu statüyü alabilecekleri ülkelere göç etmelerini engellememekte fakat düzensiz göç yollarına başvurmalarına sebep olmaktadır.

1.5. Türkiye’deki Suriyeli Mültecilerin Genel Durumu

Türkiye’de geçici koruma kapsamındaki Suriyeli mültecilerin demografik özellikleri, özel bakım gerektiren yaşlı, engelli gibi dezavantajlı grupların sayıca ve niteliksel olarak durumlarının tespiti, yerleşim yerleri ve barınma koşulları, istihdam ve dil öğrenimi gibi unsurlar, onlara yönelik göç politikalarının daha nitelikli hale gelmesi açısından önem taşımaktadır. Türkiye’de kayıt altındaki Suriyelilerin sayısına ilişkin tablo şu şekildedir: “Türkiye’deki kayıtlı Suriyeli sayısı 3 Ekim 2019 tarihi itibarıyla bir önceki aya göre 5 bin 494 kişi artarak toplam 3 milyon 671 bin 553 kişi oldu. Bu kişilerin 1 milyon 989 bin 878’i erkeklerden, 1 milyon 681 bin 666’sı ise kadınlardan oluşuyor.⁵⁷”

Mülteciler Derneği’nin internet sitesinden alınan tabloda yaş ve cinsiyete bağlı olarak açıklanan veriler aşağıdaki gibidir:⁵⁸

YAŞ ARALIĞI	ERKEK	KADIN	TOPLAM
0-4	290 bin 327	271 bin 171	561 bin 498
5-9	255 bin 78	240 bin 211	495 bin 289
10-14	200 bin 49	185 bin 167	385 bin 216
15-18	151 bin 610	123 bin 676	275 bin 286
19-24	323 bin 326	230 bin 387	553 bin 704
25-29	206 bin 488	146 bin 603	353 bin 91

⁵⁷ Mülteciler Derneği, “Türkiye’deki Suriyeli Sayısı Ekim 2019”, 09.10.2019 <https://mulateciler.org.tr/turkiyedeki-suriyeli-sayisi/>, (10.10.2019)

⁵⁸ Mülteciler Derneği, “Türkiye’deki Suriyeli Sayısı Ekim 2019”, 09.10.2019 <https://mulateciler.org.tr/turkiyedeki-suriyeli-sayisi/>, (10.10.2019)

YAŞ ARALIĞI	ERKEK	KADIN	TOPLAM
30-34	169 bin 542	124 bin 364	293 bin 906
35-39	119 bin 716	94 bin 708	214 bin 424
40-44	78 bin 944	70 bin 35	148 bin 979
45-49	58 bin 554	55 bin 903	114 bin 457
50-54	47 bin 313	45 bin 426	92 bin 739
55-59	32 bin 925	33 bin 328	66 bin 253
60-64	22 bin 992	23 bin 757	46 bin 749
65-69	15 bin 69	15 bin 775	30 bin 844
70-74	8 bin 479	9 bin 150	17 bin 629
75+	9 bin 475	12 bin 14	21 bin 489
TOPLAM	1 milyon 989 bin 887	1 milyon 681 bin 666	3 milyon 671 bin 553

Tablo 2: Türkiye'deki Suriyeli mültecilerin demografik özellikleri

Tabloyu değerlendirdiğimizde, Türkiye’de kayıtlı bulunan Suriyelilerin yaş ortalaması 22,58’dir. En çarpıcı demografik özelliğin, genç nüfusun oldukça yüksek bir orana sahip olduğunu söylemek mümkündür. Yalnızca 0-18 yaş aralığında bulunan kişilerin sayısını topladığımızda 1 milyon 717 bin 289 olduğu ortaya çıkmaktadır. 15-24 yaş aralığında bulunan kişi sayısı ise 828 bin 990’dır. Bununla birlikte, doğurganlık çağındaki yaş ortalamasında (15-49) bulunan nüfusun toplamda 1.956.847 olması durumunu da göz önünde bulundurduğumuzda, Türkiye’deki Suriyelilerin sayıca önemli bir ölçüde artacağını ön görebiliriz ve bu sebeple genç nüfusun sağlık, eğitim, istihdam gibi ihtiyaçlarını karşılayacak bir politikanın geliştirilmesi önem kazanmaktadır.

Nisan 2011’den bu yana Türkiye’ye sığınan Suriyelilerin barınması için sınır illeri öncelikli olmak üzere toplamda 10 şehirde 26 geçici barınma merkezi

kurulmuştur.⁵⁹ Ancak Suriyelilerin büyük bir çoğunluğu kamplardan ziyade şehirlere gitmeyi tercih etmişlerdir.

Suriyeli mültecilerin yaşadıkları 5 ülkedeki kamplarda memnuniyet düzeylerini ölçen bir araştırma düzenlenmiştir. Bu araştırmaya göre, kampların sahip olduğu standartlardan ziyade içinde yaşadıkları ülkenin toplumundaki kabul düzeyi ile memnuniyetleri arasında daha yakın bir ilişki olduğu ortaya çıkmıştır. Memnuniyet oranının en fazla olduğu kamplardan birinin Kuzey Irak'ta olması, bu kamplara özellikle Suriyeli Kürtlerin gitmeyi tercih etmesi ve durumun bir nevi “Kürt dayanışması” olarak görülmesi ile yakından ilişkilidir. Buradaki kampların standardı diğer kamplara göre daha düşük bir seviyede olsa da etnik dayanışma duygusu veya bu gibi başka motivasyon unsurlarının, memnuniyet oranlarının en yüksek seviyelerde olmasına yol açtığı görülmüştür. Bu duruma ek olarak, standartların yüksek olduğu kamplarda “izolasyon” hissi ve daha katı kuralların olması, sığınmacıların kendilerini nispeten rahatsız hissetmesine yol açabilmektedir. Özellikle kampta bir süre kalmanın psikolojik, sosyal ve ekonomik sorunlara yol açabilmesi, kentlerde hiç olmazsa enformel olarak çalışma imkanlarının bulunması gibi sebeplerin, birkaç haftalık ya da bir aylık bir kalışın ardından kişilerin kamplardan ayrılmalarında rol oynadığını söyleyebiliriz (Erdoğan, 2018, s.15).

Geçici barınma merkezlerinde kalan Suriyelilerin sayısı 9 Mayıs 2019 tarihi itibarıyla 130 bin 881 kişi olarak açıklanmıştır. Bu sayı Nisan ayında 136 bin 880 kişi, 2017 Aralık ayı sonunda ise 228 bin 251 kişiydi. Buna göre, kamplarda yaşayan Suriyeli sayısı 2018'in başından bu yana 97 bin 370 kişi azalmıştır. Suriyelilerin yalnızca %3,62'si kamplarda yaşamaktadır.⁶⁰ Sayısal verileri değerlendirdiğimizde, Türkiye'deki Suriyelilerin çok azının kamplarda yaşadığı görülmektedir. “Suriyelilerin kamplara yerleşmesine çalışılsa da büyük bir çoğunluğu kentlere göç ederek düzensiz göç akımları

⁵⁹ Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, “Geçici Korumamız Altındaki Suriyeliler” <https://www.goc.gov.tr/gecici-korumamiz-altindaki-suriyeliler>, (07.09.2019)

⁶⁰ Mülteciler Derneği, “Türkiye'deki Suriyeli Sayısı Haziran 2019” , 21.06.2019, <https://multeciler.org.tr/turkiyedeki-suriyeli-sayisi/>, (25.06.2019)

gerçekleştirmişlerdir ve burada yaşamlarını kurmaya çalıştıkları görülmektedir. Zorunlu yerleşim yerine, göçmenin gideceği yer kendi tercihi bırakılmıştır” (Esen, 2016b, s.12). Kamp dışında yaşayanların köy veya mezra niteliğindeki alanlardan ziyade iş bulma olanaklarının daha fazla olduğu kentlere yöneldiği görülmektedir. “Türkiye’deki tüm illere dağılan Suriyelilerin en fazla yerleştikleri yerler kentlerdir. Kentlere göçün yükünü önemli ölçüde o kentlerin belediyeleri yüklenmektedir. Bu süreçte göçün kısa, orta ve uzun vadeli etkileri belediyeler üzerinde yoğunlaşmaktadır” (Esen, 2016b, s.13). Suriyeli mültecilerin ülkemizdeki kalış sürelerinin uzaması ve yüksek bir oranının da kentlerde yaşıyor olması, sosyal uyum süreçlerinin hızlı bir şekilde devreye sokulması gerekliliğini yaratmakta ve hem genel yönetim hem de yerel yönetimlerin bu konuda aktif bir rol oynamalarını gerekli kılmaktadır.

Kentlerde yaşayan Suriyelilere ve hangi kentlerde yoğunlaştıklarına ilişkin veriler ise şu şekildedir: 9 Mayıs 2019 tarihi itibarıyla şehirlerde yaşayan Suriyeli sayısı 3 milyon 475 bin 327 kişi olmuştur. Şehirlerde yaşayan Suriyeli sayısı Mayıs ayına göre 6 bin 592 kişi artış göstermiştir. Suriyelilerin %96,38’i şehirlerde yaşamaktadır. Şu an için sadece Adana, Çanakkale, Diyarbakır, Elazığ, Gaziantep, Hatay, Kayseri, Kocaeli, Mardin, Tekirdağ, Şanlıurfa ve Kilis illerine yeni Suriyeli kaydı alınmaktadır. Bu şehirler dışında kalan yerlerde ise ciddi sağlık sorunları, evlenme ve yeni doğumlarda kayıt alınabilmektedir. Yeni kayıt alınan iller, Göç İdaresi tarafından periyodik olarak değiştirilmektedir.⁶¹

Aşağıda Mülteciler Derneği internet sitesinden alınan tablo⁶², güncel verilere göre hazırlanmış olup, kayıt altındaki Suriyelilerin Türkiye’de en yoğun olduğu 20 şehri göstermektedir. Burada 546 bin 326 kişi ile en fazla Suriyelinin bulunduğu şehir İstanbul iken, Bayburt’un 25 kişi ile Suriyelilerin en az bulunduğu şehir olduğu görülmektedir. Sekizinci sıradaki İzmir’de ise kayıt altında olan Suriyeli sayısının 142 bin 824 kişi olduğu ve bunun yerli nüfusa

⁶¹ Mülteciler Derneği, “Türkiye’deki Suriyeli Sayısı Haziran 2019” , 21.06.2019, <https://multeciler.org.tr/turkiyedeki-suriyeli-sayisi/>, (25.06.2019)

⁶² Mülteciler Derneği, “Türkiye’deki Suriyeli Sayısı Haziran 2019” , 21.06.2019, <https://multeciler.org.tr/turkiyedeki-suriyeli-sayisi/>, (25.06.2019)

oranının ise %3,31 olduğu görülmektedir. Tabloda dikkat çeken bir diğer unsur da Kilis kentindeki Suriyelilerin yerli nüfusa oranının %80,55 olduğudur.

ŞEHİR	SAYI	İL NÜFUSU İLE KARŞILAŞTIRMA
İstanbul	546 bin 326	%3,63
*Şanlıurfa	442 bin 783	%21,75
*Gaziantep	432 bin 856	%21,34
*Hatay	427 bin 508	%26,56
*Adana	236 bin 695	%10,66
Mersin	201 bin 689	%11,12
Bursa	170 bin 264	%5,69
İzmir	142 bin 824	%3,31
*Kilis	114 bin 814	%80,55
Konya	106 bin 426	%4,83
Ankara	91 bin 312	%1,66
Mardin	87 bin 79	%10,50
*Kahramanmaraş	87 bin 45	%7,60
Kayseri	77 bin 746	%5,59
Kocaeli	56 bin 786	%2,98
*Osmaniye	48 bin 573	%9,09
Diyarbakır	33 bin 514	%1,93
*Malatya	29 bin 708	%3,73
Adıyaman	24 bin 391	%3,91

Tablo 3: Kayıt altındaki Suriyelilerin Türkiye’de en yoğun olduğu iller

* işaretli illerde Geçici Barınma Merkezi bulunmaktadır.

Kayıt altındaki Suriyelilerin Türkiye’de en yoğun bulunduğu iller sıralamasında İzmir, 142.824 kayıtlı Suriyeli mülteciye ev sahipliği yaparak 8. sırada bulunmaktadır. İzmir’deki Suriyelilerin yerli nüfusa oranı, listenin ilk sıralarındaki İstanbul, Şanlıurfa, Gaziantep gibi illere göre daha düşük bir düzeyde (%3, 31) olsa da, yaşanan bu ani ve yoğun göç karşısında diğer illerde olduğu gibi kentsel kaynaklar ve hizmetler üzerinde bir baskı oluşmaktadır. Dolayısıyla kentte çıkabilecek ekonomik, sosyal ve kültürel temelli sorunlara karşı çözümler üretmek durumunda kalınmaktadır. Türkiye’nin geneline dağılmış olmakla birlikte, Suriyeli mültecilerin İzmir’e gelişlerinde önemli bir motivasyon kaynağının düzensiz göç rotalarını kullanarak Avrupa’ya ulaşmak olduğu bilinmektedir. “Özellikle Avrupa’ya gitmek üzere İzmir’de bulunan göçmen ve mültecilerin 2015 yazından itibaren görünürlüklerinin artması ile beraber İzmir göç alanında daha da dikkat çeken bir yer haline geldi.⁶³” Suriyeli mültecilerin İzmir’de yerleştikleri alanlar genellikle kent merkezindeki çöküntü alanları ve ucuz barınma ihtiyacını karşılayabilecekleri diğer yerleşim yerleridir. Çamur (2017), İzmir’deki Suriyeli mültecilerin yerleşim yerleri ve çalışma alanlarına ilişkin şunları ifade etmiştir:

“Suriyeli mülteciler, kent merkezindeki çöküntü alanlarında barınmaktadırlar. Çevre ilçelerde ise mevsimlik işçi olarak çalışmakta ve geçici çadır alanlarında yaşamaktadırlar... Özellikle kent merkezindeki Basmane bölgesi mültecilerin Avrupa’ya geçiş hazırlıkları yaptığı ve konakladıkları yerlerin başında gelmektedir. Işıkkent ayakkabıcılar sitesinde ve kent merkezinde atölyelerde çok sayıda kayıt dışı Suriyeli mülteci çalışmaktadır. İzmir çevresindeki tarım arazilerinde ise mevsimlik işçi olarak Suriyeli mülteciler tercih edilmektedir” (Çamur, 2017, s.120).

İzmir’deki Suriyeli mülteciler, ucuz konaklama ihtiyacını karşılayabilecekleri ve istihdam olabilecekleri alanlara yerleşmiş bulunmaktadır. Geçici koruma altındaki Suriyeli mültecilerin temel hizmetlerinin karşılanmasından ekonomik, sosyal ve kültürel hayata entegrasyonlarının sağlanmasına kadar birçok alanda yerel hizmet birimleri ve STK/derneklere önemli görevler düşmektedir. Nitekim İzmir’e Suriyelilerin gelişi ile birlikte bu türden girişimler de dikkat çekmeye başlamıştır: “Buna bağlı

⁶³ Mülteci-Der, “Mülteci-Der Haritalama Aktivitesi Ve Toplantısı”, 06.06.2016, <http://www.multeci.org.tr/haberler/multeci-der-haritalama-aktivitesi-ve-toplantisi/>, (15.12.2019)

olarak İzmir'deki mülteciler ve onların sorunlarına yönelik araştırmalar ve çalışmalar yürüten dernek ve inisiyatif sayısı da arttı, var olan insan hakları ve insani yardım dernekleri de mültecileri gündemlerine dahil ettiler veya var olan çalışmalarını arttırdılar.⁶⁴ Bu süreçte yerel yönetimlerin hizmet ve katkıları da önem arz etmektedir. Nitekim Belediye Kanunu'nun 13. Maddesi'nde de belirtildiği üzere, "Herkes ikamet ettiği beldenin hemşehrisidir. Hemşehrilerin, belediye karar ve hizmetlerine katılma, belediye faaliyetleri hakkında bilgilendirme ve belediye idaresinin yardımlarından yararlanma hakları vardır."⁶⁵ Dolayısıyla Suriyeli mülteciler, ikamet ettikleri yerlerde o şehrin hemşehrisi olarak değerdendirilmekte ve sunulan hizmetlerden yararlanma hakkına sahiplerdir.

İzmir'de mültecilere ilişkin gerek STK/dernekler gerekse de belediyeler belirli faaliyetler yürütmekle birlikte, yerel yönetimlerin Suriyelilere hizmet vermeye yönelik bir uygulama birliği bulunmamaktadır: "Neredeyse Türkiye'nin tüm illerine dağılmış olan Suriyeli mültecilerin yerel yönetimlerin hizmetlerinden yararlanmasında uygulama birliği bulunmamaktadır. Belediyelerin bir kısmı mültecilere hizmet sunumuyla görevli olmadıklarını ifade ederken bir kısmı mültecilere hizmet sunmaktadır" (Çamur, 2017, s.113). Ancak zor koşullarda yaşamlarını idame ettirmeye çalışan Suriyeli mültecilerin durumlarını iyileştirme ve kentsel kaynak ve hizmetler üzerinde ortaya çıkan baskının çözümü için işbirliği önem kazanmaktadır.

Suriyeli mültecilerin kentlerde yoğunlaşması, temel kentsel hizmetlere ilişkin yerel birimlerde baskı oluşturmaktadır. Türkiye açasından hazırlıksız olan bu kitlesel sığınma hareketinin yarattığı koşulları yönetebilmek hem Suriyeli mültecilerin temel hizmetlere erişiminin sağlanması hem de iki toplumun entegrasyon sürecini başarıyla tamamlayabilmesi adına önem kazanmaktadır. Kamplar dışında yaşayan Suriyelilere yönelik bir iskân düzenlemesinin olmaması ve sığınma hareketinin büyüklüğü göz önünde bulundurulduğunda kentlerde baş gösteren ilk sorun, konut piyasasında meydana gelen

⁶⁴ Mülteci-Der, "Mülteci-Der Haritalama Aktivitesi Ve Toplantısı", 06.06.2016, <http://www.multeci.org.tr/haberler/multeci-der-haritalama-aktivitesi-ve-toplantisi/>, (15.12.2019)

⁶⁵ "Belediye Kanunu, Resmi Gazete, 03.07.2005, <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2005/07/20050713-6.htm>, (15.12.2019).

değişimlerdir. Yoğun Suriyeli nüfusu alan kentlerde kira fiyatlarının yükselmesi ilk göstergedir. Bu fiyatları karşılama gücü olmayan Suriyeli mülteciler ise oldukça sağlıksız koşullardaki konutlarda yaşamlarını sürdürmektedirler:

Kamp dışı mülteciler, sağlık ve barınma ihtiyaçlarını karşılarken ciddi sıkıntılarla karşı karşıya kalıyor. Kiralık konut ihtiyacının artması, hâlihazırda Suriyelilerin yaşadığı şehir ve mahallelerde kiraların yükselmesine neden oldu. Üstelik çoğu mülteci, kendisini çok düşük standartlı evlerde yaşar halde buldu; yeterli maddi imkânı olmayanlar ise metruk binalarda veya daha da kötüsü derme-çatma çadırlarda yaşamaya başladı (Kirişçi, 2014, s.36).

Kira fiyatlarının artışı hem yerel halkı hem de göçmenleri zor durumda bırakırken aynı zamanda toplumsal kabul mekanizmasının da işlemediğini olumsuz yönde etkilemektedir. Kira ücretini karşılayabilmek adına birden fazla Suriyeli ailenin aynı evi paylaştığı görülmektedir.

Kentlere doğru yoğun bir göç akımının gerçekleşmesinin konut ve altyapı üzerinde yaratacağı etkilerin başında, konut ihtiyacının karşılanmasına yönelik yatırımların tarım alanları üzerinde oluşturacağı baskı gelmektedir. Ayrıca yaşanan göç sonucu kentin eski yerleşim alanları ile sit alanları üzerinde de bir baskı yaratmıştır. Kent içerisindeki konut alanlarına yerleşim, sosyo-ekonomik düzeye göre farklılaşma gösterse de, altyapı işlemleri ile okul, sağlık ocağı, dini tesisler, çocuk oyun alanı gibi sosyal ihtiyaçlara yönelik düzenlemelerin yapılma gerekliliği de kent mekânının organizasyonunda göz önünde bulundurulması gereken faktörlerdir. Kent nüfusunun daha da yoğunlaşması, konut ihtiyacı ve buna bağlı ihtiyaçların tahsisini gündeme getirmekle birlikte, kentsel alanlarda rant artışına da sebep olmuştur. Kira fiyatlarının yükselmesi ve yoğun nüfus akışı sebebiyle altyapının yetersizliği, çok sayıda Suriyelinin yerleştiği sınır kentlerinde sıklıkla gözlenen bir durumdur. Kilis'te Suriyelilerin yerleştiği yoksul mahallelerde konut, altyapı, sosyal olanaklar ve temel ihtiyaçlar daha da zor koşullarda sağlanmaktadır. Kentteki konut stokunun dolması nedeniyle bu alanlarda terk edilmiş evler, basit tamirat işlemleri yapılarak Suriyeliler tarafından kullanılmaktadır. Benzer bir durum Suriyeli nüfusunun oldukça yüksek olduğu Gaziantep'te de gözlenmektedir. Birçok Suriyeli, sağlık koşullarının kötü olduğu evlerde, metruk binalarda ya da sokakta yaşamaktadır. Hatırı sayılır ölçüde Suriyelinin olduğu İstanbul'da ise yabancı sığınmacıların

büyük çoğunluğunun yoksul olmaları nedeniyle genellikle kentin çöküntü bölgeleri veya yoksul alanlarda kiracı olarak kaldıkları görülmektedir (Esen, 2016b, s.24-26).

Suriyelilerin önemli bir kısmının kentlerde yaşıyor olması, gündelik hayat akışı içerisinde yerel halk ile düşük ya da yüksek yoğunlukta etkileşimlerin kurulmasını sağlamaktadır. “Uluslararası göç olgusunun ortaya çıkardığı en önemli sorunların başında farklı kültürlerden gelen insanların bir arada yaşamaları, farklılıklarla baş etmeleri ve iletişim engellerini aşmaları gelmektedir. Bu sorunlar şu alanlarda görülmektedir: Ekonomik, psikolojik, sosyal, sağlık, eğitim... “ (Ünal, Ersoy ve Taşkaya, 2018, s.135). Uluslararası göç hareketlerinde yerleşilen toplumun dilini, değerlerini ve normlarını, kısacası kültürünü öğrenmek, göçmen, mülteci ya da sığınmacı açısından bulunduğu topluma ilişkin bilgi sahibi olmasında ve uyum sürecinde önemli bir işlev görmektedir. “İlk temel sorunları fiziksel ihtiyaçlarını karşılamak olan bu insanların, daha sonraki en temel sorunu ise buldukları toplumun dilini, değer ve normlarını öğrenip uyum sağlamaktır”(Ünal, Ersoy ve Taşkaya, 2018, s.135).

ORSAM’ın (2015) yaptığı araştırmaya göre dil, kültür ve yaşam tarzı farklılıklarına bağlı olarak toplumsal uyum güçleşmektedir. Bununla birlikte araştırma sonuçlarından biri de yerel halk arasında çok eşliliğin yaygınlaşmakta olduğu ve buna bağlı olarak boşanma oranlarında bir artış yaşandığı yönündedir. Ayrıca kadın ve çocuk istismarlarının arttığı da araştırmada ortaya çıkan verilerdendir. Etnik ve mezhepsel kutuplaşmaya zemin oluşturabilecek bir ortamın gelişmekte olduğu da toplumsal açıdan bir diğer önemli risk faktörü olarak karşımıza çıkmaktadır. Sınır illerinde, özellikle yerli nüfusa göre Suriyeli nüfusun oldukça yüksek olduğu Kilis, bu duruma en çarpıcı örneği oluşturmaktadır; demografik yapının değişmesine ilişkin kaygılar yükselmektedir ve demografik yapıda (doğurganlık oranı, nüfus artış oranı) değişimin yaşanıyor olması da yine dikkat çeken bir diğer önemli unsurdur. Yerel halk ile Suriyeliler arasında yaşanan sıkıntılar bulunmakla birlikte yapılan araştırmaya göre, toplumsal barışı bozmamak adına her iki tarafın da bir fren mekanizması geliştirmiş olduğu görülmektedir. Oldukça yüksek sayıda ve

Türkiye'nin kısa vadeli olarak düşündüğü Suriyelilerin kalışı uzadıkça entegrasyon süreci sancılı da olsa başlamakta, özellikle Suriyeliler ile yerel halk arasındaki evlilikler tepki çekse de her iki toplumun kaynaşmasına vesile olmaktadır. Bununla birlikte okullaşmanın düşük bir seviyede olmasına rağmen Türkiye'de büyüyen Suriyeli çocuk ve gençler, yaşam içerisinde Türkçeyi öğrenmektedirler (ORSAM, 2015, s.8).

Türkiye'deki Suriyeliler hayatın farklı alanlarına katılım göstermişlerdir; okul, iş yerleri, sağlık kuruluşları, çoğunluğu dini nikâha dayalı yerel halk ile Suriyeliler arasındaki evlilikler vb. Özellikle yerel halk ile Suriyeliler arasında yapılan ve resmi olmayan evlilikler, anne ve çocuk için belirli riskler içermekte ve bu evliliklerden doğan çocukların ulusal ve uluslararası hukuk bakımından statülerinin ne olacağı konusu belirsizlik taşımaktadır.

“Bu bebekler ve onların anneleri, kaçınılmaz olarak bir sosyal damgaya maruz kalıyorlar ancak bundan daha önemli olan Türk kanunlarının bu bebeklerin kayıt edilmesine izin vermiyor olması. Kayıt problemi, kamp dışındaki Suriyeli çiftlerin bebekleri için de söz konusu. Üstelik Suriyeli otoritelerin -özellikle de bundan sonra ülkeyi yönetmeye devam edecekse mevcut rejimin- Türk makamlarınca kamplarda kayıt altına alınan bu bebekleri kabul edeceği de şüpheli. Bu çocuklar, fiiliyatta vatansız konumuna düşecekler” (Kirişçi, 2014, s.37).

Türkiye'deki Suriyelilerin demografik olarak en dikkat çeken niteliklerinden birinin genç nüfus oranının yüksek olması, eğitimin, Suriyelilerin gelecekteki durumları ve entegrasyon süreçleri açısından önem arz ettiğini söylemek mümkündür. Geçici Koruma Yönetmeliği'nin 28. Maddesinde Suriyelilerin eğitim hizmetinden hangi usul ve koşullara göre yararlanacağı belirtilmiştir. Kamp içinde ve dışındaki yabancıların eğitimleri Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı olarak gerçekleştirilecektir. Yasaya göre belirtilen koşullar aşağıdaki şekildedir:

“54-66 aylık çocuklar öncelikli olmak üzere okul öncesi eğitim çağındaki 36-66 aylık çocuklara, okul öncesi eğitim hizmeti verilebilecektir. İlköğretim ve ortaöğretim çağındakilerin eğitim ve öğretim faaliyetleri, Milli Eğitim Bakanlığı'nun ilgili mevzuatı çerçevesinde yürütülecektir. Her yaş grubuna yönelik dil eğitimi, meslek edindirme, beceri ve hobi kursları talebe bağlı olarak düzenlenebilecektir. Geçici koruma altındakilerin ön lisans, lisans, yüksek lisans ve doktora eğitimleriyle ilgili usul ve esaslar Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı tarafından belirlenecektir. Bu yönetmelik kapsamında Türkiye'de eğitim alan yabancılara, aldıkları eğitimin içeriğini ve süresini gösteren belge verilecektir.

Yönetmelik, konuyla ilgili düzenlemelerin Milli Eğitim Bakanlığı tarafından yapılacağını da hükme bağlamıştır” (Erdoğan, 2015, ss.323,324).

Temel bir insan hakkı olan sağlık hizmetlerine erişim de düzenlenen bir diğer alandır. Geçici Koruma Yönetmeliği Madde 27’de⁶⁶ belirtilen usul ve koşullara göre kamp içinde ve dışında Suriyeliler sağlık hizmetlerinden faydalanabilmektedirler. Buna henüz kayıt yaptırmamış Suriyeliler de dahildir. Ancak sağlık hizmetlerine ve ilaçlara ücretsiz ulaşım için kayıt altına alınmış ve geçici koruma kimlik belgesine sahip olmak gerekmektedir. Özellikle sınır illerindeki Suriyeli nüfusunun oldukça fazla olması, buradaki sağlık kuruluşları üzerinde baskı yaratmakta, gerek yerel halk gerekse de Suriyeli mültecilere hizmet vermeye çalışan hastaneler kapasite sorunları yaşamaktadır:

“Sınır illerindeki devlet hastaneleri toplam hizmetin %30 ile %40’ı arasında bir oranda Suriyelilere hizmet vermektedir. Bu nedenle sınır illerindeki devlet hastanelerinde kapasite sorunu yaşanmaktadır. Buralarda sadece Türkiye’deki sığınmacılar değil, Suriye’de yaşayan ve çatışmalar nedeniyle yaralanan kişiler de tedavi edilmektedir. Bu nedenle hem fiziki şartlar hem de sağlık çalışanları açısından kapasite sorunu yaşanmaktadır” (ORSAM, 2015, S.20).

Uluslararası göçün ardından sosyal ve ekonomik alanda meydana gelen sorunları aşmak, toplumsal alanda uyum ve kabul mekanizmalarının gelişmesi ile taraflar arasındaki etkileşimlerin olumlu bir nitelik taşıması konusunda STK ve derneklere de önemli görevler düşmektedir. “Suriyelilerin toplumsal hayata katılımları, haklarını öğrenmeleri ve gerektiğinde savunmaları için sivil toplum örgütlerinin önemli bir yeri vardır” (Esen, 2016b, s.34). Suriyelilerin entegrasyon sürecinin niteliği, yerel halk, ilgili STK ve dernekler ile devletin konuya yaklaşım tarzları ile sıkı sıkıya bağlı bulunmaktadır.

Özellikle bu türden yüksek sayıda kişinin sığınma hareketlerinde, ekonomik alanda meydana gelen değişimler önem taşımaktadır. Suriyeli mültecilerin büyük bir çoğunluğunun kentlerde yaşıyor olması, kendi hayatlarını idame edebilmeleri açısından çalışma hayatına katılmalarını gerekli kılmaktadır. ORSAM’ın (2015) yaptığı araştırmaya göre, Suriyelilerin Türkiye ekonomisine

⁶⁶ “Geçici Koruma Yönetmeliği”, Resmi Gazete, 22.10.2014, <http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/3.5.20146883.pdf>

dahil olmalarıyla birlikte risk ve fırsatların iç içe geçmiş olduğu bir tablo ortaya çıkmaktadır. İlk olarak, daha önce de bahsedildiği üzere, temel ihtiyaçlardan biri olan barınma ihtiyacının karşılanması, konuta yönelik talebi artırırken, bu durum arzın yeterli ölçüde sağlanamamasının da etkisiyle kiralık ev bulmanın güçleşmesine ve kira fiyatlarının artmasına sebep olmaktadır. Sınır illerinde enflasyon artışı gözlenmekte ve bu durum, yerli halkın tepkisine neden olmaktadır.

Aynı araştırmada, özellikle küçük işletmelerde Suriyelilerin kaçak olarak çalıştırıldıkları ortaya çıkmıştır. Bu durum, kaçak Suriyeli çalıştıran ve çalıştırmayan firmalar arasında haksız rekabet ortaya çıkmasına sebep olmakla birlikte, Suriyeliler genelde yerli halkın çalışmayı tercih etmediği vasıfsız işgücü gerektiren alanlarda istihdam olmaktadır. Ancak yerli halk genel olarak iş fırsatlarının elinden alındığına inanmaktadır. Ücret düzeylerinin düşmesi ise gerek yerli halk gerekse de Suriyeliler açısından ciddi bir dezavantaj yaratmaktadır. Ancak Suriyelilerin sınır illerinde işgücü açığını kapatmasının bölgedeki yatırım ortamına olumlu bir katkı sunuyor olması da söz konusu araştırmada ortaya çıkan bir diğer veridir. Bunların yanı sıra Ortadoğu pazarını iyi tanıyan Suriyeli tüccar ve yatırımcıların özellikle Mersin ve Gaziantep illerine yönelik yatırımları dikkat çekmekle birlikte, Suriyeli mültecilerin özellikle küçük işletmeler (fırın, ayakkabı üretimi vb.) açtıkları ve bu sayede üretim ve ticarete katkı sağladıkları ortaya çıkmaktadır. Fakat bu noktada dikkat çeken önemli bir konu, bu işletmelerin tamamına yakınının kaçak olması dolayısıyla vergi gibi yasal yükümlülükleri yerine getirmemeleri, bu durumun da yerli işletmeciler ile aralarında haksız rekabete yol açtığıdır. Suriyeli mültecilerin Türkiye'ye gelişyle birlikte ekonomik alanda ortaya çıkan değişimlerden biri de Suriyelilere sağlanan insani yardım malzemelerinin ve hizmetlerin yerel firmalardan sağlanmasıdır, bu durum özellikle gıda ve tekstil firmaları açısından fırsatlar sunmaktadır (ORSAM, 2015, s.17-18).

Kalış süresinin uzaması, Suriyelilerin geçimlerini sağlamak için enformel de olsa çalışma hayatına katılmalarını gerekli kılmaktadır. Yasal olmayan bir biçimde çalışma hayatına katılım belirli riskler taşımaktadır. Sosyal güvenceleri

olmadan ucuz işgücü olarak kullanılan göçmenler genellikle emek sömürsüne maruz kalmaktadırlar. Suriyeliler çoğunlukla Türk işçilerden çok daha az ücretlere çalışmak zorunda kalmaktadırlar: “Düşük ücrete razı olan ve normalden daha uzun saatler çalışan Suriyeliler, yerel halkta rahatsızlık yaratmalarına karşın, çok daha yüksek oranlarda sömürüye maruz kalıyorlar” (Kirişçi, 2014, s.30). Bu durum, Suriyelilerin emek sömürüne yol açmakla birlikte, Suriyelilere yönelik yerel halkın tepkisini de çekmektedir.

Suriyelilerin entegrasyon sürecinde ekonomik hayata katılım ve bu bağlamda oluşturulacak hukuki çerçeve oldukça önemlidir. Suriyeli mültecilerin ekonomik hayata katılımları belirli bürokratik işlemlerin gerçekleşmesi ve uygun bulunması koşulunda sağlanabilmektedir. Daha önceki bölümde de değinildiği üzere, Geçici Koruma Yönetmeliği’nde “İş Piyasasına Erişim Hizmetleri” başlığı altında Suriyelilerin çalışma haklarıyla ilgili koşullara ilişkin yönergenin, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı’nın, İçişleri Bakanlığı’nın görüşünü alarak Bakanlar Kurulu’nca belirleneceği belirtilmiştir. Bu durum, Suriyeli mültecilerin çalışma alanlarına ilişkin belirli bir sınırlılık olduğuna işaret etmektedir. Bununla birlikte ilgili maddede yabancıların çalışamayacağı iş ve mesleklere ilişkin mevzuatta yer alan hükümler de saklı tutulmaktadır:

MADDE 29:

(2) Geçici koruma kimlik belgesine sahip olanlar, Bakanlar Kurulunca belirlenecek sektörlerde, iş kollarında ve coğrafi alanlarda (il, ilçe veya köylerde) çalışma izni almak için Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığına başvurabilir.

(3) Yabancıların çalışamayacağı iş ve mesleklere ilişkin mevzuatta yer alan hükümler saklıdır.⁶⁷

Suriyeli mültecilerin geçici koruma kimlik belgesini almasından altı ay sonra çalışma izni veya çalışma izni muafiyetine başvuracağı kuralı bulunmaktadır. Bununla birlikte Suriyeliler hangi ilde kayıt altına alınmışlarsa o ilde çalışma iznine sahiplerdir. Duruma işverenler açısından baktığımızda ise,

⁶⁷ “Geçici Koruma Yönetmeliği”, Resmi Gazete, 22.10.2014, <http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/3.5.20146883.pdf>, (10.10.2019).

firmasında geçici koruma kimlik kartına sahip bir Suriyeli mülteci çalıştırmak isteyen işveren, e-Devlet Kapısı üzerinden başvuru yapmak zorundadır. Ancak bir işletmede Suriyeli mülteci çalıştırılabilmesi için bunun dışında başka şartlar da aranmaktadır: İş yerinde geçici koruma kartına sahip bir Suriyeli işçi çalıştırılması için SGK⁶⁸'ya kayıtlı en az bir Türk işçi çalıştırıyor olmak gerekmektedir. Berber, oto sanayi ve bunlar gibi tüm çırak ve kalfa ihtiyacı olan küçük esnaflar çalışma izni alarak iş yerlerinde bir Suriyeli işçiyi yasal olarak çalıştırabilmektedirler. Bununla birlikte fabrikada bir Suriyeli işçi çalıştırmak için işe alınan her bir Suriyeliye karşılık en az 10 Türk personel çalıştırıyor olmak gerekmektedir. Yani çalışacak Suriyeli sayısının toplam personelin %10'unu geçmemesi kuralı mevcuttur. Suriyeli işçiye ödenecek ücret asgari ücret veya üstü olmalıdır, diğer yabancılar için taban ücret, asgari ücretin bir buçuk katıdır.⁶⁹

Mevsimlik tarım veya hayvancılık işlerinde çalışacak Suriyeli mülteciler ise çalışma izni muafiyeti kapsamında değerlendirilmektedirler. Buna göre, çalışma izni muafiyeti için yabancıların kendisinin geçici koruma sağlanan il valiliğine başvuru yapmalıdır. Başvurular, valilik tarafından Bakanlığa bildirilir ve Bakanlık, mevsimlik tarım veya hayvancılık işlerinde çalışacak geçici koruma altındaki yabancılarla il ve kota sınırlaması getirme hakkına sahiptir. Suriyeli mülteciler, Türkiye İş Kurumu tarafından aktif işgücü hizmetleri kapsamında düzenlenen kurs ve programlar dahilinde bir iş yerinde mesleki ve işbaşı eğitimi görebilir ve eğitim sonunda aynı iş yerinde çalışması için Bakanlığa başvuruda bulunulabilmektedirler.⁷⁰

Suriyelilerin çalışma haklarının düzenlenmesi, toplumsal kabul ve uyumun gerçekleşmesi için önem arz etmektedir. Bununla birlikte Suriyelilerin çalışma izinleri bir hak değil, hizmet mantığı içerisinde oluşturulmuştur: “Çalışma hakları konusundaki yaklaşım da hak değil, hizmet ve izin esasına göre

⁶⁸ Sosyal Güvenlik Kurumu

⁶⁹ “Suriyeli İşçi Çalıştırma Şartları”, Ata Kurumsal Danışmanlık, <https://www.atakurumsal.com/suriyeli-isci-calistirma-proseduru/>, (10.10.2019).

⁷⁰ “Suriyeli İşçi Çalıştırma Şartları”, Ata Kurumsal Danışmanlık, <https://www.atakurumsal.com/suriyeli-isci-calistirma-proseduru/>, (10.10.2019).

belirlenmiştir” (Erdoğan, 2018, s.56). Geçici koruma statüsüne sahip kişilerin ekonomik hayata katılımı belirli sınırlamalar içermektedir. Bunlardan bazıları şu şekilde sıralanabilir: Suriyelilerin çalışabileceği coğrafi alanlar, iş ve meslek grupları, devletin kontrolünde belirlenmektedir ve iş yerlerinde Suriyeli çalıştırılması belirli bir kotaya sahiptir. Suriyeli mültecinin kayıt altına alındığı ilde çalışma izni alabilmesi ise bir başka faktördür. Bulunduğu ilin ekonomik durum ve ihtiyaçları ile bir Suriyeli mültecinin istihdam olabileceği alanların örtüşmesi gerekliliği doğmaktadır.

Suriyelilerin çalışma izinleri yasal olarak düzenlenmiş olmakla birlikte, işverenler için daha az maliyetli olması bakımından ülkemizde kaçak çalıştırılan Suriyelilerin sayısı oldukça fazladır. Devlet, yabancıların kaçak olarak çalıştırılmasının önüne geçmek için, kayıt dışı yabancı işçi çalıştıran işverenlere 8.821 TL para cezası uygulamaktadır.⁷¹ Suriyeli mültecilerin enformel sektörde ucuz işgücü olarak istihdamı, yerel emeğin onunla rekabetini güçleştirirken, halkın olumsuz tepkisine de sebep olabilmektedir. Fakat diğer yandan ağır koşullarda düşük ücretle çalıştırılan Suriyelilerin sömürülen emeği de benzer bir durumun yaşanmasına sebep olabilmektedir. İstihdam konusundaki bu sıkıntıların her iki topluluğun karşılıklı kabul ve uyum süreçlerini etkileyeceği açıktır.

Sonuç olarak, Suriyeli mültecilerin 2011 yılında ülkelerinde çıkan iç savaş sebebiyle gerçekleştirdikleri iltica hareketiyle başlayan süreç, günümüzde göç ve iltica politikalarına ilişkin genel eğilimin de bir tablosunu sunmaktadır. Kitlesel sığınma hareketlerinde genel davranış komşu ülkelere sığınmaktır. Türkiye, taraf olduğu uluslar arası anlaşmalar gereği, Suriyeli mültecilere çık kapı politikasını uygulamıştır. Bu süreçte Suriyelilerin geçici bir süreliğine ülkede kalacaklarına ilişkin görüş, başlangıçta hukuki bir statüye işaret etmeyen ve toplumun bu yoğun göçe hoşgörülü davranması sebebiyle “misafir” kelimesi yaygın olarak kullanılmıştır. Fakat Suriye’deki iç savaşın devam etmesi, Suriyelilerin geçici olmadığı ve Suriyelilerin Türkiye’deki hak ve

⁷¹ “Kaçak Suriyeli İşçiler de Vilayetlerine Dönüyor”, Sözcü, 26.07.2019, <https://www.sozcu.com.tr/2019/ekonomi/kacak-suriyeli-isciler-de-vilayetlerine-donuyor-5250382/>, (10.10.2019).

yükümlülüklerinin de belirlenmesini sağlayacak bir hukuki statünün oluşturulması gerekmiştir.

2011'den önce hazırlık aşamasında olan YUKK, 2013'te çıkartılmış ve Suriyeliler ile birlikte ülkedeki yabancılara ilişkin kapsamlı bir yasal çerçeve oluşturulmuştur. Buna göre Suriyeliler, geçici koruma kapsamında değerlendirilmişlerdir. Kitlesele bir sığınma hareketi olması sebebiyle bireysel kayıtların alınmaması, geçici koruma statüsünün belirlenmesinde önemli bir unsur olmakla birlikte, Türkiye'nin coğrafi kısıtlamayı hala sürdürüyor olması da etkilidir. Mültecilik statüsünün doğurduğu haklardan daha kısıtlı haklar içeren geçici koruma statüsü, Suriyelilerin bir üçüncü ülkeye mültecilik başvurusu yapmalarını da engellemektedir. Nitekim, geçici koruma hali devam ettiği müddetçe Suriyeliler, başka bir ülkeye resmi yoldan başvuru yapamazlar. Ayrıca iller arası seyahat ve yurt dışına çıkış, özel izne tabi olarak gerçekleştirilebilmektedir. Mültecilik statüsünün gerektirdiği koşulları taşımalarına rağmen Türkiye'nin coğrafi çekincesi ve kitlesele nitelikte bir sığınma hareketi olmasından dolayı bireysel başvuruların alınmaması, zaten oldukça az sayıda Suriyeli mülteci kabul etmiş olan AB'nin kısıtlayıcı göç ve iltica politikaları ile birleştiğinde düzensiz göç yollarının kullanılmasını artırmaktadır.

Türkiye'deki Suriyelilerin çok büyük bir kısmının kentlerde ikamet ediyor oluşları önemli sorunlar yaratmaktadır. Geçici Koruma Yönetmeliği'ne göre düzenlenen çalışma izinlerinin ekonomik istihdamın gerçekleşmesi önünde kısıtlayıcı kurallar içermesi, Suriyelilerin formel bir çalışma hayatına katılmalarını zorlaştırmaktadır. Zaten uluslararası göçmenler, buldukları ülkenin başta dil olmak üzere kültürel, sosyal ve politik yaşantısına yabancı olmaları, ekonomik anlamda güçsüz olmaları vb. faktörler sebebiyle işgücü piyasalarında ucuz ve kayıtdışı çalıştırılan kesimin büyük bir çoğunluğunu oluşturmaktadırlar. Türkiye'deki Suriyeliler için de böyle bir durum söz konusu olmaktadır. Bunun yanı sıra farklı kültürlerle sahip toplumların göç yolu ile bir araya gelmeleri, çeşitli şekillerde ayrımcılığın ortaya çıkmasını da sağlamaktadır. Suriyelilerin kültürel olarak farklı bir toplum olmaları, göç sonrasında ortaya

ıkan ekonomik ve sosyal nitelikli sorunlar ile birleşince ayrımcılığa maruz kalmalarına neden olabilmektedir. Dolayısıyla Suriyelilerin ve Türkiye'nin önünde çeşitli engeller içeren bir entegrasyon süreci bulunmaktadır ve bu süreç, devlet, STK/derneklerin uygulamalarının yanı sıra toplumun da aktif katılımını gerektirmektedir.

II. BÖLÜM

KENT SOSYOLOJİSİ KURAMSAL VE KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Tezin ikinci bölümü, Suriyeli mültecilerin oldukça yoğun bir şekilde yerleşmiş oldukları Basmane semtini açıklamaya yönelik kuramsal ve kavramsal çerçevenin aktarılmasını amaçlamaktadır. Bu sebeple ikinci bölümde eleştirel kent sosyolojisi kuramcılarında Lefebvre, Harvey, Castells'e yer verilmiştir. Ayrıca Türkiye'de kentleşme olgusuna dair bilgi aktarılmıştır. Bununla birlikte kent içi çöküntü alanlarında yaşayan kişilerin durumlarını açıklamak üzere, yoksulluk olgusu ve türleri ile enformellik kavramları açıklanmıştır. Kent içi çöküntü alanlarının oluşum süreci, eleştirel kent sosyolojisi bağlamında değerlendirilmiştir. Basmane'nin bir kent içi çöküntü alanı olma sürecinin tarihsel arka planını açıklamak üzere İzmir Kent Merkezi İş Alanı'nın dönüşüm süreci, İzmir'in göç deneyimi bağlamında ele alınmıştır.

2.1. Kent, Kentleşme Ve Kentleşme Kavramları Üzerine

Kentler, günümüz toplumlarının, yerleşim düzeninden sosyo-ekonomik ve kültürel hayatlarına değin etkisini göstererek, en karakteristik unsurlarından biri olma özelliğini göstermektedirler. Bu sebeple modern toplumları analiz etme çabasında, kent olgusu, tarihsel gelişiminden günümüzdeki problemlerine kadar geniş bir yelpazede incelenerek, sosyal bilimlerin önemli bir konusu haline gelmiştir.

“Kent, sanayi, ticaret, hizmet gibi ekonomik etkinliği olan, tarımsal ürünler de dahil olmak üzere her türlü ürünün dağıtıldığı, sınırları belirlenmiş bir alanda yoğunlaşmış bir nüfusun sosyal bakımdan tabakalaştığı, mesleki rollerin artarak farklılaştığı, dikey ve yatay hareketliliğin yaygın olduğu, çeşitli sosyal grupları barındıran, sivil toplum örgütlerinin etkinliğinin gittikçe arttığı, merkezi ve yerel yönetimi temsil eden çeşitli kurumların bulunduğu, yerel, bölgesel ya da uluslararası ilişki ağlarına sahip heterojen bir toplumdur” (Bal, 2015, s.32).

Kent çalışmalarında sıklıkla kullanılan bir diğer kavram olan kentleşme ise kent olgusu ile bağlantılı bir kavramdır. Tekeli (2015b)'ye göre kentleşmenin temel öğeleri, heterojenlik, hareketlilik, yarışma (rekabet), anonim ilişkiler, iş

bölümü, yoğunluk, ihtisaslaşma, çeşitlenme vb.dir. Değişkenlerin sayısı arttırılabilir olmakla birlikte Tekeli'ye göre değişkenlere yakından bakıldığında birbirilerini içerme, birbirleri tarafından içerilme ya da yalnızca içerme ya da içerilme ilişkileri bakımından beş temel değişkene ulaşılabilir. Bunlar; üretim özelliği (tarım dışı üretimin toplam üretim içindeki oranını ölçerek ulaşılacak tümüyle tarımsal olandan tümüyle tarım dışı olana değin üretimin niteliği), büyüklük ki nüfusla ölçülebilir, birim alanda oturan nüfusun ölçülmesi ile ulaşılacak yoğunluk, heterojenlik (her tür görünümde çeşitlilik, çok işlevlilik) ile ulaşım ve haberleşme etkinlikleriyle gerçekleşen insan ilişkilerinin söz konusu coğrafyadaki yayılım biçimi.

Kent tanımını ve yukarıda belirtilen değişkenleri göz önüne aldığımızda şöyle bir kentleşme tanımı yapılabilir: “Kentleşme, bir yerleşmede ya da bir ülkenin yerleşmelerinde tarımsal olmayan üretim oranının artması ve tüm üretimin denetim ve koordinasyonunun yoğunlaşması sonucu, büyüklük, yoğunluk, heterojenlik, bütünleşme derecelerinin artması olayıdır” (Tekeli, 2015b, s.20). Keleş'e (2002) göre ise kentleşmenin tanımı şu şekilde yapılabilir: “Sanayileşmeye ve ekonomik gelişmeye koşut olarak kent sayısının artması ve bugünkü kentlerin büyümesi sonucunu doğuran, toplum yapısında, artan oranda örgütlenme, iş bölümü ve uzmanlaşma yaratan, insan davranış ve ilişkilerinde kentlere özgü değişikliklere yol açan nüfus birikimidir.”

Kentleşme tanımında içerilen tarım dışı üretim, nüfusun artması ve yoğunlaşması, denetim ve üretim mekanizmalarının gelişmişliği ve teknolojik araçların kullanımı yoluyla kentsel alan ve onun hinterlandında bütünleşmenin artması gibi faktörlerin, sosyal yapıda ayırıcı birtakım değişimlere yol açacağı söylenebilir.

“Kentleşme salt bir göç, nüfus yoğunlaşması ve tarım dışı üretim süreci olarak algılanmamaktadır. Bunların yanında sosyal yapıda niteliksel değişimler, sosyal sınıf ve statülerde değişim, sosyal kurumların fonksiyonlarında artış, kültürün çeşitlenmesi, doğa - insan ilişkilerinde farklılaşma, doğanın tüketilmesi, iş bölümü ve örgütlenmede farklılaşma, demokratikleşme, gücün tabana yayılması vb. gibi özellikler de vurgulanmaktadır” (Bal, 2015, ss.105, 106).

Duruma bu açıdan bakıldığında kentleşme sürecinin yol açtığı etkiler, modernleşme başlığı altında da karşımıza çıkar. “Kentleşme bu anlamda

modernleşme sürecinin pozitif ve negatif sonuçlarıyla aynı şeyi ifade etmektedir. Modernleşme endüstri toplumunun yapısal dönüşümünü anlattığına göre kentleşme bunun kent mekânlarında gerçekleştirilmesinden başka bir şey değildir” (Bal, 2015, s.106).

Kentleşmenin sosyal yapı ve örgütlenmede, değerler, davranış ve tutumların belirlenmesinde de dönüştürücü bir etkisi bulunmaktadır. Kentleşmenin yalnızca fiziksel nitelikli unsurların gelişiminden ziyade “kent kültürü” olarak adlandırılan birtakım moral ilkelerin gelişmesi ve bunlara riayet edilmesi bağlamında da değerlendirildiği görülmektedir. Tekeli (2015b), Türkiye’de kentleşme konusunda yapılan çalışmalardaki Chicago Okulu’nun tesiri altında gelişen ikili bakış açısını değerlendirirken, bahsi geçen bu duruma açıklama getirir. Ona göre, Türkiye’deki kentleşme çalışmalarının kavramsal çerçevesini belirleyen bu yaklaşım, kentleşmenin iki yönü üzerinde durur: Niceliksel değerlerle ifade edilebilen nüfusun büyüklüğü ve yoğunluğu, heterojenlik ve tarım dışı üretim ile değerler, davranış ve tutumlarda gözlenebilecek nitelikler bütünü olarak “kentleşme kültürü”. Kentleşmenin ikinci yönü kendisini kişisel tutumlarda ve ilişkilerde gösterir; kişisel olmayan ilişkiler, laik, bireyci ve akılcı tutumlar egemendir.

Kentlerin göçle şekillenen bir sosyal yapısı bulunmaktadır. Bu sebeple kentleşme sürecinin aşamalı bir seyre sahiptir ve bireylerin kent kültürünü içselleştirmelerinin birden bire gerçekleşmez:

“Kentleşme süreci birden bire gerçekleşmez, dönüşüm aşamalı bir süreçtir. Ekonomik ve fiziksel şartlar ve olanakların çokluğu vesilesiyle kentle ilişki kurmaya başlayan birey, kentin ürettiği değerler ve kültürü de içselleştirir, bu vesile ile bireyler kendilerini kentin bir parçası olarak konumlandırır ve kentlilik çerçevesine dahil olurlar” (Nebati, 2014, 81).

Kent sakinin yaşadığı ortamın sağlıklı ve estetik olması, ihtiyaçlarını karşılayabilecek bir nitelikte olması, fırsatlara erişim ve kentteki karar alma mekanizmalarına katılım gösterebilmesi gibi unsurlara vurgu yapan ve kentlinin, belirli nitelikleri bünyesinde barındıran bir kentte yaşama hakkı olarak değerlendirilen bazı ilkeler geliştirilmiştir.

“Dünya nüfusunun yaklaşık yarısının kentlerde yaşadığı çağımızda insan haklarının yaşama geçmesi, kentli haklarının uygulanabilir olmasına bağlıdır.

Kentli haklarında temel amaç, kentlilere insan onuruna yakışan bir yaşamın sağlanmasıdır. Kentli haklarının özelliği, bu hakların diğer insan hakları gibi birinci ve ikinci kuşak haklarla dayanışma hakları içerisinde bulunan hakları da kapsamında bulundurması; uygulanabilirliği için ise iş birliği ve dayanışmayı gerektirmesidir” (Palabıyık, 2004, s.2).

Kentli haklarının üzerinde uzlaşmış bir metin henüz bulunmamakla birlikte Avrupa Kentsel Şartı bu konuda önemli bir referans çerçevesi oluşturmaktadır:

“Gerçekte kentli haklarının ne olduğu konusunda üzerinde uzlaşmış uluslararası bir metin yoktur. Sadece 17-19 Mart 1992’de Avrupa Konseyi’nin kabul ettiği Avrupa Kentsel Şartı bu konuda bir başlangıç olarak kabul edilebilir. Şartın metninde belirtildiği üzere bu sadece gelecekteki bir kentsel haklar anlaşmasının temelini oluşturmak amacını taşımaktadır” (Tekeli, 2015b, s.194).

Bu durumda kentli haklarının henüz oluşma aşamasında olduğunu söyleyebiliriz sadece. Avrupa Kentsel Şartı, insan hakları bağlamında elde edilmiş kazanımların kente uyarlanması yoluyla şekillenerek sürecine devam etmektedir. Kentli haklarının bazıları şunlardır:

(1) İnsan haklarına saygılı ve bu hakları geliştirmeye açık, bireylerine refahını ve kişiliğini geliştirme güdüsü ve fırsatı sağlayan bir kentsel ortamda yaşama hakkı.

(2) Saldırlara ve suça karşı korunmuş güvenli bir kentte yaşama hakkı.

(3) Hava, su, gürültü, vb. kirlenmelere konu olmayan ekolojik dengelere duyarlı bir kentsel çevrede yaşama hakkı.

(4) Kentte yaşayanların kendi ekonomik ve toplumsal girişimlerini geliştirebilmek için gerekli alt yapılara sahip olmayı isteme hakkı.

(5) Kentte yaşayanların yeterli çeşitlilikte mal ve hizmetlerden seçme olanağına sahip olması hakkı.

(6) Kentte uygun yeterli çalışma olanaklarına ve güvencesine sahip olma ve kentin ekonomik gelişmesinden pay alabilme hakkı.

(7) Çoğulcu bir kentli kültürü edinebilme fırsatlarına sahip olabilme hakkı.

(8) Kültürel farklılıkları dolayısıyla kimsenin iş yaşamında ve toplumsal yaşamda dışlanmadığı, ikincil konumlara itilmediği çok kültürlü bir bütünleşmesi olan bir kentte yaşama hakkı.

(9) Oturduğu yere bağlılık duyabileceği, ona anlam yükleyebileceği, kimliği olan bir kentte yaşama hakkı.

(10) Tarihsel mirasın ve geçmişle sembolik bağların korunduğu, nitelikli, uyumlu mimarlık değerlerinin bulunduğu ve yenilerinin eklenebildiği bir kentsel çevrede yaşama hakkı.

(11) Yeterli çeşitlilikte konutun üretilmekte olduğu bir sistemin sağladığı konut stoku içinden, kentte yaşayanlarının ödeme koşullarına uygun, sağlıklı, özel yaşamın gizliliğine olanak veren, dinlendirici, güvenceli konut edinebilme ya da kiralayabilme hakkı.

(12) Konut alanları, dinlenme ve eğlenme yerleri ile ulaşım kullanışları arasında, birbirini rahatsız etmeyen ama gereksiz ulaşım talepleri yaratmayan

uyumlu bir arazi kullanımı dengesine sahip, insanların birbirleriyle ilişki kurma fırsatlarını çoğaltan bir kentte yaşama hakkı.

(13) Kentlilere, özürlüler de dahil olmak üzere kentteki değişik gelir gruplarına, kentin her noktasına çok zaman harcamadan belli bir konfor düzeyinde seyahat ederek ulaşmasına olanak veren yol ve ulaşım sistemine sahip olma hakkı.

(14) İnsanların kendilerini yeniden üretebilme olanaklarını güvence altına alan, koruyucu sağlık önlemlerinin gerçekleştiği, tedavi edici sağlık tesislerine kolayca ulaşabilen, bu bağlamda sağlıklı içme suyu ve kanalizasyon sistemlerine sahip, yeterli güneş ışığı alan, yeşil alanlara sahip bir kentte yaşama hakkı.

(15) Dünyanın gelişmiş bilgi ve hünerlerini elde etme olanağını sağlayan, eğitim ve kendini yetiştirme olanakları veren, bu olanakları sürekli olarak geliştiren bir kentte yaşama hakkı.

(16) Kentte yaşayanların, yaş, yetenek ya da gelir ayrımı olmadan yeterli çeşitlilikte spor yapma ve boş zamanları değerlendirme olanaklarından yararlanabilme hakkı.

(17) Kentlerde yaşayanların, kentlerdeki hizmetlerin görülmesini sağlayacak yerel yönetimlere seçme ve seçilme, kararlarına katılma ve yönetim üzerinde sürekli bir demokratik denetimde bulunma, kentsel çevrenin ve hizmetlerin geliştirilmesine olanak verecek biçimde kendisini vergilendirme hakkı” (Tekeli, 2015b, s.196, 197).

Yukarıda bir kısmı verilen kentli haklarının, kentsel ortamın ekolojik dengeleri dikkate alınarak düzenlenmesi, kentin sosyal ve kurumsal örgütlenmesinin hiçbir ayırım gözetmeksizin kentte yaşayanların durumlarına ve ihtiyaçlarına uygun bir şekilde geliştirilmesi temelinde şekillendiğini söyleyebiliriz. Kentin fiziki donanımının nüfusun ihtiyaçlarını karşılaması ve bundan kent sakinlerinin eşit bir şekilde faydalanabilmesi, kentin sosyal ve ekonomik olanaklarından özellikle engelli, yaşlı, kadın, çocuk ve yoksul gruplar gibi dezavantajlı kesimlerin ihtiyaçlarının gözetilerek sosyal adalet temelinde bir organizasyonun devreye sokulmasının, bu hakların uygulanmasında temel bir rol oynadığı anlaşılmaktadır.

2.2. Eleştirel Kent Sosyolojisi

Eleştirel Kent Sosyolojisi ekolü içerisinde yer alan düşünürler, kenti ve kentsel büyümeyi Marksist bir perspektiften değerlendirmişlerdir. Kentin, kapitalist üretim biçimi ve toplumsal ilişkiler ile kapitalist ideolojiye göre biçimlendirildiğini iddia etmişlerdir. Kentin yeniden yapılandırılma süreçlerinin ve kentsel eşitsizliklerin altında onun metalaştırılması yani kapitalist sisteme içkin krizleri çözmeye yönelik hamleler geliştiren kapitalist mantığın olduğunu

ileri süren bu ekolün öncü isimleri, başta Henri Lefebvre olmak üzere, David Harvey ve Manuel Castells'dir.

2.2.1. Henri Lefebvre

Henri Lefebvre, çalışmalarıyla Eleştirel Kent Sosyolojisinin önde gelen isimlerinden biridir. Kenti analiz ederken geliştirdiği savlar, bu ekol içerisindeki diğer düşünürleri de etkilemiştir. “1970’li yılların henüz başında modern kentin içine ve dışına doğru kuralsız bir biçimde gelişmesi, 1970’li yılların sonlarından itibaren kent sosyolojisi açısından yeni kuramsal arayışların başlamasına yol açmıştır” (Kurtuluş, 2017, s.190). Bu dönemde yaşanan ekonomik krizi çözmek adına geliştirilen ekonomik bir strateji olarak neoliberal politikalar, refah devleti uygulamalarının kısıtlanması ve böylece üretim ve yeniden üretim alanlarından devlet elinin çekilerek, sermaye mantığının desteklenmesiyle sonuçlanmıştır. Böyle bir durumda toplumsal eşitsizlikler büyürken, kentler de metalaştırılarak değişim değeri ön planda tutulmuştur: “Böyle bir ortamda sermayeyi kendisine çekebilen bölgeler, kentler hatta kent içi kimi alanlar diğerlerinin lehine bir gelişme göstermiştir. Böylelikle hem toplumsal hem de mekânsal ayrışmanın derinleşmesi söz konusu olmuştur” (Aksu, 2013, s.60).

Kentin içine ve dışına doğru kuralsız gelişmesinin altında yatan dinamiklerin anlaşılmasında Ekolojik Yaklaşım ve Neo-klasik teorilerin yetersiz olduğu anlaşılmıştır. Lefebvre, bu durumu ortaya koyan ilk sosyologdur:

“1970’lere gelindiğinde kentin çevresine doğru büyümesinin ne Chicago Okulu’nun Ekolojik yaklaşımı ne de Neo-klasik teorilerin denge yaklaşımlarına uymayan bir kuralsızlık/düzensizlikle gerçekleştiği görülmektedir. Bunu ilk kez ortaya koyan ve kuralsız gelişmeyi içine ve dışına doğru patlamalarla oluşan kentsel form olarak analiz eden sosyolog Lefebvre’dir” (Kurtuluş, 2017, ss. 186,187).

Lefebvre’in kır, kent ve mekân üzerine yaptığı çalışmalar başta Harvey olmak üzere, kendisinden sonra gelen kuramcılarını etkilemiştir:

“Lefebvre’in kır, kent ve mekân üzerine yaptığı çalışmaları kent sosyolojisine önemli katkılar sağlamış ve bu alandaki düşünürleri etkilemiştir. Lefebvre, kent ve kentselliğe ilişkin tanımlarında mekânı vurgulaması sebebiyle başta Harvey olmak üzere, kenti mekânsal bir birim olarak kavramlaştırmaya girişen sonraki kuramcılarını en çok etkileyen kaynaklardan biridir” (Eylem Özdemir, 2017, s.131).

Sermaye birikim süreçleri ve sınıf sömürüsü gibi olguların, kentleri analiz ederken kullanılabileceğini gösteren Lefebvre, sermayenin kent alanına yaptığı yatırımları yani onun metalaştırılma sürecini sermayenin ikincil döngüsü olarak değerlendirmiştir. Lefebvre'e göre, mekanın hakim gruplar tarafından biçimlendirilmesi yeni bir şey değildir: "Mekanın üretimin kendisi yeni değildir. Hakim gruplar her zaman şu veya bu özel mekanı, eski şehirlerin, kırların mekanını ("doğal" görünen manzaralar dahil) üretmişlerdir" (Lefebvre, 2013, s.147). Ancak Lefebvre, içinde bulunduğumuz dönemde mekân üzerinde gerçekleştirilen uygulamaların yalnızca kar amacıyla yapılan devasa bir yayılım şeklinde gerçekleştiği fikrini ileri sürmektedir:

"Yeni olan, toplumsal mekânın toptan ve toplam üretimidir. Üretici faaliyetin bu devasa şekilde yayılması, onu icat eden, onu yöneten, ondan (geniş şekilde) kar sağlayan kişilerin çıkarlarına göre gerçekleşir. Basit terimlerle söylemek gerekirse, mekânın fethinde, gayrimenkul spekülasyonlarında, büyük çalışmalarda (şehirlerin içinde ve dışında), mekânın alım ve satımında yeni bir esin bulmuştur ve bu dünya ölçeğinde geçerli bir durumdur" (s.147).

Kapitalist sermaye, "taşınır" malların üretiminde bir krize girmiştir Lefebvre'e göre, sermaye bu krizi gayrimenkul yatırımları aracılığıyla aşmaya çalışmıştır; Lefebvre, bu gelişmeyi sermayenin ikincil döngüsü olarak ifade etmektedir:

"Bu ikincil sektör, şokları absorbe eder. Bunalım döneminde sermaye ona doğru akar... Sanayi içinde oluşan ve gerçekleşen toplam artı değerın payı azalırken, gayrimenkul spekülasyonu ve inşaatı alanında oluşan ve gerçekleşen artı değerın payı büyür. İkincil devre, ana devrenin yerini alır. Rastlantısal iken temel haline gelir" (s.150,151).

Lefebvre'e göre kent, bu ikincil döngüde kapitalist sermayenin yaptığı yatırımlarla bir alım satım malzemesi haline gelmiştir ve bu durum, kendisini toplumsal ilişkiler düzeyinde de göstermektedir:

"Lefebvre'e göre bütün sanayi mallarının üretimi, sermayenin birinci döngüsünde gerçekleşmektedir. Ancak sermaye, gayrimenkul alanında yaptığı yatırımlarla "ikinci döngüyü" gerçekleştirmektedir. Lefebvre, kentlerin kurlsız büyümesinde bu ikinci döngünün analizini öne çıkarmaktadır. Ayrıca kentsel yerleşimler üzerinde belirleyici olan gayrimenkul yatırımları aynı zamanda kentsel toplumsal ilişkiler üzerinde de belirleyici olmaktadır" (Kurtuluş, 2017, s.187).

Sermayenin ikincil döngüsünde kent mekânının metalaştırılması, kentin ve içinde gelişen toplumsal ilişkilerin yeniden yapılandırılmasında, kar elde etme sürecinin oldukça etkili bir faktör haline gelmesine neden olmuştur. Bununla birlikte Lefebvre'e göre, kentin metalaştırılma sürecine işaret eden sermayenin ikincil döngüsü, birincil döngüde meydana gelen krizi aşsa da kalıcı bir çözüm üretmez:

“Sermaye, gayrimenkulün içinde hareketsizleşir. Genel (ulusal denilen) ekonomi kısa süre içinde ondan zarar görür. Bununla birlikte bu sektörün rolü ve işlevi büyümeye devam eder... Fakat bu, iktisatçıların deyimiyle sağlıklı bir durumdur. Gayrimenkulün farklı ülkelerde (özellikle İspanya'da, Yunanistan'da vs.) oynadığı bu rol, hala hayli az bilinmekte ve kapitalist ekonominin genel mekanizmaları içerisinde, doğru şekilde yerleştirilememektedir” (Lefebvre, 2013,s. 151).

Lefebvre, ikincil döngünün de bir kriz potansiyeli taşıdığı fikrini ileri sürmektedir. Ancak ona göre, bu durum, kapitalist sistemin kentsel alanda kurduğu tahakkümü meşrulaştırarak onun üst yapısı olma durumunu teşkil eden şehircilik ile gizlenmektedir: “İdeoloji ve kurum olarak (temsil olarak ve irade olarak) şehircilik ise bu sorunları gizlemektedir (Lefebvre, 2013, s.151). Lefebvre'e göre şehircilik, sermaye ve politik iktidarın çıkarlarına uygun olarak, yaşanan mekânın tüketime yönelik tasarlanması ve örgütlenmesinde bir üst yapı işlevi görmektedir: “Şehircilik, özgür ve mevcut gibi görünen, rasyonel eyleme açık bir alanı –yaşanılan mekânı- örgütler. Mekânın ve yaşam alanının tüketimini yönetir. Üst yapı olarak, pratikten, toplumsal ilişkilerden, hatta bizzat toplumdan ayrılır ve kesinlikle ayrılmalıdır (s.154).

Bu süreçlerle ilişkili olarak Lefebvre, neo-kapitalist sistemin çıkarlarına uygun olarak sanayiden kent kaynaklı üretime geçilmesini, yani kentin metalaştırılmasını yeni bir evreye geçiş olarak değerlendirmektedir. Ona göre kent; politik şehir, ticari şehir, endüstriyel şehir ve kent toplumu olarak sıralanabilmektedir. Kent toplumunu diğerlerinden ayıran unsur ise, artık kır-kent ayrımının yok olmuş olmasıdır; kırsal olan bütünüyle kentsel olana tabi olmuştur. Lefebvre (2013), bu durumu, kentin içe doğru patlama-dışa doğru patlama (kentsel yoğunlaşma, kırsal göç, kent dokusunun genişlemesi, kırsal olanın kentsel olana tabi hale gelmesi) süreçleri ile ifade etmektedir.

“Sanayiden, kent kaynaklı modern kapitalist üretime dönüşüm “kentsel devrim”i ifade etmektedir. Kent, üretim ilişkilerinin insanların gündelik hayat deneyimlerinde yeniden üretildiği bir global mekânsal bağlamdır” (Bal, 2015, s.133). Ancak Lefebvre’e göre kentsel devrim bir dizi sorunu da beraberinde getirmektedir. Kapitalizm, kentsel mekânda kendisini yeniden üretmeyi sağlayacak ilişki ve düzenlemeleri kurmayı başararak bu kadar uzun süre varlığını devam ettirebilmiştir. Dolayısıyla mekân yalnızca yapıları bir çevre değil, aynı zamanda yeniden üretim alanıdır da. Fakat sermayenin kentsel alanı kullanarak karını artırma süreci ile toplumsal ilişkilerin yeniden üretimi bağlamında bir dizi sorunla karşılaşmaktadır.

Sermayenin krizlerine çözüm bulmak amacıyla gerçekleştirilen ikincil döngü kentsel devrimi yaratmıştır fakat kent merkezinin gelişim aşamasında kendine çekmiş olduğu tüm mal, sermaye ve bilgi, doyuma ulaştığında merkez bunları kendinden uzaklaştırır. Yayılımın gerçekleşmesi, merkezde yalnızca idari ve iktisadi fonksiyonların kalmasına yol açmakla birlikte bu durum, kent nüfusunun da mekânda merkezden uzaklaşarak dağılmasına yol açmaktadır. Bu durum, sosyal ilişkilerin de merkezden koparak dağılım göstermesine yani kapitalizmin sürekliliğini sağlayan toplumsal ilişkilerin yeniden üretimine darbe indirmektedir (Pınarcıoğlu, Kanbak ve Şiriner, 2017, ss.92, 93).

Lefebvre’in, kent mekânı ve orada gelişen ilişkileri analiz ederken geliştirmiş olduğu bazı kavramlar vardır. Bunları açıklamadan önce, düşünürün mekâna ilişkin değerlendirmesinde temel bir rol oynayan mekânın toplumsal bir ürün olduğuna ilişkin temel savına değinmekte fayda vardır. Lefebvre, mekânın, içinde gelişen üretim tarzına ve buna göre şekillenen toplumsal ilişkilere bağlı olarak şekillendiğini şu şekilde ifade etmektedir:

“Tarihsel zaman, üretim biçimlerine göre dilimlere (dönemlere) ayrılabilir: Asya tipi, köleci, feodal, kapitalist, sosyalist... Öte yandan her üretim biçiminin (herhangi bir şey olarak değil, özel bir yapı olarak) bir şehir tipi “ürettiği”; bunun da en soyut hukuki politik, ideolojik toplumsal ilişkileri hissedilir hale getirerek, şehri ivedilikle, alan üzerinde görünebilir ve okunabilir bir biçimde “izah ettiği” öne sürülebilir” (Lefebvre, 2013, s.28).

Tarihsel süreçte her toplumun kendi üretim tarzları ve buna bağlı olarak gelişen toplumsal ilişkilerine göre mekanı şekillendirdiğini belirten Lefebvre, günümüzde kentsel örgütlenmenin de neo-kapitalist sermaye ve politik iktidar tarafından şekillendiği görüşündedir. Belirlenmiş kentsel örgütlenmenin analizi ise Lefebvre'in üçlü mekan sınıflandırması aracılığıyla çözümlenebilmektedir. Lefebvre, mekanı birbiriyle ilişkili olan üç kavram aracılığıyla çözümlenmiştir; algılanan mekan, tasarlanan (soyut) mekan ve yaşanan (sosyal) mekan. Buna göre algılanan mekan, doğrudan yaşanan ve ampirik olarak gözlemlenebilen mekandır: "Algılanan (perceived) mekân görece nesnel, insanların günlük yaşam çevrelerini içeren somut bir mekândır" (Güler, 2011, s.53).

Lefebvre'in, kentsel mekânın ve toplumsal ilişkilerin biçimlendirilip yönlendirilmesinde oldukça önemli bir rol atfettiği sermaye ve politik iktidarın kurguladığı mekâna ilişkin geliştirdiği kavram, "soyut" yani tasarlanan mekândır. Lefebvre (2013), değişim değeri ön planda tutularak biçimlendirilen soyut mekânı, sokak üzerinden şu şekilde örneklemektedir:

"Sokak, tüketim için/tüketim tarafından organize edilen bir şebekeye dönüşmüştür. Tolere edilen yayaların sirkülasyon hızı, vitrinleri fark etme ve sergilenen nesnelere satın alma imkanı tarafından belirlenir ve bununla ölçülür... Vitrinlerle, satılık objelerle süslü olan sokak, estetiğin ve etiğin biçimini ve önemini alan (pasif bir) seyir haliyle meta mantığının nasıl da katlandığını ortaya koyar" (Lefebvre, 2013, s.24).

Bununla birlikte kentte yaşayanların gündelik hayatlarında kullandıkları ve onların davranış, etkileşim ve ilişkileriyle biçimlenen sosyal mekân kavramını da eklemek gerekmektedir. Tasarlanan yani soyut mekân ile algılanan (görülen) mekânın bir kombinasyonu olan sosyal mekân, esas itibarıyla kent merkezindeki gündelikliğin oluşturduğu sosyal hayatın tamamlayıcı bir unsur olan yaşayan bir alandır: "Yaşanılan mekan ise, görülen ve tasarlanan mekanın karışık bir kombinasyonudur ve kişinin günlük hayatındaki gerçek mekân deneyimini temsil eder..."Bu nedenle, sosyal ilişkiler ve yaşanılan mekân günlük hayatta kaçınılmaz bir şekilde birbirine bağlıdır" (Güler, 2011, s.53). Sosyal mekân, toplum ve toplumsal ilişkiler tarafından biçimlendirilen ve toplumsal olanı içermekle kullanım değerini ön plana çıkaran nitelik taşır:

“Özünü, toplumsal yoğunluğun bir koşulu durumundaki kent merkezindeki gündelik hayatın/gündelikliğin oluşturduğu toplumsal mekân, doğal ve toplumsal nesnelere ve onların ilişkilerini (ilişki ağları ve ilişkilendirme yollarını) kapsamaktadır. Bu nedenle de içerdiği (yukarıda saydığımız) şeyler arasındaki bir ilişkiler seti olarak cisimleşir.” (Doğan, 2007, s.98).

İktidar ve sermaye gruplarının biçimlendirdiği ve dolayısıyla ideolojik bir yönü bulunan soyut mekân ile temelde toplumsal ilişkilerin biçim verdiği sosyal mekân kavramları, Lefebvre’in kent analizinde önemli bir yere sahiptirler. “Kentlilerin günlük hayatta kullandıkları yaşama alanını “sosyal mekân” olarak tanımlayan Lefebvre, bu mekânın politik iktidar ve sermaye tarafından “soyut mekân” olarak tasarlandığını belirtir” (Bal, 2015, s.233). Buna göre kentsel mekânda yapılacak her türlü özel ya da kamusal yatırım, sosyal mekânın soyut mekan hale getirilmesinin bir ürünüdür:

“Örneğin kentlerin çeperine ya da kent merkezlerine yapılacak kamusal ya da özel yeni yatırımlar için yapılan yasal düzenlemeler, planlama ve imar kararları ile mekân ‘soyut mekân’ olarak tasarlanırken, o mekân içinde var olan toplumsal ilişkilerle ‘sosyal’ bir mekândır. Mekânın soyut olarak tasarlanması ve her türlü uygulama, orada yaşayan toplumsal sınıfların yaşamına doğrudan bir müdahaleyi içerir” (Kurtuluş, 2017, s.188).

Mekânın değişim değerini ön planda tutan soyut mekân ile kullanım değeri temelinde şekillenen sosyal mekân arasında ise bir çatışma oluşmaktadır. “Lefebvre’e göre “soyut mekân”la “sosyal mekân” arasındaki çatışma, toplumda temel bir çatışmadır ve sınıf çatışması ile de bağlantısı vardır” (Kurtuluş, 2017, s.188). Lefebvre, kentsel mekânın sermaye ve politik iktidar sahipleri tarafından sosyal mekâna karşı sürekli bir baskı altında tutulduğunu şu şekilde ifade etmiştir: “İletişim mekânı olan sokaktan geçiş, hem zorunludur hem de baskı altında tutulur. İktidardakilerin kendilerini tehdit altında hissetmeleri durumunda ilk yapacakları şey, sokaklarda gezinmeyi ve toplanmayı yasaklamak olacaktır” (Lefebvre, 2013,s.24).

Sermaye ve politik iktidar sahipleri, toplumsal sınıflar lehine gelişecek bir çatışmanın önlenmesi amacıyla mekân üzerinde kurdukları tahakkümün sürekliliğini sağlamaya çalışırlar. Mekânın tasarımı, iktidar sahiplerinin baskı ve kontrol mekanizmalarını da içerir ve mekân üzerinden denetim bu şekilde sağlanır:“Hükümet binaları, polis karakolları, yangın istasyonları gibi yapılar,

topluma en kolay ve hızlı müdahale edebilecekleri mesafelerde mekâna yerleştirilirler. Ayrıca kentsel arazi üzerinde de devletin geniş bir kontrolü vardır. Kentsel arazinin nasıl kullanılacağına dair karar veren yine devlet otoritesidir. (Kurtuluş, 2017, s.188).

Soyut mekân ile sosyal mekan arasındaki çatışmanın temelinde, onun değişim değeri ile kullanım değeri arasında mevcut olan gerilim yatmaktadır. İktidar sahipleri, kenti bir meta olarak kurgulayarak onun değişim değerini ön plana çıkarırken kentli nüfus, toplumsal ilişki ve ihtiyaçlarına göre şekillenen kullanım değerini savunmaktadır. Doğan, kentsel mekânın toplumsal sınıflar arasındaki ilişkilerle bağlantılı olarak gelişen değişim değeri ile kullanım değeri arasındaki çatışmaya ilişkin şunları ifade etmiştir:

“Burada ilki, kenti değişim değeri olarak görenlerle (kentsel rantları arttırıcı, kenti sermaye açısından çekici hale getirecek altyapı-üstyapı çalışmaları, kent mekânına yapılan spekülâtif boyutları da içeren yatırımların getirisini arttıracak kentsel siyasalar talep edenler), onu kullanım değerine göre değerlendirenler (sağlıklı barınma, çalışma koşullarına sahip mekânlar, toplumsal gelişimlerini sağlayacak, kültürel gereksinimlerini karşılayacak kentsel siyasalar isteyen bu nedenlerle kamu kaynaklarının kullanımından, arazi kullanımına kadar farklı talepleri olanlar) arasındaki çelişkilerden kaynaklanan önemli bir çatışma alanı söz konusudur” (Doğan, 2007, s.98).

Lefebvre, kapitalist toplumda kentin nasıl anlamlandırıldığı, tasarlandığı ve deneyimlendiği konusunu ise geliştirdiği üç unsurlu bir şema yolu ile açıklamaktadır. Bunlar; mekânsal pratik, mekânın temsili ve temsilin mekânıdır. Lefebvre’e göre, mekânın temsilleri, tasarlanan mekânın ta kendisidir; iktidarın mekânı, teknokratlar, şehirciler, toplum mühendisleri ve bilim insanları gibi üstyapıları kullanarak çıkarlarına uygun bir şekilde düzenlemesini ifade eder. Sözel ve grafik simgeler kullanılarak sistemin ideolojisine göre iktidarın görmek istediği şeyi anlatan mekân temsilleri, görelî ve değişkendir. Temsilin mekânları ise yaşıyan ve sosyal mekâna işaret etmektedir; mekânı kullanan kişilerin geliştirmiş oldukları tavır ve çıkarlar yani toplumsal ilişkiler tarafından oluşturulur ve gündelik hayatın aktığı, içinde tutkuyu, eylemi ve deneyimlenen durumları kapsayan ve gündelik hayatın tarihten gelen birikimlerini de kapsayan mekândır (Doğan, 2007, s.99).

Lefebvre'e göre kapitalist sistemin içine girmiş olduğu krizleri aşmak üzere biçimlendirdiği kentsel mekân, yalnızca fiziki çevreyle sınırlı kalmamakta, kentsel mekâna bağlı olarak gelişen sosyal ilişkiler ve gündelik hayat da bu yeniden üretim süreci içerisinde yer almaktadır.

Sistemin kendi olası krizlerini aşmak üzere yeniden ve yeniden biçimlendirdiği çevre ve gündelik hayatın da içine sızmış bulunan bu mantık, bireyleri manipüle ederek sürekliliğini sağlamaktadır. Kentsel mekan, gündelik hayat ve sosyal ilişkiler, bu manipülasyon sürecinden etkilenirler ve sistem bu şekilde devamlılığını sağlar. "Dolayısıyla Lefebvre için kent, birbiri ile ilişkili üç kavramla tanımlanmaktadır mekân, gündelik hayat ve sosyal ilişkilerin yeniden üretimi. Bu anlamda kent, üretim ilişkilerinin insanların gündelik hayat deneyimlerinde yeniden üretildiği bir küresel mekânsal bağlam olarak ifade edilmektedir" (Esgin, 2016, s.44). Böylece denilebilir ki, kentsel mekânın, kapitalist üretim süreçleri tarafından şekillenmesi, sistemin mantığına uygun olarak yapılandırılmış gündelik hayat ve onun içinde gelişen ilişkiler ve eylemler yoluyla kendini yeniden üretmesini sağlayacak bir alan haline gelmiştir.

Lefebvre, toplumsal sistemi oluşturan ve yönlendiren dinamiklerin keşfedilmesi için bir alan sunan gündelikliğe özel bir önem atfetmektedir. Ona göre gündelik hayat, ne ekonomik ne kültürel ne de politik yapının ikliminden ayrı bir alan değildir, içinde bunların ideolojisini barındırır ve yeniden üretiminin gerçekleştiği yerdir. Bu sebeple gündelik hayatın eleştirisi, yapının da eleştirisidir ve gündelik hayat bu eleştirinin geliştiği yerdir:

"Gündelik hayat politik yaşamı içerir: kamusal bilinç, bir topluma ve bir ulusa mensup olma bilinci, sınıf bilinci. İdare ve bürokrasi aracılığıyla devletle ve devlet aygıtıyla sürekli ilişkiye girer. Ama diğer yandan, politik yaşam, ayrıcalıklı anlarda (örneğin seçimler) yoğunlaşarak uzmanlaşmış faaliyetlere yer vererek gündelik hayattan ayrılır. Böylece, gündelik hayat eleştirisi politik yaşamın eleştirisini içerir; ama gündelik hayat bu eleştiriye zaten içerir ve oluşturur, o, bu eleştiridir" (Lefebvre, 2012, ss.97, 98).

Bu sebeple Lefebvre, gündelik hayatın eleştirisine önem atfetmektedir, çünkü gündelik hayatın eleştirisi, kişilerin nasıl yaşadığını betimlerken, bunun nedenlerini de ortaya çıkarır ve burada sistemin tahakkümünü aşmak için bir yol bulunur: "Gündelik hayatın eleştirisi, insanların nasıl yaşadığını gösterirken, bu

sonuca varan stratejilere suçlamada bulunur” (Lefebvre, 2013, s.133). Temsil mekânları içerisinde şekillenen gündelik hayat, tekdüzeliği ve aşına olunuşu sebebiyle kişiler tarafından direkt olarak kavranamaz. Ancak toplumun üyeleri bunu fark ettiklerinde, gündelik hayatın standartlaştırıcı etkisine karşı bir tepki oluşur. Doğan (2007), konuyu şu şekilde ifade etmiştir: “Kavrama söz konusu olunca ise standartlığı içine sığmadığı için tepkiye neden olur veya farklı bir gündelik hayatın mümkün olacağına işaret eder. Dolayısıyla, temsil mekânları aynı zamanda özgürleştirici bir potansiyel de taşırlar; egemen söylemi ve pratiği alt üst edebilirler”

Lefebvre’e son verirken, kentsel hayatın özüne ve kentsel sorunların altında yatan çelişkilerin sona erdirilerek gelişimini sağlayacak kent toplumuna ilişkin görüşlerine de değinmekte yarar vardır:

“Bundan böyle olanaklı olan kent toplumu, sınıfların ortadan kalkması temeline değil, ayrımcılığı körükleyen uzlaşmaz bir çelişkinin sona ermesi temeline oturur. Bir farklılıklar kümesini kapsar ve bu farklılıklarla tanımlanır. Lefebvre, kent hayatının özü itibariyle şiddete ve terörizme karşı çıktığını, şenliği yeniden canlandırdığını, gündelik hayatı kendinden yola çıkarak değiştirdiğini ve başkalaşıma uğrattığını belirtir” (Bal, 2015, ss.234, 235).

Kentin içinde bulunduğu durumu, sermayenin ikinci döngüsü kavramı ile açıklayan Lefebvre, ikincil döngüde kentsel mekânın iktidarın kurgusuna göre biçimlendiğini yani soyut mekânın yaratıldığını ileri sürmektedir. Bununla birlikte kentsel mekânın yeniden yapılanması yalnızca fiziksel mekânı değil, içinde gelişen toplumsal ilişkileri ve gündelik hayatı da dönüştürmekte, böylece sistem kendini yeniden üretebilmektedir. Ancak kentsel mekân, yalnızca teknokratların, şehircilerin ya da toplum mühendisleri tarafından kurgulanan bir alan değildir; aynı zamanda gündelik hayatın aktığı, tarihsel bir birikimi olan ve içinde gelişen toplumsallığın izlerini taşıyan yani yaşanan (sosyal) mekândır. Soyut ve sosyal mekân, temelde, kentin metalaştırılma sürecine işaret eden değişim değeri ile toplumsal ilişkiler ve ihtiyaçlara bağlı olarak gelişen kullanım değeri ile ilişkilendirilmiştir. Kent içerisinde mekânın nasıl değerlendirileceği toplumsal sınıflar arasında gelişen çatışmalardan birini oluşturmaktadır; soyut mekâna karşı sosyal mekân. Kentsel deneyim ise mekansal pratik, mekanın temsili ve temsilin mekanı olarak üçlü şemaya göre gerçekleşmektedir; kentli bu

üç unsur arasındaki diyalektik ilişki bağlamında kenti anlamlandırmaktadır. Bunların yanı sıra Lefebvre, farklı insan gruplarını bir araya getiren kent hayatının doğasında şiddet ve terörizm değil, gündelik hayatı değiştirme gücüne sahip bir coşku olduğunu ileri sürmektedir ve bu bağlamda bir kent toplumunun gelişebileceğini düşünmektedir.

2.2.2. David Harvey

David Harvey, kent olgusunu, kapitalist birikim süreçleri ile bunlara bağlı olarak gelişen çelişkiler ve sınıf çatışması olguları temelinde analiz etmiştir. Kentleşme sürecinin, kapitalizmin geçirdiği dönüşümler çerçevesinde anlaşılabilirliğini ileri süren Harvey'e göre, büyük yapısal aktörlerin karar ve eylemlerinden ve bu unsurlara karşı gelişen tepkilerden bağımsız olarak kenti değerlendirmek yetersiz olacaktır:

“Harvey'e göre, kent her ne kadar kapitalizmin 20. yüzyıldaki krizini çözmekte merkezi bir rol oynamışsa da kente kapitalist birikim süreçlerinden özerk bir yapı ve özgünlük atfetmek hatalıdır. Kent ancak kapitalist birikim süreçleri ile anlam kazanmaktadır. Tersine, mekânı fetişleştirmek, mekâna toplumsal ilişkilerden bağımsız bir güç atfetmek anlamına gelmektedir” (Şengül, 2009, s.22).

Chicago Okulu'nun kentleşme sürecini kapitalist sistemin genel yasalarından ve geçirdiği dönüşümlerinden bağımsız olarak adeta bir doğal işleyiş şeklinde ele almasına karşın, Harvey, analizlerinde kapitalist birikim süreci içerisinde kentin rolünün temel almıştır:

“Chicago Okulu, kentsel mekânın çevreyle ilgili yasalara uygun olarak sürekli değişime uğradığını ve bu değişimin özünde endüstri toplumunun rasyonel özelliğinin ağır bastığını ima ediyordu. Kentsel ekoloji, mekan üzerinde birçok toplumsal süreçlere imkan vererek, kentsel mekana gelen göçmenlerin sonunda asimilasyon ile sosyal bütünleşmeye ulaştıklarını ifade etmektedir. Chicago Okulu'nun görmezden geldiği kapitalist sistem içindeki rolünü, Harvey çok net olarak ifade etmektedir” (Bal, 2015, s.241).

Kent analizlerini Marksist bir perspektifle yapan Harvey'e göre kentlerin günümüzdeki durumu, kentleşme dinamiklerinin sermaye birikim süreçleriyle olan ilişkisi dikkate alınarak anlaşılabilir olacaktır: “Harvey kentleşme sürecine, kentsel eşitsizliklere kapitalist üretim ilişkilerinin eleştirisi çerçevesinde yaklaşır. Harvey, tartışmalarında sermayeye özel bir önem atfeder. Ona göre

kapitalist toplumlarda kentleşme dinamikleri sermaye birikim süreçlerinden bağımsız anlaşılabilir” (Sallan Gül ve Kahraman, 2013, s.262).

Kapitalist üretim ilişkilerinin kentleşme dinamiklerini belirlediğini ileri süren Harvey’e göre, kapitalizmin olası krizlerini aşma stratejisi olarak geliştirdiği sermayenin birinci, ikinci ve üçüncü döngüleri, kentleşme analizini anlamada anahtar bir işlev görmektedir. Harvey, kentleşmenin, artık değer aşırı birikiminde gelişebilecek bir krize karşı, sanayi ürünlerine yönelik talebi artırmasından dolayı önemli bir rol üstlendiği görüşündedir: “Kentsel rant yaratmanın artı ürünün yeniden paylaşımındaki önemine dikkat çeken Harvey’e göre, sanayi kapitalizmi kendi ürettiklerine etkin bir talep yaratabilmek için kentleşme ve kentleşme ile ilgili yatırımları sürekli olarak genişletme kararı almaktadır” (Köksal, 1986, s.30).

Harvey’e göre kapitalizmin birincil döngüde aşırı birikim sonucu oluşan krizi aşmasının yolu, sermayenin ikincil döngülere aktarılmasıdır. Sermayenin ikincil döngüsü, kentsel mekanı yeniden yapılandırarak tüketimi artırır ve içinde bulunduğu krizden çıkar: “Sermayenin sürekli büyüyen bir ölçekte birikimi, hızla ivme kazanan bir kentleşme süreci içinde gerçekleşmiştir” (Harvey, 2002, s.160). Sermayenin ikincil döngüsü, yatırımların kentsel alana yönlendirilmesine işaret etmektedir; kentsel mekan bir rant alanı olarak değerlendirilerek gayrimenkul yatırımlarla inşa edilir:

“Sermayenin ikinci döngülere aktarılması demek, önemli bir bölümünün kentsel yapılı çevreye yönlendirilmesi anlamına gelmektedir. Yani, sermayenin ikincil döngülerine yapılan yatırımlar, inşaat edilmiş çevreye diğer bir deyişle kentsel alana yapılan yatırımlardır. Fabrikalara, bürolara, konuta yapılan yatırımla, üretim ve tüketim için fiziksel çevre yaratılması açısından önemlidir; çünkü kapitalist ekonomide istikrarı sağlamanın yolu olarak görülmektedir” (Pınarcıoğlu, Kanbak, Şiriner, 2017, ss.93, 94).

Harvey, kapitalist sermayenin kent içerisindeki coğrafi hareketliliğinin, kentsel mekânda eşitsiz bir gelişim ile sonuçlandığı görüşündedir. Harvey’e göre eşitsiz coğrafi gelişim, kapitalist sistemin doğasında vardır. Kapitalizmin eşitsiz gelişme dinamikleri, kent içerisinde farklılaşmış mekansal birimler yaratmaktadır: “Kapitalizm, doğası gereği, bir mekansal birimin gelişimini

sağlarken, bir başka birimin az gelişmişliğine yol açmaktadır. Bu durum hem bölgesel hem de kentsel ölçek için geçerlidir” (Şengül, 2009,s.310).

Sermayenin coğrafi hareketliliği rant prensibine göre şekillenmektedir; yüksek kar getirecek coğrafi alanlar, sermayenin yatırımlarını bu bölgelere yoğunlaştırması sonucunu doğurmaktadır. Bununla birlikte sermayenin belirli bir alanda yoğunlaşması, emeğin ve kapitalist toplumsal ilişkilerin yeniden üretimi için gereken toplumsal altyapı ve kurumların da oluşturulmasını zorunlu kılmaktadır. Harvey (2012), toplumsal altyapı ve kurumlara ilişkin şunları ifade etmiştir:

“Bilimsel ve teknik bilgiyi, yeni işletme tekniklerini ve bilginin toplanması, depolanması ve iletilmesini sağlayan vasıtaları üretmek için araçlar sağlarlar. Bu altyapı ve kurumlar aynı şekilde (sağlık, eğitim, sosyal hizmetler gibi) emek gücünün yeniden üretimine yönelik ve (burjuvazininki de dahil olmak üzere) tüm çeşitliliği içinde kültürel yaşama katkıda bulunan geniş bir yelpazede yer alan kurumları da içerir” (ss.480,481).

Harvey’e göre toplumsal artı değer, toplumsal altyapı ve kurumlar aracılığıyla dolaşıma girmektedir. Bununla birlikte toplumsal altyapı ve kurumlar, sermayenin coğrafi hareketliliğinin genel doğasını izler; sermayenin yoğunlaştığı alanda yoğunlaşır: “Toplumsal altyapılar vasıtasıyla gerçekleşen değer dolaşımı, yüksek nitelikte koşullara sahip bir coğrafi yoğunlaşma ortaya çıkarabilir. Bu tip bölgeler, oralarda inşa edilmiş ‘beşeri ve toplumsal kaynaklar’ın doğası nedeniyle birikim için ‘doğal olarak’ avantajlı hale gelir ” (Harvey, 2012, s.485). Böylece, sermayenin yatırımlarını yoğunlaştırdığı alanlar, artı değerden daha fazla pay alarak kalkınma gösterirken, rant oranı düşük alanlar ise, artı değer dolaşıma girdiği toplumsal altyapı ve kurumların hizmetinden yeteri kadar faydalanamaz. Nitekim, kentsel mekansal birimler, kapitalist toplumsal ilişkilerin yeniden üretimini sağlayacak fiziki ve toplumsal altyapılarla donatılır: “Günümüz metropolündeki iskana dair mantık bu çerçevede içinde yer almaktadır, çünkü uzmanlarının yeniden üretimini organize eden mahalleler, mavi-yakalılarının yeniden üretimi için olanlardan mutlaka farklıdır... Toplumsal yeniden üretimin coğrafi özelleşmesi yönündeki bu eğilim, tarihi, dini, ırksal ve kültürel farklılaşmaların üzerine kurulu olduğu durumlarda, çok daha önemli bir hal alabilir” (Harvey, 2012, s.463).

Kent içerisinde mekansal olarak farklılaşmış birimler oluşturacak dinamiklerin devreye girmesi, finans ve kamu kuruluşları aracılığıyla gerçekleşmektedir. Ona göre, sermaye, finans ve kamu kuruluşları aracılığı ile rant oranı yüksek alanlarda yatırımlarını yoğunlaştırırken, diğer alanların az gelişmişliğine yol açmaktadır:

“Bu kuruluşlar, kentleşme sürecinin dinamiğini (genellikle birikim ve ekonomik bunalım doğrultusunda) düzenlerler ve aynı zamanda etkilerini öyle kullanırlar ki, mekânsal farklılaşmanın ana hatlarını oluşturan belli kalıplar üretilir. Büyük ölçüde ipotek pazarı aracılığıyla farklı konut alt-pazarlarının oluşumu, kuruluşların kentleşme sürecini yönlendirebilmesine olanak sağlar” (Harvey, 2002, s.166).

Sermayenin aşırı birikim krizini çözmek için geliştirdiği bu stratejiler, kentsel çevrenin değerlendirilme biçiminde ve yeniden yapılandırılmasında oldukça etkili olmuşlardır. Ancak Harvey’e göre sorunu tam olarak çözmeyi değil, yalnızca ertelemeyi içerir: “Üretim ve dolaşım koşullarının değiştiği her an (örneğin, yeni teknolojilerin, yeni ulaşım sistemlerinin ve benzeri yeniliklerin tanıtılmasıyla), bu durum, bir sandalye kapmaca sürecine neden olur ve burada belli yerler kendi kaderine terk edilir (Saunders, 2013, 296). Bu durum, sermayenin gelişmiş bir alandan çekilerek az gelişmiş başka bir alana hareketliliğine ve yeniden yapılandırma işlemini söz konusu mekânda başlatmasına neden olmaktadır: “Kapitalizmin eşitsiz gelişmesi, kriz karşısında kapitalistlerin kar oranlarını yükseltmek için, bir yerden başka bir yere hareket etmelerini olanaklı kılar. Bu nedenle, sermaye gelişmiş bir alandan çekilir ve başka az gelişmiş alana (aynı ya da farklı bir ülke içinde) yatırılır” (Şengül, 2009, s.20). Sermayenin karı artırmak için yarattığı devinimin, kentsel yapıyı çevrenin inşasında kilit bir role sahip olması ile karakterize edilen bu süreci, Giddens şu şekilde ifade etmiştir:

“Bir bölgede üretim diğer bölgelere göre ucuzladığında ya da şirket bir üründen diğerine geçiş yaptığında, bir yerde yazıhaneler ve fabrikalar kapatıldığında başka bir yerde açılmaktadır. Böylece belli bir noktada, eğer yeterince kar elde edilebileceği düşünülürse büyük şehirlerin merkezinde bir sürü iş merkezi ve yazıhane kurulabilir. Bu yazıhaneler inşa edilip, merkezi bölgeler “yeniden imar edildiğinde” yatırımcılar başka bir yerde potansiyel bir bina arayışına çıkabilir” (Giddens, 2008, s.951).

Harvey'e göre, sermaye gruplarının devlet ile ortaklaşa aldığı kararlar ve kentsel alanda yaptığı yatırımlar, kentteki tüketicilerin karar süreçlerinde oldukça büyük bir etkiye sahiptir. Sermaye birikim süreçlerinin şekillendirdiği kentlerde yaşayanlar, buna bağlı olarak gerçekleştirilen hamlelerden etkilenmektedirler; tüketiciler, bu yönlendirmelere uygun davranışlar geliştirmek durumunda kalmaktadırlar. Örneğin, Harvey, yörekentleşmenin gelişiminde kapitalist üretim biçiminin etkisini şu şekilde ifade etmiştir:

“Birincisi, yörekentleşme, etkin olarak üretilmektedir, çünkü ürünlere istemin sürmesini sağlar ve dolayısıyla sermaye birikimini kolaylaştırır. İkincisi, kapitalist toplumda emeğin değişen bölünüşü, büyük ölçüde eğitimleri ve çalışma koşulları yarışmacı ve iyelikçi bireycilik ideolojisiyle aşılannmış farklı bir beyaz yakalı çalışanlar grubu yaratmıştır ve bu gurubun üyeleri, genellikle “yörekentsel” olarak adlandırdığımız bir tüketim biçiminin üretimi için uygun görünmektedirler” (Harvey, 2002, ss.167,168).

Harvey'e göre, sermaye kentleşme sürecinde kentsel alana nüfuz ederek, bu alanı kendi mantığına uygun olarak şekillendirirken dönüştürülen şey yalnızca kent çevresi değildir, bilinç de bu süreçte dönüşüm geçirir. Kapitalist mantığın istediği şekilde dönüşüme uğratılan kentsel bilinç, kent toplumundaki sınıfsal çelişkilerin gözlerden uzak tutulmasına yardımcı olmaktadır. Harvey'e göre sınıf dışında aile, birey, topluluk ve devlet olmak üzere dört ayrı bilinç odağı olduğunu ve bu bilinç odaklarının hakim burjuva ideolojisi tarafından yaratıldığını ifade etmektedir: “Sonuç olarak burjuva ideolojisi ve politikaları, belirgin biçimde, kapitalist düzenin sürmesinin yararına olacak bilinç durumları yaratma ve sermaye ile emek arasındaki ayırmadan çok başka toplumsal farklılıkların altını çizme çabasıdır” (Harvey, 2002, s.158).

Bilincin kentleşmesi durumunda ortaya çıkan diğer bilinç odakları, kentsel çevrede ve toplumsal ilişkilerde kendini gösteren toplumsal eşitsizliklerin asıl kaynağının sınıfsal ilişkiler olduğunu görmemizi engellemektedir. “Buna göre, yoksul bölgelerdeki işsizliğin gerçek nedeninin sınıfsal çelişkiler olduğu gerçeğini kentleşmiş bilince sahip olan kitleler fark etmeyeceklerdir” (Pınarcıoğlu, Kanbak, Şiriner, 2017, s.95).

Harvey'e göre kentsel nitelikteki çatışmaların asıl kaynağı kapitalist sisteme içkin olan çelişkiler ve eşitsizliklerin kent mekânına yansımalarıdır.

“Sonuç olarak, Harvey’in yargısı, kentsel çatışmaların kaynağında aşırı-birikim sorunlarının yattığı ve bu çerçevede de kentsel çelişkinin dolayımı da olsa, sınıf çelişkinin yerinden oynamış (displaced) bir ifadesi olduğudur” (Şengül, 2009, s.28). Kentin, kapitalist üretim ilişkileri bağlamında dönüştürülmesi, sisteme içkin eşitsizliklerin kentsel mekanda tezahür etmesiyle sonuçlanmaktadır. Bu durum, kentte sosyal adaletsizliklerin kendini göstermesi şeklinde görünür hale gelmektedir. Örneğin, kentsel mekanda gelirin yeniden dağıtımı, mekanda konumsal kaydırmalar yolu ile denetlenerek, mevcut toplumsal eşitsizliklerin yeniden üretimine nede olur: “Kentın mekansal biçimindeki farklılaştırıcı dengesizlik, böylece geliri yeniden dağıtabilir. Genelde, varlıklılar ve görece fazla kaynağa erişebilenler daha çok yarar elde ederken, yoksul ve hareket özgürlüğü kısıtlı olanlar sadece sınırlı kaynaklara sahip olurlar. Bu da, hızla değişen bir kentsel sistemdeki gelir dağılımında oldukça önemli bir gerileme durumu anlamına gelir” (Harvey, 2013,s.64).

Harvey’in kent analizini değerlendirdiğimizde, kapitalist sermayenin kentsel çevreyi yeniden yapılandırma stratejisiyle aşırı birikim krizini aştığını ileri sürdüğünü görmekteyiz. Sermayenin kent içerisinde yaptığı yatırımlar rant getirisi yüksek alanlarda yoğunlaşırken, kentsel mekanda eşitsiz coğrafi gelişime yol açarak, mekansal olarak farklılaşmış birimler oluşturmaktadırlar. Harvey, kentleşme sürecinde yalnızca fiziki çevrenin değiştirilmediğini, aynı zamanda sosyal ilişkileri de etkileme yoluyla sistemin kendini yeniden üretmesini sağlayacak unsurların işe koşulduğunu ileri sürmüştür. Ona göre, günümüzde kentsel eşitsizliklerin temelinde sınıfsal çelişkiler yatmaktadır fakat sermaye ve politik iktidar, parçalanmış kentsel birimler ile bilinç durumları yaratarak bunların üstünü örtmeye çalışmaktadır. Bu sebeplere dayanarak, Harvey, kentsel mekan ve kentleşme sürecini, kapitalist üretim ilişkileri ve sınıfsal çelişkiler dahil edilmeden analiz edilmeyeceği görüşündedir.

2.2.3. Manuel Castells

1970’lerin başında, kenti Marksist bakış açısı ile analiz eden bir diğer kuramcı da Manuel Castells’dir. “Castells ve Harvey, her ikisi de Lefebvre’in

çalışmalarından etkilenmiş olmalarına rağmen, teorik çalışmalarındaki eleştiri noktaları farklıdır” (Bal, 2015, ss.242,243).

Castells, kentin biçimlenişinde ve kentsel deneyim konusunda toplumsal faktörleri göz ardı ederek, kentin gelişiminde mekânsal ilişkileri vurgulayan ekollere eleştirilerde bulunmuştur: “Castells, Chicago Okulu’nu ve daha güncel kent ekolojistlerini kenti idealize etmeleri ve mekânsal ilişkileri belirleyici güç olarak kabul etmeleri nedeniyle eleştirmiştir” (Kurtuluş, 2017, s.196). Ona göre, günümüz kentleri, kapitalist sistemin önemli bir unsuru olan ortaklaşa üretim sürecinin bir parçasıdır: “Castells, Chicago Okulu’na mensup sosyologların aksine, şehri yalnızca ayrık bir mevki -kentsel alan- olarak görmez; aynı zamanda, sanayi kapitalizminin içkin özelliklerinden biri olan ortaklaşa üretim sürecinin bütünleşik bir parçası olarak da görür”(Giddens, 2008, s.952).

Castells’e göre kentler, toplumsal yapının bir parçasıdır ve bu sebeple toplumsal sistemin genel işleyiş kurallarına göre şekillenirler. Toplumsal sistemde meydana gelen herhangi bir değişim, kendini kentsel sistemde de gösterir “Castells, kentsel sistemin, bütün olarak sistemin tamamından ayrı bir şey olmadığını, aksine yine bir bütün olan sistemin bir parçası olduğunu ileri sürerek başlar. Diğer bir ifadeyle, kentsel sistem, mekânsal bir kolektif tüketim birimi içerisinde bahsedilen sistemin belirli bir ifadesidir” (Saunders, 2013, s.211).

Kent mekânına dair oluşturulacak bir kuramın, genel toplumsal kuramın bir parçası olacağı iddiasında bulunan Castells, kent mekânını çözümlerken Althusser’den etkilenmiştir. Bu bağlamda kenti üç düzeyden oluşan bir kapitalist üretim tarzı modeline göre kuramsallaştırmış ve kentin emek gücünün yeniden üretiminin gerçekleştiği alan olması sebebiyle ekonomik alana özel bir önem atfetmiştir:

“Siyasal sistem, kentsel mekânı tahakküm ve meşrulaştırma işlevleri yoluyla örgütlerken, ideolojik sistem ise bir işaretler ağı ile mekânı damgalamaktadır. Ancak, kentsel mekânın özgünlüğü ekonomik alanla ilintilidir. Bu alan içinde, üretim daha üst düzeylerde örgütlendiği için, kentsel mekânın özgünlüğünü Castells “tüketim” uğraşında aramaktadır” (Şengül, 2009, s.23).

. Castells'in kent mekânının biçimlenme sürecinde toplumsal yapının işleyiş mekanizmasını ve yapısal aktörlerin etkin rolünü vurgulaması, mekân analizinin aynı zamanda toplumsal yapının bir analizi şeklinde geliştiği sonucuna ulaşmamızı sağlamaktadır. Toplumsal yapının bir parçası olarak kentsel sistemin örgütlenmesi, toplumdaki iktidar sahiplerinin çıkarları ve bu çıkarları korumak amacıyla geliştirdikleri ideolojik zemine göre gerçekleşmektedir. Kente ilişkin birçok düzenlemenin devlet ve sermaye grupları gibi büyük yapısal aktörler tarafından belirlenmesi, Castells'in kente ilişkin çalışmalarında değerlendirilmesi zorunlu unsurları oluşturmaktadır:

“İnşaat projelerine sermaye sağlayan kurumsal şirketler, bankalar ve sigorta şirketlerinin bu süreçler üzerinde büyük bir gücü vardır. Gelgelelim devlet kurumları da yollar ve konutlar inşa ederek, ağaçlandırma ve yeşillendirme çalışmaları yaparak şehir yaşamının pek çok alanını doğrudan etkilemektedir. Dolayısıyla şehirlerin fiziksel şekli hem pazar hem de devlet güçlerinin bir ürünüdür” (Giddens, 2008, s.952).

Castells'e göre kenti karakterize eden unsur, onun ortaklaşa tüketimin örgütlendiği yer olmasından kaynaklanmaktadır: “Castells, kentsel sistemin asıl işlevinin üretim yerine artık tüketim olduğunu belirtmekte ve “tüketim”i kentin kavramsallaştırılmasında anahtar faktör olarak kabul etmektedir” (Pınarcıoğlu, Kanbak ve Şiriner, 2017, ss.90, 91). Castells'e göre, gelişmiş ülkelerde üretim birimlerinin bölgesel/ulusal/uluslararası ölçekte örgütlenmesi ile üretimin farklı aşamalarının farklı merkezlerde gerçekleştiriliyor olması, üretim ve dağıtım fonksiyonlarının, kenti açıklamada yetersiz kalmasına yol açmaktadır. Ona göre, tüketim, toplumsal olarak örgütlenmiş olmakla birlikte, mekânsal olarak sınırlandırılmış bir sistem içerisinde sunulmaktadır. “Bu nedenle kentsel sosyolojinin oldukça sık gözünden kaçan mekânsal bir birim ile toplumsal bir birim arasındaki çakışma, mekânsal örgütlenme ve kolektif tüketim olanaklarının örgütlenmesi arasında tanımlanır” (Saunders, 2013, s.195).

Castells, kentin esas işlevinin emek gücünün yeniden üretimi için gerekli ortak tüketim araçlarının örgütlenmesi olduğunu şu şekilde ifade etmiştir: “Kent meselesi, esas olarak bütün toplumsal grupların günlük yaşamının temelinde yer alan ortak tüketim araçlarının örgütlenmesi ile ilişkilidir: konut, eğitim, sağlık, kültür, ticaret, ulaşım gibi” (Castells, 2017, ss.16,17).

Kentsel sistem, emek gücünün yeniden üretiminin gerçekleştiği yer olarak belirgin bir karakter kazanır ve yeniden üretim esas olarak iki kısımdan oluşur. Bunlar, günlük ile nesil emek gücünün üretimi işlevlerdir. Kentsel tüketim araçları sayesinde kapitalist sistemin işleyişini sağlayacak süreç gerçekleştirilir. Saunders (2009), bu durumu şu şekilde ifade etmiştir:

“Bu günlük olarak (mevcut çalışanların emek gücünün yeniden üretilmesiyle) ve nesil emek gücünün (mevcut neslin yerini alması için yeni nesil işçilerin üretilmesiyle) uygulanır ve hem basit yeniden üretimi (tükenmiş işgücünün yenilenmesi) hem de kapsamlı yeniden üretimi (yeni işgücü kapasitelerinin geliştirilmesi) gerektirir. Bu tür yeniden üretimler tüketim araçları sayesinde gerçekleşir -konut ve hastaneler, sosyal hizmetler ve okullar, serbest zaman olanakları ve kültürel tesisler ve benzeri.”

Daha önce de ifade edildiği üzere Castells, kentsel sistemin toplumsal sistemin bir parçası olduğunu düşünmektedir. Kapitalist üretim tarzında mevcut çelişkilerin kentsel mekândaki ifadelerinden bir tanesi, ortak tüketim araçlarına yapılan yatırımlarda ortaya çıkmaktadır. Sermaye, emek gücünün yeniden üretimi için gerekli olan ortak tüketim araçlarına yatırım yapmak zorunda iken, bir yandan da bu yatırımların getireceği kar oranının düşük olması nedeniyle bu alanlara yeterli yatırımı yapmaktan kaçınmaktadır: “Bir yandan ortak tüketim araçları (ki bunlar kentin örgütlenmesinin temelinde yer alır) işgücünün yeterli nitelikte yeniden üretilmesi için sermaye açısından gereklidir ve geniş halk kitleleri tarafından talep edilmektedir; aynı zamanda da bunlar kapitalist üretim için genellikle karsız alanlardır” (Castells, 2017,s.76).

Castells, bu çelişkilerin, devletin kentsel sistemin örgütlenişi ve işleyişine sermaye lehine müdahale etmesiyle yatıştırıldığı görüşündedir:

“Bu karşıtlığı ve bunu izleyen çelişkileri çözmek için devlet kente giderek daha fazla müdahale etmektedir; ancak sınıflı toplumun bir sonucu olarak, devlet pratikte sınıflar ve toplumsal gruplar arasındaki güç ilişkilerine göre, genellikle de hâkim sınıfların en baskın kesiminin yararına hareket etmektedir” (Castells, 2017, s.17).

Kentsel sistemin toplumsal yapının bir parçası olması, toplumsal yapıda mevcut çelişki ve eşitsizliklerin kendini ‘kentsel sorunlar’ şeklinde göstermesiyle sonuçlanmaktadır. Castells’e göre, kentte ortak tüketim unsurlarının bölüşümü eşitsiz bir şekilde gerçekleşmekte ve devletin kentsel

sistem içerisinde yaptığı harcamaların da bu eşitsizliği artıran bir niteliği olduğunu ileri sürmektedir:

“Castells, kapitalist kent çerçevesinde ortaya çıkan eşitsizliklerin sadece yapılı çevreye ilişkin olmadığına, kentte toplu olarak tüketilen hizmetler açısından da, aynı sürecin işlediğine işaret etmektedir. Devletin kentsel bağlamda yaptığı harcamaların da eşitsizlikleri artırdığını belirten Castells, kentsel sosyal hareketlerin, bu eşitsiz bölüşüm sürecine çalışan sınıfların bir yanıtı olduğunu öne sürer” (Şengül, 2009, s.311).

Sermaye grupları, düşük kar oranı sebebiyle emeğin yeniden üretilmesi için gerekli malların üretim alanına yatırım yapmak istemezken, devletin yaptığı harcamaların mevcut toplumsal eşitsizlikleri sürdürecektir. “Bu durum geçerli olduğu sürece, bu çelişkiler ‘kentsel sorunlar’ şeklinde görünür olur, örneğin yerel işgücünün bulunabilirliği ve yerel işgücü gerekliliği arasında kopuş olması, planlama hataları, trafik tıkanmaları, inşaat arazisi sıkıntısı ve benzer” (Saunders, 2013, ss.214, 215). Ancak işgücünün yeniden üretimi ve gündelik varoluşun gerektirdiği maddi koşullarda yaşanacak eksiklikler ise kentsel hayatta birtakım anlaşmazlıklar ve gerginlikler yaratacaktır:

“Kapitalist sermayenin yatırım yapmak istemediği yeniden üretim alanında yaşanacak eksiklikler ise birtakım anlaşmazlık ve gerginlikler yaratmaktadır. Bunun sonucunda ortaya çıkan halk protestoları, gündelik varoluşun ortak maddi koşullarının iyileştirilmesini talep ederken bu alanda derinleşen bir krize de neden olurlar” (Castells, 2017, s.17).

Castells, yeniden üretim alanındaki eksik yatırımların ve toplumsal sınıflar arasındaki eşitsizliği pekiştirecek nitelikte kentsel kaynakların eşitsiz dağılımını, bir dizi seçim ölçütüyle belirlenen konut edinme süreçleri üzerinden şu şekilde ifade etmektedir:

“Pazara erişebilme koşullarındaki farklılıklar nedeniyle, sosyal konutların üretimi ve yönetiminin birtakım ekonomik, kurumsal ve kültürel mekanizmalar kullanılarak farklı sınıf ve sosyal düzeye sahip kişilere farklı davranılması, konut alanında yaşanan eşitsizliği pekiştirmektedir. Ayrıca bu farklı sınıf ve düzeylerden kişiler, hakim sınıfların toplumsal çıkarlarına uygun birtakım manipülasyon biçimleriyle karşı karşıya kalmaktadırlar” (Castells, 2017, s.49).

Castells, kentsel hizmetlerin üretimi ve dağıtımı konusunda yaşanan bölgesel eşitsizlikler noktasında, onun ‘kentsel kriz’ olarak nitelendirdiği durumların meydana geldiğini şu şekilde ifade etmektedir:

“Metropoliten alanlar ancak yağmalanmış bölgelerin oluşturduğu çöllerle açıklanabilir. Aşırı nüfus, açık alanların yokluğu ve yapay teknik çevrelerin yaratılması teknolojik gelişmenin kaçınılmaz sonuçları değil, daha çok faaliyetlerin belirli bir tür toplumsal ve mekânsal örgütlenmesinin ifadesidir. Bu ilişki, sermaye birikiminin –ister kamu, ister özel olsun- en çoğa çıkarılması amacını gütmektedir” (Castells, 2017, s.19).

Yeniden üretim için kolektif tüketim elemanlarının organize edildiği yer olarak karakterize edilen kentlerde, kentsel hizmetlerin gerçekleştirilmesi noktasında meydana gelen çelişkiler birtakım kentsel hareketlere yol açmaktadır. Castells, erken dönem çalışmalarında, kentsel çelişkilerin yol açtığı protest hareketlerin ister direkt olarak sınıfsal bir biçimde gerçekleşsin isterse de kentsel toplumsal hareketler olarak ortaya çıksın, sonuç olarak bir sınıf mücadelesi ile sonuçlanacağı görüşündeydi:

“Diğer bir anlatımla, kapitalist üretim ilişkilerinin çelişkisi, dolayımı bir biçimde de olsa, kent mekânında da kendisini göstermekte ve bu çerçevede de, ister doğrudan sınıfsal bir biçim alsın, ister kentsel toplumsal hareketler biçiminde ortaya çıksın, sınıf mücadelesi ile sonuçlanmaktadır. Bu çerçevede tanımlanan aktör, soyut bir işçi sınıfı ya da onun dolayımı örgütlenmesi olarak kentsel toplumsal hareketlerdir” (Şengül, 2009, s.28).

Castells’in erken dönem çalışmalarında kentsel mekânın biçimlenmesinde etkili olan kentsel aktörler yalnızca sınıfsal bir nitelik taşımaktayken, daha sonraki çalışmalarında kentsel aktörlerin, farklı çıkarlardan doğan ve bir şekilde dezavantajlı nitelik arz eden gruplardan da oluşabileceğini ileri sürmüştür: “Kentsel aktörler, artık yalnızca sınıflar ve sınıf belirlenimli toplumsal hareketleri değil, bunların yanı sıra, farklı çıkarlardan doğan çeşitli grupları ve bastırılmış aktörleri de kapsamaktadır (Şengül, 2009, s.29). Dolayısıyla Castells’e göre kentsel mekânda yapılması kararlaştırılan ya da yapılması gereken uygulamaların neler olacağına ilişkin kentteki dezavantajlı, bastırılmış grupların da belirli bir yaptırım gücü vardır: “Sözgelimi, Castells, mahallelerini yeniden kendi kültürel değerlerine göre düzenleme konusunda başarılı olan, böylece mahallede birçok gay örgütünün, gece kulübünün ve barın

kurulmasını sağlayan ve yerel siyaset alanında söz sahibi bir konuma gelen San Francisco'daki gay hareketini incelemiştir” (Giddens, 2008, s.952).

Castells'in kent analizi, kentin, ortak tüketim alanının organize edildiği ve gerçekleştiği yer olması temelinde şekillenmiştir. Ona göre kentsel sistem, toplumsal yapıdan bağımsız ve ondan farklı bir nitelik taşımamakta, toplumsal sistemde mevcut dinamikler ve toplumsal ilişkilere tabi bir nitelik arz etmektedir. Dolayısıyla kentsel sistem, kapitalist üretim ilişkileri ve sistemdeki çelişkilerin kendini gösterdiği bir alandır. Gelişmiş kapitalist sistemdeki çelişkiler ve eşitsizlikler ise kentsel mekânda, “kentsel sorunlar” şeklinde cereyan etmektedir. Devletin kentsel alana müdahalesi bu noktada devreye girerken, devlet, sermaye sahiplerini lehine bir düzenlemeyi işe koştugu için sorunlar çözülmemektedir. Kentsel sorunlara karşı halk tarafından çeşitli protest hareketlerle cevap verilmektedir. Erken dönem çalışmalarında her türlü kentsel toplumsal hareketi temelde toplumsal sınıfların mücadelesinin bir ifadesi olarak ele alan Castells, daha sonraki çalışmalarında kentsel nitelikli kararlar ve uygulamalarda bastırılmış/dezavantajlı kentsel aktörlerin de belirleyici bir unsur olduğunu kabul etmiştir.

2.3. Türkiye’de Kentleşme Olgusu

Türkiye’deki kentlerin düzenlenişi ve gelişimini takip ederken Osmanlı mirasının incelenmesi, ülkenin kentsel deneyimini anlamak açısından gereklidir. Dolayısıyla Osmanlı mirasına kısa bir bakış, en azından Erken Cumhuriyet döneminin kente bakış açısını kavramada anahtar bir işleve sahiptir:

“Türkiye’de kent meselesi, kentleşme deneyimi 4 ayrı dönemde ele alınabilir. Osmanlı dönemine baktığımızda modern kentleşme, 19.yy. ortalarında başlayan bir süreç olarak karşımıza çıkar. Geleneksel Osmanlı kentlerinde var olan etnik ve dinsel temelli yerleşim, bu tarihten sonra kapitalist ülkelere eklenme çabalarının başlamasıyla, ekonomik temelde şekillenme sürecine girmiştir” (Bozkulak, 2016, ss.239, 240).

19. yüzyılın son çeyreğinde bazı liman kentlerinin gelişiminde, Batılı sermayedarların ekonomik faaliyetleri sebebiyle mekâna yerleşmeleri ile birlikte kentsel mekân üzerinde yaptıkları düzenlemeler belirtilmesi gereken bir noktadır. Bu dönemde, Batılı sermayedarların yol açtığı özellikle Osmanlı liman

kentlerinde belirgin bir şekilde gözlemlenen düzenlemeler Tekeli'ye göre (1982) şu şekilde özetlemek mümkündür: 19.yüzyıldaki gelişmeler, öncelikle merkezin yapısında bir dönüşüm yaşanmasına sebep olmuş ve ikili bir merkez yapısı ortaya çıkmıştır. Bu durum, kent ve çevresi arasındaki ilişki biçiminin, haberleşme kanallarının ve kentin işlevlerinin değişmesine yol açmıştır. Böylece tüm topluma açık posta sistemleri, merkezde yeni istasyon binaları, yeni rıhtımlar ve postane binaları kurulmuştur. Ayrıca ulaştırma sistemindeki değişimler, malların naklinde kullanılacak antrepoların ve yolcuların konaklaması için otellerin yapılması sonucu doğurmuştur. Bununla birlikte, kent merkezinde Batılı finansman kurumları açılmış, dış ticaret tüccarlarının kullanımını için bankalar çevresinde işhanları açılmıştır. Ayrıca Osmanlı kent merkezi, Tanzimatla birlikte, yeni devlet dairelerinin açılmasıyla başkalaşıma uğramıştır. Kent merkezinde yaşanan bir başka değişim ise Batılı tüketim kalıplarına uygun lüks dükkânların, tiyatro ve eğlence yerlerinin, kafelerin vb. açılması olmuştur. 19.yüzyıl, konut alanlarının düzenlenmesinde de farklılıkların yaşanmasına neden olacak gelişmeler yaşanmıştır; hâlihazırda etnisiteye göre birbirinden ayrılan mahalleler, sınıfsal farklılaşmaya göre de bölünmüştür. Bu dönem, ulaştırma imkânlarının gelişmesiyle de paralel olarak zengin sınıfın ikamet ettiği banliyöler ortaya çıkmıştır.

Cumhuriyetin kurulmasıyla birlikte rejimin sahip olduğu ideoloji temelinde gerçekleşecek kentsel deneyim ise böyle bir katman üzerinde yükselmiştir. Bu süreçte ulus-devlet kimliği, ulusal birlik ve ulusal bir kimlik yaratma çabası, modern kent kurgusuna dayalı kentsel planlamada kendisini hissettirmiştir. Yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti, kentsel mekânın düzenlenişine ilişkin aldığı kararlar ve uygulamalarla yeni rejimin ruhunu yansıtmak istemiştir:

“Yeni Cumhuriyet Türkiye’si, dışa bağımlı bir ekonomi ve bunun mekânsal örgütlenme biçimini yadsımıştır. Başkentini İstanbul’dan Ankara’ya taşımış ve iç pazarını bütünlendirecek bir demir yolu programını uygulamıştır. Bunun paralelinde ulusal bir burjuvazi yaratmak ve bunun Batı’ya açık kültürünü ve yaşam biçimini kurmak istemiştir. Bu kültürün kurulmasında da 1930’larda çıkardığı Belediyeler Yasası’yla, belediyelere ve kent planlamasına önemli işlevler vermiştir” (Tekeli, 2015b, s.233).

Bu dönem devletin, kendi siyasal ideolojisinin mekândaki tezahürünü amaçladığı kentsel imar planları, belirli bir ölçüde başarıya ulaşmıştır. “İmar planlaması yoluyla, siyasal merkez yalnızca kentsel mekânı düzenlemeyi amaçlamamış, aynı zamanda kentsel mekânı sokaklar ve yollardan evlerin yeri ve numarasına kadar kodlayarak, denetimi kurmanın koşulunu da yaratmak istemiştir” (Şengül, 2009, s.118). Ancak finansal yetersizlikler başta olmak üzere siyasal dengelerin değişmesi, kaynakların sanayiye aktarılmasına ağırlık verilmesine sebep olmuş, bu durum da projelerin istenen başarıya ulaşmasını engellemiştir.

Bu süreçte kentsel imar planlarının uygulanmasında kaynak yetersizliklerden daha fazla bir engel teşkil edecek iç göç olgusu, Türkiye'nin kentleşme deneyimine damgasını vurmuştur. 1950'lerin başında başlayıp, 1960'lar ve 70'ler boyunca büyük kentlere akın eden kırsal kökenli nüfusun göç sebepleri arasında en belirginini tarımdaki mekanizasyon sürecinin kırsal alanda yarattığı işgücü fazlalığıdır:

“Genellikle bu olgunun ortaya çıkışında iki önemli bağımsız değişkenin etkili olduğu kabul edilmektedir; Türkiye’de nüfus artış hızının çoğalması, tarımsal kesimde hızlı bir mekanizasyona gidilmesi. Bu i,ki bağımsız değişken bir diğerinin etkisini artırarak kırsal alandaki daha önceki dengenin bozulmasına sebep olmuş ve yapısal bir dönüşümü başlatmıştır” (Tekeli, 1982, s.85).

1950-1960 yılları arasında kente göç eden kesimin büyük bir çoğunluğu kentsel bir işte çalışmasını sağlayacak niteliklerden yoksun, az bir sermaye ile kente gelen yoksul kişilerdir: 1950-1960 arasında kente göç edenlerin neredeyse tamamı vasıfsız, eğitim düzeyi düşük ve fazla bir serveti olmayan yoksullardan oluşmaktadır (Koyuncu, 2017, s.361). Bu dönem kente gelen göçmenler, barınma, istihdam gibi temel gereksinimlerini kendileri çözmeye çalışmışlardır. Eğitimsiz, vasıfsız ve kent kültürüne yabancı bu göçmenlerin çoğu geçimini sağlamak için marjinal-enformel sektörlerde istihdam olmuşlar, işportacılık, hamallık, ayakkabı boyacılığı, piyango bileti satıcılığı, kapıcılık vb. işlerde çalışmışlardır (Koyuncu, 2016, s.361).

Bu ilk göç dalgası ile kente gelenler, sanayi yatırımlarının sınırlı oluşunun yanında vasıfsız ve eğitimsiz olmaları ayrıca kent kültürüne tümüyle

yabancı olmaları sebebiyle son derece kötü şartlarda çalışmak zorunda kalmışlar ve büyük çoğunluğu Kentsel işlerin gerektirdiği niteliklerden yoksun ve kent kültürüne yabancı bu göçmenler, barınma ihtiyaçlarını gecekondular yaparak ya da kiralarak gidermişlerdir. Kıray'ın iç göç ile gelenlerin yerleşim düzenlerine ilişkin düşünceleri şu şekildedir:

1) *İş merkezlerinde yakın alanlarda kiraladıkları bir evde kısa süre için kalmak ve sonra sanayileşmiş toplumlarda olduğu gibi daha üst tabakaların oturduğu konut alanlarına taşınmak yerine kentin kenarlarındaki bir gecekondu semtine taşınmak.*

2) *Kentsel konut stokunun kısıntılı olmasından dolayı, daha başlangıçta kentin kenar kesimlerinde bir gecekondu satın alarak ya da kiralarak yerleşmek” (Kıray, 1998, s.92).*

1950’li yıllarda gecekondulara yönelik olumsuz bir tutum geliştirilmiş ve şiddetli tepkilere yol açmıştır. “Modernlik ve Batılı olma durumunun göstergesi olarak kurgulanan erken Cumhuriyet dönemindeki kentlerde gecekonduların varlığı, Cumhuriyet modernitesini sarsıcı bir tehlike olarak algılanmaktadır” (Erman, 2017, ss.241, 242). Bu dönem, hem barınma ihtiyaçlarını karşılama hem de yaşayış tarzlarıyla modernitenin gerektirdiği koşullardan oldukça uzak göçmenlere ilişkin olumsuz tutum, gecekondulara ilişkin yasaklar ile desteklenmiştir: “Kentleşmeye böyle bakanlar için çözüm açıldı. Bu kişilerin kente gelmesi engellenmeliydi. Bunun için gecekonduların yapılmasına göz yumulmaması, gecekonduların yıkılması gerekliydi” (Tekeli, 2015b, s.234).

Ancak yıkım uygulamaları, gecekonduların inşalarını önleyememiştir çünkü yaşanan bu iç göçün gerektirdiği alt yapı ve konut ihtiyacı yerel yönetimler tarafından yeterince sağlanamamıştır. “Belediyelerce konulmuş normlara uygun yapıların maliyeti ile kente göçenlerin ödeyebilecekleri para arasında derin uçurumlar vardı. Gecekonduların yapılması temel amaç, göçen kimsenin satın alma gücü çok kısıntılı olduğundan, olanak ölçüsünde ucuza konut sahibi olabilmektir” (Kıray, 1998, s.92).

1960-1970 döneminde ise Türkiye’de iç göç hareketi yavaşlamakla birlikte devam etmiştir. Bu dönem gelenler, kendilerinden önce gelen hemşehrilerinden kente tutunmak için gereken desteği görmüşlerdir. “Kente tutunma, kent yaşamına uyum ve kentin imkanlarından faydalanma konusunda

daha tecrübeli olan bu kesim yeni gelen hemşerilerine başta iş ve ikamet edilecek konut bulma ya da gecekondu yapımında ciddi destek sağlamıştır” (Koyuncu, 2017, s.363).

1960’larda gecekonduculara ilişkin yaklaşımın değişmeye başladığı görülmektedir. Gecekonducuların yıkılamayacağı ve kente yönelik göçün durdurulamayacağı kabul edilmeye başlanmış, zaman zaman yıkımlar gerçekleştirilse de, bu dönemde gecekonduculara yönelik değerlendirme, farklı alanlardaki kullanılabilirlikleri sebebiyle daha ılımlı bir hale gelmeye başlamıştır.

“1960’lı yılların başından itibaren, iç pazara dayanan ithal ikameci bir sanayileşme modelinin de etkisiyle, gecekonducuların ve gecekonducuların ekonomiye yapabileceği olumlu katkılar üzerinde durulmaya başlanmış, sanayileşmenin gerektirdiği işgücünün yeniden üretimine, devlet ve sermayeden kaynak çekmeden katkıda bulunduğu için, gecekonducuların olumlu bir gelişme olarak görülmesi gerektiği düşüncesi resmi çevrelerde destek bulmuştur” (Şengül, 2009, s.129).

1960’lı yıllarda, iç göç sürecinde gelenlerin ve onların barınma ihtiyaçlarını devletten kaynak çekmeden gecekondu yapılarak temin etmelerinin sağladığı faydalar fark edilmeye başlanmıştır. Oldukça yüksek sayıda olan gecekondu sakinlerine yönelik yaklaşım değişmeye başlamakla birlikte, ithal ikameci sanayileşme modelinin benimsenmesi ve gecekonducuların ticari bir işlev kazanmaya başlamasıyla yasallaşma ve altyapı hizmetleri temin etme sürecine girilmiştir. Bozkulak (2016), konu ile ilgili şunları ifade etmiştir:

“1960’larda ise gecekonducular ticarileşerek alışveriş nesnesi konumuna gelmiştir. İthal ikameci sanayileşme modelinin de etkisi ve gecekonducuların iktisadi yapı içindeki değer yaratan katkısı nedeniyle gecekonducular ile mevcut yapı arasındaki ilişki, yumuşamış patronaj ilişkileriyle de siyasal sisteme eklenmiştir. İlişkinin doğası yasallaşma ve alt yapı hizmetlerinden faydalanma sürecini beraberinde getirmiştir” (s.240).

1960-1970’li yıllar, gecekondu ve gecekonduculara ilişkin bakış açısının değişime uğradığı bir dönem olmakla birlikte, dönemin siyasi iklimine de dahil olmuşlardır. Bu kesimin oy potansiyeli fark edilmekle birlikte, solun aşama aşama yükselişi ve gecekonducuların deneyimlediği kentsel eşitsizlikler, bu bölgelerin de siyasi bir kimlik kazanmasında etkili olmuştur:

“Gecekondu bölgelerinde sistem karşıtı toplumsal hareketler, gerek mahallelerin alt yapı sorunlarına çözüm getirmesi, gerekse kent çeperindeki

arsaların planlı olarak bölünerek evi olmayanların barınma ihtiyacını sağlayacak şekilde ihtiyaca olana dağıtılması ve böylece rant peşindeki gecekondu mafyacılığına karşı yoksul halkın korunması ile gecekondu halkından giderek destek bulmuştur” (Erman, 2017, s.239).

1970’li yıllarda yaşanan ekonomik kriz, ithal ikameci sanayi modelinin terk edilmeye başlamasını sağlarken, bir yandan siyasal istikrarsızlıklar baş göstermiştir. Bu dönemin genel kentteki yansımaları, baktığımızda hem siyasal hem de ekonomik krizin hâkim olduğu olayları görmekteyiz:

“Bir yanda ithal ikameci endüstrileşme modelinin krizi ve bu krize bağlı olarak ortaya çıkan sorunlar, diğer yanda siyasal istikrarsızlık büyük kentleri giderek artan karmaşa ve kaosa sürüklemiştir. Yaşanan ekonomik kriz, kendisini uzayan temel ihtiyaç maddesi kıyrukları, karaborsa ve yüksek enflasyonla gösterirken, muhafazakâr iktidarların desteğinde sağ örgütler, terör eylemlerini büyük kentlerde yoğunlaştırmışlardır” (Şengül, 2009, s.136).

Dönemin ikliminden gecekondu bölgeleri de etkilemiş, bir yandan gecekondu bölgelerinin ticarileşmesi sürerken, diğer yandan bu bölgelerde radikal protest hareketler meydana gelmiştir: “1970’lerle birlikte işin yönü değişmiş ve ikinci nesil gecekondulular radikal hareketlerin bir parçası haline gelmeye başlamıştır. Öte yandan göç sürecinin barınma amaçlı bu yerleşimleri giderek bir “alışveriş”in nesnesi konumuna gelmiştir” (Bozkulak, 2016, s.240).

Türkiye’nin kentleşme deneyiminde etkili olan bir diğer unsurdan da bahsetmek yerinde olacaktır. Kent silüetinin oluşmasında orta sınıfların konut ihtiyacını karşılayan yapsatçıların rolü de Türkiye kentleşmesinin özgün bir yönünü oluşturmaktadır. Orta sınıfa hitap eden apartmanlaşma sürecinde etkin olan formel ile enformel unsurları başarılı bir şekilde kullanmış yapsatçılara ilişkin Işık ve Pınarcıoğlu şunları ifade etmektedir:

“Yapsatçılık, hızlı kentsel gelişme koşulları altında, farklı çıkarları olan toplumsal grupların, bu hızlı gelişmenin yararlarını aralarında paylaşmak üzere kurdukları bir ittifaktır. Bu ittifakın temelleri esas olarak, yapsatçı konut üretiminin ilk ortaya çıktığı 1950’li yıllarda atılmış, ancak bu ittifak olgunluk dönemi olarak adlandırılabilir ilişkilerle 1960’lı yılların ikinci yarısı ile 1970’lerin başlarında ulaşmıştır” (s.106).

1980’li yıllara gelindiğinde ise kentleşme sürecini etkileyecek önemli dönüşümler yaşanmaya başlamıştır. Özellikle 12 Eylül 1980’deki askeri darbe ve akabinde dünyanın geri kalanını da hızla dönüştüren neoliberal ekonomi

politikaları, kentin çehresini değiştirecek yatırımların da niteliklerini belirlemiştir. 1984 yılından itibaren Turgut Özal liderliğinde Anavatan Partisi, bu çerçevede devletin ekonomideki ağırlığını azaltmaya, serbest piyasa ekonomisini kurmaya ve devleti küçültmeye çalışmış (Koyuncu, 2017, s.365) ve böylece Türkiye’de neoliberal politikaların uygulanmaya başlamasına dönük kararlar almıştır.

İthal ikameci rejimin terk edilerek, neo-liberal politikaların uygulanmaya başlanması ile kentin sermaye birikimi için yüksek bir rant alanı olarak görülerek, özel girişimcilerin yatırım merkezi haline gelmesi bu dönemde başlamıştır. Bunun bir sonucu olarak, kentsel mekân metalaşma sürecine girmiş, kent merkezi ve kent çeperlerindeki yeniden yapılandırma süreci ile birlikte kentlerin genel düzeni ve görüntüsünde kayda değer değişimler meydana gelmiştir:

“Kent merkezlerindeki mülkiyet hakları, büyük şirket ve şirket gruplarının ofislerinin bulunduğu gökdelenler, çok katlı lüks alışveriş merkezleri, lüks oteller ve lüks konutların inşası için el değiştirirken; kentlerin çeperlerindeki araziler, büyük toplu konut projeleri, alışveriş merkezleri ve bazı kentsel fonksiyonların desantrilizasyonu projelerine uygun olarak hızla imara açılmıştır” (Kurtuluş, 2017, s.213).

Sermayenin kentsel yatırımlar şeklinde gelişmesi, gecekondu mahalleri, kent içi çöküntü alanları, yapsatçı inşaatçılıkla oluşmuş mahalleler ve metropoliten çeperdeki alanların da kaderini etkileyerek, emlak pazarında rant alanı olarak değerlendirilmelerine sebep olmuştur:“1980’li yıllardan itibaren gecekondu mahalleleri, çoğu çöküntü alanı halindeki tarihsel kent-içi mahalleler ve metropoliten çeperdeki geniş araziler üzerinde geniş çaplı dönüşümlerle eski metropoliten alanlar ve sermaye birikiminin yeni odakları konumundaki kentler hızla yapılanmaktadır” (Kurtuluş, 2017, s.214).

1980’li yıllarda uygulanmaya başlayıp 90’lar ve 2000’li yıllarda da devam eden neoliberal politikaların kentsel alandaki uygulamaları, kentsel yapılaşmaya uygun gecekondu alanlarının, kentsel dönüşüm uygulamasıyla dönüştürülmesine yol açmıştır. Kent çeperlerinde üst gelir gruplarına hitap ederek hem yaşam çevresi hem de tüketim alışkanlıkları bakımından farklılaşmış olan kapalı konut alanları da inşa edilmiştir: “Zengin gettoları” olarak

adlandırılabilir bu yeni konut alanlarının temel özelliği “sağlıksız, güvenliği olmayan ve kirli” kentin, çevresinde kalarak kendilerini kentten soyutlamalardır” (Şengül, 2009, ss.142, 143).

Bu dönemlerde kentsel mekânda yaşam alanlarının ayrışması belirginlik kazanmıştır: “Bu yeni mekânsal ayrışma, metropoliten formu, birbirinden farklı kumaş ve desenlerin bir arada anlamlı bir bütünlük oluşturdukları ‘patchwork’den çok, farklı parçaların zorunluluktan bir araya geldiği ‘yamalı bohça’ya benzetilmektedir (Kurtuluş, 2016, s.181).

Türkiye’nin kentleşme olgusunun kökleri Osmanlı’nın son dönemlerine kadar dayanmaktadır. Özellikle 19.yüzyılda Osmanlı kentlerinde belirgin bir şekilde kendini gösteren Batılı kapitalist ülkelerin kentsel mekân düzenlemeleri, Erken Cumhuriyet döneminde yeni kurulan devletin ideolojisini yansıtacak şekilde bir düzenlemeye tabi tutulmuştur. Erken Cumhuriyet döneminde uygulanmaya çalışılan imar planları, belirli ölçüde başarı sağlasa da kaynak yetersizliği ve 1950’lerde kır-kent göçü ile sekteye uğramıştır. Kentlere yönelik iç göçler sonucu, göçmenlerin kendi konut ihtiyaçlarını gecekondular yaparak karşılamaları, Türkiye kentleşmesine damgasını vuran bir sürecin başlamasına sebep olmuştur. Kente yeni gelenler, enformel bir şekilde kendi konut ihtiyacını karşılarken, gecekondulara ve göçmenlere ilişkin olumsuz bir tavır geliştirilmiştir. Başta gecekondulara ilişkin yıkım kararları alınsa da tam olarak uygulanamamıştır. 1960’lı ve 70’li yıllarda Türkiye’nin siyasal iklimi, gecekonduları da etkilemiş ve toplumsal hareketlerin bir parçası haline gelmiştir.

1980’li yıllar ise Türkiye kentleşmesinin dönüm noktalarından birini teşkil etmektedir. Neo-liberal ekonomi politikalarının uygulanmaya başlaması ile kentler hızlı bir dönüşüme girmişlerdir. Kentte kar getirebilecek hemen her alan sermayenin yatırımları aracılığıyla dönüşüme uğramıştır. Bu uygulamalardan gecekondular mahalleleri de etkilenmiş ve pek çok alan dönüştürülmüştür. Kentin metalaştırılma sürecinde, toplumsal sınıflar arasında mekânsal farklılaşma süreçleri baş göstermiştir. Üst sınıflara yönelik kent çeperinde yeni konut alanları inşa edilirken, kent merkezine yakın mahaller ise çöküntüleşmeye başlamış ve yoksulların mekanı haline gelmeye başlamıştır.

2.4.Yoksulluk ve Yoksulluk Türleri

Yoksulluk hemen her dönemde insan toplumlarında görülen bir olgu olmakla birlikte, bu olgunun çok farklı açılardan incelenmesinin gerekli oluşu üzerinde tartışmasız uzlaşıldığı bir tanımın henüz geliştirilememesine sebep olmuştur. “Zira zenginlik ve yoksulluk temelde subjektif niteliktedir ve yoksulluk kavramı bir bütün olarak toplumun kabul edilebilir bir asgari yaşam standardını neyin oluşturduğu konusundaki tercih ve beklentileri yansıtır” (Aktan, 2002, s.39). Bu sebeple bir kişinin yoksul olarak tanımlanmasındaki kriterler, içinde yaşanılan dönemin ve toplumun insani bir yaşam için nelerin, hangi düzeyde gerekli olduğu düşüncesine bağlı olarak da gelişmektedir.

Yoksulluğun genellikle yaşamı sürdürmeyi sağlayacak temel ihtiyaçları karşılama üzerine kurulu bir tanımı, insanın toplumsal bir varlık olması sebebiyle ortaya çıkan beşeri ihtiyaçlarının göz ardı edilmesine sebep olmaktadır. Ancak eğitim, sağlık, istihdam olanakları, kamusal hizmetlere erişim, siyasi karar alma süreçlerine dahil olma gibi kriterler de devreye sokularak yoksulluk kavramı daha iyi anlaşılabilir. Tekeli (2000), yoksulluğun birçok alanda mahrumiyet içerdiğine ilişkin şunları ifade etmektedir:

“Yoksulluğa bir birey ya da aile üzerinden yaklaşıldığında da bir bütün olarak yaşandığı görülmektedir. Yoksullar kendi yaşam deneylerinde; yeterli genişlik ve kalitede konut mekanlarına sahip değillerdir; toplumsal ilişki ağlarını geliştirecek fazla zamana sahip bulunmamaktadırlar, yeterli bilgi ve hünerle donatılmamışlardır, kendileri için uygun bilgilere, finansman kaynaklarına ulaşamamaktadır, bu koşullar birbirini desteklemekte, yoksulu içinden çıkamadığı bir yaşam biçimine hapsetmektedir” (s.140).

Yoksulluğun farklı boyutlarına vurgu yaparak oluşturulan kavramlar ve kriterler bulunmaktadır. Bunlardan bazıları, mutlak yoksulluk, görelî yoksulluk, objektif yoksulluk, sübjektif yoksulluk ile gelir yoksulluğu ve insani yoksulluktur.

Mutlak yoksulluk, kişinin yaşamını sürdürmesi için zorunlu olan asgari ihtiyaçlara odaklanılarak oluşturulan bir tanım ve kriterdir. “Burada esas olan, bireyin canlı bir organizma olarak varlığını devam ettirebilmesi için asgari

düzyeyde alması gereken besin miktarı ve kalori değeridir. Bu besin sepetini parasal karşılığı ise mutlak yoksulluk sınırının çizilmesini sağlar (Kızılkaya, Çetin ve Kurt, 2010, s.4). Mutlak yoksulluk kavramı, kişinin yalnızca hayatta kalmasını sağlayacak besin miktarının hesaba katılması yönünden mutlaklık kazanan ve bireyin sosyal ihtiyaçlarını göz ardı eden bir tanıma sahiptir. “Ülkelerarası karşılaştırmaların yapılması amacıyla kullanılan bir tanımdır. Bu amaç doğrultusunda ülkelerin içinde buldukları farklı koşulları ve gelir dağılımındaki farklılıkları dikkate almaksızın her ülkeye uygulanabilecek bir global yoksulluk sınırı belirlenmeye çalışılır”(Aktan, 2002, s.43).

Görelı yoksulluk ise insanın sosyal bir varlık olmasından yola çıkılarak içinde bulunduğu toplumun kabul ettiği asgari yaşam düzeyine göre oluşturulan bir yoksulluk tanımına sahiptir.

“O toplumda kabul edilebilir en aşağı tüketim düzeyinin altında kalanlar görelı yoksul kabul edilmektedirler. Bu tüketim düzeyi, mutlak yoksulluğun üzerindedir. Ama ne kadar üzerinde olduğu, içinde yaşadığı toplumun gelişmişlik düzeyine göre farklılaşmak durumundadır. Bu bireyin biyolojik olarak değil, sosyal olarak kendisini üretebilmesi için gerekli tüketim düzeyinin saptanmasını gerektirmektedir” (Tekeli, 2000, s.42).

Görelı yoksulluk kavramı, mutlak yoksulluktan daha kapsamlı olmakla birlikte, toplumsal kaynakların dönemden döneme farklılık göstermesi ve neyin zaruri neyin olmadığı da bu duruma bağlı olarak belirlediği için mutlak bir tanıma sahip değildir. “Toplumlar daha zenginken görelı yoksulluk için standartlar temel olarak hafifçe yukarı doğru yönelir. Örneğin bir zamanlar buzdolapları, merkezi ısıtma ve telefonlar lüks eşyalar olarak görülmekteydi. Ne ki onlar, bugün birçok sanayi toplumunda tam ve etkin yaşamı yönlendirmek için zorunluluklar diye görülmektedir” (Giddens, 2008, ss.386, 387).

Yoksulluk araştırmalarında kullanılan diğer kavramlar ise gelir yoksulluğu ve insani yoksulluktur. Gelir yoksulluğu temelde asgari bir yaşam için gerekli gelir düzeyinin belirlenmesi ve bunun da yoksulluk sınırı olarak kabul edilmesi ön kabulüne dayanır. “Gelir yoksulluğu (income poverty) yaşamı sürdürmek ya da asgari yaşam standardını karşılamak için kişi veya hane halkının ihtiyaç duyduğu temel gereksinimlerin karşılanabilmesi bakımından

yeterli miktarda gelirin elde edilememesi durumu olarak tanımlanabilir” (Aktan, 2002,s.44).

İnsani yoksulluk yaklaşımı ise yalnızca gıda, barınma, giyinme gibi temel ihtiyaçlara değil, bireyin insanca yaşaması için gerekli olan beşeri olanaklara da erişim fırsatına sahip olma kriterine dayanması bakımından önem kazanmaktadır: “Aslında, yoksulluğun sadece yeterli gıdaya ya da buna eşdeğer gelire sahip olamama durumunun çok daha ötesinde, insanca yaşamak için gerekli hak ve hizmetlere erişememe olduğundan, insani yoksulluk yaklaşımını önemli hale getirmektedir. UNDP’nin yıllık raporlarında bu durum insani gelişmişlik endeksi olarak yansıtılmaktadır” (Yıldız ve Alaeddinoğlu, 2011, s. 439).

Yoksulluk, geçmişten günümüze tüm toplumlarda görülen ve çok boyutlu bir olgu olma özelliğine sahip bir sosyal problem alanıdır. Yoksulluğun içinde yaşanan dönem ve toplumsal koşullar bağlamında değerlendirilmesi, olgunun daha iyi anlaşılması bakımından önem taşımakla birlikte, yoksulluk, bireyin ekonomik, siyasi, toplumsal vb. birçok alandan mahrumiyetiyle kendini göstermektedir.

2.4.1. Kentsel Yoksulluk Ve Sınıfsal Olgusu

Kent, geçmişten günümüze toplumsal yapıdaki mevcut eşitsizlikler ile karşıtlıkları içeren ve bunların belirgin bir şekilde kendini gösterdiği toplumsal bir mekândır. Yoksulluk, tarihsel süreç içerisinde geçirdiği dönüşümlerle birlikte kentsel mekânda çeşitli boyutlarda ortaya çıkan bir sosyal olgu olarak kentsel bir hale sahiptir. “Yoksulluk ve yarattığı sorunlar giderek ağırlaşırken, başta metropoller olmak üzere kentler, yoksulluğun giderek arttığı ve çeşitlendiği alanlar olarak karşımıza çıkmaktadır” (Dericioğulları Ergun, 2013, s.362).

Küresel kapitalist sistemdeki gelir dağılımı eşitsizliği, sosyal devlet anlayışının zayıflamış olması gibi durumları da göz önünde bulundurduğumuzda, kentlerdeki yoksulların ve giderek yoksullaşan kesimin durumuna ve problemlerine ışık tutacak çalışmalar yapılmaktadır. Kentte yaşanan yoksulluk hali olarak kentsel yoksulluğun uluslararası literatürde

birbirini tamamlayan iki farklı tanımı bulunmaktadır. Kentsel yoksulluğun farklı görünümlerini sekiz ayrı unsurda değerlendiren birinci tanımlamaya göre bunlar şu şekilde sıralanır:

- *Yetersiz gelir*
- *Yetersiz ve istikrarsız kaynak*
- *Yetersiz barınma*
- *Kamusal altyapı hizmetlerinin yetersizliği*
- *Sosyal güvenlikten mahrumiyet*
- *Yoksulların hukuk sisteminin işleyiş sürecinde yeterince korunamaması*
- *Yoksul kesimlerin karar alma süreçlerindeki etkisizliği, güçsüzlüğü*
- *Yoksul kesimlerin sessizliği* (Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı, 2004, s.).

İkinci tanımda ise kent yoksulluğunun ekonomik görünümünün yanı sıra bu olguyu, bireyin kendi ihtiyaçları, çevresel etkiler ve toplumsal ilişkiler temelinde ele alan bir değerlendirme söz konusudur:

“Bunlar bireysel gelişim, fiziksel koşullar ve toplumsal ilişkilerdir. Bireysel gelişimin alt bileşenleri gelir, eğitim, sağlık ve güvenlidir. Fiziksel koşulların alt başlıkları; konut, kentsel altyapı ve doğal çevredir. Toplumsal ilişkilerin alt bileşenleri ise aile, enformel örgütlenmeler, siyasal partiler, sivil toplum kuruluşları ve cemaat ilişkileridir” (Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı, 2004)

Yukarıda verilen tanımlara göre kentsel yoksulluğun yalnızca gelir azlığı ile ilişkili değil, bununla birlikte eğitim, sağlık, güvenlik, yaşanan konut ile çevrenin niteliği, toplumsal hayata ve karar alma süreçlerine katılım gibi konularda da yaşanan bir mahrumiyet olduğu yorumu yapılabilmektedir. Kent yoksullarının kentin sunduğu imkanlardan faydalanamamaları ile ilişkili bir durum, toplumun çeşitli alanlarından dışlanmayı içeren bir sürece işaret etmektedir. Bu süreç, kent yoksullarının yaşam deneyiminde üç ana akısta kendini göstermektedir; ekonomik dışlanma, sosyal dışlanma ve politik dışlanma. Dışlanmanın bu üç haline ilişkin şunlar ifade edilmektedir: “Ekonomik dışlanma, gelir, üretim, mallar ve hizmetlerden faydalanma hakkına ilişkin sorunlarla ilgilidir. Sosyal dışlanma, sağlık, eğitim, içme suyundan faydalanma hakkı gibi sorunlarla ilgilidir. Politik dışlanma ise politik katılım ve fırsat eşitsizliği ile ilgilidir (Kızılkaya, Çetin ve Kurt, 2010, s.5).

Dışlanma süreçleriyle birlikte, özellikle büyük kentlerde gıda, toprak, barınma ve ulaşım gibi unsurları içeren yaşam maliyetinin yüksek oluşu, tabloyu daha da ağırlaştırmaktadır. Ayrıca kent yoksullarının teknik olarak kamu hizmetlerine daha yakın olmalarına rağmen, bu hizmetlerden yeteri ölçüde yararlanamamaları, genellikle ekonomik ve politik olarak dışlanmaları gibi faktörler, onların yaşamlarını iyileştirebilme ümitlerini de kırmaktadır (Baloğlu, 2005, ss.234, 235).

Günümüz metropollerinde kent yoksullarının durumlarının daha da şiddetlendiği görülmektedir. Toplumsal, ekonomik ve politik alandan dışlanan bu kesim, eski kent yoksullarından belirli niteliklere göre farklılıklar göstermektedir. Kentsel yoksulluğun bu yeni görünümü ise sınıfaltı veya yeni yoksulluk kavramları ile ifade edilmektedir. “Yeni kent yoksulları arasında sürekli işsizlik oranının yüksek olduğu ve konjonktürdeki iyileşmelerden etkilenmediği saptanmıştır. ABD’de ‘sınıfaltı’, Fransa’da ‘dışlananlar’, Latin Amerika’da da ‘marjinaler’ dünya kentlerinin parlak performans göstergelerinin ardında kalan müzmin bir soru oluşturmaktadır” (Güvenç, 2010, s.91).

Günümüzde yeni yoksulların koşulları, büyük oranda neoliberal politikalar sonucu şekillenmekle birlikte, bu kesime benzer özellikler taşıyan bir kesim, sanayi kapitalizmi içerisinde bulunmaktaydı. Marx’ın “lumpen proleterya” olarak adlandırdığı bu kesim, sistem içi yoksulluk olgusuyla açıklanan ve düşük ücret karşılığı dahi olsa piyasaya kendi emeğini arz ederek yaşamını idame ettiren yani bir şekilde, sistem içerisinde tutunan işçi sınıfının dışında olan bir kesime işaret etmektedir. “Bu sistemin dışında kalanlar için Marx’ın kullandığı ve (ve Marksistlerce kabul gören) terim, üretim gücü olmayan, bu nedenle pek de sempati duyulmayıp dikkate alınmayan ve dolayısıyla marjinal olarak değerlendirilen lumpen proleterya’dır” (Işık ve Pınarcıoğlu, 2015, s.68). Ancak refah devleti öncesinde toplumdaki yoksulların büyük bir oranı sistem içinde oluşmakta, bunlara oranla Marx’ın lumpen proleterya olarak adlandırdığı kesimin oranı toplumda daha düşüktü: “Refah devletinin doğuşundan önceki yoksulluk sistem içinde oluşmakta, çalışan kesimlerin büyük kısmı ciddi yoksulluk sınırında yaşamaktadır. Başka bir deyişle, yoksul kesimleri

oluşturanların büyük oranda sistem içinde yer aldığını, sistem dışında kalanların daha küçük bir orana sahip olduğunu söyleyebiliriz” (Işık ve Pınarcıoğlu, 2015, s.68). Bu sebeple Batı’da yapılan yoksulluk araştırmaları, 1960’lı yıllara kadar sınıfaltına değil, daha çok sistem içi yoksulluk olgusuna yönelmiştir.

Bu dönemde sınıfaltı kavramının, Amerika’daki ekonomik büyümeye rağmen yapısal işsizlik ve ayrımcılık süreçlerine maruz kalmış olan bir kesimi tanımlamak için Gunnar Myrdal tarafından 1963 yılında kullanıldığını görmekteyiz. “Nobel ödüllü bir iktisatçı olan Myrdal, güçlü Amerikan ekonomisindeki derin çelişkiye işaret ederek, “çalışmayan, çalıştırılabilir olmayan veya az çalışan bir sınıfın” doğmakta olduğunu, bu sınıfın “giderek daha büyük bir umutsuzluğa kapılarak ulustan koptuğunu ve ulusun yaşamını, amaçlarını ve başarılarını paylaşmadığını” vurgulamıştı (Myrdal, 1963,s.10 akt. Yılmaz, 2008, s.127). Bu kesimin ilk tezahürlerine ilişkin bilgi veren Myrdal’ın çalışmasının ardından yapısal dönüşümlerin de etkisiyle toplumdaki oranı artan sınıfaltına ilişkin çalışmalar, özellikle 1980’li yıllarda görünürlük kazanmıştır: “Batı literatüründe, 1960’lara kadar yoksullukla ilgili nitel ve nicel çalışmaların hız kazanarak sürmesine karşın, sınıf-altı ile ilgili herhangi bir çalışma göze çarpmaz. 1965’lerden itibaren gündeme gelen sınıf-altı tartışmalarının, kamu siyaseti alanına çıkışı 1980’leri bulur” (Erkilet, 2011, s.145). Sınıfaltının günümüzdeki koşullarının oluşum süreci ise 1970’lerdeki krizi aşmaya yönelik uygulanmaya konulan neoliberal politikalar ile açıklanmaktadır.

Kentsel yoksulluğun bu yeni haline ilişkin koşulların oluşumunun 1970’lerdeki krizi aşmak üzere gerçekleştirilen ekonomik yeniden yapılanmaya atfedilmesi nedeniyle bu süreçte ortaya çıkan dönüşümlere değinmekte yarar vardır. Bu süreçte, emek yoğun üretim sektörünün gelişmekte olan ülkelere kayması, onun yerine ise yüksek nitelik gerektiren hizmet sektörünün ve asgari düzeyde bir beceri ve eğitim gerektiren ancak düzensiz ve esnek çalışma prensibine göre düzenlenmiş işlerin sayısının artması vb. gelişmiş ülkelerdeki işsizlerin ve sisteme entegre olamayan bir kesimin çoğalmasında oldukça etkili gelişmelerdir. Bunların yanı sıra işgücü piyasasının ileri derecede farklılaşarak parçalanması, sendikal örgütlerin gücünün azaltılması ve devletin hem ekonomi

hem de kamusal hizmet alanındaki etkinliğinin kırılması vb. uygulamalar, yeni yoksulların günümüzdeki koşullarını hazırlamıştır (Kaygalak, 2001, s.126-129).

Bu gelişmeler, toplumda sistem dışı yoksulluğun oranının, önceki dönemlere göre artmasına neden olmuştur. 1970'lere kadar refah devletinin sistem içi yoksulluğu ortadan kaldırmaya ve çalışamayan ya da başka sebeplerle sistem dışında kalan yoksullara olan desteği, sistem içi ve sistem dışı yoksulluk ayrımının ciddi bir ikilik oluşturmasını engellemiştir. Fakat 1970'lerde sistemin içine düştüğü krizi aşmaya yönelik geliştirilen politikalar, devlet müdahalesinin birçok alanda azaltılmasına ve esnekleştirilmesine sebep olurken, bir yandan da bu yapısal dönüşümler, birçok kişinin yoksullaşmasına ve sınıf altının çarpıcı bir görünürlükle belirmesine neden olmuştur (Işık ve Pınarcıoğlu, 2015,s.71).

Sınıfaltı kesimin toplumdaki oranının artması, kentlerde işçi sınıfının yaşadığı semtlerde belirgin bir şekilde kendisini göstermiştir. Bu semtlerde yaşayan mavi yakalılar, istihdamın üretimden hizmetler sektörüne ve düşük vasfi gerektiren işlere kayışı, fabrikalarda elektronik ve otomasyon teknolojilerinin kullanılmaya başlanmasıyla işgücüne talebin düşmesi, işgücünü koruyan sendikal örgütlenmeler ve sosyal korumanın zayıflamasına ilişkin gelişmelerden oldukça olumsuz etkilenmişlerdir. Wacquant (2010), kentlerdeki işçi sınıfı mensuplarının çoğunun işini kaybetmesine ve düşük nitelikli geçici işlerde çalışmalarıyla sonuçlanan yapısal dönüşümlere ilişkin şunları ifade etmiştir:

“İstihdamın, üretimden bir yanda eğitimin ağırlık kazandığı mesleklere, öte yanda vasıfsız hizmet işlerine kayışı, fabrikalarda elektronik ve otomasyon teknolojilerinin etkinlik kazanması, sigortacılık, bankacılık gibi beyaz yakalı sektörlerinde bile sendikaların ve sosyal korumanın yıpranmasıyla birlikte büyük şehirlerin mülksüzleştirilmiş semtlerinin sakinleri işlerini kaybetti, geçici işlerde çalışmak zorunda kaldılar ve işlerinin niteliği düştü” (Wacquant, 2010, s.40).

Yapısal dönüşümler karşısında güçsüz kalan ve piyasanın gerektirdiği niteliklerden yoksun sınıfaltı, yalnızca çeşitli sebeplerle bir işte tutunmayı başaramayacak olanları değil, bunlarla birlikte yapısal unsurlar sebebiyle işsiz kalan ve bu kısır döngünün içine giren kişileri de kapsamaktadır. “Sınıfaltı, sadece uyuşturucu müptelası, çalışmak istemeyen lümpen proleteriyayı içermemekte, ondan daha da geniş bir kitleyi, yani işsizlik girdabına girmeye başlayanları da kapsamaktadır” (Işık ve Pınarcıoğlu, 2015, s.69). Geçmişte emek

yoğun üretim ve oluşabilecek tüketim krizlerine bir çözüm aracı olarak yoksullara ihtiyaç duyulmaktaydı ancak üretimde işgücünün emeğine duyulan gereksinimi azaltan ileri teknoloji girdilerinin kullanılması ve tüketimin ise uluslararası ölçekte örgütlenmiş olması, sistem adına yoksulların işlevini azaltmıştır. Bu durum ise yoksulların korunmasına ve böylece sistem içinde kalmasına yönelik müdahalelerin azaltılmasına nede olmuştur. “Yani artık sistemin bu insanlara ihtiyacı yok; bu insanların da sistemle bütünleşme beklentileri kalmadığından, kendilerine neredeyse ayrı (çoğunlukla da yasal olmayan) bir dünya kurdukları söylenebilir” (Buğra ve Keyder, s.20).

Wacquant (2010), ekonomik yeniden yapılanmanın vaat ettiği kalkınmanın yalnızca üst sınıflara yarayarak eşitsiz bir nitelik taşıdığını ve mevcut durumun yoksul ile varıl arasındaki ayrımı daha da derinleştirdiğine ilişkin şunları ifade etmiştir:

“Ekonomik büyümenin önceki aşamalarının aksine, seksenlerde ve doksanlarda gerçekleşen eşitsiz kalkınma, görüldüğü hiçbir yerde “tüm tekneleri yukarı kaldırmayı” becerememiştir, bunun yerine varlıklı ile yoksulun arasındaki ayrışmayı derinleştirmiş, ekonominin merkezinde vasıflı sektörlerde çalışanlarla, gittikçe güvenin yitirildiği, düşük vasıflı hizmet işgücü piyasasının çeperlerine hapsolmuş bireylerin arasındaki bölünmeyi güçlendirmiştir; ekonomiden ilk dışlananlar da sürgün mahallerinin gençleri olmuştur” (Wacquant, 2010, s.38).

Ekonominin yeniden yapılandığı bu sürece adapte olamayan işgücünün büyük bir çoğunluğu düzenli gelir elde etme olanağı olan işlerin kaybetmişler ve değişken nitelikli düşük prestijli işlerde istihdam olmak durumunda kalmışlardır. Ancak burada dikkat edilmesi gereken nokta, bu kişilerin formel istihdam olanaklarından da dışlanmış olmalarıdır; yani artık proleter dahi değildirler. Wacquant (2010), günümüzde marjinalleşmiş bir kesimi ifade eden sınıfsız bireylerinin düzenli gelir sağlayabilecekleri iş fırsatlarından dışlanmaları, gayri resmi sosyal yardımların yeterli bir destek sunmaması, yeni bir iş bulma ümitlerinin zayıf olması ve bulunan işlerin ise geçici ve güvencesiz işler olmaları nedeniyle “kendi başına geçinme stratejilerine” başvurduklarını ifade etmektedir. Ancak Wacquant’a göre bu türden işler de mevcut eşitsizlik örüntülerini yumuşatmak ya da ortadan kaldırmak bir yana pekiştirmektedir. Emek piyasalarından dışlanan sınıfsız üyelerin, hayatta kalmak için kayıt dışı

işlere, yer altı ticaretine, suç eylemlerine vb. karıştığı işleri Wacquant şu şekilde betimlemektedir:

“Geçim stratejilerinde son çare ya da ezici yoksulluğun günlük baskısından kurtulmak için geçinmekten ötesini isteyenler için ilk çare yasa dışı etkinlikleri içerir; bu etkinliklerden kumardan, dükkânları, depoları soymaktan, çalıntı (“arak) mal alıp satmaktan, sigorta kundakçılığına, gaspa, kapkaça, silahlı soyguna, fahişeliğe, uyuşturucu ticaretine kadar uzanır” (Wacquant, 2010, s.80).

Yeniden yapılanma sürecinde ekonomi piyasalarının gerektirdiği niteliklere sahip olmayan işgücünün giderek ekonomik sistemin dışına itilmesinin bir sonucu olarak gelişen bu türden işlere katılım aynı zamanda sınıftanın sosyal olarak dışlanmasıyla da ilgilidir. Nitekim, sınıftına ilişkin olumsuz bakış açısı, bu kesimdeki kişilerin sosyal dışlanma süreçlerine maruz kalmasına ve izole bir yaşam içerisinde kendi stratejilerini geliştirmelerinde etkili olan faktörlerden biridir. Bauman, toplumda çeşitli alanlardan dışlanan ve marjinalleşen sınıftına ilişkin genel izlenimini şu şekilde ifade etmiştir: “Sınıfdışı, sınıfların ötesinde ve hiyerarşinin dışında, ne yeniden içeri alınma şansı ne de zorunluluğu olan insanlardan oluşan bir sınıf görüntüsünü çağırıştırır; diğer insanların yaşamlarına hiçbir faydalı katkısı olmayan ve genel olarak ıslah edilemez, herhangi bir rolü olmayan insanlar” (Bauman, 1999, ss.97,98). Bununla birlikte, sınıf altına ilişkin genel bakış açısı, onların korkulan bir kesim oldukları yönündedir: “Sınıfdışı tümüyle yararsız olduğundan, taşıdıkları tehlike onların nasıl algılandıklarını belirler... Apaçık şiddet, ıssız bir caddede pusuya yatan cinayet ve gasp, insan sefaletinin vicdanı rahatsız edici görüntüsünün neden olduğu dert ve sıkıntı ve ‘ortak kaynaklara musallat olma’ya kadar uzanan geniş bir yelpazede yer alırlar” (Bauman, 1999, ss.98, 99). Dolayısıyla sınıftanın toplumdan dışlanmasıyla beslenen ve bu dışlanma sürecini daha da ağırlaştırıcı koşullar, bir kısır döngü olarak içinde buldukları izolasyonu sürdürmektedir. Nitekim sınıfta, modern toplumun dinamiklerini oluşturan değer ve tutumları benimsememiş bir kesim olarak değerlendirilmektedir: “Sınıf-altı olgusunu yoksulluktan ayıran, onun sadece gelire ya da servete bağlı olarak tanımlanan bir durum olmayıp, aynı zamanda modern refah toplumlarının

temel kabullerini tehdit eden değersel ve davranışsal eğilimlere işaret ediyor oluşudur” (Erkilet, 2011, s.145).

Neoliberal politikaların etkisiyle şekillenen günümüz toplumlarında yoksulların sistem için stratejik işlevini kaybetmesi, sınıfsal kesim üyelerini sayısının artmasına ve izole bir yaşam sürmelerine neden olacak koşulların süreklilik kazanmasına yol açmaktadır. Bu durum, toplumdaki suç oranlarının ve şiddet olaylarının artmasına neden olurken, gelişmiş ülkelerin sınıfsalına ilişkin geliştirmiş oldukları olumsuz yaftaların sayısını artırmakta fakat göz önünden uzaklaştırmak dışında kalıcı bir çözüm üretilmemektedir:

“Bu konuda belki de tek sistemsel sorun, suçun artması ve sistem içindikileri rahatsız etmesi olarak karşımıza çıkıyor. Gelişmiş ülke kentlerinde bu sorunun çözümleri, zengin sınıfların kendi ‘duvarlı mahallelerini’ ve kentçiklerini yaratmaları ya da suçu şiddet kullanarak bastırma pratiklerinden geçiyor” (Işık ve Pınarcıoğlu, 2015, s.71).

Ekonomik, sosyal ve politik alandan dışlanan sınıfsal, aynı zamanda kentlerde de belirli mekânlarda yoğunlaşmak zorunda bırakılmışlardır. Kentsel eşitsizliklerin billurlaştığı bu alanlar, kentin diğer kesimlerinden yalıtılarak yoksulluğun yoğunlaştığı mekânlar haline gelmişlerdir.

Wacquant (2010), sınıfsalına ev sahipliği yapan ve zaman zaman şiddet hareketlerinin meydana geldiği bu alanlara ve sakinlerine ilişkin yaftalamalara karşı, yapısal unsurlara ilişkin atıfta bulunarak “yukarıdan gelen” şiddet ifadesini kullanmıştır. Bu türden dışlanma süreçlerine maruz kalan sınıfsaldan türeyen şiddet olaylarının altında toplumsal eşitsizliğe dayalı bir sistemin olduğunu ileri süren Wacquant şunları ifade etmiştir: “Bastırılmış unsurların dönüşü, kapitalist toplumların en gelişmiş kesimlerinin eşitsiz, ayrımcı kalkınmasının sonucu olarak anlaşılacak zorundadır (Wacquant, 2010,s.38). Yeni ekonomi piyasalarının, işgücünün önemli bir çoğunluğunun vasıfsız hale gelmesine yol açtığını ileri süren Wacquant’a göre, “yukarıdan gelen” şiddetin üç ana bileşeni bulunmaktadır; kitlesel işsizlik, yoksul mahallelere sürülme ve yaftalama. Yeni yoksulluğun kent mekânındaki ifadesi olarak kendini gösteren mekânsal ayrışma ve dışlama süreçlerine ilişkin bu tespit, yoksulluğun kronikleşmesine ve bir kısır döngü haline gelmesine ilişkin temel yapısal unsurlara işaret etmektedir.

Sonuç olarak sınıfsız bilhassa günümüz gelişmiş toplumlarının bir parçası durumundadırlar. Ekonomik, sosyal ve politik olarak dışlanan bu grubun kendi durumlarını iyileştirecek kaynaklardan da uzakta olduğunu söylemek mümkündür. Toplumsal olarak izole edilmiş bu grubun üyelerinin geleceğe ilişkin beklentilerinin olmayışı da bu durumu perçinlemektedir. “Dolayısıyla, bir ‘iş’ yapabilme imkânı elinden alınmış ya da yapılabilecek işler için gerekli formasyondan yoksun olduğu için işsizleşen ve dışlanmışlık duygusunu en üst düzeyde hisseden yeni kentli yığınların, bu koşullarda var olmalarını anlamlı kılacak nedenler de aslında ortadan kaldırılmış olmaktadır” (Laçiner, 2007, s.324). Bu bireylerin dışlanma süreçlerini de dikkate aldığımızda, fırsatlara erişim olanakları oldukça düşüktür, yani durumlarını düzeltmek için yoksulluğun dinamik boyutu olarak değerlendirilen “yapabilirlik” kapasiteleri düşük durumdadır. Bu durum ise sınıfsızın içinde bulunduğu durumdan çıkmasını engelleyecek pasif bir nitelik olarak karşımıza çıkmaktadır. Işık ve Pınarcıoğlu (2015) konuya ilişkin şunları ifade etmişlerdir: “Yapabilirlik olmadığında, yoksullar karşılarında oynanan oyunda pasif izleyici konumuna düşebilmekte ve teslimiyetçi bir pozisyona sürüklenebilmektedir. Özellikle gelişmiş ülkelerde ciddi boyutlara ulaşan, sistemin dışına atılmış sınıfsız kesimin pasif konumu çok belirgindir.”

Türkiye’de ise Amerika’daki haliyle sınıfsızın olduğunu söylemek pek mümkün görünmese de toplumsal dönüşümler, sınıfsıza benzer yapıda bir kesimin oluştuğunu göstermektedir. Bediz Yılmaz (2008), “Türkiye’de Yoksulluk: Nöbetleşe Yoksulluktan Müebbet Yoksulluğa” adlı makalesinde Tarlabası’nda yaşayan Kürtlerin, bu kavramla ilintilenen bazı özellikleri göstermeleri bakımından, Türkiye bağlamında sınıfsız kesim olarak değerlendirilebileceklerini belirtmektedir. Bununla birlikte, Müderrisoğlu’nun (2006) kent yoksullarının bir geçim stratejisi olarak kullandıkları çocuk emeğine ilişkin aşağıdaki ifadeleri de Türkiye’de sınıfsızın yaygınlaşmasına neden olacak bir potansiyelin oluştuğunu gösterir niteliktedir:

“1990’ların başından itibaren, çeşitli sosyal ve siyasi güçlerle şekillenen kentsel yoksulluk, sokakta kâğıt mendil satan, araba camlarını silmek için ışıklarda bekleyen, gece geç saatlere kadar dışarıda kalıp çiçek satan, hatta

geceyi ATM kulübelerinde geçiren çocukların ortaya çıkmasıyla daha görülür hale geldi. Sokakta çalışan ya da yaşayan çocukların ilk görüldüğü zamanlardan bu yana yıllar geçmiş olsa da çocukların neden sokakta olduğuna ilişkin sebep ve dinamikleri irdelemek açısından toplum genelinde anlaşılmamış pek çok şey vardır” (s.56).

Buğra ve Keyder'in (2003) İstanbul'da yapmış oldukları bir çalışma da Türkiye'de ve özellikle İstanbul'da yeni yoksulluk olgusu ile ilintilendirilebilecek bir kesimin mevcut olduğunu göstermektedir: “Yeni yoksulluk” olarak tanımlamaya çalıştığımız olgu da toplumsal dışlanma riski taşıyan, kenarda kalan, özellikle ekonomik ilişkiler açısından sistemle bütünleşmesi giderek zorlaşan bir tabakaya işaret ediyor (Buğra ve Keyder, 2003, s.21). Dünya çapında etkisi hissedilen yapısal dönüşümleri, Türkiye'nin kendine has özelliklerini de dikkate alarak, İstanbul'da yaşayan ve eski yoksullardan belirli özellikler ile ayrılan bu kesimi yaratan koşullara ilişkin genel tespitlerini şu şekilde özetlemek mümkündür:

- Geçmişin ithal ikameci sanayileşme modeli, kamu ve özel imalat sektöründe çalışan ve nispeten yüksek bir ücret ile sağlık sigortası, emeklilik gibi sosyal güvencelere sahip bir işçi sınıfı yaratmıştı. Ancak günümüz ekonomi koşullarının bir sonucu olarak özelleştirme, küreselleşme ve artan rekabet, formel ve sosyal güvenceye sahip işçilerin sayısının da azalmasına neden olmuştur.

-Günümüzde enformel sektör yaygınlaşırken, enformel istihdam vasıfsız göçmenlere kente tutunmak için bir alternatif sunsa da giderek düzensizleşen iş koşulları ve oldukça düşük ücretler, bu kişilerin durumlarını iyileştirebilecek potansiyelden oldukça uzaktır. Bununla birlikte erkekler gerek kendi tercihleri gerekse de işverenin tercihiyle bu alandan uzaklaşırken, kadın ve çocuk emeğinin kullanımı, enformel sektörde yaygınlık kazanmaya başlamıştır. Ancak sosyal güvencesiz çalışmanın yanı sıra bu kişiler asgari ücretin de altında olan ücretlerini almakta dahi zorluklarla karşılaşmaktadırlar.

-Bunların yanı sıra, İstanbul'da eski göçmenlerin istihdam olduğu sanayi sektörü, neoliberal politikaların kente sirayet etmesi ile gerçekleştirilen mekânsal düzenlemeler sebebiyle taşınmaktadır. Ancak bu durum, geçmişte işçi mahalleri

olan bu bölgelerde yaşayanlar için iş imkanlarının da uzaklaşmasına neden olmaktadır.

-Türkiye kentleşmesinde oldukça önemli bir olgu olan gecekondulaşma, kapitalist sermayenin kente nüfus etmesiyle (siteler, iş merkezleri, büyük ölçekte konut üreten şirketler vb.) artık bitmiştir. Ancak bu durum, yeni göçmenler açısından önemli fırsatlardan mahrum kalmalarına yol açmıştır. Bir konut ve gelir desteğini sunmasının yanı sıra gecekondu, mekanın içindeki hemşehrilik ve akrabalık bağlarını da içermekte, bu bağlar ise göçmen açısından enformel işlere erişim ve maddi/manevi destek işlevlerine sahiptirler. Ancak kentin yeni yoksulları, bu imkanlara sahip değildirler.

- Eski göçmenler, geldikleri yerler ile sosyal ve maddi bağlarını korumuşlardır ve gelinen yer eğer kentte tutunulamazsa dönülebilecek bir yer olarak, belirli bir güven sağlamaktaydı. Ancak yeni göçmenler eski göçmenlere göre daha fakir bölgelerden gelmekte ve geri dönülebilir anlayışının getirmiş olduğu güvenden de yoksundurlar. Özellikle 1990'larda Doğu ve Güneydoğu bölgesinden zorunlu göç sebebiyle gelen nüfusta billurlaşan bu duruma göre, gerek iktisadi gerekse de köylerin ve bölgelerin yıkılmasından dolayı, bu kişilerin kente tutunmak dışında bir alternatifleri bulunmamaktadır.

-Bu faktörlerin yanı sıra İstanbul'a tek başına çalışmaya gelen bekar erkekler, şehrin eski mahallerinde, apartman dairelerinde kalabalık bir şekilde yaşamakta ve bir nevi kültürel tecrit yaşamaktadırlar. Ayrıca bu kişilerin kayıtlı bir ikametgâhları olmadığı için siyasi yaşama katılamamaktadırlar. Böylece kente gelen yeni göçmenler, mekânsal ve politik dışlanma sürecini deneyimlemektedirler.

Buğra ve Keyder'in (2003) İstanbul'da yaptıkları araştırma sonucunda ortaya çıkan bulgular, toplumsal bütünleşme önünde ciddi engellerin olduğu bir tablo sunmaktadır. Yeni yoksulların sistem içerisinde mevcut risklerle baş edebilmeleri oldukça zor görünmekte, bu durum, ekonomik ve sosyal sermaye biriktirerek gerçekleşen bir dikey hareketlilik bir kenara, toplumsal sistemin kıyısında kalma sonucunu doğurmaktadır. "Bu konumda olan insanlar köylülükten, yahut küçük üreticilikten ve enformellikten, kent ekonomilerinin

daha bütünsel bir parçası olmaya geçiş sürecinin tamamlayamayacaklar” (Buğra ve Keyder, 2003, s.24).

Türkiye’de sınıfsal kavramını tam olarak karşılayacak bir kesimin henüz çoğunlukta olmamasının sebeplerine ilişkin yapılan değerlendirmeler ise eski yoksulluk modelinin ülkemizde hala varlığını sürdürmesine dayanmaktadır. Eski yoksullar, sınıfsal kesimine yapıldığının aksine, toplumun dışına itilerek marjinalleşmemekte ve enformel sektörde istihdam olma şansına sahip olmaları nedeniyle yaşamlarını idame ettirebilecek ve hatta toplumsal konumlarını yükseltebilecekleri gelire ve dolayısıyla motivasyona sahiptirler:

“Türkiye’nin, hâlâ varlığını sürdüren fakat kısmen dönüşüme de uğrayan eski yoksulluk modelinde de, yoksulların azımsanmayacak bir sayıda olduklarını, etiketlenerek toplumun dışına itilmediklerini, enformel ekonomide nispeten kolaylıkla yer edinerek maddi ve manevi anlamda toplumsal statülerini yükseltme imkânına sahip olduklarını, bu anlamda enformel faaliyetlerin, bireylerin marjinalleşmesini önleyen “acil çıkış kapıları” veya “emniyet şubaları” görevini gördüklerini iddia etmek mümkündür” (Yılmaz, 2008, s.132).

Sonuç olarak, yoksulluk geçmişten günümüze toplumsal bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır. Yalnızca temel ihtiyaçlardan değil, toplumsal hayata eşit katılımı mümkün kılacak kaynaklardan da mahrumiyeti içeren yoksulluğun kentsel görünümü, neoliberal politikalar ile birlikte oldukça şiddetlenmiştir. Özellikle istihdam piyasalarından dışlanan işçi sınıfı için koşullar daha da zorlaşarak, ekonomik dışlanmanın yanı sıra sosyal, politik ve mekânsal dışlanma süreçlerinin de buna eklenmesi durumu söz konusu olmuştur. Toplumsal hayatın temel alanlarından dışlanan bu kesim, sosyal devlet harcamalarının düşürülmesi ve geleneksel ilişki ağlarının çözülmeye başlamasıyla birlikte, durumlarını iyileştirecek kaynak ve motivasyonu da kaybetmişlerdir. Yeni yoksulluk bu nedenle yoksulluğun bir kısır döngü haline gelerek kronikleşmiş bir görünüm kazandığı ve bireylerin toplumun dışına itilerek marjinalleştiği bir duruma işaret etmektedir. Yapılan araştırmalar, Türkiye’de yeni yoksulluğun, kendini bazı kesimlerde göstermekle birlikte, henüz geleneksel ilişki ağlarının tam olarak işlevlerini yitirmemesi ve yoksulların kente tutunma stratejilerinde enformelin yerini hala koruyor olması nedeniyle kavramın tam anlamıyla işaret ettiği şekliyle yaygınlaşmamıştır.

2.4.2. Kentsel Enformel Ekonomi

Neoliberal politikaların uygulanmaya başlamasıyla birlikte enformel sektör, ekonomi piyasaları içerisindeki ağırlığını artırmıştır. Kendi hesabına çalışanların yanı sıra kent yoksullarının ve özellikle kentteki göçmen grupların konut ve iş bulabilme süreçlerinde enformel sektör ve ilişkiler oldukça önemli bir role sahiptir.

Enformel ekonominin tanımını yapmak geniş bir yelpazede uzanan etkinlikleri içerdiği için belirli güçlükler taşımaktadır. Ancak genel olarak devletin öngördüğü etkinlik ve prosedürlere uyan formelin sektör ve istihdam biçiminin dışında kalanları ifade etmektedir: “Çoğu kez kayıt dışılık ile eş anlamlı olarak kullanılan enformellik olgusu formel dışılığı ifade etmektedir. Enformel istihdam da formel sektör dışında istihdam edilenleri açıklamak için kullanılmaktadır” (Lordoğlu, Kıroğlu ve Tanyılmaz, 2004, s.3). Genellikle gelişmekte olan ülkelerin bir problemi olarak görülse de gelişmiş ülkelerde de yaygınlık kazanan enformelliğin tanımlanmasındaki güçlüklerle paralel olarak enformel istihdam alanlarının da belirlenmesinde belirli güçlükler yaşanmaktadır:

“Enformellik konusunda belirli bir tanım yapmanın güçlüğüne yanı sıra enformel istihdamın da belirlenmesinde benzer bir kaygınlık bulunmaktadır. Özellikle gelişmekte olan ülkelerin bir sorunu gibi gözükmese rağmen gelişmiş ülkeler de çeşitli nedenlerle kayıt dışı ekonomi ve istihdam sorunları ile karşı karşıya kalabilmektedirler” (Lordoğlu, Kıroğlu ve Tanyılmaz, 2004,s.3).

Kayıt dışı ekonomiye ilişkin faaliyetler ve sonuçları tam olarak ölçülememektedir; ev ekonomisi faaliyetlerinden izinsiz üretime, kaçakçılıktan hırsızlığa ve uyuşturucu ticaretine kadar geniş bir faaliyetler yelpazesi sunmaktadır (DPT, 1999, ss.11, 12). Kayıt dışı ekonominin bir alt kolu olan kayıt dışı istihdam kavramını belirtmek için şöyle bir açıklama yapılabilmektedir: Kayıt dışı istihdam, yapılan etkinliğin değil, istihdama ilişkin yasal prosedürlerin gerekliliklerinin uygulanmıyor olmasından kaynaklanmaktadır: “Kayıt dışı istihdam faaliyetinin yasalar karşısındaki suç teşkil eden konusu istihdam faaliyetinin kendisinde değil, istihdam faaliyetiyle

ilgili yasal prosedürlerin yapılmamış olmasıyla ilgilidir” (Güloğlu, Korkmaz ve Kip, 2005, s.54).

Kayıt dışı istidamın faaliyetler ve işgücü yapısı değerlendirildiğinde ortaya çıkan genel tablo ise şu şekildedir:

- Kayıt dışı ekonomik faaliyetler genellikle küçük işletmelerde yaygın olarak sürdürülür,
- Kayıt dışı sektöre giriş çok kolaydır ve bu sektördeki faaliyetin sosyal boyutu nedeniyle kamu otoritesi esnek davranır,
- İşletmelerde kişisel sermaye kullanıldığından kuruluş kolaydır ve kırsal kesimden gelirken getirilen sermaye kuruluş sermayesi olarak genellikle yetmektedir,
- Aile işgücüne dayanması esnek çalışmaya ve yasalara karşı savunmaya daha elverişlidir,
- İşgücünün vasıf ve eğitim düzeyi düşüktür,
- Özellikle emek piyasasına ilk defa emeğini arz edenler arasında yaygındır,
- Kadın işgücü kayıt dışı çalışmaya daha eğilimlidir (Güloğlu, Korkmaz ve Kip, 2005, ss.54,55).

Genellikle gelişmekte olan ülkelere atfedilen enformel ekonomik faaliyetlerin, günümüzde gelişmiş ülkelerde de yaygınlık kazandığı görülmektedir: “Kapitalist ekonomik düzende formel ekonomik faaliyet giderek daralmakta ve enformelleşme sürekli olarak kazanmaktadır. Gelişmişlik düzeyine bakılmaksızın hemen hemen tüm ülkelerde sermaye birikimi enformel ekonomiye bağlı hale gelmiştir” (Erdut, 2005, s.12). İstihdamdan, yapılan iş türüne ve kendi işinin sahibi olanlara kadar geniş bir yelpazede ortaya çıkan enformel sektörün yaygınlık kazanmasında bazı makro dönüşümlerin yaşanması etkili olmuştur. Bunlar; neoliberal ekonomi politikalarının bir sonucu olarak gelişmiş ülkelerdeki firmalar, piyasa koşullarında rekabet kabiliyetlerini artırmak için düşük ücretli emeğe yönelmişler ve harcama gerektiren üretim

masraflarını bu yöntemle azaltmak istemişlerdir. Bunun yanı sıra devletin kamusal hizmet harcamalarını kısması da enformel sektörün büyümesinde etkili olmuştur. Bu durum, formel bir iş bulamayan işsizlerin enformel ekonomilere girmesine neden olmuştur. Formel sektörün mal ve hizmet sunumunun yeterli olmadığı noktalarda enformel sektör devreye girmektedir. Firmalar, sendikal örgütlenmelerin güçlenmesi ve devletin ekonomik düzenlemelerinin olduğu durumlardan kendilerini korumak amacıyla ya enformel sektöre kaymış ya da enformel sektördeki firmalarla işbirliği içine girmiştir (Güvenç, 2001,s.2-3).

Özellikle kentsel iş piyasasının gerektirdiği niteliklerden yoksun kişilerin yaşam stratejilerinde önemli bir yere sahip olan enformel alan, çalışanlar açısından güvencesiz bir iş ortamı ve çoğunlukla düşük ücretler doğursa da kente tutunmalarını sağlayan bir işlev görmektedir. Günümüz dünyasında belirli kentlerin öne çıkması, buralara yönelik göçlerin artmasına yol açmakta, ancak gelen nüfusun hepsinin bu kentler tarafından absorbe edilemiyor oluşu da, söz konusu durumun bir diğer yönünü oluşturmaktadır:

“Konut sorununu yasal olmayan yollardan, gecekondular inşa ederek çözen bu kesim, iş sorununu da enformel/türedi işlere yönelerek ya da yeni iş alanları yaratarak çözmeye çalışmaktadır. Kentlerde yaşanan hızlı nüfus artışı bir yandan ucuz işgücü potansiyeli yaratırken, beraberinde güvencesiz ve esnek çalışmayı da getirmiştir” (Dericioğulları Ergun, 2013, s.367).

Harvey (2013) de ileri kapitalist ülkelerde 1970’lerin ortalarından başlayarak 1980’lerde oldukça yaygınlaşan enformel ekonomilerin, kent sakinleri açısından karşıladığı işlevlere ilişkin şunları ifade etmiştir:

“Bazen işsizler ya da bütünüyle ayrımcılığa uğrayanlar (örneğin Miami ya da New York'taki Haitililer) açısından ayakta kalmak için yeni bir stratejinin ortaya çıkışına işaret eder, bazen ise bu gelişimin temelinde, göçmen gruplarının basitçe kapitalist sisteme bir giriş noktası aramaları, ya da vergi kaçakçılığının sistematik örgütlenmesi ya da yasadışı ticaretten elde edilen yüksek karın cazibesi yatar ” (s.176).

Kente tutunmak amacıyla enformel istihdam ve ilişki biçimlerinden yararlanan grupların başında göçmenler gelmektedir. Kente yeni göç etmiş yoksul göçmenler, kentsel formel bir işte istihdam olmalarını sağlayacak nitelikten yoksun olmaları nedeniyle enformel alandan faydalanmaktadırlar. “Yasaların gediklerini bulma ve bunları kendi çıkarları için kullanma –mesela

hem çalışıp hem de işsizlik ve ev yardımlarından yararlanmak- göçmenlerin hayatta kalmadaki hatta sermaye birikimi yaratmadaki en önemli stratejilerinden biri olmaktadır” (Işık ve Pınarcıoğlu, 2015, s.75). Dolayısıyla ağır şartlarda ucuz işgücü olarak kullanılan göçmenler için enformellik, yoksulluk sınırında da olsa kente tutunmayı sağlarken, birikim olanağını yaratmanın araçlarından biri olduğu için dikey hareketlilik şansını da artırmaktadır.

Türkiye'nin kentleşme deneyiminde kırdan gelen göçmenler için de önemli bir işlev görmüş olan enformellik, göçmenlerin kentle bütünleşme ve dikey hareketlilik gerçekleştirme konusunda, akrabalık ve hemşehrilik bağlarının yanı sıra formelin de içinde olduğu girift bir süreçte aktif olarak kullanılmıştır.

Buğra ve Keyder (2003) bu duruma ilişkin şunları ifade etmişlerdir:

“Böyle bir ortamda, bir yandan aile ve hemşehrilik dayanışmasıyla patronaj ilişkilerinin oluşturduğu formel sosyal politika çerçevesinin dışında kalan mekanizmalar etkili oluyor, bir yandan da çocukları okutabilmek ve enformel sektörde çalışılsa bile sosyal sigorta kapsamındaki bir aile ferdi kanalıyla sağlık hizmetlerinden yararlanmak mümkün olabiliyordu” (Buğra ve Keyder, 2003, s.19).

Enformelliğin, göç eden grupların kente tutunma ve süreç içerisinde kendi durumunu iyileştirebilme çabalarının bir aracı olması, özellikle 1980 sonrasında koşullarında ayakta kalabilmelerini sağlayan bir ilişkiler ağı olarak, Işık ve Pınarcıoğlu'nun (2015) ifade ettiği üzere “nöbetleşe yoksulluk” kavramı ile örneklenebilmektedir. Gecekondulaşma sürecinin sağladığı tüm imkânlardan faydalanarak, yeni gelen göçmenler üzerinden veya kentteki imtiyazsız gruplar üzerinden gerçekleşen sermaye birikimi, yoksulluğun daha önce gelen göçmenler açısından devredilmesi anlamına gelmektedir:

“Nöbetleşe yoksulluk, esas olarak kente önceden gelmiş göçmen grupları ile kentte imtiyazlı konumda bulunan bazı grupların, kente daha sonradan gelen kesimler ile diğer imtiyazsız gruplar üzerinden zenginleşmeleri, bir anlamda yoksulluklarını bu gruplara devredebilmeleri sonucunu doğuran bir ilişkiler ağıdır. Bu anlamda nöbetleşe yoksulluk, toplumun özellikle enformel kesimlerinin kendi aralarında kurdukları ve birbirlerinin üzerlerinden zenginleşebilmelerini sağlayan eşitsiz güç ilişkileridir” (Işık ve Pınarcıoğlu, 2015, s.156).

Yoksulların ev işlerinde imalat faaliyetlerinde bulunan ütücüler, örücüler, nakışçılar, oyacılar, işlengiciler, montajcılar, işportacılar, gezici çalışanlar ve su dağıtıcıları, evde bilgisayar veya daktilo ile evde yazı işleri yapanlar, evlere

temizliğe gidenler, işportacılar, seyyar satıcılar, ayakkabı boyacıları vb. (Güloğlu, Korkmaz ve Kip, 2005, s.55) birçok alanda faaliyet göstererek kente tutunma süreçlerinde hayati rol oynayan enformel faaliyetler ve ilişki ağları, Türkiye’de hala varlığını sürdürmekte ve tam anlamıyla bir sınıfsız kesimin yaygınlaşmasını önlemektedir. Günümüz koşullarında kent yoksulları açısından enformelin önemi artarken, enformel sektör içerisinde giderek artan düzensizleşme ve buna paralel azan ücretler, ciddi bir sorun teşkil etmektedir. Buğra ve Keyder’in 2003 yılında yaptıkları araştırmadaki bulgular dikkat çekicidir:

“Ama ücretlerin düşüklüğü gerçekten çarpıcı. Genelde evde tam gün çalışan bir kadın en fazla (ve nadiren) 5 milyon TL kadar bir gelir elde edebiliyor... Öncelikle tekstil, konfeksiyon sektörlerinde, fakat akla gelebilecek hemen her konuda (görüştüğümüz kadınlar içinde terlik yapıştıranlar, soba borularına takılacak çamaşır kurutma tellerini monte edenler, vb. vardı) eve iş verme çok yaygın ve hane gelirinin en önemli kaynağı olabiliyor. Tahminimiz ‘gecekondu’ mahallelerinde hanelerin yarısı kadarının eve iş aldığı” (Buğra ve Keyder, s.28,30).

Sonuç olarak, ekonomik yeniden yapılanmanın ardından meydana gelen rekabetçi koşullar, formel sektörün enformel alan ile dirsek temasında çalışmasını ve oluşan gri alanda enformelin gittikçe büyümesini sağlamıştır. Türkiye kentleşmesinde göçmenlerin kendi durumlarını iyileştirmelerinde ve kentle bütünleşmelerinde stratejik bir işlev gören enformel faaliyetler ve ilişki ağları, yeni göçmenler tarafından kullanılmamaktadır. Enformel ve formelin iç içe geçerek başarılı bir strateji oluşturduğu gecekondulaşmanın bitmiş olması bunda bir etken iken, enformel sektörde düzensiz bir şekilde verilen düşük ücretlere istihdam olan kent yoksullarının birikim sağlamaları ve dikey hareketlilik gerçekleştirmeleri oldukça zor görünmektedir. “Bugün ise, hem Türkiye’nin refah rejimine özgü mekanizmalar hem de formel sosyal politika önlemleri, dışlanmayı önleyici bir rol oynamakta zorlanıyorlar” (Buğra ve Keyder, 2003, s.19). Dolayısıyla kent yoksullarının enformel ve formeli bir arada kullanarak kendi yaşamlarını iyileştirmelerini sağlayacak eski mekanizmaların artık mevcut olmamaları bir yana, ekonomik yeniden yapılanmanın ardından sosyal devlet anlayışının zayıflaması da, eski yoksulluk

modelinden yeni yoksulluğa geçişin hızlanmasında bir etken olarak karşımıza çıkmaktadır.

2.5. Kent İçi Çöküntü Alanı

Neoliberal ekonomi politikalarına bağlı olarak şekillenen kentleri kuşbakışı izlediğimizde, mekânlar arasında önemli farklılıkların olduğu bir manzara karşımıza çıkmaktadır. Sermaye birikim süreçlerinde kentin önemli bir rol oynaması ve buna bağlı olarak yeniden biçimlendirilmesi kimi zaman birbiriyle tezat oluşturan alanların yan yana gelmesi sonucunu doğurmaktadır: Çağlar Keyder'in (2013) İstanbul ile ilgili yaptığı bu değerlendirme, küresel kapitalist sistemin yol açtığı eşitsizliklerin kent halini anlatır niteliktedir:

“Bazı mahallelerde halk biraz daha ucuz ekmeğin satın alabilmek için kuyruğa girerken, bazı semtlerde zenginlik her türlü şatafatlı yöntemle sergilenmektedir. Bir yandan evsiz sokak çocuklarının sayısı her gün artarken, öte yandan lüks cipler mantar gibi çoğalmaktadır. Şehrin öyle bölgeleri vardır ki, iyi bir fotoğrafçı usta bir kadrılamayla çektiği fotoğrafın Kabil'de çekildiğini öne sürebilir; bazı başka bölgeleri ise herhangi bir Avrupa kentinin modern mahallelerinden ayırt etmek mümkün değildir. İstanbul gibi, farklı toplumsal statüden ve sınıflardan insanların aynı konut mekânında iç içe ve bir arada yaşamasına ilişkin anıların hâlâ belleklerde olduğu bir kentte, mekânın ayrışması ve bugün kural haline gelmiş olan dışlayıcı yerleşim kalıbı, yeni ve sarsıcı bir olgudur” (s.233).

Kentsel mekânın birbirine tezat oluşturacak şekilde parçalı bir görünüm sunmasının altında yatan dinamiklere ilişkin çeşitli teoriler geliştirilmekle birlikte, Eleştirel Kent kuramcıları, bu durumu kapitalist üretim ilişkilerinin kentsel alandaki tezahürü olarak değerlendirmişlerdir:

“İleri sanayi toplumlarında ortaya çıkan kentsel eşitsizlikler ve bu eşitsizliklerin sonucu ortaya çıkan sorunlar –çöküntü alanları, düşük nitelikli alanlarda oturan göçmenler, kent yoksulları, konut sıkıntısı, çevre kirliliği vb.- toplumun genel işleyiş kurallarıyla ilgilenen Marksist kuramcıların kent ve kentsel alanlarla da özel olarak ilgilenmelerine neden olmuştur” (Erder, 1986, s.30).

Lefebvre (2013) bu durumu, kapitalist sermayenin girdiği krizi kentsel mekânın toplu üretim sürecine girerek, metalaştırılması yani ikincil döngü ile açıklarken, bu süreçte sermaye ve politik iktidarın kentleri biçimlendirme sürecinde değişim değerini ön planda tutması, kent sakinlerinin haklarını

çığneyen bir eşitsizlik ortaya çıkarmaktadır. Harvey ise kentleşmeyi kapitalist sermayenin kendi ürettiklerine etkin talep oluşturabilmek için gerçekleştirilen bir yeniden yapılanma süreci olarak değerlendirmiştir. Bu süreçte rant, kentsel büyümenin genişleme süreci içerisinde önemli bir yer tutmaktadır. Dolayısıyla kentsel mekanda sermayenin coğrafi hareketliliği, rant prensibine göre ilerlemekte, bu durum ise bazı alanların az gelişmişliği ile sonuçlanmaktadır. Harvey (2002), kapitalist sermayenin finans ve kamu kuruluşları aracılığıyla kentsel mekânsal farklılaşmayı nasıl yarattıklarına ilişkin şu açıklamalarda bulunmuştur:

“Bu kuruluşlar, kentleşme sürecinin dinamiğini (genellikle, birikim ve ekonomik bunalım yönetimi doğrultusunda) düzenlerler ve aynı zamanda, etkilerini öyle kullanırlar ki, mekansal farklılaşmanın ana hatlarını oluşturan belli kalıplar üretilir. Büyük ölçüde ipotek pazarı aracılığıyla farklı konut alt-pazarlarının oluşumu, kuruluşların kentleşme sürecini yönlendirebilmesine olanak sağlayan etkinliği güçlendirir” (s.166).

Harvey, kentsel mekânda finans ve kamu kuruluşları, reklamcılık gibi araçlar sayesinde meydana gelen farklılaşmaların bireylerin seçimlerini kısıtladığını ileri sürmektedir. Ona göre, kentleşme süreci içerisinde kapitalist sistemin tüketime yönelik talebin artırılması amacıyla gerçekleştirilen banliyöleşme süreci önemlidir. Ona göre beyaz yakalı kent sakinlerinin tüketimine yönelik gerçekleştirilen yörekentleşme süreci, kentin “dışa doğru patlama”sıdır: “Beyaz yakalı bir çalışanın, kent özeğindeki kötüleşen koşullar nedeniyle, çalışmalarında ‘dışa doğru patlama’ olarak adlandırdığım bir süreç, tarafından yörekentleşmeye zorlandığını düşünelim; bu durumdaki yeğleme, gerçekte hiçbir biçimde seçim olmayan bir “seçim”in, yüzeysel olarak post-hoc” ussallaştırılması olacaktır” (Harvey, 2002, s.167). Kentleşme süreci içerisinde reklamcılık sektörünün de katkısıyla yöre kentleşme, üst gelir gruplarının kent merkezinden büyük oranda uzaklaşmasıyla sonuçlanmıştır: “Üst gelir gruplarının başlattığı altkentleşme süreci, daha sonra genişleyen, düzenli işe ve yüksek alım gücüne sahip orta sınıfların da bu yeni konut piyasasına dahil olmalarıyla kitlesel boyutlara ulaşmıştır (Köksal, 1986, s.26). Bu durum ise merkezdeki alanların büyük oranda boşalması ile sonuçlanmıştır.

İç kent alanlarının oluşumu, eleştirel kent sosyologlarından Harvey'e göre temelde kapitalist sistemin coğrafi hareketliliğinin bir sonucu olarak değerlendirilmektedir. Sermayenin coğrafi hareketliliği temelde rant ilkesine göre gerçekleşmektedir. Bu durum ise yatırımların belirli bölgelerde yoğunlaşmasına neden olmakla birlikte, mevcut toplumsal eşitsizliklerin kendini yeniden üretmesine de sebep olmaktadır. Harvey, sermayenin coğrafi hareketliliğinin yarattığı eşitsiz gelişmeye ilişkin şunları ifade etmektedir: "Fakat bizim buradaki tezimiz, sermayenin dolaşımının, diğerlerinin pahasına bazı toplumsal altyapıları dönüştürdüğü, yarattığı, sürdürdüğü ve hatta yeniden canlandırdığıdır" (Harvey, 2012, s.481). Çünkü Harvey'e göre toplumsal alt yapılar, kapitalist sistemin iktisadi temellerine göre şekillenmektedir: "Toplumsal altyapılar, artık ürünler ile yani kapitalizm içindeki anlamıyla artı-değer üretimi ile desteklenmelidir. Bu çerçeveden bakıldığında, bu altyapıları, üstyapıların bir iktisadi temeli üzerinde inşa edildiği fikri temelinde yorumlamak gerekir" (Harvey, 2012, s.481).

Erder (1986), kapitalist kentleşmenin yarattığı banliyöleşme sürecinde üst ve orta gelir gruplarının hızla merkezdeki konut alanlarından uzaklaştığını ifade etmektedir. Bununla birlikte bu süreçte, kent merkezleri büyük iş örgütleri ve diğer kentsel işlevler tarafından yeniden inşa edilirken, merkezi iş alanını saran konut alanları gittikçe köhneleşmeye başlamıştır. Bu bölgeden uzaklaşan konut sahipleri ise bir ölçüde merkezde oluşacak yeni gelişmeler sebebiyle konutlarını olduğu gibi ellerinde tutmakta fakat bu durum, bu alanların köhneleşme derecelerini artırarak, çöküntü alanları haline gelmesine neden olmaktadır. Erder, bu süreç sonunda iç kent çöküntü alanlarına ilişkin şunu belirtmektedir: "Kent planlaması yazınında geniş olarak ele alınan iç kent çöküntü alanları (iner city decay) ileri sanayi toplumlarının farklılaşmış, tabakalaşmış toplum yapısının ortaya çıkardığı tipik bir yerleşme düzenidir" (Köksal, 1986, s.27).

Kent merkezini saran bölgeden üst ve orta sınıfın uzaklaşmasının yanı sıra, ağırlıklı kent içerisinde bulunan sanayi, atölye vb. imalat birimlerinin de kent çeperlerine taşınması merkezdeki değişimin kritik bir unsurudur.

Merkezden dışarı doğru gerçekleşen bu hareketlilik, çöküntü alanlarının sorunlarını daha da şiddetlendirmektedir. “Yıpranma ve köhneleşme özelliğine sahip konut ve iş yerleri yanında, derinleşmiş alt yapı ve çevre sorunları kentin bu istenmeyen bölgelerindeki meskûn nüfus üzerinde yeni türden baskı uygular” (Şen ve Şen, 2015, s.34).

Piyasa dinamiklerine göre şekillendirilen bu süreçte, bireylerin konut seçimleri de pazar donanımlarına göre belirlenmektedir: “Mekânsal farklılaşma, büyük ölçüde zaten üretilmiş durumda ise, bireyler yeğlemelerini buna uydurmak durumundadırlar. Pazar düzeneği, seçim yelpazesini daraltır (en yoksulların hiçbir seçim olanağı yoktur, çünkü daha varlıklı gruplar seçimde bulduktan sonra geriye kalanla yetinmek durumundadırlar)”(Harvey, 2002, ss.166,167).

Ona göre kentsel mekânsal farklılaşma, bireylerin pazar donanımlarını kazanabilmelerini sağlayacak olanaklara ilişkin toplumsal eşitsizlikleri sürdürecektir bir alt yapı oluşturmaktadır:

“Örneğin, eğitim fırsatlarına ulaşım olanaklarındaki farklılıklar –daha açık bir anlatımla, aileden, coğrafi komşuluk biriminden ve topluluktan, sınıftan ve kitle iletişiminden kaynaklanan deneyimler- pazar donanımının bir kuşaktan ötekine taşınmasını kolaylaştırır ve devingenlik olanaklarının belirgin biçimde kısıtlanmasına yol açar” (Harvey, 2002, s.162).

Castells (2017) kentleri emeğin yeniden üretiminin gerçekleştiği alanlar olarak değerlendirmiştir. Karını artırma gayesinde olan sermaye, emeğin yeniden üretimi için ihtiyaç duyulan kentsel hizmetlere, değişim değerini ön planda tuttuğu için yatırım yapmak istemez ve bu durum nihayetinde kentsel krizle sonuçlanmaktadır. Ona göre işgücünün yeniden üretimi için gerekli kolektif tüketimin (konut, sağlık, eğitim, dinlenme vb.) gerçekleştiği kentlerde kaynakların bölüşümü, toplumsal sınıfsal eşitsizlikleri sürdürecektir bir şekilde gerçekleşmektedir. “Castells, kapitalist kent çevresinde ortaya çıkan eşitsizliklerin sadece yapısal çevreye ilişkin olmadığına, toplu olarak tüketilen hizmetler açısından da aynı sürecin işlediğine işaret etmektedir” (Şengül, 2009, s.311). Böylece yoksulların yerleşmiş olduğu mekânlar, kentsel hizmetlerin yetersiz olduğu, dolayısıyla pazar donanımına erişmek için gereken olanakların

da kısıtlı olduğu alanlardır. Bu durum ise toplumsal eşitsizliklerin sürekliliğini sağlayacak bir mekanizmanın oluşmasına neden olmaktadır.

Genel olarak değerlendirdiğimizde, Lefebvre, Harvey ve Castells'in kent mekânını ve kentsel faaliyetleri analiz ederken ileri sürdükleri görüşler, kapitalist sistemin temel işleyiş kurallarının mekanda tezahür etmesi şeklinde özetlenebilmektedir. Kentsel mekanda farklılaşma, kentin metalaşma sürecine girmesinin yanı sıra rant ilkesinin şekillendirdiği eşitsiz gelişim dinamikleriyle oluşmakta, kentlerin bu parçalı görünümü ise sınıfsal eşitsizliklerin sürdürülmesinin bir aracı olmaktadır. Nihayetinde Harvey'in de ifade ettiği üzere, "mekânsal farklılaşma, büyük ölçüde zaten üretilmiş durumda ise, bireyler yeğlemelerini buna uydurmak durumundadırlar" (Harvey, 2002, s.167).

Kentsel mekânsal ayrışma yalnızca günümüz toplumlarında deneyimlenen bir durum değildir. Engels'in 19. yüzyılda İngiltere'nin sanayi merkezi olan Manchester'da yaptığı araştırma, kentin sınıfsal ilişkiler temelinde analizini sunarken, kapitalist kentlerdeki mekânsal ayrışmanın erken dönemine ait bilgilere ulaşmamızı sağlamaktadır:

"Kent, öyle garip kurulmuştur ki, kişi kendini işi ve eğlence gezintileriyle sınırlarsa, bu kentte yıllarca yaşasa da, her gün sokağa çıksa da emekçi mahalleleriyle hatta işçilerle bile karşı karşıya gelmeyebilir. Bunun başlıca nedeni, dile getirilmemiş bilinçsiz bir uzlaşmayla olduğu kadar, söze dökülmüş bilinçli bir kararlılıkla da emekçi halkın mahalleleri, orta sınıf için ayrılan kent mahallelerinden bıçakla keser gibi ayrılmıştır, bunun olmadığı yerlerde de yardımseverliğin örtüsü ile gizlenmiştir" (Engels, 1997, s.95).

Kent yoksullarının yerleşim mekânları, kötü konut koşullarına sahip ve kentsel hizmetlerin yetersiz olduğu alanlar olmaktadır. Yoksulluğun yoğunlaştığı bu alanlar, mekânsal dışlanmaya maruz kaldıkları için kentle bütünleşememiş alanlardır. Wacquant, yoksulluğun yoğunlaştığı bu mekânlara ilişkin şunları ifade etmektedir: "Hem dışarıdakiler hem içerdekiler bu mekânları sosyal bir araf, cüzzamlıların lanetli toprakları olarak algılar; ancak toplumdan dışlananların sanayi sonrası metropolünün göbeğindeki bu alanda oturmaya itiraz etmeyeceği düşünülür" (Wacquant, 2010, s.264). Kişinin yaşadığı bölge dolayısıyla çeşitli şekillerde ayrımcılığa uğrama sürecine ve kentsel

hizmetlerden faydalanamama durumuna işaret eden mekânsal dışlanmanın iki bileşkesi bulunmaktadır:

“İlki, toplum genelinin kişiyi yaşadığı mekanı/coğrafyası nedeniyle dışlaması, hakir görmesi, ayrımcılığa tabi tutmasıdır. Bu perspektif, belli mekânlarda yaşayan insanların tamamen “unutulması” olgusunu yaratabilir. İkincisi, kişinin, bireysel/hanesel maddi kaynaklara ulaşım imkânlarından bağımsız olarak, yaşadığı coğrafyadaki kamusal hizmetlerin nitelik ve niceliksel seviyeleri nedeniyle toplumsal hayatın içine tam anlamıyla, layıkıyla girememesi halidir” (Adaman ve Keyder, 2006, ss.9, 10).

Mekânsal dışlanma sürecine işaret eden bu iki unsuru değerlendirdiğimizde, mekânsal olarak ayrılan bu bölgelerde yaşayanlar, yaftalama ve pazar donanımına erişebilecekleri olanaklardan mahrum olmaları sebebiyle yoksulluklarını aşmalarını sağlayacak fırsatlardan da uzaktırlar. Wacquant (2010), konu ile ilgili şunları ifade etmiştir:

“Mekânsal ayrım yoksulluğu daha da şiddetlendirir; çünkü genç ve ekonomik bakımdan kırılğan, yeni ekonomik yapıda piyasaya hemen sunulabilecek vasıflardan eşit derecede mahrum hem yerli işçi sınıfının hem de karma milliyetlerin oluşturduğu göçmen nüfusunun sınıfsal olarak gerileyen ailelerini yahtılmış kent adacıklarında toplar” (Wacquant, 2010, s.42).

Ekonomik, sosyal ve politik olarak dışlanmış kent yoksullarının, iç kent alanlarında deneyimlemiş oldukları mekânsal dışlanma süreçlerini de göz önünde bulundurduğumuzda, geçimlerini sağlamak ve tüketim toplumunda yer edinmek için suç teşkil eden eylemler ciddi bir alternatif oluşturmaktadır. Wacquant, sürgün mahallelerinde yoğunlaşan sınıfsaltı üyelerine ilişkin şunları ifade etmektedir:

“İngiltere’nin yoksul mahallelerinde “soygunun”, Fransız banliyölerinde depouille’un (zor kullanma tehdidi altında süslü kıyafetlerin teslim edilmesi), Amerika’nın siyah gettosunda altın zincir kapıp kaçmanın ve uyuşturucu ticaretinin gösterdiği gibi, emekçi ailelerden gelen, iş beklentisi olmayan gençliğin toplumda yer edinmek için vazgeçilmez olan parayı ve tüketim mallarını elde etmenin genellikle tek vasıtası şiddet ve suçtur” (Wacquant, 2010, ss.43, 44).

Bu türden suç ve şiddet eylemleri, mekânsal yaftalama süreçlerini daha da artıracak sonuçlar üretmektedir. Bu durum, farklı toplumsal sınıflar arasındaki sosyal mesafenin, fiziksel yakınlığa rağmen etkileşimi engellediğini söylemek mümkündür. Yoksulluğun yoğunlaştığı mekânlarda yaşayanların

hepsini birden suça yatkınlık, ahlaksızlık vb. şekilde yaftalama, damgalamanın önemli bir göstergesi olarak değerlendirilebilir. “Ortalama kentli açısından bu bölgeler, suç, etnik köken ve kentsel dokuya dahil olamama dolayısıyla bir kentsel patoloji kaynağıdır” (Yılmaz, 2008, s.11). Kent içi çöküntü alanlarında da görülebileceği gibi merkezi kullananlarla çöküntü alanında yaşayanlar arasında fiziksel bir yakınlık olsa da gözle görülmeyen bir duvar mevcuttur:

“Her ne kadar gecekondular ve kent içi çöküntü alanlarının sınırları değişirse de, belli bölgelerde ikamet ediyor olmanın çeşitli yaşamsal alanlarda - ki buna emek piyasaları da dahildir- dışlanmaları beraberinde getirdiği yollu (belli bir mekandan olmanın bir genç için “tinerci” tanımını toplum genelinde çağrıştırmaları örneğinde olduğu gibi) kaygılar söz konusudur” (Adaman ve Keyder, 2006, s.128).

Kent merkezinin hemen yanında bulunan kent içi çöküntü alanları sakinlerinin kent merkezini kullananlar ile etkileşimleri sosyal mesafe sebebiyle oldukça sınırlı olabilmektedir. Fiziksel yakınlığa kontrast oluşturacak biçimdeki bu mesafe, belirli bir güvensizlik ve tedirginlikle nitelenebilir.

“Bu tür çöküntü alanlarında yaşayan yoksullarla, kent merkezini kullananlar arasında hiçbir ilişkinin olmadığı, oluşmadığı söylenemezse de, iki taraf da birbirine mesafeli ve temkinli durmayı tercih eder. Bu tür çöküntü alanları merkezle sınır oluşturdukları cephe üzerinde mistifiye edilirler; bilinmeyen tehlikelerle dolu yerler olarak üzerine hayali imgelerin tasarlandığı uzak yerlere dönüştürülürler” (Ocak, 2007, s.143).

Tüm dünyada olduğu gibi Türkiye’yi de etkileyen küreselleşme sürecine kentsel bağlamda yaklaşıldığında metropol ve büyük şehirlerde çeşitli sorunların yoğunlaştığı görülmektedir. “Son yıllarda Türkiye’de de başta İstanbul olmak üzere tarihsel kent merkezleri fiziksel-mekânsal özellikleri açısından yıpranmış bina ve düşük nitelikli çevre kalitesi, mekânsal ayrışma karakteri yanında kentsel hizmetlerin yetersizliği ve kentle bütünleşememe sorunlarını da derin biçimde yaşayan kent bölgeleri haline gelmişlerdir” (Şen ve Şen, 2015, s.36).

Özellikle gelişmekte olan ülkelerde, sosyal konut projelerinin yetersizliği ile kira yardımı, vergi kolaylıkları, uygun kredi gibi mekanizmaların zayıflığı, sosyal politika tedbirleri yerine yoğun olarak özel sektör inisiyatifinde konut piyasası düzenlemelerinin gerçekleştirilmesi gibi durumlar söz konusu

olmaktadır. Bu gelişmeler, özellikle düşük gelirli veya düzensiz çalışan kesimlerin, uygun ve elverişli konut hakkına ulaşmalarına önemli bir darbe vurmaktadır:

“Bu grupların ekonomik kırılganlıkları ve krizlere karşı dayanıksızlıkları hesaba katıldığında barınma eksenli ciddi bir risk grubu ortaya çıkmaktadır. Beslenme, ulaşım, ısınma yanında barınmanın ek külfeti, bu gruplar için, kiracılık pozisyonunu dahi zora sokmakta, ev sahibi olma çabalarını tıkamaktadır” (Şen, 2013, s.295).

Mevcut durum böyle olunca, kent yoksullarının barınma ihtiyaçlarını karşılarken seçici davranabilme imkânlarının kısıtlı olduğunu söylemek mümkündür. Türkiye kentleşmesine damgasını vuran gecekondu, göçmenlerin konut ihtiyaçlarını kendi imkânları ile karşılamasının en önemli örneklerinden biridir. Bununla birlikte yoksulların ve göçmenlerin barınma ihtiyacına yönelik geliştirdiği bir başka strateji de kent içi çöküntü alanlarına yerleşmek şeklinde olmuştur:

“Genellikle alt gelir gruplarının ve göçmenlerin yaşadığı mekânlar olarak kent içi çöküntü alanları hali hazırda köhneleşmiş binaları, dar sokakları, yetersiz alt yapı sistemleri ve belediye hizmetleri ile betimlenebilir. Kentin, genellikle eski kent merkezinin uzantısı olan fiziksel alanların, zaman içerisinde, ‘çöküntü alanları’ haline gelmesiyle, eskiden prestijli olan bu alanların kalıntıları içerisine yoksullar yerleşir. Bakımsız, çökme tehlikesi olan eski binaların içerisindeki eski görkemli yaşamların yerini, yoksulların zorlu yaşamı almıştır” (Ocak, 2007, s.143).

Her nerede olursa olsun bu alanların ortak özelliği ise yetersiz kamusal hizmetin olduğu alanlar olmalarıdır:

“Gerçekten de, kent içinde yoksulların yaşadıkları yerler; kamusal hizmetlerin yetersiz olduğu, yani konut açığının yaşandığı, yolların asfaltlanmadığı, içme suyu ve kanalizasyon hizmetinin sağlanmadığı, sağlık ve eğitim olanaklarının eksik karşılandığı mekânlardır ve günümüzde mekânsal yoğunlaşma yoksulluğun bir özelliği olarak eskisinden daha fazla göze çarpmaktadır” (Kaygalak, 2001, s.130).

Öte yandan kent içi çöküntü alanlarının merkezi iş alanının yakınında olması ile ucuz konut ve konaklama imkânlarının bulunması, özellikle göçmenlerin ve düzenli bir işe sahip olmayan alt gelir grubu mensuplarının bu alanlarda yoğunlaşmasında etkili bir faktör olarak karşımıza çıkmaktadır. Türkiye’deki ekonomik faaliyetlerin bir kısmı hala kent merkezindeki alanlarda

bulunmaktadır. Bu durum da kent yoksullarının, istihdam alanlarına yakın bir alanda konut tercihini gündeme getirmektedir. “Amerikan örneğinin aksine, ekonomik faaliyetlerin İstanbul dahil Türkiye metropollerinin kent içi bölgelerini tamamen terk ettiği söylenemez. Aksine, göçmenlerin bu kent içi bölgelere yerleşme tercihlerinde iş imkânlarının da etkili olduğu öne sürülebilir” (Yılmaz, 2008, s.31). Ayrıca kent yoksullarının, göçmenlerin, mülteci ve sığınmacıların yoğunlukta olduğu kent içi çöküntü alanları, yüksek vasıf gerektirmeyen enformel işlerde çalışma imkanları sunması nedeniyle de kente tutunmak için stratejik bir öneme sahiptir:

“Vasıfsızlık ve düşük gelir yanında niteliksiz ve düzensiz işlerde, enformel sektör içinde de olsa çalışma imkanı sunması (üstelik en az masrafla - çoğunlukla yürüyüş mesafesi olup yol ücretini tasarruf imkanı veren - çalışma alanlarına ulaşabilecekleri) yeni göçmenler, mevsimlik işçiler ve yerinden kopanlarca sürekli beslenen hareketli ve diğer bölgelere göre istikrarsız bir nüfusun iç kent çöküntü alanlarında yoğunlaşmasına neden olur” (Şen ve Şen, 2015, s.37).

Kentlerde yaşanan yoksulluğun şiddetli bir şekilde kendini gösterdiği ve kentin diğer bölgelerinden sosyo-mekânsal olarak ayrıksı bir alan olma durumunu gösteren bu bölgelerin, göçmenler ve diğer kent yoksulları açısından onların kentte hayatta kalmalarını sağlayacak ekonomik fırsatlar şu şekilde ifade edilebilmektedir: “Konut-istihdam alanı arasındaki ilişki ile birlikte bireylerin kent merkezinde tutunmak için vasıfsız, sigortasız, sendikasız düşük ücretli işlere umut bağlamaları yoksulun kent merkezinde tutunabilme çabasının bir yaşam/hayatta kalma stratejisine dönüşmesi olarak kendisini göstermektedir” (Şen, 2013, s.98). Yılmaz (2006) Tarlabası’na ilişkin aktardıkları da bu duruma bir örnek teşkil etmektedir: “Tarlabası sakinleri, mahallenin merkeziliğini hayatta kalma stratejilerini belirlemede bir koz olarak kullanmaya çalışmaktadırlar. Bu sebeple, düşük kira seviyesinin yanı sıra, Tarlabası, Merkezi İş Bölgesi içindeki konumu, kültür ve eğlence merkezlerine olan yakınlığı sayesinde çok çeşitli iş imkânları sunabilmektedir” (s.31).

Türkiye’de küçük üretim birimlerinin hala mevcut olduğu iç kent alanları, merkezdeki iş fırsatları da dahil edildiğinde kent yoksullarının yaşam stratejilerinde önemli bir rol oynamaktadır. Ancak düzenli gelir sağlayan bir iş

bulma durumu tüm iç kent nüfusu için geçerli olmamakta, bununla birlikte bir işte istihdam olursa dahi çoğunlukla enformel bir nitelik taşıdığı için ücretler düzensiz ve düşük olmaktadır. “Göçmen nitelikleri yanında düşük gelirli-tutamaksız kesimlerin yoğun çekim merkezi haline gelen bu kent içi alanlar, zaman içinde yoksulluğun kalıcılık kazanması ve devam etmesini sağlayan özellikleri barındırır hale gelmiştir” (Şen ve Şen, 2015,s.34). Bu durumda ekonomik alandan dışlanan bu kesimler için yoksulluklarını hafifletebilecek yasa dışı faaliyetler ise alternatif bir yol haline gelebilmektedir. Nitekim, Wacquant, kentlerde yaşanan sanayisizleşme süreci ve sistematik olarak dışlanan getto sakinlerine ilişkin şunları ifade etmektedir: “Dolayısıyla çoğu getto sakininin günlük emeğini çıkartmak için ek işte çalışmaktan, çeşitli hilelerle para kazanmaktan ya da türlü yasa dışı işlere (en tehlikesi ama en karlısı da dahil, yani uyuşturucu ticareti) bulaşmaktan başka seçeneği yoktur” (Wacquant, 2010, s.77). Bu duruma bir örnek, Tarlabası’na ilişkin Yılmaz’ın (2006) yaptığı çalışmada şu şekilde ifade edilmiştir:

“Suç olayları genellikle, mahallenin yerleşim dışındaki işlevleriyle de (ticaret, üretim, depolar) ağırlık kazanan ana cadde ve sokaklarda olmakta, yüksek yerleşim oranı olan iç kısımlar güvenli sayılmaktadır. Bu da, suçların, bölge sakinlerinden ziyade yabancıları hedef aldığını göstermektedir. Öte yandan, suçluların bölgede yuvalanması ve mahallenin gençlerini suç çetelerine dahil etmedeki başarıları da bozulan sosyal dokuyu göstermektedir” (Yılmaz, 2006, s.34).

İstihdam piyasalarından dışlanan gruplar için yoksulluklarını hafifletecek bir yol olan suç teşkil eden olayların bu tür alanlarda yoğunlaşması, mekânsal dışlanma süreçlerini daha da şiddetlendirmektedir.

Eleştirel Kent Sosyolojisi teorisyenlerinin dile getirdiği üzere, kentin metalaştırılması sürecinde sermaye gruplarının yatırımlarını en fazla kar getirecek alanlara yoğunlaştırması, kentin düşük rant sağlayan bölgelerinin ihmal edilmesine ve zamanla eski sakinleri tarafından terk edilerek çöküntü bölgeleri haline gelmesine yol açmaktadır. Kentsel mekânda tezahür eden kapitalist sistem mantığı, bu türden bozulmuş alanların oluşmasına sebep olurken, günümüz ekonomi piyasalarına adapte olamayan kent yoksullarının da adeta nerede yaşacaklarını da belirlemektedir. Yoksulluğun yoğunlaştığı bu

alanlar, mekansal dışlanma süreçlerini de deneyimlerken, bu durum yoksullarının kendi durumlarını iyileştirmelerini sağlayacak olanaklardan da mahrumiyetiyle sonuçlanmaktadır. Böylece ekonomik, sosyal ve politik alandan dışlanmış yoksulların, kentle bütünleşmeleri oldukça zor görünmektedir. Türkiye’de iç kent alanları, hala az sayıda da olsa üretim faaliyetlerinin sürdürüldüğü küçük tesislere sahiptir, bununla birlikte kent merkezine yakınlık, enformel faaliyetlerde ya da geçici işlerde istihdam olma fırsatını da yaratmaktadır. Ancak, günümüz koşullarında kente tutunmak için bu olanakların ne kadar yeterli olduğu tartışılmaktadır. Nitekim enformel yaygınlaşmış olmakla birlikte, düzensiz ve oldukça düşük ücretler, kent yoksullarının durumunu ağırlaştırmaktadır. Bu durum, kişilerin meşru alanda kalmasını zorlaştırırken, dünyada olduğu gibi Türkiye’deki iç kent alanlarında da suç ve şiddet teşkil eden eylemler yoğunlaşmaktadır. Bu süreç, bozulan sosyal dokuya işaret ederken, mekânsal dışlanma sürecinin daha da derinleşmesine ve ‘dışarıda’ kalan bir kesime işaret etmektedir.

2.6.İzmir Kent Merkezi İş Alanının (MİA) Oluşumu ve İzmir’e Yönelik Göçler

Basmane, geçmişten beri İzmir kenti merkezi iş alanının (MİA) bir parçası olmuştur. Dolayısıyla günümüzde tarihi kent içi çöküntü alanı haline gelmesi, MİA’da kentleşme süreci içerisinde meydana gelen ekonomik ve sosyal nitelikli değişimler ve İzmir’in göç süreci ile ilişkilidir. Bu kısımda, Basmane’nin ekonomik ve sosyal yapısındaki değişimleri etkileyen süreç, araştırmanın geçtiği ortamı anlamak adına ele alınacaktır.

İzmir’in küçük bir kentten büyük şehre dönüşme sürecinde kapitalist Batı Avrupa girişimcilerinin etkisi yadsınamaz. Özellikle 19. yüzyılda kapitali birikiminin belirli bir seviyeye ulaşmış olması, çevre ülkelerin liman kentlerine yatırımlar yaparak, onların ekonomik, sosyal ve mekânsal yapısının şekillenmesinde etkili olmuşlardır. Kapitalist ekonomiye sahip merkez ülkeler, çevre ülkelerle hammadde ve gıda talebine dayanan ilişkilerinin yanı sıra bu ülkelerin pazarlarına kendi ürünlerini sürerek, yerli üretim tarzının çöküşünde

önemli bir paya sahiptirler. Üstelik merkez ülkeler belirli bir birikim sağladıktan sonra çevre ülkelere demiryolu vb. altyapı sistemlerini götürerek, sanayisi olmayan bu ülkelere sanayi toplumlarının alışkanlıklarını getirmişler ve böylece onların merkeze bağımlılıklarını artırmışlardır. Bu durum kendini mekânın düzenlenmesinde de göstermiş, örneğin, çevre ülkelerin liman kentleri ağaç şeklindeki demiryolları aracılığı ile hinterland bölgesine bağlanmışlardır. İki farklı toplumsal yapının birbirine girdiği bu alanlarda, toplumsal katmanlaşma ve yaşam biçimi üzerinden okunabilecek çeşitli sorunların yaşanmasına sebep olan bir sürece girilmiştir. (Tekeli, 2015b, s.34).

Yukarıda değinildiği üzere, bir liman kenti olan İzmir'in kentleşme serüveninin başlarında Batılı devletlerin etkisi gerek kentin fiziksel biçimlenişinde gerekse ekonomik ve sosyal boyutunda yoğun bir şekilde hissedilmiştir. İzmir kent MİA'sının oluşumunda etkili olan ana faktörler, İzmir limanı ile ticari hinterlandını onu bağlayan ana ticaret yollarıdır. Bu faktörlerin karşılıklı etkileşimi, süreç içerisinde MİA'nın oluşum dinamiğini biçimlendirmiştir. Bununla birlikte İzmir iç limanının ve deniz kıyısının süreç içerisinde sürekli doldurulması da MİA'nın genişlemesine sebep olmuştur. İzmir, 16.yüzyılda rıhtımı bugünkü Anafartalar Caddesi olan bir iç liman ve limanın girişinde Ok Kalesi bulunan, ayrıca kentin hinterlandıyla bağlantısını kuran kuzey ve güney yönlerinden kente ulaşan iki kervan yolunun kesiştiği küçük bir kenttir. İzmir'in biçimsel, ekonomik ve sosyal yapısının oluşumunda Batılı devletlerin rolü oldukça büyük olmuştur. 1500'lü yıllarda Osmanlı İmparatorluğu'nun önce Fransa ve ardından İngiltere'ye verdiği imtiyazlar, İzmir ticaretinde bu devletlerin hakimiyet sürecini başlatmıştır. Venedik ve Cenevizlilerin İzmir ticaretindeki etkinliği zamanla kırılarak onların yerine İngiltere, Fransa, Hollanda ve Avusturya'nın ticari hayatı şekillendirmeye başladığı görülmektedir. Örneğin, İngiltere 1581'de Levant Company'yi kurmuş, İzmir ticari tekeli eline almaya başlamıştır. Osmanlı'nın İzmir'de esnek bir yönetim benimsemesi de 17.yüzyılın sonuna doğru İzmir'i Levantenler için Anadolu'daki en önemli merkez haline getirmiştir (Tekeli, 2015a, s.15).

İzmir’de 17.yüzyıldan itibaren dış ticaretin artmasıyla birlikte uzun yol tüccarlarının konaklama, depolama ve hayvanlarının bakımını sağlama işlevlerini karşılamak üzere başta Büyük ve Küçük Vezir Han olmak üzere çok sayıda han inşa edilmiştir. Bu dönemde önemli bir diğer gelişme ise gemicilikteki ilerlemeler sonucunda kadirgalar kalkmış, bunun yerine kalyonlar ve yelkenliler kullanılmaya başlanmıştır. İlk olarak hanların sayısının artması kent merkezinde alan ihtiyacını doğurmuştur ve deniz ulaşımındaki gelişmeler ise Ege’deki iç limanların doldurulmasını gerektirmiştir. Dolayısıyla 17. yüzyılın ikinci yarısından itibaren zaman içerisinde parça parça doldurulan liman, kent MİA’sına dahil edilmiştir. Bu dönemde ticari etkinliklerin artması kente yönelik göçlerin de artmasına sebep olmuş; İran İpek ticaretinde uzmanlaşmış Ermeniler bugünkü Basmane çevresine yerleştirilmiş, Rum, Frenk/Levanten nüfusta da artış yaşanmıştır. Bu grupların yerleşim düzenine bakıldığında ise Frenkler iç limanın kuzey kıyısı boyunca ticarete depolama vs. işlemlerinin de yapıldığı tüccar evlerinde otururken, Rumların ise Ermeni mahallesi ile Frenk mahallesi arasındaki bölgede ikamet ettikleri görülür. 17.yüzyılda dış ticaret ve göçlerin etkisiyle yaşanan bir diğer gelişme ise Frenk mahalleleri ile Rum mahalleleri arasında oluşan Frenk Sokağı’dır. Frenk mahallelerinin gerisinde denize paralel ilerleyerek, 16.yüzyılda oluşan limanın kuzeyindeki merkezi alana dek uzayan bu sokak ile kent, iki ana eksene sahip olmuştur (Tekeli, 2015a, s.18-19).

18.yüzyılda kent merkezi ve etnik çeşitlilik, bir önceki asırda aldığı şekli büyük oranda korumuştur. 19.yüzyılda ise politik ve ekonomik alanlardaki değişimler sebebiyle İzmir MİA’sında yeniden yapılanma süreci yaşanmıştır:

“Bu bölge yapısı 18. yüzyıldan sonra yeni bir etkiler düzeni içine girmiştir. Gittikçe artan yoğunlukta bir dış ticaret ve bu cins ticaretle gelen sosyal örgütler ve gruplar, yerleşmeler arası ilişkilere müdahale edici önemli bir faktör olarak ortaya çıkmış, ister istemez görel olarak dengede duran eski sistemi bozmuşlardır” (Kıray, 1998, s.31).

Bu dönemde Osmanlı İmparatorluğu’nun merkezden yönlendirilen bir modernleşme sürecine girerek kurumsal ve yönetsel birtakım değişikliklere gidildiği görülmektedir. Bu dönemde vilayet merkezi Aydın’dan İzmir’e taşınmış ve yerel yönetim birimi olarak belediye açılmıştır. Üstelik bu yüzyılda

Osmanlı dış ticaret denetimlerini kaldırarak dünya ekonomisine eklemlenme sürecini hızlandırmış ve İzmir'in ticari örgütlenmesinde bu gelişmeye paralel olarak birtakım değişiklikler yaşanmıştır; bankalar, bürolar, oteller kurulmuş, hanlar eski işlevlerini yitirmişlerdir. Bu dönemde değinilmesi gereken bir diğer konu, Avrupalı devletlerin sermaye birikim süreçlerinde belirli bir seviyeye ulaşarak çevre ülkelere kapital aktarması ve buna bağlı olarak sanayi toplumunda geliştirilen alt yapıları ihraç etmeye başlamalarıdır. Bu dönemde İzmir'e telgraf hatları ve deniz altı kabloları yerleştirilerek kentin İstanbul ve Avrupa'daki önemli kentler ile iletişimi hızlanmıştır. Konak-Pasaport arasındaki liman (bugünkü Kordon) inşa edilerek buraya bir tramvay hattı kurulmuştur. Ayrıca bu dönemde ticari hayatta önemli bir değişim meydana gelmiş, 17.yüzyılda uzun mesafe kervan ticareti, ekonomik hayatta oldukça önemli bir işleve sahipken, 19.yüzyılda İzmir hinterlandının tarımsal ürünleri dış ticaretin gözdesi haline gelmiştir (Tekeli, 2015a, 21-22).

“İzmir’de uzun mesafe ticaretinin yerini 19. yüzyılda artık hakim bir şekilde Gediz vadisine ek olarak Küçük ve Büyük Menderes vadilerinden taşınan, Avrupa’nın yeni gelişen sanayi nüfusu ve şehirlerince talep edilen tarımsal ürünlerin ticareti aldı. Bunların başında tahıl ve bakliyat geliyordu” (Kıray, 1998, ss.31,32).

Ticari hayatta meydana gelen değişimler, mekânın düzenlenmesi ihtiyacını doğurmuş, gelen ürünlerin depolanması, işlenmesi ve limana taşınması için gerekli alt yapı sistemlerinin oluşturulması gibi faaliyetler gerçekleştirilmiştir:

“Bu sebeple liman ve gümrüğün gerisindeki merkezi alanda birtakım değişiklikler yapılmış; yeni depolama mekânları oluşturulmuş, ayrıca İzmir’in ard bölgesinden getirilen üzüm, incir, tütün gibi ihraç ürünlerinin ilk elden işlemesinin yapıldığı pasaj tipi hanların yapımına ağırlık verilmiştir. İzmir hinterlandına ulaşarak ürünlerin taşınmasını kolaylaştıracak alt yapılar da bu yüzyılda geliştirilmiştir. Aynı devrede iki ayrı demiryolu için de imtiyaz alınmış, İzmir-Aydın ve İzmir Kasaba hatlarının inşasına geçilmiştir. Bu hatlar denize dikey inen iki verimli nehir vadisi boyunca uzanıp, buraların tarım ve maden zenginliklerini İzmir limanına indirmeye başlamışlardır” (Kıray, 1998, s.33).

Bu dönemde Alsancak ve Basmane istasyonları da MİA'nın çeperine yapılarak, ulaşım ağının liman ve gümrükle bağlantısı kurulmuştur. Alsancak Garı civarına lojmanlar, depolar, imalathaneler vb. açılmıştır. Bugünkü Alsancak

Stadyumu'nun önündeki cadde ve çevresine tekabül eden Darağacı Bölgesi'ne Rum işçilerin konutları inşa edilmiş ve tamamı yabancılara ait Sigara Fabrikası, okul kağıdı fabrikası, buharlı değirmenler, Havagazı Fabrikası, Buz Fabrikası, Prina Fabrikası, Makarna Fabrikası gibi sanayi işletmeleri açılarak kentin bu bölümü sanayi mıntıkası haline getirilmiştir (Tekeli, 2015a, s. 21-23).

“Merkezi iş çevresinin buralara yayılması buradaki Rum konut mahallelerini daha kuzeye itmiş, bir yönden o zamanlar Punta adı ile anılan Alsancak'ta doğu sahiline dayanmış, iç taraftan da Basmahane ve Tabakhaneyi aşarak (tabii buralardaki deri ve yazma imalathaneleri çoktan kapanmıştı) Kervan Köprüsüne, Kemere doğru kaymış, Gaziler Mahallesi (Abdullah Efendi Mahallesi) ve civarına yerleşmişti. Burası orta ve düşük Rum mahalleleri haline gelirken Punta (Alsancak) üst orta gelirli Rum mahalleleri ortaya çıkmıştır. Buralarda özellikle Kordon ve şimdiki Cumhuriyet Meydanı ile Kültür Park arasında kalan bölge üst gelir gruplarının yerleşme yeri olmuş, Kordonun arkasında şehir içinde olmasına rağmen geniş bahçeler içerisinde kârgir büyük evler inşa edilmiştir” (Kıray, 1998, ss.50, 51).

Bu dönem kentte yaşayan etnik grupların mekândaki yerleşim düzenini Kıray şu şekilde açıklamaktadır:

“Bu devrede çarşı-hisar-cami-meydan nüvesinin hemen arkasında Tilkilik'in Namazgâh semti ile birleştiği yerlerde denize karşı İzmir ileri gelenlerinin konakları yer almıştı. Onun arkasında kaleye doğru orta tabaka zanaatkârlar ve sonra daha yukarılarda fakir Müslümanlar yerleşmişti. Şehrin çok bariz etnik yapısı konut mahallerinde de görülmekte, kuzeye doğru olan düzlükte Rum mahalleleri, güneyde çok daha sınırlı bir şekilde Yahudi mahallesi vardı. Ermeni mahalleleri, Rum ve Müslüman mahalleleri arasında idi” (Texier, 1868 akt. Kıray, 1998, ss.42, 43).

19.yüzyılda MİA'nın temel eksenini oluşturan ve 1960'lı yıllara kadar çeşitli işlevleri barındıran Anafartalar Caddesi'nde uzmanlaşmış kesimler oluşmaya başlamıştır. Bu uzmanlaşmanın ilk örneği Konak Meydanı olmuştur; Sarı Kışla'nın yapımı, Vilayet Konağı, İzmir Mekteb-i İdadisi/Sultanisi'nin inşası, 1902 tarihli İzmir Saat Kulesi'nin yapımı gibi faaliyetler, meydanın, modern bürokrasinin merkezi haline gelmesini sağlamıştır. Konak Meydanı'ndan Anafartalar Caddesi boyunca otellerin kümelendiği bir alan bulunmaktaydı. Anafartalar'ın Kemeraltı Camisi civarında işlevleri bakımından uzmanlaşmış çarşılar yer almaktaydı; Sandıkçılar Çarşısı, Çekmeceçiler Çarşısı, Saraçlar Çarşısı, Şekerciler Çarşısı, Keresteciler Çarşısı, Bardakçılar ve Camcılar Çarşısı, Kömürcüler Çarşısı gibi. Cadde boyunca ilerlemeye devam

edildiğinde çeşitli alanlarda uzmanlaşmış hanların bulunduğu bir küme bulunmaktaydı. Anafartalar'ı İkiçeşmelik'e bağlayan alanda Havra Sokağı ve Yahudi mahallerine ulaşılmaktaydı. Bundan sonra Namazgâh ve Tilkilik'te orta ve üst sınıfa mensup Türk ailelerin konutları mevcuttu ve Anafartalar'ın Basmane İstasyonu civarında ise yeni bir oteller kümesi oluşmuştur. Cadde üzerinde profesyonel hizmetlerin ve doktorların kümелendiği Birinci ve İkinci Beyler Sokağı gibi alanlar da özellikle üst gelir grubuna hitap edenler alanlar bulunmaktaydı (Tekeli, 2015a, s.24-26).

Birinci Dünya Savaşı öncesi kent nüfusu 250.000 kişiydi ve bu döneme kadar Müslüman olmayan nüfusun Müslüman nüfusa göre oranının arttığı görülmektedir. Savaş sonrası Yunan işgali ve İzmir'in kurtuluşu sonrasında çıkan yangın, İzmir'in Ermeni, Rum ve Frenklerin oturduğu, kentin en zengin mahallelerinin yok olmasıyla sonuçlanmış ve böylece kent silueti oldukça değişmiştir. Kurtuluş Savaşı sonrası yanan bölüm yeniden imar edilmiş ve plandaki yeşil alan genişletilerek Kültürpark yapılmış, geriye kalan kısma ise modern konutlar inşa edilmiştir. İzmir'in dünya ticareti ile bütünleşmiş ekonomik karakteri, yerini cumhuriyetle gelen ithal ikameci sanayileşme temelinde ulusal pazarın temel ihraç limanı olma durumuna bırakmıştır. Bu yeni imar, kentin MİA'sını önemli ölçüde değiştirmiş olsa da Konak Meydanı'ndan Basmane'ye doğru uzanan Anafartalar Caddesi, Erken Cumhuriyet Dönemi'nde de MİA'nın ana eksenini oluşturan işlemi sürdürmüştür. Bununla birlikte cumhuriyet kurulduğunda Rum ve Ermeni nüfus kenti terk etmiştir (Tekeli, 2015a, s.26-28).

Bu dönemde İzmir'in aldığı göçlerin başında kalkış noktası olarak Balkanlardan gelenler bulunmaktaydı. Gerek Türkiye'nin gerekse eski Osmanlı topraklarında gelişen ulus-devlet yapılanmasının yarattığı atmosfer altında gerçekleşen bu göçlerin aktörlerinin tarımsal üretim kültürlerini yerli halka aktararak yeni bir kültürlenme olacağı ve yerli tarımsal üretime geçişte bir ivme kazandıracağı varsayımı etkili olmuştur. Elbette Yunanistan'la yapılan nüfus mübadelesiyle gelen göçmenler de İzmir'in sosyal yapısındaki yeni aktörler olarak kente dahil olmuşlardır. Kentin aldığı göçler bazında değinilmesi gereken bir diğer konu ise İzmir'de yangından sonraki süreçte, kamu odaklı mekânsal

düzenleme anlayışı çerçevesinde uygulanmaya başlayan imar çalışmasının, insan gücü talep etmesi ve bu durumun da kente yönelik iç göçü arttırmış olmasıdır. Ayrıca kentten ayrılan Hıristiyan nüfusun yaptığı işleri yapacak bir grubun da iç göçle İzmir'e gelmesi söz konusu olmuştur. Buna uç bir örnek olarak daha önceleri Müslümanların yaptığı bir iş olmayan içki (müskirat) satışının bu dönemde iç göçle gelen Türkler tarafından yapılmaya başlanmış olmasını söyleyebiliriz. Böylece Kurtuluş Savaşı sonrası kenti terk eden Rum, Ermeni ve Levanten toplulukların mülklerinin ve işlerinin el değiştirmesi, İzmir'e yönelik iç göçte etkili bir dinamik olarak değerlendirilebilir. Bu dönemde Ege Bölgesi'ndeki yerleşmelerden gelen sermaye sahibi Türkler de kente göç ederek girişimlerde bulunmuş, işletme, atölye ve imalathaneler açmışlardır. Örneğin, günümüzün bilinen kuru kahvecilerinden biri olan Gönen ailesinin ilk kuşağı, 1938 yılında tarihi Hisarönü'ndeki dükkânda bu işe başlamışlardır. Bu dönemde İzmirli tüccarların açtığı firmalar da üretimin artmasında önemli bir rol oynamış, böylece özel kesimle birlikte kamunun yaptığı yatırımlar işgücü talebi oluşturarak, göçlerde çekici unsur olmuşlardır. Ayrıca Erken Cumhuriyet'in sanayileşme politikasında kentin ülke içerisinde önemli bir işlev kazanmasında da İzmirli tüccarların önemli bir etkisi bulunmaktadır (Peker, 2017, s.208-220).

İzmir'in kent silüetini, 19.yüzyıl mekansal sabitesinden oldukça farklılaştıran esas durum ise Türkiye'nin İkinci Dünya Savaşı sonrasında girdiği hızlı kentleşme süreci olmuştur:

“Çevre ülkelerde 1950 başlangıçlı içgöçlerde varış noktası, çoğunlukla ülkelerin hakim liman kentleri olmuştur. Bunun nedeni, kalkış noktası ile varış noktası olan hakim liman kentleri arasında göçleri çekebilecek alt merkezlerin, 1950'li yıllardaki azlığı ile açıklanmıştır. Hakim liman kentleri, yoğun içgöçlerle örgütlenmeden büyüyerek, birer büyük şehre doğru evrimleşme sürecine girmişlerdir. Türkiye'de de kimi farklılıklarla benzer bir örüntü gerçekleşmiştir” (Peker, 2017, ss.226, 227).

İzmir, 1950'lerde iç göçle büyüme başlamış ve 1960'tan sonra bu göçler artarak devam etmiştir:

“İzmir'in, özellikle 1950'li yıllarda başlayan, ancak 1960'tan sonra giderek daha güçlü bir çekim merkezine dönüşmesi, ilin nüfus artışında göçleri de son derece belirleyici bir faktör haline getirmiştir. Nitekim 1960'ta 1 milyonu ancak geçebilen İzmir nüfusu, aldığı göçlerin de etkisiyle, 1990'da 2,7 milyona, 2000 yılındaki son genel nüfus sayımında ise 3,5 milyona yaklaşmıştır. Adrese

Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi'nin (ADNKS) 2015 verilerine göre bu nüfus 4 milyonu aşmıştır” (Işık, 2017, s.4).

Kentin göç deneyimine baktığımızda 1970’li yıllardan itibaren içinde bulunduğu bölge dışından aldığı göçlerin yoğunluk kazanmış olduğunu görmekteyiz:

“İzmir’in diğer önemli özelliği ise 1970’li yıllara kadar kendisine yakın konumda illerden göç alırken, izleyen yıllarda uzak mesafeli göçleri kendine çekmesidir. 1960’lı yıllarda başlayan bu uzak mesafeli göçlerde Erzurum, Kars ve Mardin gibi illerin ön plana çıkması, ilerleyen yıllarda bu iller ve bu illerin bulunduğu bölgelerle İzmir arasında bir göç ağının oluşmasında etkili olmuştur” (Işık, 2017, s.14).

Bununla birlikte değinilmesi gereken bir diğer konu ise 1970’li yıllardan itibaren kente göçle gelenlerin kalkış noktasında yaşanan değişimdir. Bu dönemde şehir-şehir göçü öncelik kazanmaya başlamıştır:

“Ülkemizde başat olan köy-şehir göçü, 1970-1980 döneminde İzmir’de önceliğini yitirmiştir. Bu dönemin daha öncesinden (1965-1970) başlamak üzere İzmir’in şehir-şehir göçü önemli olmaya başlamıştır. İzmir hem yüksek oranda dış göç veren hem de yüksek oranda göç alan temerküz yerleşim özelliğini bu dönemde kazanmıştır. İzmir yüksek oranda göç veren düşük sosyoekonomik düzeyi olan illerde yaşayanlar için cazibe-çekim merkezi olmuştur” (Üner, 1978 akt. Peker, 2017, s.229).

İzmir’in 1950’lerden başlayıp, 1960 ve 70’li yıllar boyunca yoğunlaşan göçler sonucu kent silüetinde meydana gelen değişime damgasını vuran unsur, gecekondulaşma olmuştur. Gecekondulaşma kabaca, hızlı kentleşmenin yarattığı yoğun nüfusun taleplerinin kamu tarafından karşılanamaması ve göçmenlerin, barınma ihtiyaçlarını kendilerinin ivedi bir şekilde gidermesi sonucu ortaya çıkmaktadır.

İlk gecekondulaşma Kadifekale’nin doğu ve kuzey yamaçlarında başlamış, 1960’lı yıllarda Bornova, Ballıkuyu, Gürçeşme, 1. Kadriye, 2. Kadriye bölgelerinde, Bayraklı, Yamanlar, Altındağ, Çamdibi, Mersinli’de gecekondu yaygınlık kazanmaya başlamıştır. 1970’ler sonrasında ise İzmir kentinin Karşıyaka, Buca, Narlıdere, Güzelbahçe gibi bölgelerinde gecekondu mahalleleri oluşmuştur. Bu dönemde İzmir nüfusunun %40’ı gecekondu alanlarında yaşamaktaydı. 1970’li yıllarda gelişen diğer konut sunum biçimi ise yapsatçılık olmuştur. Kentin ruhsatlı kesiminde küçük girişimciler tarafından

gerçekleştirilen bu faaliyetler, eski İzmir konutlarının yıkılarak yerine çok katlı apartmanların inşa edilmesiyle sonuçlanmıştır. Bu duruma en iyi örnek günümüzde de gözlemleyebileceğimiz, Güzelyalı-Konak, Alsancak-Konak ve Karşıyaka kordonunda daha önce bulunan iki katlı evlerin yıkılarak çok katlı apartmanların inşa edilmesi olmuştur. Bu dönemde yapsatçılık yalnızca eski konut alanlarının yok edilmesine değil, Hatay Caddesi'nin açılmasından sonra Güzelyalı-Konak bandının geriye genişlemesine ve Karşıyaka'da Bostanlı'ya ruhsatlı konut alanlarının yayılmasına sebep olmuştur (Tekeli, 2015a, s.29).

Kentin 1950-1960 yılları arasında sanayi gelişimine baktığımızda ise Halkapınar'dan Bayraklı'ya uzanan eksen ve Işıkkent-Pınarbaşı çevresinde sanayi merkezlerinin oluştuğu görülmektedir. 1960 sonrasında da birincisi Bayraklı'dan Menemen'e uzanan eksen, ikincisi İzmir-Ankara Karayolu boyunca, üçüncüsü ise Karabağlar-Cumaovası eksenindeki kümelenmeler şeklinde yeni sanayi merkezleri oluşmuştur. İzmir MİA'sında ise İkinci Dünya Savaşı'nın ardından İsrail'in kurulması, MİA'da oturan düşük gelirli Yahudiler'in kısa bir süre içerisinde İsrail'e göç etmesine yol açmış, merkeze bitişik bulunan Yahudi konutlarının boşalmasının ardından bu konutlar küçük üreticiler tarafından kullanılmaya başlanmıştır. MİA'yı etkileyen ikinci bir değişim ise Kemeraltı'nın iç kesimlerinde yaşayan üst gelir gruplarının yaşadıkları bölgeyi terk etme sürecidir. İzmir'in kentleşme sürecinde kente yeni gelenlerin çoğunun örgütlü bir iş bulamamaları, satın alma güçlerinin birbirine benzer ve düşük olması gibi sebepler, işportacılığın kentte ve özellikle Kemeraltı'nda yoğunlaşmasına yol açmıştır. Bu sebepler üst gelir grubunun bölgeden ayrılarak alanın bir çöküntü bölgesi haline gelme sürecini hızlandırmıştır (Tekeli, 2015a, s.29).

1951-1980 döneminde Türkiye'de sanayileşmeye yönelik yatırımların yapılması, gecekonduda yaşayan göçmenlerin istihdamını sağlamış, böylece göçle gelen kesimin önemli bir bölümünün türedi işlerin dışında örgütlü bir işte çalışabilmelerinin de önünü açmıştır:

“1950-80 döneminde uygulanan ekonomik politikalar, ülkemize olan yabancı sermaye girişini hızlandırmıştır. Ülkemizde tarımsal üretim artmış, ticaret kesimi kredileri bollaşmıştır. Başta üç büyük şehir olmak üzere şehirlerde küçük ve

orta boy işletme sayısı bu dönemde artmıştır. Bu süreç gecekonu ailesinin üretici işlevini, yaşam biçimini etkilemiştir. Küçük ve orta boy işletmelerle başlayan sanayileşme sürecinde, gecekonu erkekleri türedi işlerden bu sektörlerge geçmeye başlamıştır. Türedi işler tümenden bırakılmış mıdır? Buna yanıt hayır olmuştur. Şehirde, gecekonu ailesinin gençleri ile yeni gelen göçmenler tarafından bu işler katlanarak sürdürülmüştür” (Peker, 2017, s.227).

1980’li yıllarda şehir, İzmir Belediyesi sınırlarını aşmıştır. Bunun bir sonucu olarak kent, İzmir Belediyesi ve etrafındaki 13 belediyeden oluşan bir aglomerasyon haline gelmiştir. 1980 sonrasında kent içi ve çevresinde ulaşımı geliştirecek çalışmalar yapılmıştır. 1980 sonrasındaki dönemde kenti etkileyen önemli bir gelişme büyük kapitallerin kent içi ve çevresinde yaptığı yatırımlardır. Toplu konut girişimleri, organize sanayi bölgeleri, üniversite kampüsleri, büyük hastane kampüsleri, büyük alışveriş merkezleri gibi kent parçaları oluşturulmuştur. Bu büyük birimlerin özelliği, sağladıkları dışsallıklar sebebiyle merkezden kopabilir oluşları ve ucuz arsaların olduğu alanlara yayılım gösterebilmeleridir. Bu dönemde yapsatçılar da merkez ile bu kent parçaları arasındaki alanın konutlarla dolmasını sağlamışlardır. Bu süreçte İzmir’in kentsel bölge niteliği kazanmasını sağlayan çevreye doğru genişleme gerçekleşmiştir. İzmir’in hem kent içi hem de çevre bölgelerle kurduğu irtibatla yayılım göstermesi, MİA’da önemli dönüşümler yaşanmasına sebep olmuş; kentte sayıları hızla artan hipermarketler, Kemeraltı’ndaki perakende ticarete orta gelir gruplarını bu bölgeden çekerek, Kemeraltı’nda kalitenin düşmesine ve buradaki perakende ticaretin düşük gelir gruplarının taleplerine göre şekillenmesine sebep olmuştur. Ayrıca MİA’da önemli bir unsur olan ayakkabıcıların Işıkkent organize sanayi bölgesine taşınması, ki bu taşınma işlemi 1998’de tamamlanmıştır, ayakkabıcıların iş yerleri ve konut alanlarını terk etmesi sebebiyle MİA’daki çöküntü alanlarının gelişimini hızlandırmıştır. Bununla birlikte hala Basmane ve Çankaya’da sayısı az da olsa tekstil atölyeleri bulunmaktadır. Agora ve Fevzi Paşa Bulvarı arasındaki bölümde üretim fonksiyonları sürmektedir (Tekeli, 2015a, s.30-31).

1980’den sonra İzmir’in göç deneyiminde farklı bir durum meydana gelmiştir. Bu dönemde İzmir’e yönelik göçler devam etmekle birlikte kentin verdiği göç miktarı ve niteliğindeki değişim kayda değer bir noktadır. İzmir’deki

fırsatları kendileri için yeterli görmeyen sermayedarların önemli bir bölümü bu dönemde İstanbul ve ticari hayat için stratejik değer taşıyan İstanbul çevresine göç etmişlerdir. “1980’den sonra İzmir’den, İzmir’in ekonomik bağlamda yarıştığı başta İstanbul olmak üzere öteki şehirlere küçük-ortaboy-büyük işletmeci, sermayeleri ve sanayi tesisleriyle birlikte şehirden göç etmişlerdir” (Peker, 2017, s.230). Kentte bu türden bir kesimin göç etmesinde itici bir faktör olarak, İzmir’e yönelik kamu kaynak aktarımlarının azalması unsuru dikkat çekmektedir. “Dış dinamik olarak gördüğümüz 1980’den günümüze kadar uygulanan kamu politikalarının, İzmir’in bu tür göç verişini özendirdiği görülüyor. 1980 sonrasında kamunun kaynak aktarmasında İzmir sürekli olarak ikinci planda kalıyor” (Peker, 2017, s.233). Bu durum İzmir’in, üretim faaliyetlerini geliştirebilecek varlıklı bir kesimi kaybetmesine sebep olmuştur.

“1980 sonrasında İzmir şehir-şehir göçünde birinci çember içinde olan şehirlerden, 1980 öncesi olduğu gibi net göç alamamıştır. İlk çember içinde oluşan bölge merkezleri bu tür göçü önlemiştir. 1980 sonrasında bu tür merkezlerden olan göç, başta İstanbul olmak üzere yeni cazibe merkezlerine yönelmiştir” (Peker, 2017, s.267). İzmir’e yönelik göçler daha çok ikinci ve üçüncü çemberden gelen ve daha önceki göçmenler kadar varsıl ve nitelikli olmayan gruplardan oluşmaktadır. “İzmir 1980 sonrasında şehir-şehir göçünde daha çok ikinci ve üçüncü çemberinde olan şehirlerden göç almıştır. Ancak bu göçle gelenler, 1980 öncesi şehir göçmenleri kadar varlıklı, nitelikli olmamıştır” (Peker, 2017, s.267).

İzmir iç göç sürecinde Doğu ve Güneydoğu Anadolu’dan hatırı sayılır ölçüde göç almıştır. Bu bölgelerden alınan göçler ilk etapta ekonomik sebepliye daha sonraki süreçte bu bölgelerde terör kaynaklı oluşan güvenlik kaygıları da itici bir faktör olarak değerlendirilmektedir:

“Gerek Doğu Anadolu gerek Güneydoğu Anadolu illerinden kaynaklı göçlerin, İzmir’in net göçündeki öneminin artmasında bu bölgelerde gerçekleşen göçlerin örüntüsünde zaman içinde meydana gelen değişimler de belirleyici olmuştur. 1980’li yıllara kadar daha çok emek göçü niteliği taşıyan bu göçler; 1980’li yıllarından itibaren güvenlik kaygılarının da eklenmesiyle yeni bir boyut kazanmıştır” (Yüceşahin, Özgür, 2006 akt. Işık, 2017, s.12).

1980 sonrasında Türkiye’deki önemli merkezlerde olduğu gibi İzmir’de de terör olayları sebebiyle Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerinden yerinden edilmiş kişilerin göç deneyimi sosyal ve ekonomik hayatta birtakım değişimlerin yaşanmasına sebep olmuştur. Zorunlu bir nitelik taşıyan bu göç hareketinin aktörlerinin kente tutunmalarını sağlayacak donanım ve birikime sahip olmaması gibi sebepler, kentle bütünleşme konusunda problemler yaşanmasına yol açmıştır:

“Şehre 1985 sonrasında zorunlu göçle gelenler, ilk göçmenler tarafından dışlanma, ötekileştirme davranışlarıyla karşılaşma sürecini yaşamışlardır. 1985 sonrasında zorunlu göçle gelenlerin şehir yaşamına olan uyumsuzlukları sonucunda oluşan sınıfsal farklılaşma, 1980 öncesinde şehre gelenlere göre anlamlı bir konuma gelmiştir. Anlamlı olan bu sınıfsal farklılaşma, kentsel bir işte çalışma, kentsel gelir, kentlileşme, barınma olanakları, kentsel tüketim kalıpları gibi birçok değişken bağlamında kendini göstermiştir” (Peker, 2017, s.243).

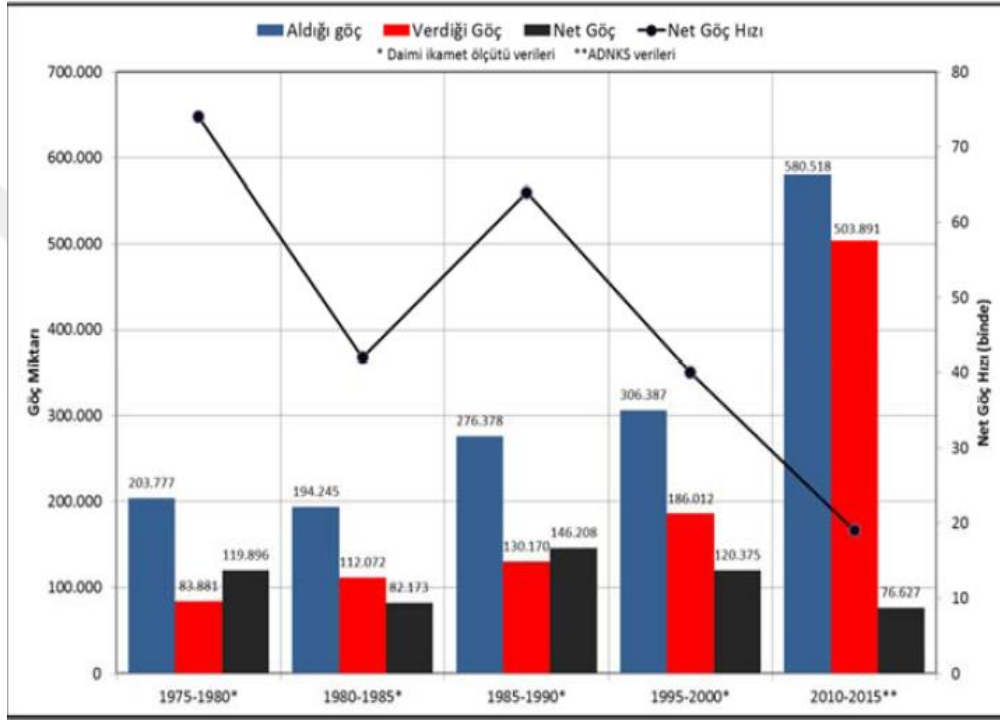
1975’den 2015 yılına kadar İzmir’e yönelik göçlerin coğrafi dağılımına baktığımızda şöyle bir tablo bizi karşılar:

	İZMİR’DE NET GÖÇÜN					%				
	BÖLGESEL DAĞILIMI									
	Daimi ikamet ölçütüne göre					ADNKS	Daimi ikamet ölçütüne göre			
	1975	1980	1985	1995	2010	1975	1980	1985	1995	2010
	1980	1985	1990	2000	2015	1980	1985	1990	2000	2015
Güneydoğu	14.408	10.439	17.436	29.285	17.901	12	13	12	24	22
Doğu Anadolu	33.855	23.670	45.455	26.008	29.085	28	29	31	22	36
İç Anadolu	26.035	20.981	32.562	21.822	10.925	23	25	22	18	14
Ege	24.416	17.888	23.331	14.916	5.376	20	21	16	12	7
Karadeniz	9.453	8.030	17.295	14.848	7.991	8	9	12	12	10
Marmara	6.512	-995	4.502	6.640	-3.758	5	-	3	6	-
Akdeniz	5.246	2.180	5.627	6.858	9.107	4	3	4	6	11
TOPLAM	119.925	82.193	146.208	120.377	76.627	100	100	100	100	100

Tablo 4: İzmir’de Net Göçün Bölgesel Dağılımı, 1975-2015

İzmir’e yönelik iç göçlerde 1975 yılından günümüze Doğu Anadolu, İç Anadolu ve Ege Bölgesi’nin ağırlıkta olduğu görülmekle birlikte tabloda 1995 sonrasında bu durumda birtakım değişimlerin meydana geldiği görülmektedir. Doğu Anadolu’dan gelen göç miktarında belirli bir istikrar söz konusuysen,

1985-1990 arasındaki göç miktarının oldukça yüksek olmasında bu bölgedeki yerinden edilme süreçlerini unutmamak gerekmektedir. Güneydoğu Anadolu'dan gelen göçlerin miktarında 1995'den sonra belirgin bir artış yaşanmıştır. Ege Bölgesi'nden gelen göçlerin miktarında ise 1995'den sonraki dönemde belirgin bir azalmanın meydana geldiği göze çarpmaktadır.

Grafik 2: İzmir'in Yıllara Göre Net Göç Miktarı

Yukarıdaki tablodan da anlaşılacağı üzere, yıllar içerisinde İzmir'in net göç miktarında kayda değer bir azalma görülmektedir:

“Bu azalma, İzmir'in uzun yıllardan beri koruduğu, İstanbul'un ardından en çok göç alan il olma özelliğinin de sona ermesine neden olmuştur. Ankara, Antalya ve Kocaeli, İzmir'i net göçlerde geride bırakmıştır. İzmir'in ekonomik açıdan içinde bulunduğu durgunluk, kamu yatırımlarından aldığı düşük pay, yüksek işsizlik oranları bu sonuçta etkili olmuştur” (Işık, 2017, s.1,2).

Sonuç olarak İzmir'in 19.yüzyıldan günümüze geçirdiği dönüşüm onu biçimsel, ekonomik ve sosyal olarak sürekli bir yeniden yapılanma sürecine itmiştir. Bu süreçte kentin silueti değişirken sosyal ve ekonomik hayatında hem kendi iç dinamikleri hem de dışsal faktörler etkili olmuştur. Özellikle İzmir'in

aldığı göçlerin, dışa verdiği göçlere göre kentsel nitelikler bağlamında daha düşük olması, kentin ekonomik ve sosyal problemlerini ele alırken değerlendirilmesi gereken bir unsurdur. Daha önceki bölümlerde değinildiği üzere, şehre gelen göçmenlerin barınma ihtiyaçlarını karşılayabilecek stratejiler geliştirmesi gecekondulaşan alanlarını oluştururken, kent içi çöküntü alanlarına yerleşim de oldukça sık karşılaşılan bir durumdur.

1980 öncesinde göçmen grupların enformel ilişki ağlarını kullanarak kente tutunma ve durumlarını iyileştirme konusunda dönemin yapısal faktörlerinin de etkisiyle daha avantajlı oldukları görülmektedir. Ancak 1980 sonrası dönemde makro ölçüde geliştirilen neoliberal politikalar kente tutunma konusunda göçmenleri daha zor bir durumda bırakmıştır. “1980 sonrası göçlerde, köyden göç edenlerin niteliği, kentsel üretim sürecine katılımlarına uygunsuzluğu (özellikle zorunlu göçle gelenlerde) başlatmıştır. Bunun nedeni, ülkenin değişen ekonomik politikalarıyla ilintilendirilen yatırımın görece olarak teknoloji yoğun biçime kayması olmuştur” (Peker, 2017, s.241). Farklılığın ilk boyutu 1950-1980 dönemindeki göçmenlerin varış noktasında daha büyük oranda mülk sahibi olmaları biçiminde gerçekleşmiştir. “1980 sonrasındaki göçmenler, şehirdeki barınma sorununu, gecekondulaşan bölgelerinde daha çok kiracı/kiracımsı biçimde çözümlenmeye çalışmışlardır. 2000 sonrasında göçmenleri kazandıkları kentsel gelirle, şehrin gecekondulaşan bölgesinde bile ev sahibi olabileceklerini düşünememişlerdir” (Peker, 2017, s.241). İzmir, göç sürecinde farklı niteliklere sahip göçmenleri bünyesine alırken, nitelikli sakinlerinin ise İstanbul gibi önemli ekonomi merkezlerine göç ettikleri görülmektedir. Ancak son dönemde kente gelen göçmenlerin konut ihtiyaçlarını karşılama konusunda dahi yoğun kısıtlılıklar içerisinde olduğu görülmektedir. Küresel ölçekte meydana gelen değişimler, Türkiye’yi de etkilemekte ve bunun yansımalarını büyük şehirler ve göç edenlerin durumlarında görebilmek mümkündür.

Geçmişten günümüze toplumların bir parçası olan kentler, içinde geliştikleri toplumun iktisadi, sosyal ve politik iklimine göre şekillenmektedir. Günümüz kentlerinin şu anki görünümünün altında yatan temel dinamiklerin

anlaşılmasında önemli çıkarımlarda bulunan Eleştirel kent sosyologları, kapitalist sisteme içkin mantığın yaratmış olduğu çelişki ve eşitsizliklere dikkat çekmişlerdir. Kentin sermaye tarafından metalaştırılma süreci değişim değerini ön planda tutarken, kent sakinlerinin ihtiyaçlarına yönelik gelişen kullanım değeri göz ardı edilmiştir. Bu durum, kentsel mekânda eşitsiz gelişmiş, farklılaşmış alanlar yaratarak kentin parçalı bir görünüm almasına neden olmuştur.

Neoliberal politikaların şekillendirdiği pazar donanımına sahip olmayan kent yoksulları ise kentte az gelişmiş mekânlarda yoğunlaşmışlar, dışlanma süreçlerine ev sahipliği yapan bu mekânlarda kendi yoksulluklarından çıkılmalarını sağlayacak olanaklara uzaklıkları ise diğer etmenler ile birleştiğinde yoksulluklarının kronik bir hale gelmesine yol açmıştır. Türkiye'nin Osmanlı'nın son döneminden günümüze kadar yaşadığı kentleşme deneyimine baktığımızda da kapitalist sermayenin kentsel mekân ve toplumsal ilişkileri şekillendirmede ne kadar etkin olduğunu görebilmekteyiz. Türkiye'deki kentleşme sürecinde, gecekondu ve yapsatçı gibi enformel ve formelin iç içe kullanıldığı ve böylece bazı yoksulların dikey hareketlilik şansına eriştikleri özgün durumlar yaşanmakla birlikte, günümüz büyük kentlerinde bu türden bir dikey hareketlilik şansı, gecekonduların bitmesi, geleneksel dayanışma ilişkilerin çözülmeye başlamış olması ve enformelin düzensizliği nedenleriyle azalmıştır. Bununla birlikte Türkiye'de 1980'li yıllardan sonra kent merkezlerinde ve kent çeperlerinde kamu ve özel sermayenin yaptığı yatırımlar, kent merkezini saran halkada bozulmalara yol açmış, bir zamanların üst ve orta sınıfı bu mahalleri terk ederken, bu alanlar çeşitli türden göçmenlerin, yoksulların, marjinallerin vb. yaşam alanı haline gelmiştir. Kentte yoksulluğun yoğunlaştığı bu mekânlar, Türkiye açısından değerlendirdiğimizde hala enformel ya da geçici türden iş olanakları sağlamakla birlikte, zor yaşam koşulları kişilerin meşru alanda kalmasını güç hale getirmekte bu alanlarda suç teşkil eden olaylar da yoğunluk kazanmaktadır. Bu durum, kentte belirli bir mesafe ile bakılan bu alanların yaftalanma süreçlerini daha da şiddetlendirerek, yoksulların kentsel yaşamla bütünleşme ya da durumlarını iyileştirme fırsatlarını ise daha da olumsuz bir

yönde etkilemektedir. Böylece kentin parçalanmış fiziki görünümü, parçalanmış toplumsal görünümüyle paralel bir seyir izlemektedir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ARAŞTIRMA YÖNTEM VE BULGULARI

Bu bölümde araştırmanın çerçevesi, amacı ve yöntemi ile araştırma alanı Basmane'ye ilişkin bilgi aktarılacaktır. Ardından, yapılan araştırmanın yerleşim süreci, Basmane'de ekonomik hayat, Basmane'de sosyal hayat, Basmane'de STK/derneklerin etkinlik düzeyi ile Basmane'deki gündelik hayata ilişkin ortaya çıkan bulgular, kavramsal ve kuramsal çerçeveden faydalanarak ele alınacaktır.

3.1. Araştırmanın Çerçevesi ve Amacı

Bu çalışmanın amacı, Suriyeli mültecilerin Basmane'ye yerleşiminin ardından semtin gündelik hayatını, gündelikliğin önemli iki alanını teşkil eden ekonomik ve sosyal hayata ilişkin yaşanan değişimleri dikkate alarak açıklamaya çalışmaktır.

Bu çalışmada Suriyeli mültecilerin semte yerleşimi ile birlikte, semtin gündelik hayat akışı ve gündelikliğin önemli bir parçasını oluşturan ekonomik ve sosyal faaliyetlerde meydana gelen yeni koşullar, semtin daha eski sakinleri ve Suriyeli mültecilerin açıklamaları dahilinde incelenecektir.

Bu çalışma, semtte göç sonrasında meydana gelen ekonomik ve sosyal nitelikli değişimler ile bunlara bağlı olarak değişen gündelik hayat deneyiminde meydana gelen yeni durumları, eleştirel bir çerçevede inceleyerek, arka planında yatan dinamiklerin ortaya çıkarılmasını sağlayacak bir yöntemle analiz edilmektedir. Bu sebeple semtin genel durumu ve bu duruma ilişkin olarak göç sonrası yaşanan değişimler, Eleştirel Kent Sosyolojisinin öncü isimlerinden Lefebvre, Harvey ve Castells'in kuramsal yaklaşımları kullanılarak ele alınmıştır.

Eleştirel kent sosyolojisi, kenti, kapitalist üretim ilişkilerinin ürettiği çelişkiler bağlamında incelemektedir. Bu bağlamda Lefebvre, Harvey ve Castells'in kuramsal yaklaşımları, kentsel mekânın biçimlenmesi, kentsel mekânsal ayrışma ve kentsel kaynakların dağılımının altında yatan temel dinamikleri, kapitalist üretim tarzının genel mantığına içkin çelişkiler ve

yarattığı eşitsizlikler üzerinden değerlendirmektedir. 1970'li yıllardan itibaren kenti mekânsal, ekonomik, sosyal ve politik unsurlarını dikkate alarak inceleyen Eleştirel Kent Sosyolojisi, kapitalist birikim süreçlerinde kentin metalaştırıldığını, kentsel mekânsal farklılaşmanın üretildiğini ve bu ayrışmaya göre, kentsel kaynakların dağılımına ilişkin eşitsizlikleri vurgulamıştır. Bu nedenle araştırma sahasının mekânsal farklılaşma sonucu oluşan bir kent içi çöküntü alanı olması, onun genel şartlarını da belirlediği için Suriyeli mültecilerin yerleşiminden sonra meydana gelen değişimler, bu kuramsal perspektif ve göçe ilişkin kavramsal çerçeve de kullanılarak analiz edilmiştir.

3.2. Araştırmanın Yöntemi

Eleştirel Kent Kuramları, kent ve kente ilişkin olguları değerlendirirken, bu olguların altında yatan dinamikleri ortaya çıkarma amacındadır. Bu sebeple, kişilerin kentsel yaşamda deneyimledikleri olay/durumların altında yatan sebeplerin derinlemesine analiz edilmesi, verilerin ortaya konması ve aralarındaki ilişkilerin tespit edilmesi amacıyla, söz konusu sosyal gerçekliği yaşayan kişilerin deneyim ve yorumları önem kazanmaktadır. Bu nedenle bu araştırmada nitel araştırma yöntemi tercih edilmiştir. Nitel araştırmaya ilişkin herkes tarafından kabul edilmiş bir tanım bulunmamaktadır. “Bunun nedeni ise ‘nitel araştırma’ kavramının bir şemsiye kavram olarak kullanılmasından ve bu şemsiye altında yer alabilecek birçok kavramın değişik disiplinlerle yakından ilişkili olmasından kaynaklanmaktadır” (Yıldırım, 1999, s.9). Nitel araştırmaya ilişkin genel bir tanım bulunmamakla birlikte, Yıldırım ve Şimşek’e (2016) göre, nitel araştırmanın en sık karşılaşılan özellikleri şunlardır: doğal ortama duyarlılık, araştırmacının katılımcı rolü, bütüncül yaklaşım, algıların ortaya konması, araştırma deseninde esneklik, tümevarımcı analiz ve nitel veri.

Bu araştırmada, göç sonrası semtin ekonomik ve sosyal boyutları ile gündelik hayat akışında meydana gelen değişimlerin bütüncül bir resmine ilişkin, semt sakinlerinin algı ve yorumlarına ulaşılmaya çalışılmıştır. Nitel araştırma, bireylerin gerçekliği oluşturmada aktif bir role sahip olduğunu kabul etmektedir. Kümbetoğlu (2017), konu ile ilgili olarak şunları ifade etmiştir:

“Kalitatif araştırma, öncelikle sosyal bağlamın sosyal olarak oluşturulmasına, sosyal yapıların çelişkili ve tartışmalı özelliğine ve dingin olmayan örüntülerine dikkat ederek, yani sosyal gerçekliği verili olarak ele almayarak işe başlamaktadır.” Sementin genel koşullarını ilk elden deneyimleyen sement sakinleri, semte ilişkin gerçekliğin yorumlanmasında ve yeniden üretilmesinde etkin bir durumdadırlar. “Sonuç olarak, nitel teknikler araştırmacıların diğer insanların anlayış ve algılarından pay almalarına ve insanların günlük yaşamlarını nasıl yapılandırıp anlam verdiklerini de keşfetmeye olanak sağlamaktadır. Nitel teknikler kullanan araştırmacılar kişilerin kendileri ya da başkaları hakkında nasıl bilgi edinip nasıl anlamlandırdıklarını incelerler” (Berg ve Lune, 2019, s.20). Bu sebeple sement sakinlerinin araştırmanın kapsadığı konular ile ilgili olarak bakış açıları ve yorumlarına ulaşmak amacıyla nitel veri toplama tekniği kullanılmıştır.

Görüşme, nitel araştırmalarda sıklıkla başvurulan bir veri toplama tekniğidir. Görüşme yapılan kişilerin, konuya ilişkin algı ve tutumlarını ortaya çıkarması açısından önemli bir işlev görmektedir. Bu çalışmada görüşme formu kullanılmıştır. “Görüşmeci önceden hazırladığı konu veya alanlara sadık kalarak, hem önceden hazırlanmış soruları sorma, hem de sorular konusunda daha ayrıntılı bilgi alma amacıyla ek sorular sorma özgürlüğüne sahiptir” (Yıldırım ve Şimşek, 2016, s.132). Görüşmeler sırasında yarı yapılandırılmış görüşme formundan yararlanılmıştır. Araştırma konusuna ilişkin temel sorular yöneltirken, sağladığı esneklik sayesinde belirli konularda derinlemesine bilgi elde edilmesi fırsatını da sunması sebebiyle tercih edilmiştir.

Araştırmanın evrenini, İzmir’in Konak ilçesine bağlı olan Basmane semti oluşturmaktadır. Bu bölgenin evren olarak seçilmesinin nedeni, Suriyeli mültecilerin İzmir’e gelmelerinin ardından yoğun olarak yerleştikleri semtlerden biri olmasıdır. Bununla birlikte, sementin kentsel mekânsal ayrışma süreçlerini deneyimleyen bir kent içi çöküntü alanı olması dolayısıyla sahip olduğu koşullar da dikkate alındığında, dezavantajlı bir gurubun dezavantajlı bir alana yerleşiminin ardından meydana gelen konu dahilindeki değişimlerin altında yatan dinamikler keşfedilmeye çalışılmıştır.

Araştırma örnekleme, Basmane’de ikamet eden daha eski sakinlerden ve Suriyeli mültecilerden oluşmaktadır. Örneklem grubu oluşturulurken kartopu örneklem biçimi kullanılmıştır. Kartopu örneklemeine ilişkin Kümbetoğlu (2017) şunları ifade etmiştir: “Araştırma alanında kaynak kişilerden doğru diğer görüşülecek kişilere ulaşılması ve bir kartopu gibi ilerledikçe, yeni kişilere ulaşıldıkça örneklemin büyümesi ile oluşmasıdır.” Sahada araştırma konusuna ilişkin zengin veri sağlayacak kişilere ulaşılması amacıyla kartopu örnekleme tercih edilmiştir. “Bu yaklaşım, araştırmanın problemine ilişkin olarak zengin bilgi kaynağı olabilecek kişi veya durumların saptanmasında özellikle etkilidir. Süreç çok basit bir şekilde başlar: “Bu konuda en çok bilgi sahibi kimler olabilir? Bu konuyla ilgili olarak kim veya kimlerle görüşmemi önerirsiniz? (Yıldırım ve Şimşek, 2016, s.122). Bu sebeple öncelikle konuya ilişkin gerekli bilgileri sağlayacak kişilerle görüşme yapılmış ve ardından görüşülen kişilerin referanslarından hareketle diğer katılımcılara ulaşılmıştır. Kartopu örnekleme yoluyla ulaşılan katılımcıların sayısı 40’tır. Basmane’ye Suriyeli mültecilerin yerleşiminin ardından semtte yaşanan değişimler, belirli yapısal unsurlarla birlikte, mevcut gerçekliği deneyimleyen ve yeniden oluşturan yerliler ve Suriyeliler tarafından şekillenmektedir. Bu sebeple örneklem grubu, hem göç alan topluluğun hem de göç eden topluluğun konuya ilişkin bakış açılarının dikkate alınması nedeniyle; eski sakinlerden oluşan örneklem grubunda 20 katılımcı ve Suriyeli mültecilerden oluşan örneklem grubunda 20 katılımcı şeklinde düzenlenmiştir. Görüşmeler sonucunda elde edilen verilerin değerlendirilmesinde içerik analizi kullanılmıştır. “İçerik analizi; a. işaretlerin sınıflandırılması ve b. bu işaretlerin hangi yargıları içerdiğini ortaya koymak için, c. açıkça formüle edilmiş kurallar ışığında, d. araştırmacının ortaya koyduğu yargıların bilimsel rapor olarak değerlendirilmesini sağlar” (Janis, 1949, 425 akt. Koçak ve Arun, 2006, s.22). Örneklem gruplarından elde edilen veriler, içerik analizinin gerektirdiği üzere kodlanmış ve oluşan kavramlar ışığında temalar belirlenmiştir.

Araştırmaya ilişkin temel sınırlılık, görüşmeyi kabul edecek katılımcıların bulunmasında yaşanan güçlük olmuştur. Semtin dezavantajlı bir

mekân olması ile Suriyeli mültecilerin, ilticanın getirmiş olduğu olumsuz koşullar, semt sakinlerinin örneklem grubuna dahil olmalarını zorlaştırmıştır. Suriyeli mültecilerle görüşmelerde tercüman kullanılmıştır. Görüşme yer ve zamanı, katılımcıların tercihlerine bırakılmıştır ve görüşmeler genellikle gün içerisinde, dükkân, kapı önü ve evlerde gerçekleştirilmiştir.

3.3. Araştırma Alanı

Konak ilçesine bağlı olup bir kent içi çöküntü alanı olan Basmane, geçmişi oldukça eskilere dayanan bir semttir. İzmir Kent Gözlemcisi Orhan Beşikçi, Basmane'nin kent içerisindeki konumunu, çevresindeki önemli birimlere göre şu şekilde tarif etmektedir: “Dokuz Eylül Fuar kapısının önünde yüzünüzü güneşe, Kadifekale'ye doğru çevirin. Sol kolunuzu Kervan Köprüsü'ne, sağ kolunuzu Gazi Bulvarı'nı içine alacak şekilde Çankaya'ya doğru uzatın. Kucakladığınız yer Basmane'dir” (Beşikçi, 2011, s.15).

“Daha çok Anadolu'dan göçlerle gelen orta sınıf ve yoksul yurttaşlarımızın yaşadığı Basmane” (Beşikçi, 2011, s.13), eski İzmir'in izlerini taşıyan ve süreç içerisinde yaşanan göçler ve kentsel süreçler ile çehresi değişen bir iç kent çöküntü alanıdır. Basmane'de sınıf altı özellikleri taşıyan bir nüfus da bulunduğuyla ilişkin Beşikçi'nin şu ifadeleri kayda değerdir:

“Sağlık kuruluşlarının gözetimi altında olması gereken, evsiz barksız kimsesiz sokağa terk edilmiş insanları kendi çevrelerine yakıştıramayanlar onları yıllardır otobüslere bindirip Basmane'ye gönderdiler. Bu yüzden 'Basmane'nin delisi bitmez' gibi sözler günlük yaşamda sık sık söylenir. Sağlık koşullarına uymayan güvensiz izbe sefil mekânlar, düşkünlerin, yerli yabancı dilencilerin barınma yeri oldu.” (Beşikçi, 2011, s.51).

Basmane, yalnızca iç göç sürecini deneyimleyen kişilerin ve sınıf altı özellikleri gösteren bir kesimin değil, aynı zamanda uluslararası düzensiz göçmenler ve mültecilerin de kalıcı/geçici olarak ikamet ettiği bir bölgedir. Konuya ilişkin İzmir Tarih Projesi'nin Operasyon Planı'nda mültecilere ilişkin şu ifadeler, bu durumun bölge açısından önemini de belirtmiş olmaktadır:

“Bunların yanı sıra, bölgede yoğun olarak bulunan ve bu sebeple katılımcıların birçoğunun bu bölgeyi olumlu bir şekilde çok uluslu olarak tanımlamasını sağlayan mültecilerin varlığı da bölgenin sorunları arasında belirtilmiştir. 945 Sokak, 1298 Sokak ve Anafartalar Caddesi arasında kalan ada

ile Hatuniye Parkı çevresinde daha yoğun olarak bulunan mültecilerin durumu, planlı olarak müdahale edilmesi gereken bir sorun olarak neredeyse tüm tartışma masalarında vurgulanmıştır” (Kutlu, 2015, s.21).

Basmane, köklü esnafı, Oteller Sokağı, tarihi konakları, camileri, kahvehaneleri, pavyonları, dar sokakları ve göçmenleri, mültecileri, yoksulları, işportacıları, hurda ve kâğıt toplayıcıları, yan kesicileri ve uyuşturucu satıcılarıyla bir kentte olabilecek türlü şeylerin genel bir fotoğrafını sunmaktadır. Çevresinde bir kent merkezinde aranabilecek hemen her türden unsurla karşılaşma durumunun bulunduğu Basmane Meydanı’ndan başlayarak, Altınpark, Tilkilik ve Mezarlıkbaşı’ndan devam edip, Kemeraltı Çarşısı’yla kavuşan ve nihayetinde Konak Meydanı’na uzanan Anafartalar Caddesi’nin -ki kendisi İzmir’in bilinen en eski caddesi olma özelliğini taşıyor- ve Agora Ören Yeri’nin, Aziz Vukolos Kilisesi’nin, Hatuniye Camii’sinin, Dönertaş Sebili’nin, Kumrulu Mescit’in ve daha birçok tarihi değer taşıyan yapının bulunduğu eski İzmir kent dokusunun gözlenebileceği bir semttir.

“Basmane adını bu semt, XVIII. yüzyılın ilk yarısında bu yörede kurulan bir basma fabrikasından aldı... XIX. yüzyılın ortalarına kadar süregelen faaliyeti sonunda, İzmir-Kasaba Demiryolu ve İstasyonunun yapımı için kamulaştırılarak istimlak edilmişse de Basmane adı önceleri Aya Konstantina olarak söylenen bu semtte kaldı. Bu alanda günümüzde Basmane Garı bulunmaktadır” (Sürgevil, 2011, s.37).

Önceleri Aya Konstantina olarak bilinen semt, günümüzdeki adını bulunduğu bölgede kurulan Basmahane atölyelerinden almıştır. Geçmişte semtin bir yerleşim yeri olmadan önce yakın çevresinde Ermeni ve Türk nüfusunun yaşamış olduğu bilinmektedir:

“İzmir’in en eski semtlerinden biri olan Basmane, yerleşim yeri olmadan önce Ermeni Mahallesi’nin başladığı bir yerdi. Basmahanelerin bulunduğu yer Boyacı Deresi olarak bilinen küçük bir derenin güneyi ve batısında idi. Basmahanelerin güneybatısında Kapılar semti ve Kervan Köprüsü’nden Batı’ya doğru uzanan Kervan Yolu, bu yolun güneyinde Kadifekale eteklerinde günümüzde Çorakkapı denilen semtte Türk Mahalleleri yer alıyordu” (Sürgevil, 2011, s.37).

Basmane’nin yerleşim yeri olmasından sonra ve yakın çevresinde farklı etnik ve dini gruplara mensup kişiler ikamet etmekteydiler. 19.yüzyıl İzmir’inin çokkültürlü yönünü belirgin bir şekilde gösteren bu alana genel hatlarıyla baktığımızda şöyle bir yerleşim düzeni ortaya çıkmaktadır:

“Kendi etnik kimlikleriyle anılan mahallelerinde oturan Ermeniler, Rumlar, Yahudiler, Türk Mahallelerine bitişik yaşadığı ve Türk Mahalleleriyle doğu, güney ve batı yönlerinden sarmıştı. Türk Mahallelerinin sınırlarını da sanki camiler belirler gibiydi. Çorakkapı, Evliyazade, Kaba Soğan, Ali Efendi, Müftü ve Bölükbaşı Camileri Basmane semtinin batısında ve kuzeyindeki gayrimüslimlerin oturduğu mahallelerin sınırlarını oluşturmaktaydı” (Sürgevil, 2011, s.38).

Basmane, günümüzde hala farklı etnik kimliklerin bir arada yaşadığı, değinildiği üzere, çoğunlukla Anadolu’dan gelen orta sınıf ve yoksul göçmenlerin, mültecilerin ve kimsesiz, düşkün vb. özellikle kişilerin ikamet ettikleri bir semttir. Fiziksel durumu oldukça yıpranmış binalar ve yetersiz alt yapısıyla Basmane, sosyoekonomik durumu eski sakinlerine nazaran bir hayli farklı olan grupların yaşadığı bir bölge olma niteliğini taşımaktadır:

“Tarihi dokusunu hala sürdürmekte direnen Basmane, günümüze kadar gelebilen çok sayıda eski Türk evi ile ayakta kalmaya çalışmaktadır. Ancak, Osmanlı dönemi ve Cumhuriyet sonrasında İzmirli zenginlerin yaşamayı tercih ettiği bu bahçeli evlerin büyük bir bölümünün eski sakinleri yerini göçmenlere, kimsesizlere, düşük gelirli yeni konuklara bırakmıştır” (Özel, 2013, s.35).

Basmane’yi değerlendirirken öncelikle ele alınması gereken faktör, onun merkezi bir alanda olup, meşhur Basmane Garı, Kültürpark, Çankaya ve Kemeraltı gibi ticari ve kültürel faaliyetler, kamu kuruluşları vb. kente dair hareketliliğin en yoğun hissedildiği mekânlar ile olan yakınlığıdır. Merkeze olan yakınlığı, iş bulma veya seyyar satıcılık, işprtaçılık gibi enformel işleri yapabilme fırsatını artırırken, aynı zamanda ucuz konaklama-barınma ihtiyacı da bu semtte karşılanabilmektedir. Dolayısıyla Basmane’ye yerleşenler açısından baktığımızda, gerek Türkiye’nin kentleşme sürecinde aldığı iç göçler ve gerekse yakın bir zamanda buraya yerleşmiş Suriyeli mültecilerin durumunu, semtin bu özelliklerini göz önünde bulundurarak değerlendirmek gerekmektedir.

Geçmişten günümüze değin Kültürpark’ın semt ile olan ilişkisi kayda değerdir. “Basmane semtinin belirleyici unsurlarından biri de Dokuz Eylül Kapısı olarak bilinen ve özellikle halk arasında bilindiği şekliyle Basmane Kapısı’dır. Kültürpark’ın Basmane Senti’nde Dokuz Eylül Meydanı’na akan kapısıdır” (Sürgevil, 2011, s.62). Basmane’yi değerlendirirken, İzmir’in ekonomik, sosyal ve kültürel yaşamında oldukça önemli bir yere sahip olan ve Kültürpark’ta düzenlenen İzmir Fuarı faktörünü dikkate almak gerekmektedir.

“1 Eylül 1936’da İzmir Fuarı, kent yaşamındaki yerini aldı” (Altuntaş, 2012, s.22). Basmane’nin Fuar ile bağlantısı, ilk kurulduğu günden bu yana Basmane Garı ve bir zamanlar şu anki Basmane çukurunun olduğu yerde bulunan otobüs terminali, ucuz konaklama sağlayan otelleri, lokantaları sayesinde yoğun bir şekilde devam etmiştir. Beşikçi, 1970’li yılların başında fuar dönemine ait bir anısını şöyle anlatmaktadır:

“Fuar zamanı olduğu için otobüs bulmakta zorlandık. Bölgede çok otel olmasına rağmen otelciler kapılarına doluyuz tabelası asmıştı. Arkadaşımızın tanıdığı vasıtasıyla sokağın girişinde bir otelin zemin katında, koğuşa benzer yüksek tavanlı odada yer bulduk. İlk kez otelde kaldığım için odayı, demir ranzayı, ortak kullanılan tuvaleti yadırgadım. Odanın penceresi sokağa bakıyordu, bir dönem burası postane olarak kullanılmış...” (Beşikçi, 2011, s.15).

Günümüzde Ağustos sonu Eylül başı açılıp genellikle İzmir’in kurtuluşu 9 Eylül’ü de içine alacak şekilde Eylül ortasına kadar düzenlenen İzmir Enternasyonal Fuarı, sahada geçirdiğim süre zarfında öğrendiğim kadarıyla bazı Basmane sakinleri için çiğdem, pamuk şeker, su vb. ürünler satarak para kazandıkları en hareketli dönemlerden birini teşkil etmektedir. Bunun yanı sıra Kültürpark, Basmane’de yaşayanların boş zamanlarını değerlendirebilecekleri alanlardan da biri olma özelliğini taşımaktadır. Nitekim Basmane’de özellikle kadın ve gençlerin sosyalleşebilecekleri alanlar yok denecek kadar azdır.

Çankaya, Basmane ile iç içe geçmiş bir diğer önemli unsur olarak belirmektedir. Özellikle giyim ve elektronik eşya dükkânları, elektronikçiler çarşısının yakınında kurulan bitpazarı, metrosu ile sürekli hareketli olan merkezi bir yerdir. Çankaya’nın gün içerisinde yoğun bir nüfusa ev sahipliği yapması ve insan sirkülasyonunun yoğun oluşu, işportacılık yapmaya elverişli bir yer olarak kullanılmasına sebep olmaktadır. Çankaya ile Basmane’yi birleştiren cadde üzerinde mısır, su, mendil, cep telefonu hatta akşamın ilerleyen saatlerinde açılan tezgâhlarda sahte cinsel güç artırıcı ilaçlar, kondom vs. satan küçük tezgâhlara rastlanabilmektedir.

Basmane çevresinde bulunan bir diğer merkezi nokta ise Kemeraltı Çarşısı’dır. Kemeraltı Çarşısı, turistik bir alan olan olma niteliğini taşıyan Kızlarağası Hanı’nı da içine alan ve Konak Meydanı’na uzanan geniş bir alanda, gıdadan tekstile birçok dükkânın bulunduğu, İzmir’in ekonomi, turizm, kültürel

ve sosyal hayatında önemli bir yere sahiptir. Basmane ile Kemeraltı arasındaki bağ, geçmişte konut ve iş yeri ekseninde gelişmiştir. Semtin görkemli yıllarında Kemeraltı, semt sakinlerinin dükkânlarının olduğu veya işçilik yaptıkları yerlerin başında gelmiştir:

“Geleneksel mimariyle; taş, tuğla, kerpiç, ahşap ağırlıklı malzemelerle inşa edilmiş yüksek duvarlarla çevrili; avlulu, havuzlu, kuyulu Basmane evlerinde daha çok Kemeraltı Arastası’nda mesleklerini icra eden; zanaatkâr, esnaf, tüccar, demir yollarında çalışan memur, işçi gibi her meslekten insanlar yaşadı” (Beşikçi, 2011, s.I).

Kemeraltı Çarşısı’nın canlılığı, iş fırsatları yaratması bakımından Basmane’de yaşayanlar için önem taşımaya devam etmektedir. Bununla birlikte çarşının Anafartalar Caddesi ile bağlantısı, Basmane Çarşısına da hareketlilik katmakta, bu kalabalıktan istifade etmek isteyen işportacıları zaman zaman Eşrefpaşa Caddesi girişine, Mezarlıkbaşı’na çekmektedir.

Kadifekale, semtin doğusunda bulunan bir diğer önemli noktadır. Kadifekale, bir kent içi çöküntü alanıdır ve İzmir’de mekânsal damgalama süreçlerinin yaşandığı bir semt olma niteliğini taşımaktadır:

“Bir kent içi çöküntü alanı olan Kadifekale, İzmirliğin gözünde genellikle suç ve illegal örgüt üyelerinin yaşadığı bir yer olarak damgalanmıştır. Şoföründen gazetecisine, esnafından profesörüne kadar çok geniş yelpazedeki İzmirli için, Kadifekale şu çağrışımlarla özdeşir: İzmir’deki Mardinlilerin, Kürtlerin ve midyecilerin merkezidir. Suç işleyenlerin ve Kürtçü örgütlerin etkin olduğu bir semttir. Kadifekale’nin halk arasında, “kurtarılmış bölge” ve “küçük Mardin” gibi başka sıfatları da bulunmaktadır” (Önen, 2009, s.34).

Kadifekale’nin heyelan riski sebebiyle bir kısmı boşaltılmıştır. Boşaltılan evlerin sakinleri ise Yeşildere’de yapılan TOKİ⁷² konutlarına taşınmışlardır. “İzmir’in merkezinde yer alır. Kent içi bir gecekondü semti özelliği gösteren Kadifekale, İzmir’de en bilindik semtlerden biri olmasının yanı sıra, İzmir’in başlıca midye üretim merkezidir” (Çetin, 2011, s.54).

Kadifekale’de boşaltılan evlerin yeni sakinleri ise Suriyeli mülteciler olmuştur. Saha çalışması esnasında Basmane’de sıklıkla bahsi geçmiş olan, Suriyeli mültecilerin gelmesiyle birlikte kira fiyatlarının yükselmesinin böyle bir durumu yaratması olağan görünmektedir. Ekonomik durumu kötü olan bazı

⁷² Toplu Konut İdaresi Başkanlığı

Suriyeli mülteciler, Kadifekale’de yıkılmayı bekleyen evlerde, kötü koşullar içerisinde yaşamlarını sürdürmektedirler.⁷³

Basmane Gar’ı, semti vurgulayan önemli bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır.

“İngilizlerin, kiremit ve tuğlasını Marsilya’dan, kerestesini Hindistan’dan getirip inşa ettikleri gar binası, İzmir’den ard bölgesine uzanan kervan yollarının üzerinde bulunuyordu. Basmane Garı bu kervanyoluna paralel olarak uzanan İzmir’in ardbölgesine giden demiryolu hatlarının başlangıç noktasında yer alıyordu” (Sürgevil, 2011, s.112).

Gar ve hemen arkasında yer alan Basmane metro girişi, günün hemen her saatinde kalabalık, hareketli bir yer olması dolayısıyla farklı sosyo-ekonomik düzeyde insanların ve işportacıların sıklıkla bulunduğu yerlerden biridir. İzmir-Kasaba hattındaki önemli bir istasyon olan tarihi Basmane Garı, İzmir’in ilçelerine ve çevre illere ulaşım amacıyla halen kullanılmaktadır.

Sonuç olarak, kent merkezinde eski bir yerleşim bölgesi olan Basmane, İzmir’in kentleşme sürecinde MİA’da meydana gelen değişimler sebebiyle çöküntü alanı haline gelmeye başlamıştır. Tekeli (2015a), 1950’li yıllara kadar İzmir MİA’sında konut alanları ve iş yerleri arasında belirli bir denge bulunmakta olduğunu ve kent merkezinde istihdam olan veya işletmesi olan çalışanların, yakın çevresindeki konutlarda ikamet ettiklerini ifade etmektedir ve bu durumun merkez açısından işlevine ilişkin şunları belirtmiştir:

“Bu denge, konutların belli bir düzeyde bakımını gerçekleştirmekte ve bu alanlarda gece nüfusunun varlığını ve alanın güvenli olmasını sağlamaktaydı. Bu denge iki taraflı olarak bozulabilmektedir. Konutlarda yaşayanların değişik nedenlerle konut alanlarını terk etme eğilimi göstermesi ya da MİA’da belli bir kümelenme içinde bulunan iş türlerinin değişik nedenlerle toplu olarak MİA dışına çıkma durumunda kalması sonucu, kurulan denge bozulmakta, çöküş dinamiği işlemeye başlamaktadır” (Tekeli, 2015a, s.63).

Günümüzde, çeşitli türden göçmen sirkülasyonunun yoğun olduğu bu semt, yoksullar için kalıcı ya da geçici olarak barınmalarını sağlayacak ucuz konut arzına sahip merkezi bir noktadadır. Semtin çevresinde bulunan

⁷³ Hüseyin Hayatsever, “İzmir’deki Suriyeliler Yeni Bir Hayat Kurmaya Çalışıyor”, Sputnik Türkiye, 05.04.2017, <https://tr.sputniknews.com/roportaj/201704051027947164-suriyeli-siginmacilar-izmir/>, (25.04.2019)

lokasyonlar, bahsedildiği üzere, semt ile irtibatını sürdürmekle birlikte, Basmane, merkez ile arasında bir kopuşun olduğu, mekânsal olarak farklılaşmış ve kendine özgü dinamikleri olan bir kent içi çöküntü alanıdır.

3.4.Suriyeli Mültecilerin Basmane'ye Yerleşim Süreci

Suriyelilerin İzmir'e gelişleri ve Basmane'yi yerleşim yeri olarak seçmeleri, bir tesadüf değildir. O dönem basında da sıklıkla dile getirildiği gibi, İzmir, deniz üzerinden illegal bir şekilde düzensiz göçün gerçekleştirilerek, Avrupa'ya ulaşmada stratejik bir alan olma niteliğini taşımaktadır. Suriyeli mültecilerin yoğun bir şekilde Basmane'ye gelişlerinde önemli bir motivasyon kaynağı, Avrupa ülkelerine ulaşmak olsa da, süreç içerisinde Suriyelilerin önemli bir bölümü Basmane'ye yerleşme eğilimi göstermişlerdir.

2015 yılının yazında -Suriyeli mültecilerin Basmane'de kamusal alanda belirgin bir şekilde görünürlük kazanmaya başladığı dönemde- Basmane Gar'dan çıkar çıkmaz göze çarpan manzara şu şekildeydi; kadın, erkek, yaşlı, çocuk birçok Suriyeli mülteci, kaldırımlarda, cami avlusunda, Basmane'nin ara sokaklarında, Hatuniye Camisi meydanında yaşamaktaydılar. Suriyeli mültecilerden biraz parası olanlar ise Basmane'de eskiden beri düşkünlerin, kimsesizlerin, mültecilerin, göçmenlerin ve işçilerin kaldıkları otellerde, bekâr odalarına yerleşmişlerdi. O dönemde temel ihtiyaçlarını dahi karşılayamadan sokaklarda yaşayan Suriyeli mültecilerin ne durumda olduklarını ifade edip, bir kriz niteliği taşıyan bu duruma acil çözüm bulunması gerektiğine dikkat çekmek üzere bazı dernek ve kuruluşlar ortak bir bildiri hazırlamışlardır.

Halkların Köprüsü Derneği, Mültecilerle Dayanışma Derneği (MÜLTECİ-DER), Suriyeli Mültecilerle Dayanışma Derneği, Sağlık Ve Sosyal Hizmet Emekçileri Sendikası (SES) İzmir Şubesi, İnsan Hakları Derneği (İHD) İzmir, Türkiye İnsan Hakları Vakfı (TİHV) İzmir Temsilciliği, İnsan Hakları Ve Mazlumlar İçin Dayanışma Derneği (MAZLUMDER) İzmir Şubesi, Çağdaş Hukukçular Derneği (ÇHD) İzmir Şubesi ve Özgürlükçü Hukukçular Derneği (ÖHD) İzmir Şubesi ortak bir bildiri hazırlayarak basın açıklaması yapmıştır. Bu

basın açıklamasından bir bölüm, o dönemde Suriyeli mültecilerin Basmane’de hangi koşullarda yaşadıklarını şu şekilde betimlemiştir:

“Sokaklarda, kaldırımların üzerinde yaşamak zorunda kalan mültecilerin acil kişisel hijyen, temizlik ve gıda ihtiyacı var. Aksi takdirde salgın hastalıklarla karşılaşabiliriz. Bu insanlar, bu sıcakta aylardır banyo yapmadan, temiz bir tuvalete erişmeden aç susuz sokaktalar. Kısıtlı da olsa parası olan Suriyeli mülteciler gıda alabiliyor. Pek çok insan çevreden bir yardım görmedikçe karınlarını doyuramıyor. Küçük bebekler anne sütü olmadan, mama olmadan hayatta kalmaya çalışıyor. Pek çok gebe kadın bu korkunç koşullarda kendini ve karındaki bebeği beslemeye çalışıyor. Otel ve gıda fiyatları normalin çok üzerine çıkmış durumda. Kendilerine İzmir’de başlarını sokacak bir yer gösterilmediği için sokaklarda yaşayan mülteciler, sürekli tozla, nemle ve sıcak havayla baş etmek zorunda kalıyor. Kaldıkları bölgelerde halka açık ücretsiz tuvaletler olmadığı için ya camilerin ücretli tuvaletlerini ya da sokakları kullanmak zorundalar! ... Sokaklarda yaşamak zorunda kalan bu insanların dörtte biri çocuk. Çocuklarda üst ve alt solunum yolları enfeksiyonları var. İshal, gastroenterit var. Bit var. Uyuz var. Yüzlerinde ellerinde bacaklarında enfekte yaralar var. Aşılammış bebekler var. Hiç sağlık kontrolünden geçmemiş gebeler var. Pek çok erişkinde şeker, kalp, hipertansiyon gibi kronik hastalıklar var...”⁷⁴

Suriyeli mültecilerin düzensiz göç güzergâhlarından biri olarak İzmir ve Basmane semtine ilişkin basında yer alan haberler, Suriyeli mültecilerin yoğun bir şekilde İzmir’e gelme nedenlerini betimlemesi açısından fayda sağlamaktadır. Örneğin, 2015 yılının Eylül ayında Yeni Asır Gazetesi’nde, “Mülteci Dramının Merkezi Basmane” başlığı ile çıkan bir haber, Suriyeli mülteciler açısından İzmir Basmane’nin ve dönemin önemini ne olduğunu özetler niteliktedir:

“Suriye’deki iç savaştan kaçan sığınmacıların önemli bölümü, İzmir’i Avrupa’ya kaçış için "umut kapısı" olarak görüyor. Kentin tarihi semtlerinden Basmane, sığınmacıların durağı haline gelmiş durumda... İzmir’in tarihi semtinde Avrupa’ya kaçan sığınmacılardan boşalan sokak ve oteller, hemen ardından yeni gelen sığınmacılarla doluyor. Kaldırımlarda mülteci kamplarını aratmayan görüntüler ortaya çıkıyor. Sığınmacılar semte kamyonlar dahil her şekilde geliyor. Ekonomik durumu iyi olmayanlar, hayırsever dernek ve kişilerin dağıttığı gıdalarla karnını doyurmaya çalışırken, bu hareketliliğin Suriye’deki iç savaş bitmediği müddetçe devam etmesi bekleniyor.”⁷⁵

⁷⁴ Mültecilerle Dayanışma Derneği (MÜLTECİ-DER), “Ortak Basın Açıklaması: Basmane’de Sokakta Yaşayan Binlerce Suriyeli İçin Yetkilileri Göreve Çağırıyoruz”, 01.01.2016, <http://www.multeci.org.tr/haberler/ortak-basin-aciklamasi-basmanede-sokaklarda-yasayan-binlerce-suriyeli-icin-yetkilileri-goreve-cagiriyoruz/>, (29.06.2019)

⁷⁵ “Mülteci Dramının Merkezi Basmane”, Yeni Asır, 06.09.2015, <https://www.yeniasir.com.tr/yasam/2015/09/06/multeci-draminin-merkezi-basmane>, (29.06.2019)

2014 yılına ait bir haber de semtte yaşanan bu durum ile ilgili olarak şu ifadelere yer vermiştir⁷⁶:

“Bu semtte, yasadışı yollarla Yunan adaları üzerinden Avrupa’ya gitme umudu taşıyan birçok mülteci ve sığınmacı yaşıyor. Semtte kiraladıkları evlerde ya da otellerde kalan yabancıların umut yolculuğu çoğu kez Ege Denizi’nin derin sularında yok olup gidiyor. Mülteci ve sığınmacıların yoğun olarak yaşadığı mahallelerde bulunan spot eşya dükkânı ve hırdavatçılarda en dikkat çeken ürünlerin başında, can yelekleri ile can simitleri geliyor.”

Basında çıkan haberlerde ifade edildiği üzere, Suriyeli mültecilerin İzmir Basmane semtine gelişleri dünyada da yoğun bir şekilde devam eden ve çoğunlukla refah seviyesi daha yüksek olan hedef ülkelere yönelik düzensiz göç süreci ile açıklanabilmektedir. Bununla birlikte, İzmir ve Basmane semtinin, Türkiye’nin coğrafi konumu ile bağlantılanan transit ülke olma durumunun bir parçası olarak ara duraklardan birini teşkil ettiğini söylemek mümkündür. Ayrıca Türkiye’nin coğrafi çekincesi sebebiyle Avrupa dışından gelen iltica aktörlerine mülteci statüsünü vermemesi ve Suriyeli mültecilerin, mülteci statüsüne nazaran daha kısıtlı haklarla nitelendirilebilen geçici koruma statüsü altında değerlendirilmesinin de düzensiz göç rotalarının tercih edilmesinde etkili bir faktör olduğunu söylemek mümkündür. Çeşitli STK/derneklerin ortak bildirisinde de ifade edildiği üzere, o dönem gelen Suriyeli mülteciler oldukça zor koşullarda bu süreci deneyimlemişlerdir. Ancak süreç içerisinde Suriyelilerin önemli bir kısmı, araştırma bulgularında da ortaya çıktığı üzere belirli nedenler ile Basmane’ye yerleşme eğilimi göstermişlerdir.

A. Suriyeli Mültecilerin Yerleşim Sürecinde Etkili Olan Faktörler

Kente göç eden ve sınırlı mali güce sahip olan göçmenlerin karşılaştıkları ilk problemlerden biri, temel gereksinimlerden olan barınma ihtiyacının karşılanmasıdır. Harvey’e (2002) göre, sermaye lehine hizmet eden finans ve kamu kuruluşları tarafından düzenlenen kentleşme sürecinin temel dinamikleri, mekânsal farklılaşma için gerekli altyapıyı, farklı konut alt-pazarlarını

⁷⁶ “İzmir Basmane’de Can Simidi Satışları Patladı”, Deniz Haber Ajansı, 14.08.2014, (<https://www.denizhaber.net/izmir-basmanede-can-simidi-satislari-patladi-haber-57078.htm>, (29.06. 2019)

oluşturmak suretiyle hazırlamaktadır. Bu durum, bireylerin yerleşim sürecinde seçimde bulunma yetisini de kısıtlamaktadır: “Mekânsal farklılaşma, büyük ölçüde zaten üretilmiş durumda ise, bireyler yeğlemelerini buna uydurmak durumundadırlar. Pazar düzeneği, seçim yelpazesini daraltır (en yoksulların hiçbir seçim olanağı yoktur, çünkü daha varsıl gruplar seçimde bulunduktan sonra geriye kalanla yetinmek durumundadırlar)” (Harvey, 2002, ss.166, 167). Mekansal farklılaşmanın belirgin bir şekilde gözlemlenebildiği kent içi çöküntü alanlarının yoksul ve dezavantajlı grupların yoğunlaştığı mekânların başında gelmesinin sebebi, kişilerin sahip oldukları kaynaklar bağlamında açıklanmaktadır. “Bu bağlamda göçmenlerin önemli bir kısmının ekonomik anlamda zayıf olması, onları konutun daha ucuz olduğu bölgelere yönlendirmekte ve onların bu tür mekânlarda yoğunlaşmasına neden olmaktadır” (İnce, 2018, s.73). Bu sebeple kent içi çöküntü alanları yoksul ve dezavantajlı kesimlerin yoğunlaştığı alanlardan birini teşkil etmektedir. Şen (2007) konu ile ilgili olarak şunları ifade etmiştir:

“Genel olarak madun-yoksulların özel olarak zorunlu/zorlama göçe maruz kalan ailelerin büyük kentlerde yerleştikleri bölgeler iki temel özellikten birini arz etmektedir. Bunlardan ilki kentsel gelişimin ve altyapının henüz ulaşmadığı ya da iyice yetersiz olduğu bölgeler, ikincisi kentin merkezinde olduğu halde kentsel gelişime ayak uyduramamış, altyapısı tükenmiş, çöküntü halindeki bölgelerdir” (Şen, 2007, s.284).

Suriyeli mültecilerden oluşan örneklem grubundan elde edilen veriler de bu açıklamaları destekler niteliktedir. Görüşmelerden elde edilen verilere göre, Suriyeli mültecilerin Basmane’ye yerleşim süreçlerinde etkili olan dinamikler; semtin ucuz konut arzına sahip olması ve merkezi bir konumda bulunmasıdır. Suriyeli katılımcı S-2, yerleşim sürecinde ucuz konut arzı ve merkezilik özelliklerinin etkili olduğunu şu şekilde ifade etmiştir:

“Harpten çıkıp geldik, aradık taradık ve burayı buldum, hemen de yerleştim. Burası okula, şehre, ihtiyaçların karşılanacağı yerlere yakın. Evler çok eski, kimileri yıkıldı yıkılacak ama ucuzlar... Bu yüzden burası.”

Bu faktörlerin yanı sıra katılımcılardan 12 kişi yerleşim sürecinde, akrabalık/hemşehrilik gibi sosyal ilişkilerden sağlanan destekten de yararlandıklarını belirtmişlerdir. Suriyeli katılımcılardan S-6’nın açıklaması,

yerleşim sürecinde etkili olan akrabalık ilişkileri ve ucuz konut arzı faktörlerine şu şekilde değinmektedir:

“Basmane’ye yerleşme sebebim burada kaynanamların oturmasıydı. Onlar bize yerleşmemizde yardım ettiler. 600 liraya kiralık ucuz bir ev bulduk. Ama ev masrafları 1000 TL’yi buluyor. Ben çalışmıyorum. Bir oğlum (evlenmeyen) konfeksiyon, dikim, terzilik işlerinde çalışıyor. Diğer oğlum da (evli olan) demircilik yapıyor.”

Basmane’nin daha eski sakinlerinden oluşan örneklem grubuyla yapılan görüşmelerden elde edilen verilere göre ise, katılımcıların yerleşim süreçlerinde semtin ucuz konut arzının ve merkezi bir konumda bulunmasının etkili olduğu ortaya çıkmıştır. Suriyeli katılımcılara benzer şekilde bu faktörlerin yanı sıra 17 kişi, akraba/hemşehrilik desteğinden faydalandıklarını belirtmişlerdir. Katılımcı B-10’un yerleşim sürecinde merkezilik, ucuz konut arzı ve akrabalık desteği faktörlerini vurguladığı açıklaması buna bir örnek teşkil etmektedir:

“Şimdi hareket buradaydı, bütün insanlar buradaydı. Basmane İzmir’in ilk yerleşim alanıydı, sonra göbeğidir burası... Konak'a da en yakın olan yer. E, merkez her zaman etrafa hükmeder. Merkez hükmeder; ticaret de burada döner, her şey burada döner. İzmir’in merkezinde döner. Tabi akrabalarımız da vardı burada. İlk geldik, onlar yardımcı oldular. Bir de burası kesemize en uygun yerd. Ekonomi olarak da en uygun yer burasıydı. İş olayı da var tabi.”

Katılımcıların yaptıkları açıklamalar; kent yoksullarının, göçmenlerin, mültecilerin vb. yeterli finansal kaynağa sahip olmayan grupların kentsel yer seçimlerinde özgür ve bağımsız bir tüketici olmadıklarını göstermektedir. Kente göç eden grupların yerleşim yeri seçimlerinde sahip oldukları kaynaklar oldukça etkilidir. “Bu durum, yoksul grupların yoğun olarak kent merkezindeki bakımsız ve düşük kaliteli konut alanlarında veya kentin dış bölgelerindeki yerleşimlerde konumlanmalarına neden olmaktadır” (Bayraktutan, Akbulut ve Özbilgin, 2016, s.1673). Basmane’deki kira ücretlerinin kentin diğer bölgelerine kıyasla oldukça düşük olması, İzmir Merkezi İş Alanı içindeki konumundan dolayı çeşitli iş fırsatlarına yakınlığı hem Basmane’nin eski sakinlerinin hem de Suriyeli mültecilerin semte yerleşim kararlarında etkili olmakla birlikte, yoksulluğun

mekânsal olarak yoğunlaşması ve bu bölgelerin birçok mahrumiyeti de beraberinde getirmesi, semt sakinlerinin kent ile bütünleşme süreçlerinde zorluklar meydana getirmektedir. Örneğin, Adaman ve Keyder (2006) yoksulluğun mekânsal olarak yoğunlaştığı bu bölgelere ilişkin şunları ifade etmiştir: “İstanbul ve Diyarbakır başta olmak üzere, büyük kentlerdeki bu terk edilmiş alanlar genelde zorunlu göçe maruz kalmış kesimlere, sokak çocuklarını ve kapkaç/esrar/seks işçiliği gibi yeraltında iş yapan kesimi barındırmaktadır”(s.22). Özellikle mülteciliğin vermiş olduğu şartlar da göz önünde bulundurulduğunda, Suriyelilerin durumunda, yerleşim alanının içerdiği riskler ve kentle bütünleşememe hali, onların kente tutunma ve entegrasyon süreçleri bağlamında çeşitli riskler içermektedir.

B. Suriyeli Mültecilerin Yerleşim Sürecinde Konut Piyasasındaki Değişimler

Suriyeli katılımcıların semtteki ekonomik koşulların olumsuz olduğuna ilişkin yorumlarından birini de kiraların yükselmiş olması durumu teşkil etmektedir. Suriyelilerin Türkiye’ye zorunlu göçünün kısa bir sürede büyük bir nüfus hareketi şeklinde gerçekleşmiş olması ve Suriyelilerin çoğunluğunun kamp dışında yaşıyor olması gibi sebepler, kentlerin bu göçe hazırlıksız bir şekilde yakalanmasına sebep olmuştur. Kentlerin yoğun bir Suriyeli mülteci göçüyle karşılaşması ve mültecilerin yerleşimlerine ilişkin bir düzenlemenin olmayışı, özellikle Suriyelilerin yoğunlaştığı semtlerde, kiralara yönelik talebin artış göstermesine neden olmakta, bu da ev sahiplerinin lehine bir durum yaratmaktadır. Nitekim ORSAM’ın (2015) Suriyeli mültecilerin Türkiye’ye ekonomik etkilerini araştırdığı çalışmada ortaya çıkan sonuçlar da bu durumu göstermektedir: “Kiralarda artış gözlenmektedir ve kiralık ev bulmak giderek zorlaşmaktadır. Sınır illerinde enflasyon artışı ortaya çıkmıştır.” Kirişçi’nin 2014 yılında yapmış olduğu araştırmada da Suriyelilerin yoğunlaştığı kentlerde kira fiyatlarının artmış olduğu sonucu ortaya çıkmıştır. Aynı araştırmada Suriyelilerin yerleştikleri konutların oldukça düşük standartta olduğu da ortaya çıkmıştır: “Kiralık konut ihtiyacının artması, hâlihazırda Suriyelilerin yaşadığı

şehir ve mahallelerde kiraların yükselmesine neden oldu. Üstelik çoğu mülteci, kendisini çok düşük standartlı evlerde yaşar halde buldu; yeterli maddi imkânı olmayanlar ise metruk binalarda veya daha da kötüsü derme-çatma çadırlarda yaşamaya başladı” (Kirişçi, 2014, s.36).

Örnekleme grubundaki Suriyeli katılımcılar, semte ilk yerleştikleri dönemdeki kira fiyatları ile şu anki kira fiyatlarını belirtmişlerdir; verdikleri fiyatlara göre ilk geldiklerinde 200-300 TL arasında bir kira bedeli söz konusu iken, şu anki kira bedellerine ilişkin 400-500 TL bir aralık söz konudur. Basmane’deki kira fiyatları hala kentin diğer bölgelerine göre daha ucuz olmakla birlikte, kötü koşullar içerisinde sağlıklı bir barınma imkânı sunan evlerde yaşadıklarını belirten Suriyeli mülteciler için bu bedel, yoksulluklarıyla da birleşince yüksek gelmektedir:

Ev kiralarının yükselmesine ilişkin katılımcı S-13’ün görüşleri şu şekildedir:

“Ev kiraları gerçekten, eski ev çok eski, ama kiraları çok pahalı oluyor. Oranın kirası o kadar para etmez yani. Mesela benim şimdi annem, babam, kardeşim -okula gidiyor- ben ailemle beraber çalışırsam, elektriği mi ödeyeceğim, ev kirasını mı ödeyeceğim o konuda evler çok pahalı. Ve bizim Suriyelilere daha çok pahalı veriyorlar.”

Semtin eski sakini olan katılımcılar da Suriyeli katılımcıların belirttiği olduğu gibi kira fiyatlarındaki artıştan rahatsızlık duymaktadırlar. Katılımcılardan B-15 durumu şu şekilde ifade etmiştir:

“Tamam, Basmane İzmir’in en ucuz yerlerinden biri ama gelen mültecilerden dolayı burada da konut sıkıntısı yaşanmaya başladı. Mesela önceden bir kiracı burada 500 liraya kirada kalabiliyorken, Suriyeliler geldikten sonra talep de arttı konutlara. Ev sahibi “Bu yıl 500 değil, 700 yapacağım kirayı” diyor. Kiracı “Ben bu meblayı veremem” diyince “İyi tamam, Suriyelilere veririm evi” diyor ev sahibi ve kiracısını evden çıkartıyor.”

Semtin konut piyasasında meydana gelen bu değişimler, daha önce de bahsedildiği üzere, Türkiye genelinde Suriyeli mültecilerin yoğun olarak yerleştikleri diğer bölgelerde de görülmektedir. Ancak konut piyasasında arz-

talep meselesine göre değişen bu durum, ucuz konut arzı sebebiyle semte yerleşen Suriyeli mültecileri ve eski sakinleri zorlamaktadır. Bakımsız evlerde yaşamak durumunda olan Suriyeliler, semtin diğer bölgelerine göre hala ucuz olan kira fiyatlarını, yoksulluğun vermiş olduğu ekonomik güçsüzlük sebebiyle fazla bulmaktadırlar. Bununla birlikte, Suriyeli mültecilerin yerleşiminden sonra artan kira fiyatları, eski sakinlerin de olumsuz algıladıkları bu gelişmenin sorumlusunu Suriyeliler olarak görmeleri durumunu yaratmakta, semt içerisinde Suriyelilere yönelik olumsuz bir tutum gelişme riskini de taşımaktadır.

3.5. Basmane’de Ekonomik Hayat

1980’li yıllardan itibaren İzmir MİA’sında meydana gelen değişimler, belirli üretim faaliyetlerinin kent içerisinde başka bölgelere taşınmasına sebep olmuştur (Basmane’deki ayakkabı atölyelerinin Işıkkent Sanayi Sitesi’ne taşınması gibi). Tekeli (2015a), İzmir MİA’sının 1950’li yıllara kadar iş alanları ve konut alanlarındaki dengeyi koruduğunu, ancak süreç içerisinde meydana gelen değişimler sonucu, alanda çöküntüleşmenin başladığını ifade etmekte ve bu durumu şu şekilde açıklamaktadır: “Konutlarda yaşayanların değişik nedenlerle konut alanlarını terk etme eğilimi göstermesi ya da MİA’da belli bir kümelenme içinde bulunan iş türlerinin değişik nedenlerle toplu olarak MİA dışına çıkma durumunda kalması sonucu, kurulan denge bozulmakta, çöküş dinamiği işlemeye başlamaktadır.” 1980’li, yıllardan itibaren Türkiye kentleşmesinde etkili olan neoliberal politikalar etkisinde gerçekleşen uygulamalar, İzmir’de de etkisini göstermiş ve toplu konut girişimleri, büyük alışveriş merkezleri, organize sanayi bölgeleri gibi farklı alt birimler ortaya çıkarken, belirli üretim faaliyetlerinin merkezi alandan taşınmasına da neden olan bir süreç yaşanmaya başlamıştır (Tekeli, 2015, s.30-31).

Sermayenin kentsel coğrafi hareketliliği, rant sağlayacak alanlara yatırımların yoğunlaşmasına sebep olurken, diğer alanlarda ise çöküntüleşme sürecinin yaşanmasına neden olmaktadır. Harvey, hızla büyüyen kentlerin mekânsal biçimlerinde değişiklikler meydana gelerek, kentteki çeşitli

faaliyetlerin konum ve dağılımında gerçekleşen bu yeniden örgütlenme süreci ile ilgili olarak şunları ifade etmiştir:

“Bir kentteki iktisadi faaliyetin konumunun değişmesi, iş fırsatlarının konumunun değişmesi demektir. Mesken faaliyetlerinin değişmesi ise, konut fırsatlarının konumunun değişmesi anlamına gelir... Bu arada, yeni işyerleri daha çok banliyö çemberinde gelişmiş, bu da düşük gelir gruplarının giderek yeni istihdam kaynaklarından kopmasına neden olmuştur. Onlar da, iç kentin görece durgun sanayi bölgelerinde ya da çok az oranda vasıfsız işçi çalıştıran merkezi iş bölgesinde (MİB) iş aramak durumunda kalmışlardır” (Harvey, 2013,ss.62-64).

İktisadi faaliyetlerin merkezden uzaklaştırılması, iç kentte yaşayan yoksul grupların istihdam olanaklarından kopmasına neden olmakla birlikte, yatırımların rant oranı yüksek alanlara yapılmaya devam edilmesi, kent içi alanlarının yeni istihdam kaynakları yaratmasını engellemekte ve iç kentte yaşayan insanlar arasında işsizlik oranı artmaktadır: “Ağırlıklı olarak düşük gelirli kent bölgesinin yeni istihdam kaynakları yaratma fırsatları azalmaktadır, çünkü bu kaynaklar genellikle banliyö bölgesinde konumlanmışlardır. Sonuç olarak iç kent bölgesinde yüksek ve çoğalan bir işsizlik eğilimi doğmaktadır” (Harvey, 2013, s.65). Neoliberal politikalarca şekillenen uygulamalar, karın düşük olduğu bölgelere kaynak aktarımını kısıtlarken, bu bölgelere yerleşen yoksul kesimler de bir canlanma yaratabilme potansiyeline sahip değillerdir. Nitekim Tekeli (2015a), İzmir kent MİA’sındaki sürece ilişkin şunları ifade etmektedir: “Boşalan alanlara yeni gelen işler (faaliyetler) ve sakinler bu alanın eski niteliklerini yeniden üretecek niteliklere sahip olmayınca bu alanda tahribat ortaya çıkmaktadır.” Böylece başta istihdam olmak üzere çeşitli şekillerde fırsat eşitsizliğinin görünürlük kazandığı alanlar kent yaşamının bir parçası haline gelmektedir.

Basmane’de ekonomik hayatın en dinamik olduğu yer Anafartalar Caddesi’dir. Girişimci Suriyelilerin de katıldıkları esnaflık, semtte gözlemlenen en başat ekonomik faaliyettir. Bununla birlikte, Türkiye’deki kent merkezlerinde üretim birimleri az sayıda da olsa faaliyetlerine devam etmektedir. Basmane’de de tekstil atölyeleri semtteki az sayıda üretim faaliyetlerinden birini oluşturmaktadır. Semtte bulunan esnaf ve tekstil atölyeleri istihdam sağlasalar da küçük işletmeler olmaları nedeniyle oldukça sınırlı sayıda kişi

çalıştırabilmektedirler. Bunların yanı sıra, güncelin yarattığı ihtiyaçlara kolay bir şekilde adapte olabilen işportacılık, seyyar satıcılık ve kağıt-hurda toplayıcılığı gibi işler de semtte geçinmek için yapılan marjinal iş türleri olarak belirmektedir. Özellikle Anafartalar Caddesi, Hatuniye Meydanı, semti Kemeraltı'na bağlayan Eşrefpaşa Caddesi ve Çankaya ile irtibatı kuran Gazi Bulvarı gibi stratejik noktalarda seyyar satıcılık ve işportacılığın yaygın olarak gözlenmesi mümkündür.

Örnekleme grubundaki Suriyeli katılımcılara ve Basmane sakinlerine semtteki Suriyelilerin çalıştıkları işlere ilişkin bilgi almak üzere sorular yöneltilmiştir. Göçmenlerin ekonomik entegrasyonlarının sağlıklı bir şekilde gerçekleşmesinde önemli koşullardan biri, geçimlerini sağlayacak bir işte istihdam olmalarıdır. “Türkiye’de buldukları süre boyunca sığınmacıların günlük yaşamda karşılaştıkları pek çok problemin çözümü için öncelikle geçim sıkıntısından kurtulmaları ve temel birtakım ihtiyaçlarını karşılayabilir duruma gelmeleri gerekmektedir” (Manap Kırmızıgül, 2013, s.202). Basmane’de gerçekleştirilen ekonomik faaliyetleri değerlendirdiğimizde formel istihdam kapasitesinin sınırlı olduğu göze çarpmaktadır. Nitekim daha önce de bahsedildiği üzere, İzmir’in kentleşme sürecinde, merkezdeki iş faaliyetlerinin ve buna bağlı olarak Basmane’deki önemli bir istihdam olanağı sağlayan ayakkabı üretiminin Işıkkent’e taşınması, semtin istihdam potansiyelini oldukça etkilemiştir. Katılımcılara, semtte yaşayan Suriyeli mültecilerin Basmane’de hangi işlerde istihdam olabileceğine/geçimlerini sağlamak için ne tür işler yapabileceğine ilişkin soruların karşılığında şu sonuçlar ortaya çıkmıştır: Suriyeli mültecilerden oluşan örnekleme grubundan ilgili soruya ilişkin yanıtlar şu şekildedir: Esnaflık, esnafta çıraklık, konfeksiyon işçisi, terzilik, ayakkabıcı, inşaat işçisi, seyyar satıcılık, işportacılık, hamallık, kağıt-hurda toplayıcılığıdır. Basmane’nin daha eski sakinlerinden oluşan örnekleme grubu ise esnaflık, esnafta çıraklık, konfeksiyon işçiliği, seyyar satıcılık, işportacılık, hamallık, inşaat işçisi, kağıt-hurda toplayıcılığı yaparak geçimlerini sağladıklarını ifade etmişlerdir.

Suriyeli örneklem grubundan S-1, konu ile ilgili olarak şunları ifade etmiştir:

“Buraya sonradan gelen insanlar genellikle dikim, terzilik gibi işler ile uğraşıyorlar. Zanaatı olmayan, işsiz olan da kâğıt topluyor, hurda topluyor.”

Suriyeli katılımcı S-8 ise konu ile ilgili olarak şunları ifade etmiştir:

“Terzi olanlar var, ayakkabı tamircisi de var. Onlar da şimdi başladı oturma sezonuna. Sezonluk çalışıyor zaten onlar. Lokantada garsonluk yaptırıyorlar onlara zaten, hani oturup el üstünde tutmuyorlar. Böyle hamallık yapılıyor. Ama çoğu şimdi hepsi oturuyor yani. Ekonomi çok kötü.”

Suriyeli örneklem grubundan bir diğer katılımcı olan S-16'nın görüşleri ise şu şekildedir:

“En çok tekstilde ve ayakkabıcıda var. Lokantada çalışanlar var, inşaatçılar var. Yani her şeyde çalışanlar var. Ama herkesin maaşı ucuz. Yani Türkler gibi değil. Bir şey söyleyeyim mi, hakkımı yiyorlar yani.”

Katılımcı S-15'in ifadeleri ise şu şekildedir:

“Hiç yapmadıkları meslekleri yapmak zorundalar. Öğrenmek zorundalar para kazanabilmek için. Garsonluk yapıyorlar. Karton topluyorlar. Terzilik yapıyorlar. Ütücülük yapıyorlar. İnşaat sektöründe çalışıyorlar. Çeşitli esnaf kollarından kendi işletmelerini de açıyorlar, işportacılık, seyyar satıcılık da yapıyorlar.”

Basmane'nin daha eski sakinlerinden oluşan örneklem grubundan çıkan açıklamalara ilişkin bir örnek olarak B-9'un ifadeleri şu şekildedir:

“Bu semtte neler yapılabilir biliyor musunuz, sıra işi yapılabilir. Kaynakçının işi yapılabilir. Çünkü burada eski binalar olduğu için sürekli tadilat istiyor. Sürekli inşaat istiyor. Yani binaları yıkamıyorsun burada, mecbur tamir etmen gerekiyor, orasını burasını yaptırtman lazım. Yani o imkânlar çıkabilir. Kağıt, hurda toplayan, çöpleri gezen var, onlar da var. Mesela benim bir tanıdığım vardı, benim arabamın tamirini yapmışlardı. Çırağı Suriyeliydi. Yani kendi Türktü ama çıraklar Suriyeliydi. Ucuz olsun diye, onları çalıştırıyorlardı.”

Katılımcı B-16'nın konu ile ilgili ifadeleri ise şu şekildedir:

“Önemli olan mesleğin. Ama tabii Basmane'ye bir bakıyorum da buradakilerin çoğunun bir mesleği yok. Zaten esas mesleği olanlar Avrupa'ya gidiyor. Geri kalanlar da burada kalıyor. Onların da burada yaptıkları işler aşağı yukarı belli. Dönercilik, köftencilik, tatlı işi, tekstil işi gibi işleri yapıyorlar.”

Katılımcı B-10 konuyla ilgili şunları belirtmiştir:

“Bu semtte... Amelelik yapabilir, efendime söyleyeyim amele, yiyecek içecek. En fazla yiyecek içecek yerlerinde çalışabilir. Ayakkabıcılık da olabilir çıraklık mıraklık. Kâğıt mağat topluyorlar. Ha mesleği olan zaten, doktor mokter olan Avrupa'ya gitti. Mesleği olanlar, mühendisler hep oraya yani. Genelde yani gariban kesim, açıkça söyleyeyim burada kaldı.”

Basmane'nin daha eski sakinlerden B-18 semtte yapılan işlere ilişkin şu şekilde bahsetmiştir:

“Valla... Burada esnaflık en çok yapılan iş. Sonra seyyar satıcılar da çoktur, onlardan daha ucuza alırsın bir markete göre. Onun dışında kuaförü, berberi, kahvehanesi, dönercisi, lokantası, hamamı, tamircisi, hırdavatçısı, çöpten kâğıt toplayanı, hurda toplayanı, ikinci el eşya satanı da var. Çarşı'da ve Hatuniye'nin önünde ufak bir bitpazarı gibi bir şey görebilirsin. İnsanlar ekmeğinin peşinde.”

Katılımcıların ifade ettikleri iş kolları genel olarak istihdam kapasitesi düşük birimlerin yanı sıra kent yoksullarının ve göçmenlerin kente tutunmak için yaptıkları enformel işlerdir. Daha önce de ifade edildiği gibi, İzmir kent merkezi içerisinde bulunan Basmane'de, az sayıda ve düşük istihdam kapasitesine sahip işletmelerin bulunması, kentleşme sürecinde üretim birimlerinin kentin diğer bölgelerine taşınması ve yatırımların rant oranı yüksek alanlara kaydırılması ile ilintilidir. Semt sakinlerinin ekonomik durumları ise semtte kendi başlarına bir canlanma yaratmaktan uzaktır. Bu faktörleri göz önünde bulundurduğumuzda, semt sakinlerinin semtte istihdam olmalarına ilişkin olanakları kısıtlıdır. Tabloyu değerlendirdiğimizde, semtte yaşayan Suriyeli mültecilerin, Basmane'de yapılan ekonomik faaliyetlerin hemen hepsinde çalıştıkları/çalışabilecekleri görülmektedir. Bu iş kollarının dikkat çeken yanı ise çoğunun düzenli bir gelir

imkanı sunmayan, düşük vasıflı emek gücü talep eden işler ile marjinal iş kolları olmalarıdır. Semtte yaşayan Suriyeliler, kentsel formel bir işte çalışabilecek bir pazar donanımına sahip değildirler. Bu durum, kent merkezinde vasıfsız işgücünün çalışabileceği üretim birimlerinin taşınması ile birlikte, düzensiz ve düşük gelir sağlayan işlerde istihdam olmaları veya marjinal işler yapmalarına neden olmaktadır. Düzenli bir gelir veya gelirin sağlandığı durumlarda ise verilen düşük ücretler, Suriyelilerin yoksulluklarını aşmaları önünde ciddi bir engel teşkil etmektedir.

Örnekleme grubundaki katılımcıların belirtmiş oldukları, marjinal iş kollarından olan seyyar satıcılık, işportacılık ve kağıt-hurda toplayıcılığı gibi işlerin, göçmen ve yoksulların geçinme stratejilerinde önemi bir role sahip olduğunu belirtmek gerekmektedir. Yeniden yapılanma sürecinde devletin ekonomi ve sosyal hizmetler alanından çekilmesine paralel olarak işleyen süreçte esnek üretim-istihdam, maaşların düşmesi, sosyal hakların kaybedilmesi ve kentteki kamusal hizmetlerin kısıtlanması gibi gelişmeler, küçük çaplı üretim birimlerinin yaygınlaşmasına, formel istihdamın daralmasına ve enformel sektörün yaygınlık kazanmasına yol açmıştır (Kaygalak, 2001, s.128-19). Türkiye'nin iç göç tarihinde de önemli bir yere sahip olan enformel sektör ve iş kolları, kentte formel iş sektöründe istihdam olmalarını sağlayacak formasyondan yoksun göçmenlerin ve kent yoksullarının kente tutunma stratejilerinin başında gelmektedir. Basmane, kent yoksullarının, göçmen ve mültecilerin yoğunlaştığı alanlardan biridir. Bu kişiler, kentsel nitelikli formel bir işte çalışmalarını sağlayacak niteliklerden yoksundurlar. Yapısal dönüşümler ile Basmane'nin çöküntü alanı haline gelmesinde belirli ekonomik faaliyetlerin merkezden ve semtten uzaklaşması unsurlarını göz önünde bulundurduğumuzda, marjinal işlerin yapılma sıklığının da artmış olabileceğini söylemek mümkündür. Dolayısıyla semtte yaşayanların bir kısmı, geçimlerini sağlamak üzere marjinal işler yapmak zorunda kalmaktadırlar.

Basmane'de para kazanmak için yapılan işlerin neler olduğuna ilişkin bilgi veren eski sakinlerden 16 kişinin ifade ettiği üzere, semtin illegal bir tarafı

da bulunmaktadır. Katılımcı B-15'in açıklaması, konuya ilişkin bir örnek teşkil etmektedir:

“Bunların dışında illegal olarak yapılan işler de var Basmane'de. Basmane, uyuşturucu ticaretinin döndüğü yerlerden biri. Tabi şu sıralar çok aktif değiller ama hatırlıyorum ben 10 yaşlarındaydım ve Basmane'de satın aldığı hapları sayan insanları görmüştüm, yanımda esrar saran tanımadığım insanları görmüştüm. Hatta şöyle bir anekdot paylaşayım sizinle. Biz çocuktuk, arkadaşlarla top falan oynuyorduk. Biz ara sokakta oynuyorduk. Adamın biri de esrarını almış sarıyor orada. Biz de "Aaa ne yapıyor" diye bakıyoruz ona. O da tabi durumdan şikâyetçiydi "Ne bakıyorsunuz sanki çok mu güzel bir şey yapıyorum" diye serzenişte bulunmuştu. Bunlar işte Basmane'nin ruhunda olan şeyler. Basmane'de esrar kokusunu bilmeyen çok az insan vardır. Çünkü yoldan geçerken bile bir koku gelir ve sen bilmesen bile yanındaki biliyordur ve sen "Ne kokuyor?" diye sorduğunda sana "Esrar kokuyor" der. Bunlar bilinen gerçekler.”

Kişilerin kendi durumlarını iyileştirebilecek kaynaklardan yoksun oluşu, meşru alanda kalmalarını zorlaştırabilmektedir. 1970'lere kadar refah devleti uygulamaları, toplumsal ve mesleki hareketliliği sağlayarak, yoksulluğun şiddetlenmesini ve yoksul kişilerin sistemin dışında kalmasını engellemekteydi. Ancak neoliberal politikaların uygulamaya konulması ile birlikte, kentte formel istihdam alanlarının gerektirdiği vasıflara sahip olmayan kent yoksullarının durumu şiddetlenmiştir. Semt sakinlerinin belirtmiş olduğu illegal işlerin yapılması, yoksulluğun yoğunlaştığı mekânlardan biri olan kent içi çöküntü alanlarında yaşayan bazı sakinleri, yasal olmayan işlerden gelir kazanmaya itebilmektedir. “Datta'nın dediği gibi, kentsel toplum, nüfusun bir kesimi için istihdam olanakları yaratamadıkça, kentsel yaşamın sunduğu 'yer altı' gelir imkânları çeşitlenir ve bunlar az ücret karşılığı çok çalışmaya karşı ciddi bir alternatif oluşturur” (Datta, 1990 akt. Yılmaz, 2008, s.136). İşgücü piyasalarından dışlanan marjinalleşmiş kent yoksullarının, geçim stratejilerinden birinin de yasa dışı faaliyetlerde bulunmak olduğuna ilişkin Wacquant şunları ifade etmiştir:

“Geçim stratejilerinde son çare ya da ezici yoksulluğun günlük baskısından kurtulmak için geçinmekten ötesini isteyenler için ilk çare yasa dışı etkinlikleri içerir; bu etkinlikler kumardan, dükkânları, depoları soymaktan, çalıntı (“arak) mal alıp satmaktan, sigorta kundakçılığına, gaspa, kapkaça, silahlı soyguna, fahişeliğe, uyuşturucu ticaretine kadar uzanır” (Wacquant, 2010, s.80).

Kentlerde yaşayan Suriyeli mülteciler, dezavantajlı durumlarından dolayı istismara açıktırlar. ORSAM’ın (2015) yaptığı araştırmada, bu konuda kent merkezlerinde yaşayan Suriyeli mülteciler ile ilgili olarak şunlar belirtilmiştir:

“Bu durum ile bağlantılı olarak karşılaşılan diğer bir sosyal etki, Suriyelilerin yaşadığı koşulların her türlü yasa dışı işe bulaşmaları açısından müsait zemin hazırlamasıdır. Suriyeli genç erkekler uyuşturucu kullanımı ve satışı açısından istismara açıkken kadınlar da fuhuş tehdidine maruz kalmaktadır” (ss.16, 17).

Araştırma bulgularında ortaya çıkan ve dikkat çeken bir diğer konu ise yalnızca Basmane’nin eski sakinleri tarafından belirtilmiştir. Katılımcıların açıklamalarına göre, Suriyeli mültecilerin bazıları, semtte eski sakinler tarafından yapılageldiği ifade edilmiş olan fuhuş ve uyuşturucu ticaretine dahil olmuşlardır. Katılımcılardan 10 kişi, Suriyeli mültecilerin uyuşturucu ticaretine dahil olduklarını ifade etmişken, 5 kişi de fuhuş piyasasına dahil olduklarını belirtmiştir.

Semtin eski sakinlerinden olan B-4’ün buna yönelik açıklamaları şu şekildedir:

“Bu semtte Suriyeliler esnafıktan işportacılığa, torbacılıktan fuhuşa yapılabilecek her türlü işi yapıyorlar.”

Konu ile ilgili açıklamada bulunan bir diğer katılımcı B-18 ise şunları ifade etmiştir:

“Onun dışında Basmane’nin başka işlerine de karışanlar var. Kolay para tabi... (Ne gibi işler bunlar?) Valla abla, hapçılık, torbacılık işte. Burada Kürtlerden sorulur bu iş genelde. Ha, her Kürt yapmıyor tabi ama çoğunluğu onlar oluşturuyor. Neyse, Suriye’den gelen Kürtlerden bazıları dili de bildiklerinden daha rahat anlaşır girdiler bu işlere. Hepsi değil ama iyi para var bu işte. Hem onların bazısı kayıtlı değil, kimliği yok. İş bulamıyor, bu işe giriyor, hapse de girse yok ki kimliği birkaç aya çıkıyor işte. Ha, Suriyeli

Arapların da bazıları başladılar bu işe. Zaten siyahlar da yapıyorlardı. Herkesin satış yeri ayrı, kendi piyasası var... Uyuşturucu burada bir döngü, anladın mı? Suriyeliler olmasaydı bu döngü yine olacaktı, şimdi Suriyeliler dahil oldu. Bu, Basmane'nin kaderi. Kuruçay'da Murtake'de aynı şeyi Romanlar yapıyor.”

Basmane'nin daha eski sakinleri tarafından belirtilen ve eskiden beri semtte yapılagelen bu işler, yaşanan ortamın sunduğu bir “yer altı” ekonomisi bağlamında değerlendirildiğinde, Basmane'de yaşayan Suriyeli mültecilerin bazılarının kendi yoksulluklarıyla baş etmede kullandıkları bir “alternatif yol” olma durumunu teşkil etmektedir. Bununla birlikte kişilerin yaşadıkları yerdeki toplumsal ilişkilerin nitelikleri, onların değer ve bilinç durumlarını da etkileme gücüne sahiptir. Wilson (1993), iç kent mahallelerinde çözülen sosyal örgütlenme ile ilişkilendirdiği bu duruma şöyle bir açıklama getirmiştir: “İşsizliğin yüksek seviyelerde yaşandığı mahallelerin sosyal örgütlenme sorunlarını yaşama olasılığı daha yüksektir. İkisi el ele gider. İşsizlik oranının yüksek olması, mahallede sosyal örgütlenmeyi olumsuz etkileyen, suç, çete şiddeti ve uyuşturucu kaçakçılığından aile ayrılıklarına ve aile yaşamındaki sorunlara kadar değişen diğer sorunları tetiklemektedir” Sonuç olarak, bu perspektiften değerlendirildiğinde Basmane'nin daha eski sakinleri tarafından belirtilmiş olan Suriyelilerin semtin illegal piyasasına dahil olmaları durumunu şu şekilde açıklamak mümkündür: Mekanda sosyal örgütlenmenin zayıf olması, illegal işlerin yapılma sıklığını artıran bir faktör iken, bu durum, söz konusu mahalde bu türden işlere erişim kolaylığı sağlayan sosyal ilişkilere de yakınlığı doğurmaktadır. Yüksek oranda işsizliğin doğurmuş olduğu faktörlerden biri olarak illegal işlere yönelme eğilimi, bununla bağlantılı olarak meydana gelen zayıf sosyal örgütlenme, söz konusu mahallerde bu türden işlerin yoğun olarak gözlenmesinde etkili olmaktadır. Dolayısıyla, pazar donanımına sahip olmayan Suriyeli mültecilerin durumunda, düzenli bir gelir sağlayabilecek nitelikte işlerde istihdam olamamanın, zorunlu göç sürecinin ve yoksulluğun getirmiş olduğu koşullarla birleşince, meşru alanda kalmaları zorlaşmaktadır denilebilir. Bir iç kent çöküntü alanı olan Basmane'de hâlihazırda var olan bu türden işlerin bulunması ise, Wilson'ın belirtmiş olduğu üzere mekândaki zayıf sosyal

örgütlenmeye yani sosyal denetimin düşük olduğuna işaret etmektedir. Bu durum ise Suriyeli mülteciler için alternatif bir yol olarak “karanlık işler” e kolay erişim riski yaratmaktadır. İstismara açık bir grup olarak Suriyeli mültecilerin bazılarının semtteki yer altı ekonomisine dahil olmaları bu bakış açısına göre olasılık dahilindedir. Ancak bu konuya ilişkin açıklamaların yalnızca Basmane'nin eski sakinlerinden oluşan örneklem grubundan 15 katılımcı tarafından belirtilmesi ise bir yandan göçmenlere yönelik olumsuz atıflardan biri olma olasılığını taşıma durumunu da akla getirmektedir.

A. Suriyeli Mültecilerin Çalışma Koşulları Ve Gelir Durumu

Basmane'de Suriyeli mültecilerin çalışma koşulları ve gelir durumlarına ilişkin Suriyeli mültecilerden oluşan örneklem grubundaki katılımcıların açıklamaları, genellikle karamsar bir tablo çizmektedir. Toplamda 20 Suriyeli katılımcıdan oluşan örneklem grubundan 18 kişi, semtin ekonomik koşullarının olumsuz bir nitelik taşıdığı görüşüne sahiptir. Katılımcılardan 2 kişi ise semtin ekonomik koşullarının olumlu/olumsuz olduğuna ilişkin herhangi bir açıklama yapmamayı tercih etmişlerdir. 18 katılımcının görüşleri; semtin istihdam kapasitesinin düşük olması, semtte çalışan Suriyelilerin oldukça düşük ücretlere ve kayıt dışı çalıştırılmaları sebepleriyle semtin ekonomik koşullarının olumsuz bir mahiyet taşıdığı yönündedir.

Suriyeli katılımcılardan S-8, istihdam kapasitesinin düşük olduğu Basmane'de, Suriyelilerin oldukça düşük ücrete çalıştırıldıklarını şöyle ifade etmiştir:

“Yani iş bulabilirse bile 50-60 lira günlük. 50-60 lira yani kime yetecek. 2 tane çocuğum var, kaynanam, kaynım, babamla yaşıyoruz yani.”

Katılımcılardan S-13 ise Basmane'de Suriyelilerin ucuz işgücü olarak kullanılmalarına ilişkin şunları ifade etmiştir:

“Oraları gerçekten çalışması iyi değil. Çünkü maaşları kötü, oraya gidersen başka yerden 400 lira alacağın maaşı oradan 200 lira 250 lira ancak maaş zorla alırsın.”

Suriyeli katılımcıların semtteki ekonomik hayata ilişkin görüşleri arasında üzerinde durulması gereken bir diğer faktör ise, semtte istihdam olabilen Suriyeli mültecilerin, kayıt dışı ve değinildiği üzere, düşük ücrete çalıştırılmalarıdır. Suriyelilerin geçimlerini sağlamak zorunda olmaları nedeniyle kayıt dışı ve düşük maaş ile çalışmayı kabul ettiklerine ilişkin S-10 şunları ifade etmiştir:

“Sigortasız her işi yaptırıyorlar yani bir de ucuz yani ucuz çalıştırıyorlar. Günübürlük zaten. Biz yabancıyız, para yok. Mesela veriyor 50 lira, biz yine de çalışıyoruz. Para yok yani, ne kadar verirse o kadar kabul yani.”

Bu durumu birkaç boyutuyla değerlendirmek gerekmektedir. Öncelikle 1980’li yıllarla birlikte ülkemizde de uygulanmaya başlanan neoliberal ekonomi politikalarının bir etkisi, üretimde enformel sektörün ağırlık kazanmasını sağlamış, yaygınlık göstermeye başlayan enformel sektör ise, formel sektörle de dirsek teması içerisinde ekonomilerde önemli bir rol üstlenmeye başlamıştır. “Bu işletmeler, küçük olmanın zorunlu kıldığı belli düzenlemeler sunabilen, gerektiğinde yasaların gediklerini bulabilen ve gündeme gelen anlaşmazlıkları çözme yeteneği olan bir ilişkiler sistemi kurabilmektedir (Işık ve Pınarcıoğlu, 2015, s.62). Göçün yoğun ve hızlı bir şekilde yaşandığı dönemlerde ekonomik olarak en dikkat çeken durum ise, yoğun işgücü sunumunun ücret düzeyi üzerinde yarattığı düşüştür. “Göçmenlerin ancak kendilerine süreksiz, güvencesiz işlerde istihdam olanağı bulabildiği durumlarda göç, düşük ücretle çalıştırmanın gelişmesine yol açan bir faktör olmaktadır” (Yenigül, 2005, s.281). Kentsel formel bir işte istihdam olabilecek vasıflara sahip olmayan göçmenler, yaygınlaşan enformel ekonomilerde istihdam olarak, ağır şartlarda ve düşük ücrete çalışmak durumunda kalmaktadırlar. Enformel piyasada istismar edilen bu kesim, haklarını arayabilecek ekonomik ve sosyal koşullara sahip değildir. “Çalışma koşulları bakımından (ücretler, sosyal güvenlik yardımları...) iş yasalarının korumasından yararlanmayan, örgütlenme ve toplu pazarlık hakkına sahip olmayanlar ile var olan yasal korumalardan yararlanamayanlar (uygun sendika olmaması, işin doğası gereği, yasalardaki, yetersizlikler...)” (Komşu, 2005) şeklinde sınıflandırılabilen bu işgücü, korumasızdır.

Geçici koruma kapsamındaki Suriyelilerin çalışma izinlerine yönelik kısıtlamalar, onların kayıt dışı ve düşük ücrete çalıştırılmalarında bir etken olarak değerlendirilebilmektedir. Dolayısıyla Suriyeli mültecilerin durumunda, formel ekonomilerde istihdam edilerek, düzenli bir gelire sahip olmaları, bir yandan çalışma izinlerine ilişkin düzenlemeleri de kapsamaktadır. İstihdamın, göçmenlerin içinde yaşadıkları topluma entegrasyon süreçlerinde oldukça önemli bir faktör olduğunu da dikkate aldığımızda Manap Kırmızıgül'ün (2013) şu ifadeleri iyi bir açıklama sunmaktadır: “Bunun sağlanabilmesi için sığınmacılara çalışma izni verilmesi konusunda daha esnek olunması, çalışma izni almanın zorluğu yüzünden sığınmacıların yasadışı ve düşük ücretle çalışmak zorunda kalmalarına ve çalışma hayatında sömürüye maruz kalmalarına engel olunması gerekmektedir.”

Katılımcıların belirtmiş oldukları bu faktörlerle birlikte, 5 Suriyeli katılımcı ise iş yaşantısında etnik kökenli bir ayrımcılığa maruz kalmış olduklarını da eklemiştir. Suriyeli katılımcılardan S-12, Basmane’de bir tekstil atölyesinde çalışırken uğradığı ayrımcılığı şu şekilde ifade etmiştir:

“Çalıştım ama fazla laf yaparlardı. Ben de lafları sevmezdim. Yani hem normal laf hem de Suriyeliyim diye laf yaparlardı bana. Bazen mesela "Hadi len, sen ülkende öyle çalışmıyor muydunuz siz" falan filan. Ben de o yüzden sıkılıyordum onlardan ve çok kavga yapardım onlarla, o yüzden çıktım yani.”

Bu türden bir dışlamaya maruz kalmak, Suriyeli mültecilerin zaten ağır olan çalışma koşullarını daha da ağırlaştırmakta, hatta katılımcının da belirttiği gibi sahip olduğu işten dahi ayrılmalarına sebep olabilmektedir. Kaygısız (2017), konu ile ilgili şunları ifade etmiştir: “Suriyelilerin çalışma yaşamında karşılaştığı sorunlardan birinin ayrımcılık olduğu görülmektedir. Birçok işyerinde, Suriyelilere daha olumsuz davranılmakta, Suriyeliler zaman zaman hakaret ve aşağılamayla karşılaşmaktadır... Ayrımcılığın, ağır işlerin verilmesi, aşağılanma ve kötü davranışa maruz kalma şeklinde belirdiği aktarılmıştır” Ekonomik olarak dışlanma sürecini yaşayan Suriyeli mültecilerin iş bulabilseler dahi yaşadıkları bu durum, kültürel dışlanma sürecini de deneyimlediklerini

göstermektedir. Adaman ve Keyder (2006) kültürel dışlanmayı şu şekilde ifade etmişlerdir:

“Örneğin, bulunulan coğrafyadaki çoğunluk referans alındığında, farklı bir etnik kökenden/ırktan gelmek ya da farklı bir din/mezhep üyesi olmak, çoğunluk dilini rahat konuşamamak, ya da aksanlı konuşmak, farklı giyim kuşam ya da cinsel tercihler gibi nedenlerden ötürü toplumsal yaşamın genelinde süregitmekte olan etkinliklere alınmama, soğuk davranılma, engellerin çıkartılması şeklinde tezahür etmektedir” (Adaman ve Keyder, 2006, s.10).

Basmane’deki Suriyelilerin oldukça düşük ücretli işlerde kayıt dışı istihdam olmaları, ekonomik alanda yaşadıkları ayrımcılığı göstermekle birlikte iş yerlerinde uğradıkları kültürel dışlanma, onların, yoksulluğun içerdiği çeşitli türden mahrumiyet içerisinde olduklarını göstermektedir. Bulgulara göre, semtte yaşayan Suriyeli mültecilerin kendi durumlarını iyileştirerek dikey hareketliliği gerçekleştirebilecek ekonomik fırsat/imekânlarla sahip olmak bir yana, hayatlarını idame ettirebilmelerinde dahi oldukça zorlayıcı koşullar altında olduklarını söylemek mümkündür.

B. Basmane’nin Eski Sakinlerinin Ekonomik Hayata İlişkin Görüşleri

Örneklem grubundaki Basmane’nin eski sakinlerinin tümünün görüşleri, semtin mevcut ekonomik durumuna ilişkin karamsar bir tablo çizmektedir. Katılımcıların, Suriyeli mültecilerin yerleşiminin ardından semtin ekonomik koşullarında meydana gelen değişimlere ilişkin görüşlerinden ikisi şu şekildedir:

- Suriyelilerin semtin ekonomik hayatına dahil olması ile birlikte, ucuz işgücü olarak kayıt dışı istihdam edilmeleri,
- Yerli işgücü ile Suriyeli işgücü arasında bir rekabet ortamının gelişmesi.

Basmane’nin eski sakinlerinden oluşan örneklem grubundan 16 katılımcı, Suriyelilerin semtte ucuz işgücü olarak ve kayıt dışı çalıştırıldıklarını belirtmiştir. Katılımcılardan B-10, Suriyelilerin kayıt dışı ve ucuz işgücü olarak çalıştırılmalarına ilişkin düşüncelerini şu şekilde ifade etmiştir:

“Şimdi bu Suriyelilerin gelişi patronlara yaradı. Gerçekten yani, işverenlere yaradı. Neden diyeceksiniz, bak anlatayım ben durumu; şimdi daha

evvel hakkını vermesi gerekirken, mesela yevmiyesi 100 lira, şimdi Suriyeliler muhtaçtır diye 30-40 liraya veriyor. Ne oluyor 50 lira cebinde kalıyor. Aslında yasak, kayıt dışı çalışmaları da yasak da...”

Suriyelilerin ucuz işgücü olarak ve kayıt dışı istihdamının eski sakinler tarafından da belirtilmiş olan bir durum olduğunu görmekteyiz. Semtin ekonomik yapısında işgücü arzının artması ve dezavantajlı konumlarından dolayı düşük ücrete kayıtsız olarak çalışmayı kabul eden Suriyeli mültecilerin, işgücü maliyetini düşürmesi sebebiyle tercih edilmeleri, göçün yerel işgücüne etkisini açığa çıkarmaktadır. “Suriyelilerin istihdam piyasasına girmesi bir yandan işsizliğin artmasına yol açarken, öte yandan artan işsizliğin yarattığı tehdit, yerli işgücünün çalışma koşullarının ücretler başta olmak üzere aşağıya doğru çekilmesine neden olmaktadır. Sınıf içi rekabet, hangi milliyetten olursa olsun tüm işçiler için genellikle hakların geriye götürülmesi sonucunu doğurmaktadır” (Kaygısız, 2017, s.9). Kaygısız (2017), Suriyelilerin ekonomik hayata katılımlarıyla birlikte yerli işgücü arasında doğan rekabetle ilgili olarak da şunları eklemiştir: “Ucuz ve yerli işgücü ile ikame edilebilirliği nedeniyle Suriyelilerin istihdamı, yerli işçilerle rekabeti artırmaktadır. Bu durum, yerli işgücünün Suriyeli işgücü ile karşı karşıya kaldığı her il ve sektörde yaşanmaktadır. Rekabet, yerli işgücünün çalışma koşullarının da aşağıya çekilmesine yol açmaktadır”

Basmane'nin eski sakinlerinin, semte Suriyeli mültecilerin yerleşiminden sonra meydana gelen ekonomik değişimleri olumsuz olarak değerlendirmelerinde, Suriyeliler ile yerli işgücü arasındaki rekabet ortamının yaratmış olduğu etki de belirtilmiştir. Eski sakinlerden oluşan örneklem grubundan 7 katılımcı, Suriyeli işgücü ve yerli işgücü arasındaki rekabete değinmişlerdir. Katılımcılardan B-11'in, yerli işgücü ile Suriyeli işgücü arasında bir rekabet oluştuğuna işaret eden açıklamaları şu şekildedir:

“Açıkçası hani onlara üzülyoruz. Yani bir savaştan çıkmışlar, yaşadıkları şeyler var. Üzülyoruz ama biz de kendimizi de düşünmek zorundayız çünkü onlar geldiğinden ekonomi batmış durumda şu an yani bizim bu yaşadığımız çevrede. Mesela ben orada çalışacağım yerde onlar daha az

parayla olduğu için onların çalışma imkânı oluyor. O yüzden de biz de bu konuda sıkıntılar yaşıyoruz açıkçası.”

Yapılan açıklamalara göre, yerli işgücü ile Suriyeli mülteciler arasında gelişen rekabet durumu, yoksullar arasında fakat bazı sermaye sahiplerinin lehine bir durum geliştiğini göstermektedir. Ayrıca bu durum, semtin yerli halkının Suriyelilere yönelik olumsuz bir tutum geliştirme riskini de taşımaktadır. Nitekim Basmane'nin daha eski sakinleri, Suriyelilerin semte yerleşmesinin ardından ortaya çıkan ekonomik değişimlere ilişkin olumsuz görüşlere sahiptirler. Bununla birlikte, eski sakinlerden oluşan örneklem grubundaki katılımcıların, Suriyeli mültecilerden sonra ekonomik hayatta değişen durumlara ilişkin belirttikleri konular aşağıdaki gibidir:

- Suriyeli girişimcilerin semtte çeşitli türde açtıkları dükkânlar,
- Suriyeli dükkân sahiplerinin vergi ödememesi ve kaçak ürün satmaları,
- Semtte yaşayan Suriyeli mültecilerin genellikle Suriyeli esnaftan alışveriş yapmaları.

Bu unsurlara ilişkin dinamikler ise “Suriyeli Mülteciler: Kendi Hesabına Çalışanlar” başlığı altında değerlendirilecektir.

C. Suriyeli Mülteciler: Kendi Hesabına Çalışanların Durumu

1970'li yıllardan sonra ekonomi piyasaları içerisinde yaygınlık kazanmaya başlayan enformel ekonomi, özellikle küçük ve orta ölçekli firmaların piyasa koşullarına karşı geliştirmiş oldukları bir strateji olarak değerlendirilebilmektedir. Orta-küçük çaplı işletmelerin piyasaya tutunma çabalarından kent yoksulları ve göçmenlerin kente tutunma stratejilerine kadar önemli bir işlev gören enformel sektörün gelişimine ilişkin Harvey, şunları ifade etmektedir: “Çeşitli adlarla "enformel", "marjinal", "kayıt dışı" ya da "yeraltı" diye anılan ekonomilerin ileri kapitalist ülkelerde hızla büyümesine ilişkin veriler ortadadır” (Harvey, 1997, s.176). Bu durumu, sanayide yeni örgütlenme biçimlerinin ortaya çıkışı ve eski örgütlenme biçimlerinin yeniden canlanması bağlamında değerlendiren Harvey'e göre, bu eski biçimler, büyük kentlerde

çoğunlukla göçmen gruplarının elinde ve farklı yerlerde farklı işlevleri yerine getirmektedir:

“Bazen işsizler ya da bütünüyle ayrımcılığa uğrayanlar (örneğin Miami ya da New York'taki Haitililer) açısından ayakta kalmak için yeni bir stratejinin ortaya çıkışına işaret eder, bazen ise bu gelişimin temelinde, göçmen gruplarının basitçe kapitalist sisteme bir giriş noktası aramaları, ya da vergi kaçakçılığının sistematik örgütlenmesi ya da yasadışı ticaretten elde edilen yüksek karın cazibesi yatar. Ama bütün bu durumlarda sonuç, emek üzerindeki denetimin ve istihdamın biçiminin değişmesidir” (Harvey, 1997, s.176).

Kaygısız'ın (2017) yaptığı araştırmada, Türkiye'deki Suriyeli mültecilerin bazılarının kendi geçimlerini sağlamak üzere iş yerleri açtıkları belirtilmiştir. Konuya ilişkin araştırma sonuçlarından çıkan veriler şu şekildedir:

“Özellikle yoğun yaşadıkları illerde giderek artan sayıda Suriyelinin kendi işyerini açtığı gözlenmektedir. Açılan işyerleri ağırlıklı olarak Suriyelilerin ihtiyaçlarını karşılamakta ve bu işyerlerinde istihdam edilenler de Suriyeliler olmaktadır. Bu işyerleri küçük işletme, bir başka deyişle küçük esnaf olarak adlandırılan yerlerdir. Gıda ve bazı ihtiyaç maddelerinin satıldığı bakkal, lokanta, fırın, kahvehane gibi işyerleri başta olmak üzere, yine küçük ölçekte giysi satan mağazaların açıldığı görülmektedir.”

Harvey'in, enformel sektörün, işsizler ve ayrımcılığa uğrayan göçmen grupların kapitalist ekonomiye dahil olma veya daha fazla kar sağlama amacıyla kullanıldığına ilişkin görüşleri bir açıklama sunmakla birlikte, Kaygısız'ın yapmış olduğu araştırmada, Suriyeli işletmelere ilişkin farklı bir faktör de göze çarpmaktadır. Araştırmada kendi hesabına çalışan Suriyelilere, Türkiye'de bir iş yeri açmak için gerekli olan prosedürlere ilişkin yetkili makamlarca kolaylık sağlandığı veya hiç belge istenmediği belirtilmektedir:

“İşyeri açmak için gerekli belgelerin tamamlanması, izinlerin alınması bir dizi prosedürü gerektirdiğinden kamu makamları açılan işyerlerine kolaylık göstermekte, bazen hiç belge istemeyebilmektedir. Hatay ilinin Reyhanlı ilçesinde yaptığımız araştırmada, ilçedeki küçük işyerlerinden neredeyse yarısının Suriyeliler tarafından işletildiği ve büyük bölümünün de herhangi bir resmi kaydının olmadığı görülmüştür. İşyerlerini çalıştıranlarla yapılan görüşmede, belediye ve vergi dairelerinden yetkililerin bu duruma göz yumdukları, toleranslı davrandıkları belirtilmiştir” (Kaygısız, 2017, s.13).

Suriyelilerin açmış oldukları iş yerlerine ilişkin yasal prosedürün tam olarak uygulanmamasının yanı sıra, Suriyeli tüketicilerin, dil sorunu olmadan kendi kültür ve ihtiyaçlarına yönelik ürün satın alabilmeleri gibi nedenlerle Suriyeli esnafı tercih etmiş oldukları görülmektedir. Özellikle yasal

prosedürlerin yerine getirilmemesinin ise yerel işletme sahiplerinin, haksız rekabet ortamının geliştiğine ilişkin bir görüşe sahip olmalarına neden olduğu gözlenmektedir. ORSAM'ın (2015) Suriyeli mültecilerin Türkiye'ye etkilerini araştırdığı çalışmada da benzer bir yorumun ortaya çıktığı görülmektedir:

“Sığınmacılar küçük çapta olsa da üretime katılmaya başlamıştır. Suriyelilerin açtığı dükkânlar, fırınlar, ayakkabı üretimi yapan işletmeler ekonomiye katkı sunmaktadır. Bu tarz küçük çaplı işletmelerden genelde Suriyeliler alışveriş yapmaktadır ki bu durum Suriyelilerin kendi alıştikları tarzda ürün satan dükkânları tercih etmeleri göz önüne alındığında anlaşılabilir bir gelişmedir. Fakat bu işletmelere ilişkin bir diğer tespit birçoğunun kaçak olmasıdır. Bu durum yerel esnaf arasında haksız rekabet ortamı doğmasından dolayı tepki yaratmaktadır. Bu nedenle de sınır illerinde Suriyeli esnaf ile yerel esnaf arasında birçok tartışma yaşanmıştır” (ss.18,19).

Benzer bir durum, Basmane'de de gözlenmektedir. Semtte değişen ekonomik koşullara ilişkin eski sakinlerden oluşan katılımcıların tümü, Suriyeli girişimcilerin açmış oldukları dükkânları belirtmişlerdir. Kentin merkeziliği ve hâlihazırda yoğun Suriyeli nüfusunun bulunması gibi sebeplerle Suriyeli girişimcilerin işletme açmaları olağan görünmektedir. Bu durum, tabiri caizse Basmane'deki “yeni esnaf tipi”ni yaratmıştır. Ancak eski sakinlerden oluşan örneklem grubundan 18 kişi, Suriyelilerin açtıkları dükkânlar ve sattıkları ürünler için vergi ödemediklerini ve bu durumun yerli esnaf ile haksız rekabet doğurduğunu ifade etmişlerdir. B-15'in bu duruma ilişkin açıklaması şu şekildedir:

“Yani esnafın zoruna giden olay şu; Suriyeli gelsin dükkân açsın. Bu sorun değil. Neticede rekabet beraberinde kaliteyi getirir. Fakat ortada haksız rekabet var. Çünkü bir Suriyelinin açmış olduğu dükkân için herhangi bir şekilde vergi verme durumu yok. Mallar kaçak geliyor. Bu yüzden mallar için de herhangi bir vergi vermiyor. Yani tabiri caizse adamlar antik dönemden kalma bir ticaret yapıyorlar.”

Bu duruma ek olarak, eski sakinlerden oluşan örneklem grubundan 18 katılımcı, semtteki Suriyelilerin, genellikle Suriyelilerin açmış oldukları dükkânlardan alışveriş yapıyor olduklarını ve bu durumun yerli esnafı zor durumda bırakmış olduğunu ifade etmişlerdir. Katılımcılardan B-3'ün konuya ilişkin görüşleri şu şekildedir:

“Genelde Suriyeliler, Suriye dükkânlarından alışveriş yapıyor. Ee, Araplar zaten bir gidiyor bakkala o kadar yani. Onun için biraz yani baya bir Basmane'de bizim kesim esnafların işi zor. Zor... Mesela bu kahveyi bizden içmezler, onların kendi ne diyorlar "mırra" içiyorlar.”

Katılımcı B-12 ise konu ile ilgili şunları ifade etmiştir:

“Valla semtin ekonomisi düşük vaziyette, ama şu var; Suriyeli, Suriyeli ile alışveriş yapıyor, Arabı Arapla alışveriş yapıyor, Türkü de Türk ile alışveriş yapıyor. Yani şöyle etrafta gördüğümüz ekonominin çok canlı olduğunu söyleyemem.”

Konuya ilişkin katılımcı B-10'un görüşleri ise şu şekildedir:

“Bize bir şeyi yok. Esnaf kendi aralarında, alışverişleri de kendi aralarında. Yerliye değil. Kendi aralarında, alışverişleri de kendi aralarında... Mesela insan kendi insanından alışveriş yaptığında diyelim 10 lira, dokuz liraya. İndirim yapmaz da belki yazdırabilir en azından tanıdık olmasından dolayı. Yoksa bizim yerliye katkısı olmadı fazla. Kesinlikle.”

Semtteki Suriyeli mültecilerin genellikle Suriyeli esnaftan alışveriş yaptıklarını belirten katılımcılara karşın, Suriyeli mültecilerden oluşan örneklem grubundaki katılımcıların tümü, yerli esnaftan da alışveriş yaptıklarını ve alışveriş yaparken özellikle böyle bir ayırmda bulunmadıklarını ifade etmişlerdir. Bahsedileceği üzere diğer faktörlerin yanı sıra 8 katılımcının belirttiği üzere, yalnızca hıbz gibi geleneksel ürünleri Suriyeli esnaf sattığı için bir ayırım olduğu, görüşmeler sonucunda ortaya çıkmıştır. Suriyeli katılımcıların alışveriş yaparken kullandıkları işletmeleri seçmelerinde belirleyici faktörler şu şekildedir; uygun fiyatlı ürünlerin bulunması ve yakınlık. Suriye katılımcılardan S-11, konuya ilişkin şunları ifade etmiştir:

“Hiç fark etmez, isterse Türk olsun, Arap olsun, Müslüman olsun Hristiyan olsun. İhtiyacımı alıp çıkıyorum yani. Hangisi ucuzsa.”

Katılımcı S-3, konuya ilişkin yakınlık faktörünün etkili olduğunu şu şekilde belirtmiştir:

“Alışveriş yapıyorum burada, en yakındaki yer neresi ise oradan alışveriş yapıyorum. Türkiyeli, Suriyeli olması benim için fark etmiyor.”

Katılımcı S-18'in ifadesi de yakınlığın yanı sıra kültürel ürünleri bulma durumuna ilişkin tercihinin şekillendiğini şu şekilde ifade etmiştir:

“Yok yapmıyorum. Mesela bizim ekmeğimiz ayrı, ekmek için Suriyeli bir dükkâna gidiyoruz. Ya da daha yakın olana gidiyoruz.”

Semtteki ekonomik hayata ilişkin genel tabloyu değerlendirdiğimizde, Suriyeli mültecilerin semtin genel ekonomik yapısına dahil olmasının ardından yaşanan değişimler, belirli sonuçlara yol açmıştır. Özellikle Suriyeli girişimcilerin açmış olduğu dükkânlar için vergi ödemediklerine ve Suriyelilerin genellikle bu dükkânlardan alışveriş yapıyor olmalarına ilişkin görüşler beyan eden semtin eski sakinleri, bu durumun bir haksız rekabet ortamı yaratarak, yerel esnafı oldukça zorladığını ifade etmişlerdir.

Basmane'nin daha eski sakinlerinden oluşan örneklem grubundan çıkan bu bulgulara, Suriyeli işgücü ile yerli işgücü arasında bir rekabet durumunun meydana gelmiş olması ve daha önce değerlendirildiği üzere, semtteki kira fiyatlarının yükselmiş olmasını da eklediğimizde, Suriyelilerin semte yerleşmesine ilişkin genel bir rahatsızlık duyulduğunu ifade etmek mümkündür. Ekonomik hayatta meydana gelen bu değişimler, yerli halkın Suriyelilere yönelik ön yargılı bir tutum geliştirmelerine ilişkin bir risk taşımaktadır. Bu durum ise semtte “ben” ve “öteki” ayrımını körüklemekte ve taraflar arası diyalog geliştirilmesi önünde bir engel teşkil etmektedir.

Suriyeli katılımcıların gözünden durum değerlendirildiğinde ise, Basmane'nin istihdam kapasitesinin oldukça düşük olması semtte iş bulmayı zorlaştırırken, bulunan işlerde ucuz işgücü olarak kayıt dışı çalıştırılmaları, semtin ekonomik durumuna yönelik olumsuz görüşlerin odağını oluşturmaktadır. Bunların yanı sıra katılımcıların bazılarının belirtmiş oldukları, çalışma hayatında karşılaştıkları kültürel dışlanma sürecini de eklemek gerekmektedir. Suriyeli mültecilerin istihdam koşullarının zorlayıcı niteliği, yoksulluklarını iyileştirmek bir yana, çoğunlukla düzenli gelir sağlayacak bir işten mahrum olmaları sebebiyle yoksulluklarını şiddetlendirme riski taşımaktadır. Öyle ki kentin diğer bölgelerine kıyasla ucuz olan kira fiyatları dahi bütçelerini zorlamaktadır. Yoksulluğun bu şiddetli hali, meşru alanda

kalmayı zorlaştırma potansiyeline sahiptir, nitekim semtin eski sakinlerinin Basmane’de yapılageldiğini belirttikleri illegal işlere erişimin kolay olması da bu anlamda riski artırmaktadır. Göç alan bir toplumun ekonomik yapısında meydana gelen değişimlerin küçük bir kesitini sunan bu bulgular, semtin kentle bütünleşmesi önündeki engelleri göstermesi bakımından da kayda değerdir. Üstelik ekonomik anlamda meydana gelen değişimlerin taraflar için olumsuz bir nitelik taşıması, göçü alan ve göç eden gruplar arasındaki kabul ve uyum süreçlerini engelleyici nitelikte ön yargılara da sebebiyet verme riski taşımaktadır.

3.6. Basmane’de Sosyal Hayat

Basmane, gerek iç göç ve gerekse de zorunlu veya düzensiz nitelik taşıyan uluslararası göç aktörlerinin yerleşik/geçici olarak ikamet ettikleri yerlerden biri olma özelliği taşımaktadır. Dolayısıyla semtin sosyal yapısı, çeşitli insan gruplarını içermektedir. Bununla birlikte semt, kent içi çöküntü alanı olması dolayısıyla yıpranmış bir durumdadır. Semtteki barınma olanakları çoğunlukla kötü koşullara sahiptir; bakımsızlıktan köhneleşmiş konut yapılarının yanı sıra mekânsal düzenlenişi sebebiyle sokakların dar ve boş alanın ise sınırlı olması, sosyal hayatın geçtiği kamusal alanın belirli kısıtlılıklara tabi olmasına neden olmaktadır. Bununla birlikte, semtin oldukça eski bir yerleşim yeri olması, tarihi eser vasfı taşıyan binaların yanı sıra arkeolojik alanların bulunması, sit alanı olma durumunu yaratmıştır. Bu sebeple semtte yapılacak iyileştirme çabalarının yasa ve kurallara bağlı olarak gerçekleşmesi zorunludur. Ancak, Basmane’ye -eski sakinlerden oluşan örneklem grubundaki bazı katılımcıların da belirtmiş olduğu üzere- yeterli yatırım yapılmamakta, bu durum da köhneleşmeyi gün geçtikçe artırmaktadır. Lefebvre’in işaret etmiş olduğu gibi kentleşme sürecinde, kentin soyut mekân olarak kurgulanması, mekânın değişim değerini ön plana çıkartmaktadır. “Böyle bir ortamda sermayeyi kendisine çekebilen bölgeler, kentler hatta kent içi kimi alanlar diğerlerinin lehine bir gelişme göstermiştir. Böylelikle hem toplumsal hem de mekânsal ayrışmanın derinleşmesi söz konusu olmuştur” (Aksu, 2013, s.60).

Kentin eşitsiz gelişimi, kent yoksullarının yaşadığı bu tip çöküntü alanlarının bakıma en fazla ihtiyaç duyulan yerler olmasına yol açmaktadır. Kenti, emek gücünün yeniden üretimi için gerekli olan ortak tüketimin mekânı olarak değerlendiren Castells'e (2017, s.27) göre, kentsel hizmetlerin niteliği ve düzeyi, kapitalizme içkin olan sınıfsal eşitsizliklerin bir göstergesidir. İşgücünün yeniden üretimi için ihtiyaç duyulan ortak tüketim araçları, sermaye için genellikle kar sağlamayan alanları teşkil etmektedir. Kapitalist sermaye, kentsel düzeyde karını artıracak yatırımlarla ilgilenmektedir. "Dolayısıyla, kapitalizmde içsel olarak var olan ve gelirler açısından ifade edilen geleneksel eşitsizlik, artık konut koşullarından çalışma saatlerine kadar uzanan ve sağlık, eğitim ve kültürel imkânları da içine alan birtakım ortak hizmetlere erişebilirlik ile tanımlanabilen yeni toplumsal ayırım noktalarıyla ifade edilmektedir" (Castells, 2017, s.34). Bu durum, kentte varsıl grubun yaşadığı alanlar ile alt sınıfların ikamet ettiği alanlara aktarılan yatırımların da eşitsiz dağılımına yol açmakta ve böylece toplumsal eşitsizlikler artarak devam etmektedir. Bununla birlikte, Wacquant (2010), zaten sosyal çevredeki, okuldaki, emek piyasasındaki olanakları olumsuz olan bu tür alanların, mekânsal olarak damgalanmalarının, kamusal yatırımların buraya aktarılmamasına ve bozulan ekolojik çevre ile köhneleşmenin giderek artmasına neden olduğuna ilişkin şunları ifade etmiştir:

"İkincisi, kent mahallelerinin simgesel düzlemde aşağılanması ile ekolojik bakımsızlığı arasında güçlü bir bağıntı mevcuttur: Yoksulların, sapkınların, uyumsuzların atıldığı çöplükler olarak algılanan bu alanlardan dışarıdakiler uzak durmaya çalışır; bankalar ve emlak yatırımcıları bu alanları kırmızı çizgilerinin dışında bırakır; bütün bunlar söz konusu mahallelerin çürümesini, terk edilmesini hızlandırır. Siyasetçiler buraları dikkate almadıklarında çok küçük bir bedel öder; sadece görünür huzursuzlukların, sokak çatışmalarının mekânı olduklarında gerçekten bir bedel ödeme durumunda kalırlar" (s.43).

Basmane de benzer bir süreci deneyimlemektedir; kentte simgesel düzeyde ayrımcılığa maruz kalan semt, eski sakinlerden oluşan örneklem grubundaki katılımcıların da dile getirdiği üzere, kamusal ve özel sektörün ihmal ettiği alanlardan birini oluşturmaktadır. Aşağıdaki başlıklarda bu duruma ilişkin katılımcıların görüşleri ele alınmıştır.

A. Suriyeli Mültecilerin Ve Eski Sakinlerin Sosyalleşme Alanları

Suriyeli mültecilerden oluşan örneklem grubunda yer alan katılımcılardan 18'inin görüşleri, Basmane'nin, sosyal hayatın kamusal alanda yaşanmasını sağlayacak bir alt yapıya sahip olmadığı yönündedir. Diğer 2 katılımcı ise ilgili soruya yalnızca sosyalleşme alanlarını belirterek cevap vermiş, semtin alt yapı durumuna ilişkin bir görüş belirtmemiştir.

Suriyeli katılımcılardan S-16, Basmane'de sosyalleşebilecek bir kamusal düzenlemenin olmayışını ve bu sebeple çevrede en yakın lokasyonları kullandığını şu şekilde ifade etmiştir:

“Vallahi, yer yok. Fuarı gidiyoruz, Konak'a gidiyoruz. Basmane öyle aile için güzel bir yer değil... Yani aile orada biraz sıkıntılı.”

Benzer şekilde, Suriyeli katılımcılardan S-10 da semt içerisinde sosyalleşebileceği bir alan olmadığına işaret eden şu ifadelerde bulunmuştur:

“Yok burada yer. Fuar var sadece, bir de Konak. Başka yok yani.”

Basmane'nin daha eski sakinlerinden oluşan örneklem grubundaki kişilerin ise tümü semte yapılan yatırımların yetersiz olduğunu ifade etmişlerdir. Katılımcılara göre bu durum, semtte sosyal hayatın yaşanabileceği alanların bulunmamasına neden olmaktadır. Basmane'ye yönelik yatırımların yetersiz olduğuna ilişkin eski sakinlerden Katılımcı B-10, şunları ifade etmiştir:

“Şimdi bizim Basmane şu an biraz yorgun. Çünkü en eski yerleşim alanı. 1600 yıllarından bu yana yerleşim alanı... Şu an Basmane yorgun, şu anda kepeçleri sokacaksınız ve yeni bir imar planı yapacaksınız buraya... Yani şimdi şu an bizim milletimizin faydalandığı en yakın yer Fuar. Saha yok, spor yapacak alan yok, çocuk bahçeleri yok. Çünkü alan yok, bizim sosyal hayatımız yok... Şu an inanın bizim sosyal hayat bitik. Yani onu da ben size yine söylüyorum, amma bölgemizden dolayı amma belediyelerden kaynaklıyor, yani amma onlardan kaynaklanıyor.”

Katılımcılardan B-20 de Basmane'de bazı düzenlemeler yapılması gerektiğini şu şekilde ifade etmiştir:

“Parka nereye gideceğiz? Nerede park var Basmane'de oturulacak! Ha oturulacak daha düzgün bir yer olsa oraya giderim, orayı tercih ederim. Ama

yok. Var olan park da zaten bunun için uygun değil ve küçük. Hani mesela o parkı büyütseler, daha geniş olsa, toplumun daha bir sosyalleşebileceği bir yer olsa. En basitinden çay yok, kahve yok. Ne içilecek orada? Çocuklar için oyun parkı yapılmış. Çocukların anası babası da gidiyor. Onlar için de bir şey olması lazım... Açık söyleyeyim, Basmane böyle kaldığı müddet hiçbir şey olmaz. Ben kaç sene yaşadım burada, böyle geldi böyle gider bu. Ama birileri bu işe el atarsa, eğer Basmane'yi düzeltmek istiyorlarsa bir şeyleri kurcalamaları lazım.”

Kent içi çöküntü alanları, kentsel toplumsal eşitsizliklerin bir göstergesi olarak kentsel hizmetlerden en az yararlanan alanlardan birini teşkil etmektedir. Katılımcıların da belirtmiş olduğu gibi, kamusal alanda sosyal hayatın yaşanabileceği noktaların bulunmaması, semt sakinlerinin kentsel yaşamın getirmiş olduğu fırsatlardan yararlanmalarını engellemektedir. Bu durum, Lefebvre'in sokak tasvirini akla getirmektedir: “Sokak bir buluşma mekânıdır ve o olmadan belirlenmiş yerlerde (kafelerde, tiyatrolarda, çeşitli salonlarda) buluşmak imkânsızdır. Bu ayrıcalıklı mekânlar, sokağı canlandırır ve bu canlanmadan yararlanır, aksi halde var olamazlar” (Lefebvre, 2013, s.22). Dolayısıyla Basmane'de bir kentli hakkı olan sokağın sosyal ihtiyaçlar dahilinde düzenlenmesi ve kullanımı, kent içerisinde eşitsiz gelişmeyi sağlayarak, belirli alanların kentsel hizmetlerden mahrum kalmasıyla sonuçlanan neo-kapitalist sistemin bir sonucudur. Basmane'de belediyenin açmış olduğu Semt Merkezi, Tarih Tasarım Atölyesi gibi kurumlar bulunmakta ve belirli yapılara ilişkin restorasyon çalışmaları yapılmaktadır. Ancak görüldüğü üzere, eski semt sakinlerinden oluşan örneklem grubundaki katılımcılar, yatırımın yetersiz olduğunu ve düzenlemenin gerekli olduğuna yönelik açıklamalarda bulunmuşlardır.

Semt içerisinde sosyalleşme birimlerinin sayısı düşük olmakla birlikte, sosyal hayatın yoğun olarak geçtiği lokasyonlar, Anafartalar Caddesi üzerinde bulunan Çarşı, Hatuniye Meydanı ve bu mahalde yer alan kahvehanelerdir. Semtte bulunan kahvehaneler yalnızca erkeklerin kullanımına yönelik olduğu için kapsayıcı bir nitelik taşımamaktadır. Katılımcılardan B-13, bu durumu şu şekilde ifade etmiştir:

“Sosyalleşme de söz konusu değil Basmane sınırları içerisinde. Yerli halk yine Konak veya Kemeraltı’ni tercih ediyor sosyalleşmek için de. Burada kafeterya falan yok. İnsanların toplanıp muhabbet edeceği bir yer yok. Kahvehaneler de erkeklere hitap ediyor sadece.”

Kamusal alanda bir buluşma noktası olabilecek Agora Park’tan görüşmeler esnasında bazı katılımcılar tarafından dile getirilmiştir. Bu park, işlevinin dışında kullanılması sebebiyle kullanım sıklığı düşük olmakla birlikte, sakinlerin etkileşim kurabileceği açık alanlardan birini teşkil etmektedir. Agora Park’a ilişkin eski sakinlerden 5 katılımcı, parkın işlevinin dışında kullanıldığını belirtmiştir. Katılımcı B-4, bu duruma ilişkin şunları ifade etmiştir:

“Agora Parkı vardı. Ama şu an orası da kötü durumda. Mesela akşam 9’da oraya gitsen geçemezsin oradan. Kaçakçılar orada iş yapıyor. Kaçacak olanlar orada toplanıp oradan gidiyorlar”

Semtin kamusal alan kullanımında genellikle erkeklerin yoğunluğu göze çarpmaktadır. Kadın ve çocukların sosyalleşebilecekleri tek birim ise Basmane Semt Merkezi olarak ifade edilmiştir. Eski sakinlerden oluşan örneklem grubundan dört kişi, semtte kadın ve çocukların sosyalleşebileceği tek noktanın semt merkezi olduğunu ifade etmişlerdir. Katılımcı B-11, konuyla ilgili olarak şunları ifade etmiştir:

“Bizim aslında semt evimiz var normalde. Orada da kurslarımız var. Tabi bilinçli olan kişilerimiz orada kurs yerindeler. Tabi şey... Çünkü şey, 3-6 yaş grubu mesela küçük çocuklarınız varsa oraya bırakıyorsunuz. Anaokulu tarzında. Ve büyükler orada istediği bir kurstan faydalanabiliyor. Biz oradan faydalandık hatta kütüphanesi de var. Oraya yazdırıyorsun kendini, gidip oradan kitap alabiliyorsun. Böyle bir güzelliği var. Böyle bir yerde, öyle bir yerin olması çok güzel bir şey çocuklar için.”

Basmane’de kamusal alanda sosyalleşmeye ilişkin kısıtlılıklar, her iki örneklem grubunda bulunan katılımcıların açıklamalarına göre, semtin yakın çevresinde yer alan mahallerin değerlendirilmesine sebep olmaktadır. Suriyeli katılımcıların kullandıkları yakın mahaller, Konak ve Fuardır. S-16 durumu şu şekilde ifade etmiştir:

“Fuar olsun toplanıp gideriz, sahile de gideriz. (Peki, Basmane'nin içinde oturabileceğiniz bir yer bulabiliyor musunuz?) Fuar var sadece, bir de Konak. Başka yok yani.”

Eski sakinlerden oluşan örneklem grubunda bulunan katılımcıların sosyalleştikleri yakın mahaller ise şu şekildedir; Konak, Fuar ve Kemeraltı. B-11, bu durumu şu şekilde ifade etmektedir:

“Benim sadece görüşebildiğim yer Konak. Saat Kulesinin orada kuşlar da falan olduğu için çocukları oraya götürebiliyoruz ya da Fuarda parkların olduğu yerde yapabiliyoruz. Başka türlü Basmane'de, çevresinde bir yere gidemiyoruz açıkçası. Bir de arada sırada Kemeraltı'na gidiyoruz o kadar.”

Semt içerisinde yapılan sosyalleşme etkinlikleri ise her iki örneklem grubunda bulunan katılımcıların belirttikleri kapı önü oturması ve ev ziyaretleridir. Suriyeli katılımcılardan S-9, konu ile ilgili şunları ifade etmiştir:

“Tabi ki komşularımın ziyaretini yapıyorum ama Suriyeli komşularımızın, arkadaşlarımızın. Kapı önünde de oturuyoruz.”

Basmane'nin daha eski sakinlerinden B-7 de semt içerisinde sosyalleşme etkinliklerine ilişkin şunları ifade etmiştir:

“Kapının önünde oturuyoruz işte, iki üç akrabalarımız var. Onlar dışında gerisi hepsi Suriyeli yani... Arabamıza binersek, öylelikle bir yerlere gidersek o kadar. Onun dışında çıkılacak gibi değil. Bir ev ziyareti yaparız o kadar yani.”

Basmane'deki sosyal hayata ilişkin iki örneklem grubunda bulunan katılımcılar da olumsuz bir izlenime sahiptirler. Kamusal alanda sosyal hayatın yaşanmasına yönelik bir alt yapının olmayışı, semtin yakınındaki alanların değerlendirilmesine sebep olmaktadır. Bununla birlikte geleneksel sosyalleşme etkinliklerinden olan ev ziyaretleri yapılmaktadır. Sosyalleşmek için sokağın kullanımı ise genellikle kapı önü oturması şeklinde gerçekleşmektedir. Semtteki kahvehaneler de bir sosyalleşme birimidir ancak yalnızca erkeklerin kullanımına yöneliktir. Semt içerisinde kadın ve çocukların sosyalleşebileceği tek nokta ise eski sakinlerden 4 kişinin bahsettiği üzere, Semt Merkezi'dir. Bu durum, Basmane'de sosyal hayatın deneyimlenebileceği alanların oldukça kısıtlı olduğunu göstermektedir. Toplumsal eşitsizliklerin kendini kentsel alanda

görünür kıldığı alanlardan biri olan ortak tüketim hizmetlerinin eşitsiz dağılımı, alt sınıfların kentli haklarından faydalanamadıkları bir kentsel deneyim sunmaktadır.

B. Sosyalleşme Alanlarında Dilin Etkisi

Dil, sosyal çevre ile bağlantı kurma konusunda oldukça önemli bir işleve sahiptir. Ancak dil engeli, entegrasyon sürecinde açılan dil kursları veya toplum içerisinde göçmenlerin bireysel çabaları ile aşılabilmektedir. Nitekim, Suriyeli mültecilerin Türkiye'ye gelmelerinin ardından entegrasyon sürecinin başarılı bir şekilde gerçekleşmesi için başta dil kursları olmak üzere çeşitli türden faaliyetler devreye sokulmuştur: “Dil kurslarının yaygınlaştırılması başta olmak üzere çeşitli kültürel oryantasyon programlarının hazırlanması, uyulması gereken prosedürlerin detaylı anlatımını içeren bilgilendirmelerin yapılması, rehberlik hizmetlerinin sunulması, eğitim ve istihdama katılım yönünde düzenlemelerin yapılması gibi faaliyetlere ağırlık verilmektedir” (Yıldırım, İslamoğlu ve İyem, 2017, ss.108, 109). Yerliler ve göçmenler arasındaki ilişkilerin geliştirilmesinde dil faktörü önemli olmakla birlikte, kültürel farklılıklara bağlı olarak gelişebilen ön yargılı tutumların da aşılması önem arz etmektedir. Suriyeli mültecilere yönelik gelişen olumsuz kanaat ve damgalayıcı stereotipler, karşılıklı uyum ve kabul süreçlerini zedeleyebilmektedir:

“Suriyeli mültecilerin farklı dil, kültür ve yaşam tarzına sahip olmaları Türk toplumu ile Suriyelilerin kaynaşmasını engellediği gibi toplumda karşılıklı olumsuz algıların oluşmasına yol açmaktadır. Bundan dolayı Suriyeli mültecilere yönelik toplumun dilinde olumsuz kanaatlerin dolaşımını sağlayan duyular ve damgalayıcı stereotipler kullanılmaktadır. Söylemsel dışlanma ise Suriyeli kimliği üzerinden kültürel dışlanma şeklinde vücut bulmaktadır” (Erol Özdemir, 2017, s.115).

Basmane, gerek İzmir'in kentleşme sürecinde aldığı iç göçler gerekse de 1980'lerin ortasından 1990'ların sonuna kadar Doğu ve Güneydoğu'daki terör olayları nedeniyle ülke içinde yerinden edilmiş zorunlu göçmenlerin yerleşimleri dolayısıyla farklı etnik yapıdan insanların yaşadığı bir semttir. Dolayısıyla semtte Suriyeli Arap ve Kürt kökenli mülteciler ile dil sorunu yaşamadan iletişim kurabilecek bir nüfus da bulunmaktadır. Suriyeli katılımcılardan oluşan

örneklem grubundaki katılımcıların tümünün, semtin eski sakinleri ile sosyal ve ekonomik nitelikli etkileşimler kurdukları ortaya çıkmıştır. Katılımcılardan 6 kişi, semtin eski sakinleriyle etkileşim kurup kurmadıklarına yönelik soruya, Arapça veya Kürtçe bilmeyen kişilerle de iletişim kurduklarını fakat dilin bir engel teşkil ettiğini ifade etmiştir. Katılımcılardan S-6'nın konuya ilişkin ifadeleri şu şekildedir:

“Biz gelmeden önce de burada yaşayan insanlar iyiler genelde. Komşuluk ediyor yahut Çarşı'da karşılaşıyoruz. Dilimizi bilenlerle daha rahat anlaşıyoruz. Ama diğerleriyle de hiç sorun yaşamadık. Hepimiz biriz nihayetinde. Tabi kötü insanlar da var, iyi insanlar da. Her yerde olduğu gibi.”

Katılımcılardan S-5'in konuya ilişkin açıklaması ise şu şekildedir:

“Daha eski sakinlerle iletişimimiz oluyor, ama sıkıntı anlamında bir şey yaşamadık hiç. Alışveriş yaparken, komşuluk yaparken konuşmaya çalışıyoruz. Aynı dili konuştuklarımızla daha kolay anlaşıyoruz tabi ama yine de bir sıkıntı olmadı hiç. Türkçe bilmediğim için çok konuşamıyoruz ama ben bir kötülüklerini görmedim daha.”

Suriyeli katılımcılardan Türkmen asıllı S-4 ise Türkçe bildiği için iletişim konusunda herhangi bir sıkıntı yaşamadığını ifade etmiştir:

“Biz Türkmeniz, dili bildiğimiz için daha kolay anlaşıyoruz. İşte komşular var, arkadaşlar edindik. İyi insanlar, daha bir sıkıntımız olmadı.”

Suriyeli katılımcıların 13'ü ise eski sakinler ile kurdukları etkileşimlerde semtteki Arap veya Kürt kökenli sakinlere atıfta bulunarak görüş bildirmişlerdir. 5 katılımcı, aynı dili konuştukları eski sakinler ile sosyal ilişkilerinin olduğunu belirtmiştir. Katılımcı S-15, duruma ilişkin şunları ifade etmiştir:

“Bir tane komşum var Mardinli. Onunla etkileşimim var sadece. Önceleri ona kendimi anlatmaya çekinirdim. Daha sonra onu tanıdım ve şu an çok yakınız. Benim evim onun evi, onun evi benim evim. O derece yakınız. Diğer yerlilerle ilgili düşüncem de şu şekilde; iyi olursan onlar da sana iyi olurlar.”

Katılımcılardan 8'inin açıklamaları, etkileşimlerinin yalnızca selamlaşma düzeyinde olduğu yönündedir. Dilin bir engel teşkil etmediği bu durumlarda, Suriyeli katılımcılar kendilerinin Suriyeli olmaları sebebiyle ayrımcılık yapıldığı

ve bu sebeple diyalog gelişmediğine işaret eden açıklamalarda bulunmuşlardır. Katılımcılardan S-8, konuya ilişkin şunları ifade etmiştir:

“Ama yani ben selam söylediğimde bana hani ters bir tepki verir ya da selamımı başka bir şekilde alır. Ben bir daha o insanla konuşmam yani, yaklaşmam. Mesela şu aşağıda bir kadın vardı, hatta Kürttü. Kürtçe konuştum onunla, “Ne yapıyorsun?” falan dedim. Ben severim yani insanlara selam vermeyi. Bana dedi ki, “Sen kimsin? Seni tanımıyorum!” Yani ne anlama geliyor; bir daha bana selam söyleme anlamına geliyor. Ben de bir daha selam söylemedim yani.”

Katılımcılardan S-11 de yaşadığı bir anı üzerinden durumu şu şekilde ifade etmiştir:

“Şurada bir tane kapı komşumuz var. Ben balkonumu yıkadığım zaman dışarıya suyu atmak zorundayım. Tam buradan dökmek zorundayım. Bağırıyor bana, “Sen neden bu suları atıyorsun buraya? Siz Suriyeliler çok pasaklısınız. Kapının önünü süpürmüyorsunuz.” Hâlbuki bir şey yok, tertemiz. Bir de yukarıdan çöp geldiği zaman, gelecek yani. Bir de bize çok bağırıyor: “İnşallah Suriye’ye dönersiniz, bizim de kafamız rahat olur, sizin de kafanız rahat olur” diye muhabbetler yapıyor. *(Peki, Türkçe anlıyor musunuz?)* Yok, Arapça konuşuyoruz. O Mardinli. *(Burada herhangi bir sebeple ayrımcılığa uğradığınızı düşünüyor musunuz?)* Tabi ki, işte dışlama yapılıyor. Onların çocukları küfür ediyor. Benim çocuklarım küçük olduğu için sokağa pek çıkmıyoruz ama çıktığımız zaman da küfür ediyorlar, laf ediyorlar.”

Katılımcı S-7 de etkileşiminin yalnızca selamlaşma düzeyinde olduğunu ve ayrımcılığa maruz kaldığını şu şekilde ifade etmiştir:

“Selamlaşmamız var tabi ki. Bizi dışlasalar da bizim çocuklarımızı dövseler de bizim âdetimizde selamlaşma var. Suriye’de öyledir, işkence bile etse selam verilir... Ben onlardan şikâyetçi değilim. Ama çocuklarımıza ve bize kötü davranıyorlar.”

Suriyeli mültecilerden oluşan örneklem grubundan çıkan sonuçları değerlendirdiğimizde, katılımcıların yerliler ile iletişimlerinde kültürel ayrımcılığın, ilişkilerinin gelişmesinde bir engel teşkil ettiği görülmektedir. Bu

noktada, Suriyeli katılımcıların semtte dil bilen eski sakinlerin kendileriyle sosyal ilişki kurmak istemediklerine ilişkin yorumları, göçü alan toplumda göçmenlere ilişkin geliştirilen ön yargılar ile açıklanabilmektedir.

Semtin eski sakinlerinden oluşan örneklem grubundaki katılımcıların tümünün de semtte yaşayan Suriyeli mülteciler ile başta ekonomik nitelikli olmak üzere, sosyal ve yardım amaçlı etkileşimler kurdukları ortaya çıkmıştır. Örneklem grubundan 17 katılımcının, semtte yaşayan Suriyeli mülteciler ile etkileşimleri yalnızca selamlaşma düzeyindedir. Arapça veya Kürtçe bilmeyen katılımcıların örneklem grubundaki sayısı 14'tür. Bu katılımcıların açıklamalarına göre, Suriyeliler ile sosyal ilişkilerinin gelişmesindeki engelin dil olduğunu ifade eden katılımcıların sayısı ise 12'dir.

Katılımcılardan B-12, kendisinin kiracıları olan Suriyeli mülteciler ile etkileşimlerinde olumlu bir izlenime sahip olmasına rağmen, dil faktörünün ilişkilerini geliştirmede bir engel teşkil ettiğine işaret eden şu ifadelerde bulunmuştur:

“Çoğu da hiç kiralarını aksatmazlar, ondan sonracağıma her gördüklerinde selam verirler. Nereden baksan 8-10 aile ile benim burada selamlaştığım var. Mesela evlerine davet eden de var. Mesela şu ilk girişte bir şeyimiz var; iki çocuklu genç bir aile. “Gelin muhabbet edelim, şey yapalım” diyorlar, ama dil sorunu var bu sefer de. Hani iki muhabbet edeceksin ama konuşman lazım, bu sefer tercüman arıyorsun (gülüyor). Bu sefer o problem mesela.”

Örneklem grubundan Arapça veya Kürtçe bilmeyen diğer iki katılımcı ise hem dilin bir engel teşkil etmesi hem de kültürel farklılıklardan dolayı sosyal ilişkilerini geliştirmek istemediklerine yönelik açıklamalarda bulunmuşlardır. B-1'in açıklamaları şu şekildedir:

“Yani dilimiz farklı. Dil farkı var, kültür farkı var, yapı farkı var. Onların senelerdir alışmış oldukları bir yaşam tarzı var bizim alışmış olduğumuz yaşam tarzı farklı. Onlar buraya geldi, biz oraya gitmedik. Onlar buraya uyacak. Biz onlara değil.”

Eski sakinlerden oluşan örneklem grubunda Arapça ya da Kürtçe bilen katılımcıların sayısı ise 6 kişidir. 6 kişiden yalnızca ikisinin Suriyeliler ile sosyal ilişkileri bulunmaktadır. Katılımcı B-19'un açıklamaları şu şekildedir:

“Bazen dil bilmeyen insanlar alacaklarını almak için ya da hastaneye gittiklerinde benden tercümanlık yapmamı istiyorlar. Ben de elimden geldiğince yardım ediyorum. Hem hayırdır hem sevaptır. Bunun dışında Suriyeli mültecilere elimden geldiğince iş bulmaya çalışıyorum.”

Eski sakinlerden Arapça ya da Kürtçe bilen diğer 4 kişinin ise kültürel farklılıklardan kaynaklı olarak sosyal ilişkilerini geliştirmek istemedikleri, dolayısıyla yalnızca selamlaşma düzeyinde bir iletişime sahip oldukları ortaya çıkmıştır. Katılımcı B-10, Arapça bilmesine rağmen etkileşim düzeyinin selamlaşma düzeyinde olduğuna ilişkin şu açıklamalarda bulunmuştur:

“Ben Arap kökenliyim, dillerini de bildiğim için oldu... Yani bizim pek bir şeyimiz yok. Merhaba merhaba. Yani biz onlara merhamet ettiğimiz için, diyoruz ki nasılsa devlet verirse versin ama bir yandan da çekip gitsinler. Ama bir yandan edepsizleri de var. Şöyle edepsizleri var; yani bizim bildiğimiz kadarıyla misafir olan edepli olması lazım değil mi?.. Yok yok, ben fazla sevmem açıkçası onları. Irkçılık olarak düşünmüyorum ben bu olayı. Yani çok orası da çok karışık bir yer olduğu için pek sevilecek bir toplum değil. Yani Arap ülkeleri içinde en geçimsiz ülkelerden bir tanesi orası.”

Katılımcıların aktardıklarına göre, semtte yaşayan Suriyeli mülteciler ile eski sakinler arasındaki etkileşim düzeyinin sınırlı olmasının altında yatan unsurlar; dil engeli ile kültürel farklılıklar temelli gelişen ön yargılı tutumların bulunmasıdır. Ancak göç eden ve alan toplulukların iletişimlerinin sınırlı olması, karşılıklı olarak bu türden ön yargıların artmasına neden olmakta, bu durum da sosyal entegrasyon sürecini olumsuz yönde etkileme riski taşımaktadır.

C. Suriyeli mültecilerin Basmane'deki Sosyal Hayata İlişkin Düşünceleri

1970'lerdeki ekonomik krize kadar refah devleti uygulamaları, sistem içi yoksulluğu ortadan kaldırmaya çalışan veya belirli sebeplerle düzenli istihdam

olanağına sahip olmayan kişilerin oluşturduğu sistem dışı yoksulluğa yönelik bazı haklar ve sosyal güvence imkânları tanımaktaydı. Şen (2013), sosyal devlet anlayışına ilişkin şunları ifade etmektedir:

“Sosyal devlete sosyal olma niteliğini kazandıran, ekonomik ve sosyal hakları yasal yollarla güvence altına alması ve geliştirmesidir. Çalışma hakkı, sendikal haklar, asgari bir gelir ve yaşama hakkı, sosyal güvenlik hakkı, öğrenim, sağlık, beslenme ve konutla ilgili haklar, anneliğin, çocuğun, yaşlıların ve sakatların korunmasıyla ilgili haklar vb. sosyal devletin görevleri arasında yer almaktadır” (s.282).

Neoliberal ekonomi uygulamaları yoksulların sayısını ve yoksulluğun şiddetini artırırken, refah devleti anlayışının terk edilmesi, kent yoksullarının birçok alanda mahrumiyet yaşamalarına sebep olmuştur. Castells, kentsel hizmetlerin hemen hepsinin ortak tüketim alanlarının düzenlenmesi şeklinde ele alınabileceği görüşündedir: “Okullar, taşımacılık hizmetleri ve boş vakit uğraşlarının hepsi, insanların ortaklaşa biçimde modern sanayinin ürünlerini “tüketme” yollarıdır. Vergilendirme düzeni kimin, nereyi alabileceğini ya da kiralayabileceğini ve kimin nereye ne inşa edebileceğini etkilemektedir” (Giddens, 2008, s. 952). Harvey (2013) ise, kentsel kaynakların dağıtımında mekânsal farklılaşma ile ilintili olarak gerçekleşen adaletsiz bir bölüşüm olduğunu ileri sürmektedir. Kent içi çöküntü alanlarına yönelik kentsel hizmetler, toplumsal eşitsizlikleri arttıracak ölçüde yetersizdir ve bu durum, kentsel bir sosyal adaletsizlik doğurmaktadır. Dolayısıyla neo-liberal politikalar sonucu yoksulluğun şiddetlenmesi, kentsel alanda yeniden dağıtım sürecinin adaletsiz bir şekilde gerçekleşmesiyle birleştiğinde, yoksulluğun yoğunlaştığı mekânlarda kentsel hayatın sunduğu olanaklara da erişim kısıtlanmaktadır. Böylece kentsel yoksulluk yalnızca temel ihtiyaçların tüketim düzeyinin düşüklüğü ile ilgili değil, aynı zamanda toplumsal hayata katılımı da etkileyen bir süreç olarak karşımıza çıkmaktadır:

“Böyle bir durumda, yoksul kesim bir dizi sorunu birlikte yaşamaya mahkûmdur: İşsizlik, düşük gelir, kötü yerleşim koşulları, sağlık hizmetlerinden yeterli düzeyde yararlanamama ve kültür, spor, dinlenme ve eğitim olanaklarına yaşam boyu ulaşmada engeller. İktisadi, toplumsal ve kültürel hayatta diğer insanların doğal hayat akışı içerisinde yapa geldikleri etkinliklere hakkıyla katılamazlar ve temel haklarına ulaşmada zorluklar yaşayabilirler” (Adaman ve Keyder, 2006, s.6).

Suriyeli katılımcıların semtin sosyal hayatına ilişkin düşünceleri olumsuz bir tablo çizmektedir. Değerlendirileceği üzere, örneklem grubundaki katılımcıların geçim şartlarının oldukça zorlayıcı olması sebebiyle sosyalleşme imkânlarının kısıtlı olduğunu ifade etmeleri, yoksulluğun yalnızca temel ihtiyaçların tüketimi ile ilişkili değil, aynı zamanda toplumsal hayata katılımı da engelleyen bir durum olması ile bağlantılıdır.. Suriyeli katılımcıların semtin sosyal hayatına ilişkin düşünceleri şu faktörler üzerinde şekillenmiştir

- Geçim şartlarının oldukça zorlayıcı olmasından dolayı sosyal hayata katılım gösterememe,
- Semtin güvenli bir ortam olmaması,
- Kamusal alanda ayrımcılığa maruz kalmaları.

Örneklem grubundaki Suriyeli mültecilerden 14'ü, ekonomik durumlarının oldukça kötü olması sebebiyle sosyal hayata katılım gösteremediklerini ifade etmişlerdir. Katılımcılardan S-8, geçim şartlarının oldukça zor olması nedeniyle sosyalleşme imkânlarının da olmadığını şu şekilde ifade etmiştir:

“Şimdi eşim çalışırsa tamam, çıkabilirim, gezebilirim tozabilirim yani bir lokantada yemek yiyebilirim ama yani bir yandan da çalışmadığım zaman elimde avucumda olmadığı zaman ben nereden bulacağım, kim bana verecek? Kimse bana vermez. Onun için aldığı parayı bana veriyor ihtiyacımı alıyorum, geri kalanını bir kenara koyuyorum. Ha şimdi oturuyor, ben kenara koyduğum parayı kullanıyorum. Yani onun için çıkmıyorum ben hiç bir yere.”

Wacquant'ın (2010), günümüz gettolarında yasa dışılık ve fiziksel şiddetin gündelik hayatta rutinleşmiş ve kendine özgü bir yapıya sahip olduğuna ilişkin şu ifadeleri dikkate değerdir:

“Fakat yüzyıl sonu gettosundaki günlük hayata dair öne çıkan en zalim olgu tartışmasız, sokaklara nüfuz etmiş yoğun güvensizlik duygusu ve fiziksel tehlikenin yaygınlığıdır... Medyanın klişeleşmiş yasa dışılık tanımlarının aşağılık imgelerini gündeme getirmeden bu konuyu açmak zordur... Aynı zamanda bu şiddetin, şekli, etkisi bağlamında gazetecilerin ileri sürdüğünden oldukça farklı olduğunun da altı çizilmelidir; yani burada şiddet, belirli bir kalıba uyar, rutin hale gelmiştir, yayılma eğilimindedir” (Wacquant, 2010, s.69).

Kentte yoksulların mekânsal olarak yoğunlaştıkları alanlardan biri olan iç kent çöküntü alanları, kronik işsizlik ve “yer altı” ekonomisine kolay erişim sağlayacak nitelikte toplumsal ilişkilerin de bulunabildiği mekânlar olmaları sebebiyle suç teşkil eden faaliyetlerin yoğunlaştığı bir yer olma özelliğini göstermektedir. Bediz’in (2008) İstanbul’da bir kent içi çöküntü alanı olan Tarlabası’nda yaptığı araştırmadaki bulgular ise şu yöndedir: “Tarlabası’nda ikamet eden yoksullar için yasal yollarla elde edecekleri gelire kıyasla hırsızlık, kapkaççılık gibi eylemler son derece cazip bir alternatif oluşturur ve bu alternatif, bu mahallede oturdukları için ortaya çıkmaktadır.” Kronik yoksulluğun yoğunlaştığı bu tür mekânlarda yer altı ekonomisi, şiddet içerikli eylemler vb. suç teşkil eden faaliyetlerin bulunması, sakinleri açısından mekâna yönelik algılarını etkileyen bir unsur olma durumunu da göstermektedir.

Suriyeli katılımcıların 13’ü, semtte illegal faaliyetlerin bulunduğunu, zaman zaman şiddet içerikli olayların yaşandığını, dolayısıyla semtin güvensiz bir ortam olduğunu ifade etmişlerdir. Katılımcılar bu sebeple Basmane’nin, sosyal hayatın yaşanabileceği bir yer olmadığına işaret eden açıklamalarda bulunmuşlardır. Katılımcılardan S-13, duruma ilişkin görüşlerini şu şekilde ifade etmiştir:

“Yok, başımıza kötü bir şey gelmedi de burası, ne bileyim, her pislik var yani burada. Ben kendim günümü geçirmek istemiyorum. Uyuşturucu her şey var yani hırsızlık. Her şey oradan geçiyor yani. Ondan günümü burada bozmama gerek yok yani, başka yerlere de gidebilirim... Basmane’de, tam bizim evin 5 metre altında uyuşturucu satıyorlardı. Biz mahallede görüyorduk yani akşamları köşede görüyorduk. Çok tehlikeli bir yer olduğu için oralarda fazla duramıyorduk. Ne zaman bir şey olur bilmiyorduk, silah sesleri geliyordu ara sıra.”

Suriyeli katılımcılardan S-18 de semtte suç teşkil eden olaylardan dolayı güvensiz hissettiğini ve bunun da sosyal hayatını kamusal alanda sürdürmesinde bir engel teşkil ettiğini şu şekilde ifade etmiştir:

“Suriye’de normal bir küçüktüm yani ama buraya geldim hemen büyüdüm. Yani, sen düşün artık. Her şey daha açık oldu, mesela geldim bu

mahalleye hiç görmediğim bir şey gördüm; esrar gibi falan. Bizde Suriye’de vardı illa ki, vardı ama gizli bir yerde yapıyorlardı, burada açık yerde yapıyorlar. *(Peki, Suriye’deyken arkadaşlarıyla ailenle gezebiliyor muydun?)* Evet, orada daha rahattı, daha güvenliydi.”

İç kent çöküntü alanlarında suç ve şiddet içerikli eylemler, gündelik hayat akışı içerisinde belirli bir rutine sahiptirler. Katılımcıların açıklamaları, Basmane’de de buna benzer bir durum olduğuna ilişkin bilgi aktarmaktadır. Sosyal hayatın kamusal alanda yaşanmasına ilişkin sınırlı alt yapı olanaklarının yanı sıra, güvensiz bir ortamın bulunmasının da Suriyeli katılımcıların Basmane’de deneyimledikleri sosyal hayata ilişkin düşüncelerinde önemli bir role sahip olduğu görülmektedir.

Göç yalnızca coğrafi bir hareketlilik değildir, göçmenler varış ülkesine kendi kültürel alışkanlıklarını, dillerini ve yaşam tarzlarını da beraberinde getirmektedirler: “Çünkü göçmenler, bir fiziksel mekândan bir başkasına giderken sadece elle tutulur, gözle görülür eşyalarını değil, tüm hayat tecrübelerini, yaşam biçimlerini, anılarını ve hayallerini de götürürler” (Adıgüzel, 2016,s.3). Dolayısıyla göç alan bir mekânda göçmenlerin kültürel farklılıkları dikkat çekmekte ve kimi zaman bu farklılıklar dolayısıyla ön yargılı bir tutum geliştirilebilmektedir. Sosyal hayata katılım sürecinde göç alan topluluğun göçmenlere karşı geliştirmiş olduğu tutum oldukça belirleyici bir unsurdur. “Ayrımcılığın pek çok boyutu vardır. Göçmenlerin maruz kaldığı ise daha çok etnik ve dini ayrımcılık temelli olmakla birlikte sınıfsal ve kültürel ayrımcılığa maruz kaldıkları da bilinmektedir. İki taraf arasında yaşanabilecek çatışmaların sebebi bu ayrımcılık, hoşgörüsüzlük olabilmektedir” (Yurtsever, 2017, s.1).

Suriyeli mültecilerden oluşan örneklem grubundaki katılımcılardan 12 kişi tarafından belirtilmiş olan ayrımcılığa maruz kalma durumunun, semtteki sosyal hayat deneyimlerini olumsuz bir şekilde etkilediği görülmektedir. Kamusal alanda ayrımcılığa maruz kaldığını S-10 şu şekilde ifade etmiştir:

“Adam, küçücük bir çocuğa diyor ki “Suriyeliler gitsin, devlet sizi getirdi buraya. Siz geldiniz, rahatsız olduk burada.” Küçücük bir çocuğa diyor

bunları, ama bağırarak söylüyor, anne babalar da duysun diye. Bağırды çağırды. Ben ne yapacağımı bilemiyorum. “Siz Suriyelisiniz, bizi rahatsız ediyorsunuz. Gidin vatanınıza! Hem buraya gelmişsiniz hem de bizi rahatsız ediyorsunuz. Gidin siz buradan, ne işiniz var burada!”, diye bir muhabbetler oluyor yani.”

Suriyeli katılımcılardan S-15 de kamusal alanda maruz kalmış olduğu ayrımcılığa ilişkin şunları ifade etmiştir:

“Çarşıya indiğimde iki kişi aralarında “Her yerde Suriyeli var, tüm dükkânlar Suriyeli, sıkıldık artık gitsinler buradan.” gibi cümleler duyuyorum. Bunlar beni çok üzüyor. Bir gün de polis memurlarının ayrımcılığına maruz kaldım. Arkadaşımı bekliyordum Çorakkapı Camii'nin önünde polisler dik dik bakmaya başladılar bana. Sonra yanıma geldiler. “Merhaba” dediler. “Merhaba” dedim. Ne bekliyorsun?” dediler burada. “Arkadaşımı bekliyorum” dedim. Hemen “Sen Suriyeli misin?” diye sordular. Dedim, “Evet. Bir sıkıntı mı var?” Bakışları ve soruş tarzları çok rahatsız ediciydi. Şöyle bir algı var Türk milletinde: Tüm Suriyeliler kötü. Ama bu çok büyük bir yanılgı. Herkesin iyisi kötüsü var. Biz böyle şeyler yapmıyoruz.”

Suriyeli katılımcılardan S-16 da semtte ayrımcılığa maruz kaldıklarını şu şekilde dile getirmiştir:

“Yani nasıl söyleyeyim. Bazen yürüyorsun, duyuyorsun: “Bu Suriyeliler, Bu Suriyeliler...” Yani bir de laf var: “Suri” yani bu lafı duyuyorsun, o bile çok zor geliyor. Sonuçta biz de insanız, kendi evimiz de var, memleketimiz de var. Hani biz keyfine göre memlekettten çıkmadık. Ama bir de söyleyeyim, herkes de öyle değil yani. Ama var, öyle insanlar çok var.”

Suriyeli katılımcıların ifadeleri, kamusal alanda ayrımcılığa maruz kalmaları nedeniyle rahatsız oldukları yönündedir. Bu durum, özellikle uluslararası göç durumunda belirgin bir hale gelen göçmenlerin maruz kaldıkları kültürel dışlanma sürecinin bir yönünü oluşturmaktadır. Semtte ayrımcılığa maruz kalan Suriyelilerin bu durumu, kamusal alanda sosyal hayata katılımlarında önemli bir problem teşkil etmektedir. Genel olarak, Suriyeli katılımcıların semtteki sosyal hayat deneyimlerinde ve dolayısıyla semtteki sosyal hayata ilişkin düşüncelerinin olumsuz bir tablo çizmesinde etkili olan

sebepleri sıraladığımızda; yoksulluk, semtte suç teşkil eden olayların gerçekleşiyor olması nedeniyle güvensiz bir ortam olduğunu düşünmeleri ve kamusal alanda ayrımcılığa maruz kalmalarıdır.

Şiddetli gelir yetersizliği, sosyal hayata katılımında bir engel teşkil etmektedir. Neoliberal politika koşullarına uygun düzenlemelerin hayata geçirilmesiyle birlikte, kentsel nitelikli işlerde istihdam olmalarını sağlayacak vasıflara sahip olmayan kent yoksulları, refah devleti anlayışının terk edilmesiyle de sosyal hak ve güvencelerden mahrum kalmışlardır. Kentsel kaynakların mekânsal ayrışmayı sürdürecektir şekilde adaletsiz bölüşümü ise kamusal yatırımların, kent içi çöküntü alanları gibi yoksulluğun yoğunlaştığı yerlerden ziyade varsıl sınıfların yaşadığı yerlerde yoğunlaşmasına neden olmaktadır. “Kentsel olanaklara erişim hakkı da yerini satın alma gücüne ve tüketebilme kapasitesine devretmiştir” (Sallan Gül ve Kahraman, 2013, s.258). Dolayısıyla bu durum, ekonomik kaynakları oldukça sınırlı olan Suriyeli mültecilerin, eğlenme-dinlenme gibi kentsel olanaklardan hem mekânsal olarak hem de sosyal olarak dışlanmalarına neden olmaktadır.

Yoksulluğun yanı sıra Suriyeli mültecilerin bahsettiği üzere, semtte “yer altı” ekonomisinin kamusal alandaki yansımaları ve şiddet olayları, sokakta güvensiz hissetmelerine sebep olmaktadır. Bu durum, günümüzde getto karakteri taşıyan alanlarda rutinleşmiş bir durum arz etmektedir. Semtte Suriyelilere yönelik ayrımcı bir söylemin gelişmiş olduğuna ilişkin açıklamalar da dikkate değerdir. Göç, farklı kültürden bireyleri bir araya getiren bir niteliğe sahip olmakla birlikte, kimi zaman kültürel farklılıklar, göçmenlere yönelik ön yargılı bir tutumun geliştirilmesine ve göçmenlerin “yabancı” olarak ötekileştirilmelerine sebep olmaktadır. Suriyeli mültecilerin kamusal alanda maruz kaldıkları bazı ayrımcı söylemler ise onların semtin sosyal hayatına dahil olmalarını engelleyen faktörlerden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Sosyal hayat deneyiminde kültürel dışlanma sürecini yansıtan Suriyelilere yönelik ayrımcı tutum, semtte yerliler ve Suriyeliler arasında “biz” ve “öteki” durumunun yaşandığını göstermektedir.

Suriyeli katılımcılardan konuya ilişkin bulgular değerlendirildiğinde şöyle bir tablo ortaya çıkmaktadır: Mekânsal olarak ayrılmış bölgelere yönelik kentsel hizmetlerin yeterli olmaması, yoksulluk, yaşanan mekâna içkin toplumsal ilişkiler ve kültürel dışlanma sürecinin yaratmış olduğu etkiler, kamusal alanda sosyal hayat deneyimlerinin ve buna bağlı olarak Basmane'deki sosyal hayata ilişkin düşüncelerinin olumsuz bir tablo sergilemesine yol açmaktadır.

D. Basmane'nin Sosyal Hayatında Meydana Gelen Değişimler

Suriyeli mültecilerin yerleşiminin ardından semtin sosyal hayatında meydana gelen değişimlerin neler olduğunu tespit etmek üzere, semtin eski sakinlerine sorular yöneltilmiştir. Semtin eski sakinlerinden oluşan örneklem gurubundaki katılımcıların 19'u, Suriyelilerin semte yerleşimiyle birlikte sosyal hayatta yaşanan değişimleri olumsuz nitelikte bulmaktadır. Katılımcılara yöneltilen sorulara yapılan açıklamalar şöyle bir tablo ortaya çıkarmaktadır:

- Yerli nüfusun semtten taşınma eğilimi göstermesi,
- Semtte ağırlıklı olarak konuşulan dilin Arapça haline gelmesi ve kamusal alanda görünürlük kazanan kültürel farklılıklar,
- Semtin güvensiz bir yer haline gelmiş olması:
 - Semtte çıkan kavgaların sayısının artmış olması,
 - Semtte suç oranlarının artmış olması.

William J. Wilson (1993)'a göre, iç kent mahallelerinde yoksulluğun yoğunlaşmasının sebepleri şu şekildedir; bu mahallelerden fakir olmayan siyah ailelerin, beyaz ve diğer siyah olmayan ailelerin göçü ile bu alanlarda yaşayan ve giderek yoksullaşan ailelerin sayısının artması. Wilson, kent içi mahallelerin yoksulluğun yoğunlaştığı gettolar haline gelmesinde, günümüz ekonomi piyasalarına tutunamayıp işsizleşen ve giderek işgücü piyasalarının dışına itilen grupların yanı sıra, bu mahallelerde yaşayan ailelerin süreç içerisinde dikey hareketlilik gerçekleştirerek taşınmalarının etkili olduğunu ileri sürmektedir. Kent içi çöküntü alanları gibi yoksulluğun yoğunlaştığı mekânlardan dikey

hareketlilik yoluyla gerçekleşen taşınmalar, bu bölgelerde yoksulluğun yoğunlaşmasını daha da artıran bir faktör olarak karşımıza çıkmaktadır.

Eski sakinlerden oluşan örneklem grubundaki katılımcıların tümü, Suriyeli mültecilerin ardından semtte yaşanan değişimlere ilişkin yaptıkları yorumlarda yerli nüfusun semttten taşınma eğilimi gösterdiklerini belirtmişlerdir.

Katılımcılardan B-13, konu ile ilgili olarak şunları ifade etmiştir:

“Buradaki on evden sekizinde Suriyeliler ikamet etmekte. Yavaş yavaş yerlisi gidiyor.”

Katılımcılardan B-7 ise yerli nüfusun taşınmasına ilişkin şunları ifade etmiştir:

“Herkes gitti yani, şurada 3-4 kişi var; o da akrabam var, kızım var, bir de biz varız. Bir de iki arkadaş var, onlar da sürekli biz gibi buradalar. Başka kimse yok, herkes gitti yani. Sayılı, bulmazsın yani Basmane’de.”

Bu durum, eski sakinlerin semtte sosyal ilişkilerini devam ettirecek tanıdık insan sayısını azaltmıştır. Katılımcılardan B-3, konu ile ilgili şunları ifade etmiştir:

“Eşimizi dostumuzu görürdük eskiden çarşıda şimdi göremiyoruz.”

Katılımcılardan B-4 ise yaşadığı durumu şu şekilde ifade etmiştir:

“Artık yolda gördüğümüzü de tanımıyoruz. Çarşıda yürüyoruz 50 kişiden 5’ini tanıyoruz. Adama selam da versen adam sövüyorsun sanıyor ve kavga ediyor. İşimiz çok zor.”

Göç, farklı kültürel yapıdaki insanların bir arada yaşamalarını sağlayan bir sürecin başlamasını sağlamaktadır. Özellikle uluslararası göçte belirginlik kazanan bir durum olarak birbirlerinden farklı dil, değer ve normlara, farklı yaşam tarzlarına sahip insanların aynı mekânı paylaşmaları, bazı sorunlar yaratabilmektedir. Suriyeli mültecilerin Basmane’de yoğunlaşmaları, kamusal alanda kendi dil ve kültürel alışkanlıklarının belirginlik kazanmasına da yol açmıştır.

Katılımcılardan 17 kişi, kamusal alanda bilmedikleri bir dilin yoğun olarak konuşulması ve farklı kültürden insanlarla karşılaşma durumlarının,

kendilerini “yabancı” hissettirdiğine yönelik açıklamalarda bulunmuştur. Katılımcı B-13 ise konuya ilişkin şunları ifade etmiştir:

“Suriyeliler burada artık o kadar çok ki, biz buranın yabancıyız artık. Artık sokağa çıktığımda Türkçe konuşan insanlara rastlamakta zorlanıyorum. Kaba bir şekilde, bağıra bağıra Arapça konuşuluyor. Kendimi yabancı hissediyorum. “Acaba ne diyorlar?” diyorum kendi kendime. Giyim kuşam konusunda da değişimler oldu. Tüm kadınlar kapalı bir görünümde, erkekleri de oldukça lüks giyiniyorlar. Her tarafta nargile içen insanlar görüyorum Suriyeliler geldikten sonra.”

Katılımcı B-15 ise konu ile ilgili olarak şunları ifade etmiştir:

“Mesela sokakta yürürken artık daha fazla şalvarlı insanlar görüyorsun. Yüzünün her santimetresi kapalı olan kadınlar görebiliyorsun. Basmene zaten Arapça ve Kürtçenin konuşulduğu bir yerdi ama artık herkes Arapça konuşuyor ve her yerde Arapça tabelalar ortaya çıktı. Yani adamlar kendi vatanlarında tüketmiş oldukları şeyleri savaş olmayan başka bir vatanda tüketme alışkanlıklarını devam ettiriyorlar. Zaten etraf kendi vatandaşlarıyla kaynıyor ki kendi vatandaşları olmasa da Türk-Araplar da var burada onlarla iletişim kurarken de herhangi bir zorluk yaşamıyorlar... Yani aslında burada kendi küçük Şam'larını oluşturmuş durumdalar... Biz yabancı olduk.”

Katılımcılardan 5'i ise semtteki bu durumdan dolayı taşınmak istediklerini belirtmişler ve maddi imkânlarının yetersiz olması sebebiyle burada kalmak zorunda olduklarını ifade etmişlerdir. Konu ile ilgili olarak katılımcı B-9, şunları ifade etmiştir:

“Burası Suriye kentine döndü. Gerçekten. Yani nasıl diyeyim sana; mesela pencereyi açtığımızda artık Arapça duyuyoruz, başka bir şey yok. Yani pencereyi kapatıp oturuyoruz. Yani bu: Suriye'ye döndük. Basmene semt olarak Suriye'ye döndü baya bir. Tanıdıklarımızdan bazıları kaldı burada, imkânsızlıklardan. Mesela benim, annemin, kayınbabamın imkânı olsa gideriz buradan. Yani şimdi şu evi satsan kaç para edecek?”

Eski sakinlerden oluşan örneklem grubundaki katılımcılar, yerli nüfusun semtten taşınma eğilimi göstermesini, Suriyeli mültecilerin yerleşiminden sonra

semtin sosyal hayatında meydana gelen olumsuz değişimlerden biri olarak belirtmiştir. Taşınan eski sakinlerle herhangi bir görüşme yapılmaması, taşınmaların nedenlerini net olarak saptamayı engellemekle birlikte, belirtildiği üzere, katılımcılardan 5'inin semtten taşınmayı istemesi, Suriyelilerin semtteki yoğunluğuna ve buna bağlı olarak kamusal alanda meydana gelen değişimlerden dolayı duyulan hoşnutsuzluğa bağlanmıştır. Katılımcılar tarafından taşınmaların, yalnızca Suriyelilerin yerleşimiyle birlikte bozulan sosyal dokuya ve kültürel farklılıklara göre açıklanmasının yanı sıra, bu tür mekânlara için belirli özelliklerin de dikkate alınması önem taşımaktadır. Wilson (1993), getto karakteri taşıyan iç kent mahallerinde gözlemlenen taşınma eylemlerini, dikey hareketlilik gerçekleştirme durumuyla ilintili olarak ifade etmiştir. Bu duruma, kentsel yatırımların yetersiz, mahalli sosyal örgütlenmenin zayıf ve gündelik hayatın rutinleşmiş bir parçasını oluşturan illegal ve suç teşkil eden olayların yaratmış olduğu güvensizlik durumlarını da eklediğimizde, ekonomik durumunu düzeltilmiş ailelerin, kentsel yaşam olanaklarını daha fazla sunan bölgelere taşınmaları olağan görünmektedir. Suriyeli mültecilerin yerleşiminin bir sonucu, yoksulluğun mekânda yoğunlaşma oranının artmasıdır. Bu duruma bağlı olarak mekânda yoksulluğun yaratmış olduğu sosyal, ekonomik, kültürel vb. alanlarda deneyimlenen olumsuzlukların da artış gösterme olasılığı yüksektir. Dolayısıyla taşınmalar ve taşınma eğiliminin artış gösterme durumlarına ilişkin yapılacak bir yorumda, bu dinamiklerin de göz önünde bulundurulması gereklidir. Bunların yanı sıra, yerli nüfusun taşınması ve semtte yoğun bir Suriyeli nüfusunun bulunmasının, katılımcılar açısından birinci sonucu, semtte sosyal ilişkilerini sürdürecektanındıkların azalmasıdır. İkinci olarak göç alan topluluklar, kendilerinden farklı bir dile, kültürel özelliklere ve hayat tarzına sahip göçmenlerle bir arada yaşamının getirmiş olduğu durumları ve sorunları deneyimlemektedirler. Bu durumu ilk elden deneyimleyen Basmane'nin eski sakinleri, kamusal alanda ağırlıklı olarak kullanılan dilin değişmesi ve Suriyelilere özgü kültürel unsurların belirginlik kazanması nedenlerini göstererek, yaşadıkları ortamda kendilerinin "yabancı" haline geldiklerini

belirtmişlerdir. Dolayısıyla eski sakinler açısından mekânsal aidiyet duygusunun zedelendiği yorumunda bulunmak mümkündür.

Suriyeli mültecilerin yerleşiminden sonra semtte yaşanan değişimlerin neler olduğuna ilişkin yorumlarda bulunan eski sakinlerin en sık değindikleri konulardan biri de kavga ve suç teşkil eden eylemlerin artmış olmasıdır. Buna göre, örneklem grubundaki katılımcılardan 16 kişi, Suriyeli mültecilerin yerleşiminin ardından Basmane’de kavgaların arttığını ve bu durumdan rahatsız olduklarını ifade etmişlerdir.

Wilson (1993), Amerika’daki siyahilerin yoğunlaştığı gettoların karakteristik özelliklerinden biri olan suç teşkil eden olayların yaygınlığını, ırkçı tutumlar sebebiyle dışlanmalarının yanı sıra, değişen ekonomi piyasalarının koşullarında düzenli bir işte istihdam olamamalarına ve işgücü piyasalarının dışına itilmeleriyle ilişkilendirmiştir. Bununla birlikte işsizliğin yüksek seviyelerde olduğu mahallelerde yaşayan sakinlerin ortak değerleri gerçekleştirme, sosyal kontrolü sağlama ve mahalledeki sorunlara ilişkin üstlendikleri kişisel sorumluluğa işaret eden sosyal örgütlenme zayıftır. Wilson’a göre, işsizlik ile sosyal örgütlenme arasındaki ilişki, bir iş sahibi olmanın yalnızca geçimini sağlamayı değil, aynı zamanda kişinin günlük hayatını da buna göre düzenlemesini içermesinde yatmaktadır. Bu durum, yetişkinlerin bir dizi yükümlülük, beklenti ve sosyal ağlar ile mahalleye bağlanmaları temeline dayanan sosyal örgütlenmenin ve enformel sosyal denetimin gelişimine yol açmaktadır. Ancak işsizlik, derin yoksulluk ve ekonomik değişimlere eşlik eden sıkıntılarla boğuşan yeni yoksullar, geleceğe ilişkin bir beklentiye sahip olmamakla birlikte, bir iş yaşantısının kazandırdığı disiplinli bir hayat tarzı ve rasyonel programlardan da yoksundurlar. Dolayısıyla kişisel bir sorumluluk duygusu ile mahalledeki karşılıklı sosyal ilişkilere, ortak değerlere ve mahalledeki sorunlara duyarlılığa işaret eden sosyal örgütlenme, işsizliğin yaratmış olduğu düzensiz yaşam içerisinde gelişmemektedir. İşsizliğin yol açtığı yoksulluk ile yoksulluğun mekânsal yoğunlaşmasının olduğu alanlarda sosyal örgütlenmenin zayıflığı ise bu alanlarda şiddet, uyuşturucu ve suç teşkil eden eylemlerin artmasına neden olmuştur. Bununla birlikte Wacquant (2010)

“sürgün mahalleleri” olarak adlandırdığı bu bölgelerin, “kötü şöhreti”nin, sakinler üzerinde yoğun bir sosyal aşağılanma duygusu yarattığını ve bu aşağılanma duygusunun da semtteki “ötekine” atfedilerek hafifletildiğini ileri sürmüştür:

“Sürgün mahallelerini saran yoğun sosyal aşağılanmışlık duygusu ancak bu yaftalı canavar gibi gösterilen, belirsiz bir ötekine yönlendirilirse hafifler; örneğin, alt katta yaşayan komşular, yan binada oturan göçmen aile, sokak fuhuşuna ya da uyuşturucuya bulaşan karşı caddedeki gençler, yasalara uymayacak şekilde işsizlik sigortası ya da sosyal yardım aldığından şüphelenilen yan bloktaki mahalle sakinleri” (Wacquant, 2010, s.266).

Katılımcı B-17, Suriyeli mültecilerin yerleşiminin ardından semtteki kavgaların arttığına ilişkin şunları ifade etmiştir: konu ile ilgili olarak şunları ifade etmiştir:

“Olumsuz düşünmek istemiyorum ama görünen bazı gerçekler de var. Farklı kültürler olduğu için çok da kaynaşma durumu olamıyor. Kavgalar çıkabiliyor ya da kadınlarla ilgili problemler yaşanabiliyor.”

Katılımcı B-11’in ise konuya dair açıklamaları şu şekildedir:

“Kültürel farklılıklar oluyor ve arada bazen tartışıkları konulardan dolayı çok büyük kavgalar olabiliyor. Kendi aralarında da olabiliyor, bizimkilerle de olabiliyor yani gündüz bile olabiliyor ve kavga çok büyük şeylere gelebiliyor tabi vuruyorlar, şey yapıyorlar falan öyle. Ben mesela arka tarafta oturuyorum, orada çok oluyor çünkü orada çok Suriyeli var. Dediğim gibi. O kiraathanelerde çok oturuyorlar, orada anlaşmazlıkları çok oluyor. Mesela ilk zaman geldiklerinde silahlı çatışma oldu yani hepimiz yattık evde korku içerisinde olduk açıkçası. Benim babamın bu tarafında fazla olmuyor ama bizim orada daha çok yaşıyor açıkçası.”

Eski sakinlerden oluşan örneklem grubundaki katılımcılardan 14 kişi ise Suriyeli mültecilerin yerleşiminin ardından semtte suç teşkil eden olayların arttığını ve bundan dolayı rahatsızlık duyduklarını ifade etmişlerdir. Katılımcılardan B-2’nin konuya ilişkin açıklamaları şu şekildedir:

“Basmane’yi berbat ettiler. Her şeyi berbat ettiler. Ensest var, taciz, tecavüzler, hırsızlık vakaları arttı, burası güvenliğini yitirdi. İleride mesela kafeleri var, kendi eşlerini çalıştırıyorlar, kızlarını çalıştırıyorlar... Fuhuş,

uyuşturucu, her Şey var. Akşamüzeri bir gidin Ankara Lokantası'nın o yan tarafında kendi lokantaları var. Yürüyemezsiniz orada, bir bayan orada yürüyemez. En az yüz tane laf yer.”

Katılımcılardan B-3 de semtte suç niteliği taşıyan eylemlerin arttığını Şu Şekilde ifade etmiştir:

“Taciz arttı, hırsızlık arttı, kapkaçılık arttı. Saat dokuzdan sonra sakın buralara geleyim falan demeyin yani, böyle bir yani anket yapacağım falan diye. Aman gelmeyin! Ben Şimdi seni alacağım, bir gezdireceğim, sen bu Basmane'nin ne pislik olduğunu görürsün de. Yani her Şey var, hele saat dokuzdan sonra. Zina var, hırsızlık var, kapkaç var, daha ne pislik var, esrarı var, kokaini var, hapı var, daha ne söyleyeyim yani hepsi var. Var yani var, gerçek bu.”

Örneklemler grubundaki katılımcıların ifade etmiş oldukları üzere, Basmane'nin suç teşkil eden “yer altı” ekonomisi, Wilson'ın perspektifinden değerlendirildiğinde, semtte sosyal örgütlenmenin zayıf olduğuna işaret etmektedir. Wilson'ın gettolarda sosyal örgütlenmenin zayıflamasıyla birlikte, Şiddet ve suçun artış gösterdiğine ilişkin yorumuna atıfta bulunarak; Basmane'de düzenli ve yeterli bir gelire sahip olmayan Suriyeli mülteciler, zorunlu bir uluslararası göçün getirmiş olduğu olumsuz koşullar ile birleştiğinde, kentin yeni yoksulları olarak karşımıza çıkmaktadırlar. Basmane'de bu türden illegal işlerin yapılıyor olması ise yeni bir Şey değerildir, bu durum, Wilson'ın yorumuna göre, semtte sosyal örgütlenmenin zaten zayıf olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla enformel sosyal bağların getirmiş olduğu sosyal kontrolün olmadığı bu alanda, bazı Suriyelilerin bu türden işlere bulaşmış olması, yoksulluğun ve ekonomik dışlanmanın vermiş olduğu Şartları göz önünde bulundurduğumuzda Şaşırtıcı bir sonuç olmamaktadır. Ancak göz önünde bulundurmamız gereken bir diğer unsur da, semtte bu tür suç teşkil eden olayların önceden beri var olmasına rağmen, açıklamalarda sıklıkla Suriyeli mültecilere atıfta bulunulmasıdır. Bu durum, Wacquant'ın görüşlerini referans alarak açıklanabilmektedir; mekânsal olarak yaftalanan bölgelerde yaşayanlar, sosyal aşağılanmışlık duygularını semt içerisinde yaşayan bir başkasına, ötekine atıfta bulunarak hafifletilebilmektedir.

Eski sakinlerden oluşan katılımcıların, semtte suç ve şiddet nitelikli olayların artışına ilişkin Suriyelilere atıfta bulunmalarının bir sebebi de, suç teşkil eden bir olayın, direkt “öteki” olan göçmen grubun tümüne mal edilmesine yönelik ön yargılı tutumdur. Farklı dil, kültürel özellikler ve yaşam tarzına sahip toplumların bir arada yaşaması, göç alan mekânda yaşayan kişilerin belirli sorunlarla karşılaşmasına neden olabilmektedir. Ancak çıkan her olumsuz duruma ilişkin sistematik olarak “yabancı” ya atıfta bulunmak, göçmen grubun “tehdit” unsuru olarak değerlendirilmesine ve ön yargılı bir tutumun sürdürülmesine neden olma riskini taşımaktadır. Coşkun ve Kılıç (2018) bu duruma ilişkin şunları ifade etmektedir: “Mültecilerin yerleştikleri kentlerde karşı karşıya kaldıkları insan güvenliği durumlarının yanı sıra, mültecilerin kentteki varlığı da çoğu zaman kentin yerleşik halkı tarafından risk unsuru ve/veya güvenlik tehdidi olarak algılanmaktadır.” Yeni gelene ve farklı olana, yani yabancıya dair tehdit algısı, göçmen grubun içindeki bir bireyin suç işlemesi ile tüm gruba mal edilebilmektedir:

“Göçmenlerin kimi güvenlik sorunlarına neden olduğu bir gerçek olmakla birlikte göçmen olmak, suçlu olmak anlamına gelmemektedir. Çoğu zaman göçmenlerin yaşam şartları ve imkânsızlıklar suçla anılmalarına neden olmaktadır. Yetersiz eğitim, kamu hizmetlerinden yararlanamama, dil bilmemek, mesleki beceri azlığı vb. nedenler göçmenleri yalnızlığa ve toplumda yabancılaşmaya itmekte, bu durum davranışlarında sapma ve suça neden olmaktadır” (Karasu,2018,s.58).

Basmane’de yaşayan bazı Suriyelilerin, illegal türeden işler yapma olasılıkları bulunmakla birlikte, bu durumun tüm Suriyelilere atfedilmesi, ön yargılı steroiplerin gelişmesine neden olma riski taşımaktadır. Bu durum, Suriyelilerin ekonomik ve sosyal hayatta deneyimledikleri kültürel dışlanma sürecinin sürdürülmesine neden olması dolayısıyla önem taşımaktadır.

Basmane’de sosyal hayatın yaşanmasına yönelik her iki örneklem grubunun da bahsettiği üzere, çeşitli kısıtlılıklar bulunmaktadır. Anafartalar Caddesi üzerinde bulunan Çarşı, Hatuniye ve kahvehaneler buluşma noktaları olmakla birlikte, semtte erkek nüfusun sosyalleşebildiği alanlardır. Eski sakinlerden oluşan örneklem grubundaki bazı katılımcıların ifade etmiş olduğu üzere, semt içerisinde kadın ve çocukların sosyalleşebileceği birim, Konak Semt

Merkezi'dir. Her iki örneklem grubundan katılımcıların açıklamalarına göre, sosyalleşmek için kullandıkları yakın lokasyonlar ise Konak, Fuar ve Kemeraltı'dır. Bununla birlikte komşuluk ve kapı önü sohbetleri, semtte yapılan geleneksel sosyalleşme etkinlikleri olarak katılımcılar tarafından belirtilmiştir.

Semtin, sakinlerin sosyalleşmelerini sağlayacak kamusal alan düzenlemesi yetersiz olmakla birlikte, Suriyeli mültecilerin belirtmiş oldukları geçim şartlarının zorlayıcılığı ve semtte ayrımcılığa maruz kalmaları ile semtin güvensiz bir yer olduğunu düşünmeleri, sosyal hayata katılımlarını etkileyen faktörlerdir. Bununla birlikte, her iki örneklem grubundan çıkan sonuçlar değerlendirildiğinde, Suriyeliler ile eski sakinler arasındaki iletişim düzeyinin düşük olduğu görülmektedir. Bunda dil bir engel teşkil etmekle birlikte, eski sakinlerden oluşan örneklem grubundaki katılımcılardan bazılarının da kültürel farklılıklar sebebiyle ilişkilerini geliştirmedikleri ortaya çıkmıştır.

Eski sakinlerden oluşan örneklem grubundaki katılımcılar, Suriyelilerin semte yerleşiminin ardından yaşanan gelişmeleri olumsuz nitelikte bulmaktadırlar. Elde edilen verilere göre, yerli nüfusun azalması, katılımcıların sosyal ilişkilerini sürdürebilecekleri kişilerin de azalmasına neden olmuştur. Katılımcılar, yüksek sayıda Suriyeli nüfusunun semtte yoğunlaşması ile birlikte, kamusal alanda Arapça kullanımının arttığını, kültürel özellikleri ve yaşam tarzı olarak kendilerinden farklı olan insanlarla kamusal alanda sıklıkla karşılaşmalarının, kendilerini yaşadıkları yerde “yabancı” hissetmelerine yol açtıklarını ifade etmişlerdir. Bununla birlikte katılımcılar, Suriyelilerin yerleşimi ile birlikte semtte kavgaların ve suç niteliği arz eden olayların arttığını ifade etmişlerdir. Genel olarak çıkan veriler, semtte yerliler ile Suriyeliler arasında sosyal bir bütünleşmenin henüz gerçekleşmediği yönündedir. Bu durum, Wacquant'ın (2010), yoksul kent bölgelerinde zayıf bir sosyal birlik olduğuna ilişkin şu ifadeleri akla getirmektedir: “Kendi mahallesinin sakinlerini aşağılayıp araya mesafe koyma mantığı, yoksul kent bölgelerinin zaten zayıflamış birliktelik duygusunu iyice yere serer, üstelik bu mantığı denetim altında tutmak zordur” (Wacquant, 2010, s.266). Özellikle kültürel farklılıklar üzerinden

şekillenen ön yargılı ve ayrımcı bir tutum geliştirilmiş olması, sosyal hayatın bölünmüş bir tarafına işaret etmektedir.

3.7. Basmane'deki STK/Derneklerin Etkinlik Düzeyi

Yoksulluğun kentsel mekânda yoğunlaştığı alanlardan biri olan kent içi çöküntü alanları, birçok alanda mahrumiyetin de yaşandığı yerlerdir. Günümüzde bu tür alanlarda yaşayan yoksullar, yeniden yapılanan ekonomi piyasalarının gerektirdiği koşullara sahip değillerdir ve temelde üç farklı boyutta dışlanma sürecini deneyimlemektedirler. Tekeli (2000), yeni yoksulların yaşadığı bu dışlanmayı şu şekilde ifade etmiştir: “Bunlar, emek piyasasından dışlanma, siyasal süreçlerden dışlanma ve toplumsal ilişki ağlarından dışlanmadır. Bu gruplar toplum dışına itilmişlerdir.” Bu duruma bağlı olarak, yoksulluğun bu yeni görünümünde en dikkat çeken taraflardan biri, yoksulluğun dinamik boyutunu ifade eden “yapabilirlik” kapasitesinin oldukça düşük olmasıdır. Işık ve Pınarcıoğlu (2015) konu ile ilgili şunları ifade etmişlerdir: “Yoksulluğun dinamik olarak algılanmasından kasıt, yoksulların gelecekte oluşacak bazı fırsatlara ulaşabilme kabiliyeti, şu anda ve yakın gelecekte bu kabiliyeti kullanabilme isteği, dolayısıyla hayatlarını iyileştirebilme güçleridir... Yapabilirlik olmadığında, yoksullar karşılarında oynanan oyunda pasif izleyici konumuna düşebilmekte ve teslimiyetçi bir pozisyona sürüklenebilmektedir” (Işık ve Pınarcıoğlu, 2015, s.72). Yeni kent yoksullarının ekonomik, siyasal ve toplumsal hayatta deneyimlemiş oldukları dışlanma süreci, onların kendi durumlarını iyileştirerek dikey hareketlilik gerçekleştirmelerini sağlayacak stratejiler üretme kapasitelerini de olumsuz yönde etkilemektedir.

Kent içerisinde yoksulluğun mekânsal ifadelerinden biri olan kent içi çöküntü alanları, yoksulluğa karşı uygulanacak sosyal politikalara, yerel kentsel hizmetlere ve sivil girişimlere en fazla ihtiyaç duyulduğu alanlardan da birini teşkil etmektedir. Bununla birlikte uluslararası zorunlu kitlesel göçlerde, göçün aktörlerinin temel gereksinimlerinden içinde buldukları toplumla bütünleşmelerini sağlamalarına kadar birçok alanda devlet ve sivil toplum örgütlerinin işbirliği önemli bir yere sahiptir. Suriyeli mültecilerin durumunda

bu türden işbirlikçi bir tutum oldukça elzem bir nitelik arz etmektedir: “Türkiye, Suriye’den göç sürecinde ani bir şekilde yoğun göç dalgası yaşamıştır. Plansız bir şekilde gerçekleşen bu göçte hem hükümet açısından hem de toplum açısından zorluklar yaşanması kaçınılmazdı. Yaşanan bu sorunların çözümünde devlet ile toplum arasındaki en önemli iletişim araçlarından biri olan STK’lar sosyal ağların oluşmasını sağlamıştır” (Yıldırım, 2019, ss.734, 735). Dolayısıyla Basmane’de gerek yerli halk gerekse de Suriyeli mültecilerin kendi durumlarını iyileştirmelerinde ve kentle bütünleşmelerinde STK/derneklerin girişimleri önemli bir role sahiptir.

Basmane’deki STK/derneklerin etkinlikleri, semtin dikey hareketliliğin gerçekleşmesini engelleyen unsurlara sahip olan bir mekân olması ve dışlanma sürecini deneyimleyen bir kesime ev sahipliği yapması sebebiyle, yoksul sakinlerin ve Suriyeli mültecilerin yaşam koşullarını iyileştirmede ve göç sonrası semtte yaşanan sosyal ve ekonomik nitelikli sorunların çözümünde oldukça önemli görünmektedir.

Her iki örneklem grubuna da semtteki STK/derneklerin Basmane’deki etkinlik düzeylerine ilişkin bilgi almak üzere sorular yöneltilmiştir. Katılımcıların yaptıkları açıklamaların sergilediği genel tablo, semtte bu türden kuruluşların yeteri ölçüde yardım sağlayamadıkları ve kapsayıcı olmadıkları yönündedir.

Suriyeli katılımcılardan 7’si semtte bulunan STK/dernekler ile iletişime geçemediklerini ifade etmişlerdir. Katılımcıların 13’ü ise, semtte bulunan STK/derneklerle iletişime geçtiğini belirtmiştir. Bu kişilerden 10’u temel gereksinimler, bürokratik işlemler için rehberlik hizmeti, dil kursu ve çocuklar için etkinlikler olarak sıralanabilecek faaliyetlerden en az biri konusunda yardım aldığını belirtmiştir. STK/dernekler ile iletişime geçtiğini belirten 3 kişi ise yardım alamadıklarını ifade etmiştir. Toplamda 20 kişiden oluşan Suriyeli örneklem grubundan 3 kişi ise semtteki STK/derneklerin etkinlik düzeyine ilişkin bir bilgiye sahip olmadıklarını ve yorum yapmak istemediklerini belirtmişlerdir.

Genel olarak, STK/derneklerin semtteki etkinlik düzeyine ilişkin yapılan yorumlara baktığımızda ise, bu türden kuruluşların etkili olduğunu ifade eden 6 katılımcı olmuştur. Katılımcılardan S-4, şunları ifade etmiştir:

“Evet, iletişiminiz oldu. Sağ olsunlar yardım ettiler; ekmek olsun, tahıl olsun, bu tarz yardımlarda bulundular... Bir sorumuz olduğunda gidip sorabiliyoruz ... Abi’ye, iyi oluyor... Yol gösteriyor. Bana arkadaşlarım söylemişti, gittim ben de anlattım.”

Suriyeli katılımcılardan 7 kişi ise bu türden kuruluşların semtte etkili olmadıklarını ifade etmiştir. S-8’in konu ile ilgili açıklaması şu şekildedir:

“...’a gitmiştim 6 yıl önce. Kadın bezleri bana 2-3 paket verdiler. Ben de keşke ne gelseydim, ne bekleseydim de. Bir daha gitmedim oraya. (*Peki, ...’ ı nereden öğrendiniz? Biri mi söyledi, yoksa onlar mı geldi?*) Bir kere geldiler bize. Arkadaş olduğum komşularımızdan duymuştum. Şey, gittik onlara, daha sonra onlar da bir gün geldiler bize hani bir ara. Şey yaptılar, hani dediler ki, sizin kaydınız zaten var bizde. Telefon açacağız size. Ama yalan, gelmediler. Ne geldiler, ne sordular bizi... Yani, hani yardım etmedikten sonra niye burada boş boş duruyorlar?”

Suriyeli katılımcılardan 4 kişi ise yapılan yardımların semte belirli bir katkısı olmakla birlikte, yetersiz olduğunu düşünmektedir. Katılımcı S-19’un düşünceleri şu şekildedir:

“Bence yaptıkları yeterli değil. Çünkü insana 1-2 günlük şeyler yetmez ki. Hayat 1-2 gün değil ki. Ama onlar da ellerinden geldiği kadar yardım ediyorlar. İyi bir şey yaptıkları ama yetmez.”

STK/ derneklerin semtteki etkinlik düzeyinin yetersiz olmasına ilişkin 3 kişi ise bu kuruluşların önünde bir yığılma olduğuna, zaman zaman kavgaların yaşandığına ve yapılan yardımların herkese ulaşmadığına yönelik açıklamalarda bulunmuşlardır. Katılımcı S-18’in konuya ilişkin yorumu şu şekildedir:

“Görüyorum onları mesela alıyorlar, toplanmışlar ama o kadar zor alıyorlar ki insanın tadı çıkıyor yani, almak istemiyoruz. Çok sıra var, beklersin bir iki saat, sıra gelmiyor sana. Mesela bir kadın bir yaramazlık yapar, yok diyorlar, bitti kapattık. Böyle diyorlar.”

Katılımcı S-9'un yorumu ise aşağıdaki şekildedir:

“Gidenler faydasını görüyor ama biz faydasını görmüyoruz gitmediğimiz için. (Neden gitmiyorsunuz?) Gitmiyoruz çünkü bekletiyorlar sabahtan akşama kadar. Ya, gecedен gideceksin sırayı tutacaksın, onun için de gitmek istemiyoruz. Bir hakaret gibi oluyor yani, bu bunu itekliyor, bu buna şey yapıyor. Sıra gelmiyor, iki üç gün gideceksin ya da sıra gelir gelmez orada olacaksın. Bu yüzden gitmiyorum.”

Yukarıdaki açıklamaları değerlendirdiğimizde, Basmane'de yaşayan yoksulların sayıca fazla olması ve günümüzde yoksulların, emek piyasalarından, siyasal süreçlerden ve sosyal ilişki ağlarından dışlanmış olmaları nedeniyle yoksulluklarının kronik bir hale gelmesi ile ilintili olduğunu söylemek mümkündür. Yoksulluğun dinamik boyutuna işaret eden “yapabilirlik” kapasitesinin düşük olması, yeni yoksulluğun en belirgin özelliğidir. Katılımcı S-18 ve S-19'un ifadeleri, semtte yardıma ihtiyaç duyan kişilerin sayıca çokluğuna işaret etmektedir. Katılımcı S-19'un “Bence yaptıkları yeterli değil. Çünkü insana 1-2 günlük şeyler yetmez ki. Hayat 1-2 gün değil ki”, şeklindeki ifadesi ise yoksulluğun kronik görünümüne işaret etmektedir. Sistemin dışına itilmiş ve ekonomik, kültürel, siyasal ve mekânsal olarak marjinalleşmiş olan bu kesimin üyeleri, kendi durumlarını düzeltmek için gerekli olan motivasyona ve kaynağa sahip değildir. Bu bireylerin fırsatlara erişim becerileri oldukça düşüktür, yani durumlarını düzeltmek için “yapabilirlik”leri zayıf durumdadır. Bu sebeple kronik yoksullar, yardımlara muhtaçtırlar.

Basmane'nin daha eski sakinlerinden oluşan örneklem grubundaki katılımcıların hiçbiri semtte bulunan STK/dernekler ile etkileşim kurmamıştır. Katılımcılardan 1 kişi, bu türden kuruluşların semtte etkili olduklarını düşünmektedir. Katılımcı B-1'in ifadesi şu şekildedir:

“Etkilemez mi... Sonuçta bir semtte ne kadar STK olursa, semte ne kadar sahip çıkılırsa değer o kadar yükselir, semt kendi öz değerini bulur. Ne kadar serbest bırakırsanız ucu kaçır, toparlayamazsınız.”

Bununla birlikte, katılımcılardan 14 kişi, bu kuruluşların yaptıkları faaliyetlerin semtin gündelik hayatında etkili olduğunu fakat yapılan yardımların

kapsayıcı bir nitelik taşımaması nedeniyle yetersiz olduğuna yönelik açıklamalarda bulunmuştur. Katılımcı B-7'nin ifadeleri şu şekildedir:

“Mesela onlara her konuda yardım oluyor. Her şeyler yapılıyor. Ama bizlere gelince mesela ne fakirler var. Mesela bizim şurada bir abimiz var, biz onun öyle fakir olduğunu bilmiyorduk. Mesela makarna vardı, eşim dedi ki, “Kedilere veriver”. Adam demiş ki kendi kendine, “Ben niye onu yemeyeyim?” Adam 3 günlük 4 günlük ekşimiş makarnayı oturdu, yedi. Ondan sonra ben yani çıldırdım. Yani “Suriyelilere yardım ediyorlar da bunları görmüyorlar mı?!” dedim. Yani birkaç tane burada var öyle. Yani üzülüyorum, “Hep onlara dedim yardım ediyorlar, niye böyle insanlara yardım etmiyorlar?”

Eski sakinlerden oluşan örneklem grubundan 5 kişi ise, semtte bulunan STK/derneklerin semte hiçbir katkısı olmadığı görüşünü paylaşmaktadır. Bu katılımcılar, Suriyeliler ve yerli halktan bazı kişilere bu kuruluşların gıda, giysi gibi temel yardımlarda bulduklarını ancak semtin genel durumuna ilişkin bir çözüm geliştirmedikleri nedeni ile etkili olmadıkları yorumunda bulunmuşlardır. Katılımcı B-10'un konuya ilişkin açıklamaları şu şekildedir:

“Yok yok. Kendi şeylerine oluyor. Genelde nasıl diyelim, şöyle söyleyelim; onlar kendilerini ön plana çıkartmak için bir şeyler yapmış gibi gösteriyorlar ama çözüm üretmek için değil yani. Belki uluslararası, dışarıdan bunlara gelen bir meblağ olabiliyor herhalde ama bir şeyler yaptım olayı olsun diye. Bu hep böyle oluyor yani. Çözüm üretmek için değil.”

Çıkan bulguları değerlendirdiğimizde, göze çarpan bir durum şudur; eski sakinlerden oluşan örneklem grubundan hiçbir katılımcı, semtteki STK/dernekler ile bir etkileşim/iletişime sahip olmadığını ifade etmiştir. 20 katılımcıdan oluşan Suriyeli örneklem grubunda ise bu sayı daha düşüktür; 7 kişidir. STK/dernekler bu tür dezavantajlı bölgelerde yalnızca temel ihtiyaçların karşılanması değil, aynı zamanda kentle bütünleşmeyi sağlayacak ve göç alan ve göç eden gruplar arasında entegrasyonun gerçekleşmesini kolaylaştıracak etkinliklerde de bulunmaktadır. Dolayısıyla her iki örneklem grubundan çıkan sonuçlara baktığımızda -özellikle eski sakinlerden oluşan örneklem grubundaki hiçbir katılımcının STK/dernekler ile bir iletişim/etkileşime geçmemiş olması-

konuya ilişkin girişimlerin, tüm sakinleri kapsayacak ve teşvik edecek nitelikte olması gerektiğine işaret etmektedir. Bununla birlikte eski sakinlerden oluşan örneklem grubundan çıkan sonuçlara göre, STK/derneklerin ağırlıklı olarak Suriyelilere yönelik yardımlarda bulunduğu, oysa semtte muhtaç durumda olan yerleşiklerin de var olduğu yönündeki açıklamalar, yapılan yardımlar üzerinden gelişen rekabetin, Suriyeliler ile yerli halk arasında bir gruplaşma yaratma riskine işaret etmektedir. Basmane'nin kent içerisinde yoksulluğun yoğunlaştığı bir semt olması ve yoksulluğun kronikleşmiş hali, STK/derneklerin kısıtlı bir imkâna sahip olmaları faktörü ile birleşince, etkililik düzeyinin düşmesi olağan görünmektedir. Dolayısıyla yoksulluğun kronik görünümünün aşılması için daha kapsamlı çalışmalar yapılarak, kişilerin kendi durumlarını iyileştirecek beceri ve motivasyona sahip olmaları sağlanmalıdır.

3.8. Basmane'de Gündelik Hayat

Basmane'deki gündelik hayata ilişkin sorular her iki örneklem grubuna da yöneltilmiştir. Ancak Suriyeli mültecilerin yerleşiminden sonra semtin gündelik hayatında meydana gelen değişimlerin neler olduğuna ilişkin soru, yalnızca semtin eski sakinlerinden oluşan örneklem grubuna yöneltilmiştir.

Lefebvre, aşına olunan gündelik hayata, içinde yaşanılan toplumun temel dinamiklerinin yansıdığı ve bunların çözümlenebileceği bir alan olarak özel bir önem atfetmiştir:

“Gündelik hayatı tanımlarken, içinde yaşadığımız toplumun gündelikliği (ve modemliği) doğuran özelliklerini saptamak zorunludur... Gündeliklik sadece bir kavram olmakla kalmaz, bu kavram "toplum"u anlamak için bir ipucu olarak da alınabilir. Gündelik olanı küreselliğin, devletin, tekniğin ve teknikliğin, kültürün (veya kültürün çözümlenmesinin), vs. içine yerleştirmek gerekir. Bize göre meseleyi ele almanın en iyi yolu, toplumumuzu kavramanın ve topluma nüfuz ederek onu tanımlamanın en akılcı yöntemi budur” (Lefebvre, 2007, s.40).

Gündelik hayatın biçimlenmesi, modern toplumun temel değerlerine göre şekillenmektedir. Bireyin, gündelik hayat deneyimi, hakim ideolojinin temel değerlerini içermesi dolayısıyla toplumsal yapının yeniden üretimini sağlamaktadır. Lefebvre'e (2007) göre, modern dünyanın rasyonalitesi, kendini gündelik hayat alanında dayatmaktadır ve belirli kuralların içselleştirilerek,

gündelik hayat içerisinde icra edilmesi yoluyla yeniden üretilmektedir. Sermaye ve politik iktidar grupları tarafından kurgulanan bir soyut mekân olarak değerlendirildiğinde, kentsel mekân da buna benzer bir özellik taşımaktadır. Çünkü yeniden biçimlendirilen yalnızca kentin fiziki yapısı değil, içinde gelişen toplumsal ilişkilerdir de (Lefebvre, 2013). Dolayısıyla kentsel mekânın kullanımı ve kentsel gündelik hayatın deneyimi, modern sistemin gerektirdiği belirli kuralların kendini dayattığı alanlar olarak karşımıza çıkmaktadır.

Suriyeli katılımcılardan 14 kişinin, semtte kamusal alandaki gündelik hayat akışına ilişkin yorumları olumsuz bir izlenim taşımaktadır. Semtin gün içerisinde kalabalık olduğunu belirten Suriyeli katılımcılar, genel olarak semti tehlikeli bir yer olarak görmekle birlikte, akşam ve gece saatlerinin semtin en tehlikeli zamanı olduğunu ifade etmişlerdir.

Katılımcılardan S-13'ün görüşleri, semtin günün hemen her saatinde tehlikeli bir yer olduğuna ilişkindir:

“Orası... Hiçbir saatte güveni yok. Ne olacağı belli olmaz yani orada. Güven ne zaman olur, öğlen belki olabilir belki olmayabilir. Ama akşam hiç olmaz orada. Hatta erkek için yine değişir ama bayan için hayatta olmaz. Yine oralar çok değişik bir yerler yani her yere benzemez.”

Katılımcılardan S-7 ise şunları ifade etmiştir:

“Burada güven yok. Akşam 8'den sonra tek başımıza çıkamayız. Uyuşturucu var burada, tanımadığımız çok insan var tehlikeli.”

Katılımcılardan S-16 ise semtin güvenli bir yer olmadığını çıkan kavgalar üzerinden örneklemiştir:

“Evet, güvensiz. Şimdi ben iki yıl önce, 3 yıl Basmane'de çalıştım ama çok sıkıntı yaşadım. Her gün kavga var, her gün polis var. Soruyorlar; kimlik ver.”

Semtin güvenli bir yer olmadığı görüşünde olan Suriyeli katılımcılar, bu durumu semtte kavgaların çıkmasına ve uyuşturucunun bulunmasına atıfla açıklamışlardır. Semtte çıkan kavgalar ve dolayısıyla güvensiz bir yer olmasına ilişkin yorumlar, Wacquant'ın gettolara ilişkin şu ifadelerini anımsatmaktadır: “Fakat yüzyıl sonu gettosundaki günlük hayata dair öne çıkan en zalim olgu

tartışmasız, sokaklara nüfuz etmiş yoğun güvensizlik duygusu ve fiziksel tehlikenin yaygınlığıdır” (Wacquant, 2010, s.69). Araştırma bulguları sonucunda Basmane, uyuşturucu ticareti, fuhuş, insan kaçakçılığı, hırsızlık vb. türden suç teşkil eden faaliyetlerin yapılageldiği bir mekândır. Bu duruma ek olarak semtte göçmen sirkülasyonunun yoğun olması, farklı insan tiplerinin bulunduğu bir yer olma durumunu yaratmaktadır. Semtte yalnızca eski sakinler ve Suriyeli mülteciler değil, aynı zamanda farklı ülkelerden gelen mülteci ve düzensiz göçmenler de bulunmaktadır. Kent içi çöküntü alanlarının marjinalleşmiş bir kesime ev sahipliği yapması, birbirlerinden farklı kültürel yapıya sahip insanların bulunması ile sosyal olarak bütünleşmemiş bir alan olma durumları, semtte gerilimin yaşanma ihtimalini artırmaktadır.

Suriyeli katılımcıların semtin güvensiz bir yer olduğuna ilişkin atıfta bulunduğu uyuşturucu faktörü, eski sakinlerden oluşan katılımcılar tarafından da belirtilmiştir. Bu durum, kronik yoksulluğun ve dışlanmanın olduğu mekânlarda ortaya çıkabilen bir durumdur. Yalnızca işgücü piyasalarından değil, aynı zamanda siyasi ve toplumsal katılım süreçlerinden de dışlanan yeni yoksulların legal alanda kalmaları zorlaşmaktadır. Toplumda bir yer edinmek için gereken parayı ve tüketim mallarına ulaşmak için illegalite bir alternatif oluşturmaktadır. Wacquant’ın (2010), günümüz gettolarında yaşanan soygun ve uyuşturucu ticareti gibi illegal eylemlere ilişkin şu ifadeleri konuya ilişkin bir açıklama sunmaktadır:

“İngiltere’nin yoksul mahallelerinde “soygunun”, Fransız banliyölerinde depouille’un (zor kullanma tehdidi altında süslü kıyafetlerin teslim edilmesi), Amerika’nın siyah gettosunda altın zincir kapıp kaçmanın ve uyuşturucu ticaretinin gösterdiği gibi, emekçi ailelerden gelen, iş beklentisi olmayan gençliğin toplumda yer edinmek için vazgeçilmez olan parayı ve tüketim mallarını elde etmenin genellikle tek vasıtası şiddet ve suçtur” (Wacquant, 2010, ss.43, 44).

Suriyeli katılımcıların semte ilişkin görüşlerinin olumsuz bir nitelik taşımasında etkili olan bir diğer faktör ise semtteki gündelik hayat akışına ilişkin olumsuz bir izlenim taşıyan 14 katılımcıdan 13’ünün belirttiği üzere, kamusal alanda ayrımcılığa maruz kalmalarıdır. Katılımcılardan S-2, bu durumu şu şekilde ifade etmiştir:

“Yerleştikten sonra bazen çocuklar kendi aralarında kavga ediyorlar. Bir Suriyeli kötülük yaptı, hepsi kötü oluyor... Bazen gerginlik oluyor, bazen öyle bakıyorlar “Suriyeliler yakına oturmuş.” Biz de karışmıyoruz. Bir örnek atasözü var; duvar duvara yürü, Allah’tan muhafaza iste. Öyle de biz istiyoruz.”

Katılımcılardan S-13 ise ayrımcılığa uğradığını, yaşadığı bir anı üzerinden şu şekilde ifade etmiştir:

“Bizimkiler daha berber açmamışlardı. Orada bana dedi ki “siz o kadar korkak mısınız, niye savaştan kaçıyorsunuz” diye. “Ben olsam, benim ülkemde savaş olsa ben hayatta kaçmazdım”. Aynen bu lafı söyledi. Sonra başka bir yere gittim orada da duydum şu lafı; vatan haini. Vatan haini lafını çok çok duydum gerçekten”.

Lefebvre’in aşına olunan gündelikliğin, toplumsal alanı çözümlemeye anahtar bir işlev gördüğü savını dikkate almak gerekmektedir. Kapitalist üretim ilişkilerinin kent mekânına yansması ve bunun yol açtığı eşitsizlikler, kentsel gündelik hayat deneyiminde kendini göstermektedir. Kentte mekânsal dışlanma süreçlerini deneyimleyen alanlar, kronik yoksulluğun da yoğunlaştığı alanlardır. Yoksulluğun şiddetli deneyimi, kişilerin legal alanda kalmasını zorlaştırırken, bu alanlarda suç ve şiddet içeren “karanlık işler” de yapılmaktadır. Bu durum, farklı alanlarda gelişen dışlanma sürecinin yaratmış olduğu bir türev iken, mekânsal dışlanmanın da şiddetlenmesinde etkili bir unsur olarak bir döngü oluşturmaktadır. Wacquant’ın gettodaki gündelik hayat deneyiminde şiddet ve uyuşturucu ticareti, gasp gibi suç nitelikli eylemlerin de bulunduğu yönelik atıflarına benzer bir durum, katılımcıların açıklamaları doğrultusunda Basmane’de de görülmektedir. Bu durum, Suriyeli katılımcılar açısından kamusal alanın günün hemen her saatinin tehlikeli olması durumunu yaratmaktadır. Bununla birlikte Suriyeli mültecilerin belirtmiş olduğu üzere, kamusal alanda maruz kaldıkları kültürel dışlanma, gündelik hayat deneyimlerinin bir parçasını oluşturmaktadır.

Basmane’nin eski sakinlerinden oluşan örneklem grubundaki katılımcılar, Suriyeli mültecilerin yerleşiminden sonra semtte meydana gelen değişimlerden biri olarak, semtin günün her saatinde hareketli bir hale geldiğini

belirtmişlerdir. Semtin kamusal alanında 7/24 insan hareketliliği olduğunu ifade eden katılımcılar, özellikle akşam ve gece saatlerindeki hareketliliği yaratanların, başta Suriyeliler olmak üzere semtteki diğer göçmenler olduklarını ifade etmişlerdir. Akşam saatleri itibarıyla başlayan bu hareketlilik ise genel olarak tehlikeli olarak nitelendirilmiştir. Katılımcı B-5'in konuya ilişkin yorumu şu şekildedir:

“Sıradan bir gün yok burada. Her zaman hareketli burası... 7/24 bir hareketlilik var. Suriyelisi, Afganı, Afrikalı var, Cezayirli var. Her türlü insandan bulabilirsiniz. Sabahtan akşama kadar burada her türlü insanı görüyoruz. Normal insan da görüyoruz, anormal insan da görüyoruz... Ama her zaman bir sirkülasyon var... Gece, gündüze göre daha çok hareketlilik oluyor. Bilmeyen için sorun olabiliyor. Çarşı girişinde sorun yaşamazsınız ama aşağılarda تنها taraflarda olabilir. İnsanlık hali bu.”

Katılımcılar, akşam ve gece saatlerinde meydana gelen hareketlenmeyi belirli nedenler göstererek açıklamışlardır. Katılımcıların ifadelerine göre bunlardan bir tanesi, suç niteliği taşıyan eylemlerin bu saatlerde yapılıyor olmasıdır. Katılımcı B-4'ün konu ile ilgili açıklamaları şu şekildedir:

“Mesela burada sabah 8 gibi başlar, gece daha da kötü olur. Gece iş tamamen kötülüğe döndü. Kaçakçılık, uyuşturucu, fuhuş aldı başını gitti. Akşam saat 7' den sonra daha kötü oluyor gündüze göre. Buradan normal yabancı bir insan geçemiyor. Biz bundan 5-10 sene önce dükkanlarımızı açık bırakırdık... Ama en büyük sorun Suriyeli konusu.”

Katılımcı B-3 ise konuya ilişkin şunları ifade etmiştir:

“Suriyeli Araptan başka hiç kimseyi bulamazsınız akşam 9'dan sonra. Gündüz yatıyorlar, akşam çıkıyorlar... Sen 9'dan sonra bir gel de gör bu Basmane civarını (gülüyor). Zaten gelme de, tehlikeli. Ne arasan var; uyuşturucu, fuhuş. Mülteciler de yapıyor, Araplar da yapıyor. İçiyorlar, rahatsız ediyorlar sağı solu.”

Katılımcı B-13 ise konuya ilişkin şunları ifade etmiştir:

“Akşamları Suriyeliler gezmeye çıkıyor. Fakat çok ses yapılıyor. Geceleri her gün değil ama haftada bir veya iki insan kaçakçıları göçmenleri bir köşede toplayıp onları götürüyorlar.”

Eski sakinlerden oluşan örneklem grubundaki katılımcılardan 6 kişi ise suç teşkil eden olayların yanı sıra, Suriyelilerin geç saatlerde sokakta/evdeyken gürültü yaptıklarını ve bundan rahatsızlık duyduklarını ifade etmişlerdir. Katılımcı B-10’un açıklaması şu şekildedir:

“Gece şimdi yaşam olarak da bakıyorsunuz. Gece geç saatlere kadar. Yani komşuları da rahatsız ediyorlar... Ama buradaki insanlar, şimdi sabah işe gidecek insanlara, yan taraftaki komşular yüksek sesle konuşuyorlar yani, rahatsızlık veriyorlar. Bir de çok geç yatıyorlar. Geç yatıyorlar efendime söyleyeyim, en çok rahatsızlık oradan zaten.”

Katılımcı B-10’un ifadeleri üzerinden örneklenen bu durum, semtteki nüfus yoğunluğunun ve farklı yaşam tarzlarına sahip insanların sayısının artmış olması ile ilintilidir. Gündelik yaşam akışının düzenlenmesi, bireysel ve kültürel farklılıklar gösterebilmekle birlikte, katılımcıların bireysel deneyimlerini tüm Suriyelilere atfederek açıklaması, onlara yönelik olumsuz bir streatipin geliştirilmesi riski taşımaktadır. Katılımcıların uyuşturucu ticareti, fuhuş, insan kaçakçılığı gibi “yer altı” ekonomisine ait faaliyetlere ilişkin açıklamaları, bunların semtin gündelik hayat deneyiminde rutinleşmiş bir hale geldiğine işaret etmektedir. Daha önce bahsedildiği üzere, neo-kapitalist ekonominin piyasa koşullarında kronik işsizlik ve dışlanma süreçlerini yaşayan yeni yoksullar için meşru alanda kalmak zorlaşmaktadır. Dolayısıyla “yer altı” ekonomisinin sağladığı kolay yoldan para kazanma, yeni yoksulların yoğunlaştığı bu tür bölgelerde ciddi bir alternatif oluşturmaktadır. Bu türden işlerin suç teşkil etmesi ise belirli bir gizlilik sağlayan ve kent merkezindeki yoğunluğun azaldığı gece saatlerinde yapılmasına sebep olmaktadır. Suriyeli mültecilerin ve semtte yaşayan diğer göçmenlerin içinde buldukları zor koşullar dikkate alındığında bazı kişilerin bu türden işleri yapma olasılığı da bulunmaktadır. Ancak Basmane’de bu türden illegal faaliyetlerin Suriyeli mültecilerin yerleşiminden önce de var olduğu eski sakinler tarafından belirtilmiş bir durumdur. Dolayısıyla

akşam ve gece saatlerinde yoğunlaştığı söylenen bu türden eylemlerin ve gürültünün tek kaynağını yalnızca semtte yaşayan Suriyeliler başta olmak üzere diğer göçmenlere atıfta bulunularak açıklanması, Wacquant'ın (2010) ifadesi ile sosyal aşağılanmayı hafifletmenin bir yolu olan “öteki”ne yönelik suçlamalarla ifade edilebilmektedir. Nitekim Wacquant'ın günümüz gettolarına ilişkin şu ifadeleri dikkate değerdir:

“Sürgün mahallerini saran yoğun sosyal aşağılanmışlık duygusu ancak bu yaftalı canavar gibi gösterilen, belirsiz bir ötekine yönlendirilirse hafifler; örneğin alt katta yaşayan komşular, yan binada oturan göçmen aile, sokak fuhuşuna ya da uyuşturucuya bulaşan karşı caddedeki gençler, yasalara uymayacak şekilde işsizlik sigortası ya da sosyal yardım aldığından şüphelenilen yan bloktaki mahalle sakinleri” (Wacquant, 2010, s.266).

Konuya bu şekilde yaklaşıldığında şöyle bir yorum yapılabilir: Bölgesel yaftalama sonucunda ortaya çıkan sosyal aşağılanma, uluslararası göç sonrası göç alan topluluklarda gelişen yabancıya karşı ön yargılı bir tutum ve genelleme durumlarını da göz önünde bulundurduğumuzda, Basmane'nin kötü şöhretine ait eylemleri göçmenlere atfetmeyi kolaylaştırmaktadır.

Semtin eski sakinlerinden oluşan örneklem grubundaki katılımcıların belirttiği üzere, gündelik hayatın kamusal alan deneyiminde meydana gelen değişimlerden diğeri de, Suriyelilerin kültürel özellikleri, yaşam tarzları ve bunlara bağlı olarak gelişen ihtiyaçlarla ilgili olarak kamusal alanı etkilemeleridir. Farklı bir kültür tarafından kamusal alanın etkilenmesine ilişkin belirtilen yorumlar şu konular üzerinde odaklanmaktadır; sokakta yaygın olarak kullanılan dilin değişmesi, Suriyelilerin giyim-kuşam tarzı olarak farklı olmaları, kendi yaşam tarzlarına yönelik işletmeler açmaları ve kendi kültürel alışkanlıklarına göre sokağı kullanmaları. Bu durum, Lefebvre'in mekânın algılanmasında rol oynayan üçlü şemasını akla getirmektedir. Buna göre kentsel mekânın deneyimlenmesi, algılanan (mekânsal pratik), tasarlanan (mekân temsili) ve yaşanan (temsili mekân) olmak üzere üç unsurdan oluşmaktadır. “Üçlü, hem her üretim tarzında ve toplumda mekânın üretimini anlamlandırmasına ve mekânın deneyimlenmesinin incelenmesine hem de zihinsel, toplumsal ile fiziksel mekânların karşılıklı ilişkileri, karşıtlıkları ve düzenlenişlerini incelemeye imkân sağlamaktadır” (Doğan, 2017,ss.21,22).

Yaşanılan mekân, yani temsili mekân, mekânsal pratik ile temsil mekânının bir kombinasyonudur ve özünü bireyin gündelik hayatından alır: “Yaşanılan mekân sadece sosyal hayatın geçtiği edilgen bir sahne değil, aynı zamanda sosyal hayatın tamamlayıcı bir unsurunu temsil etmektedir. Bu nedenle, sosyal ilişkiler ve yaşanılan mekân günlük hayatta kaçınılmaz bir şekilde birbirine bağlıdır” (Güler, 2011, s.53).

Semtin daha eski sakinlerinden oluşan örneklem grubundaki katılımcılardan 16 kişi tarafından belirtilen, sokakta yaygın olarak kullanılan dilin Arapça olmasına ilişkin Katılımcı B-13’ün açıklaması şu şekildedir:

“Suriyeliler burada artık o kadar çok ki biz buranın yabancıyız artık. Artık sokağa çıktığımda Türkçe konuşan insanlara rastlamakta zorlanıyorum. Kaba bir şekilde, bağıra bağıra Arapça konuşuluyor. Kendimi yabancı hissediyorum, “Acaba ne diyorlar?” diyorum kendi kendime.”

Semtin gündelik kamusal alan deneyiminde örneklem grubundaki katılımcılardan 8 kişinin belirttiği bir diğer konu ise Suriyelilerin giyim-kuşam olarak kendilerinden farklı olmalarıdır. Konuya ilişkin B-14 şunları ifade etmiştir:

“Neler değişti! Gördüğümüz insanlar değişti. Çarşafı, şalvarlı, değişik insanlar görüyoruz artık sürekli. Basmane'de kalite düştü, yaşam kalitesi düştü. Bir 40-50 hatta 100 sene geriye gitmişiz gibi geliyor bana.”

Suriyelilerin semtte kendi yaşam tarzlarına göre işletmeler açması da örneklem grubundaki katılımcılardan 14 kişi tarafından belirtilen bir konudur. Katılımcı B-12’nin konuya ilişkin açıklaması şu şekildedir:

“Bakın, şimdi onu anlatayım. Gece saat 8’den 10’dan sonra, Suriyelilerin kendilerine ait birahanedir veya kahvehane türü nargile şeyleri var, bilmem toplandıkları alanlar var. Yani orada yaptıkları şeyi burada da sürdürmeye çalışıyorlar. Tabi, kimisi geçim hayatı bilmem ne derdine düşmüş ama o şekilde onu devam ettirenler var”

Eski sakinlerden oluşan örneklem grubundaki 9 kişi tarafından belirtilen bir diğer konu ise Suriyelilerin, sokağı kendi kültürel alışkanlıklarından biri olan

nargile içmek için kullanılmalarıdır. Katılımcı B-10, konuya ilişkin şunları ifade etmiştir:

“Hala kendi geleneklerini, göreneklerini üretiyorlar, yani her yönden; ister yemek geleneğinden ister sosyal şeyinden yaşatmaya çalışıyorlar. Evlerin önünde nargile içerler, akşam geldiklerinde kadınlı kızlı içerler. Her evde nargile bulunur. Akşamları zevkleri vardır, içerler akşamları nargileyi.”

Göç alan bir mekân, farklı kültür ve yaşam tarzlarına sahip bireylerin alışkanlıkları, ihtiyaçları ve sosyal ilişkileri bağlamında belirli ölçülerde etkilenmektedir. Basmane'nin daha eski sakinleri tarafından kamusal alanda gündelik hayat deneyimlerine ilişkin aktarılan açıklamalar, Lefebvre'in temsili mekân kavramına işaret etmektedir. Suriyelilerin semtte yerleşik hale gelmeleri, birtakım kültürel alışkanlıklarını sürdürmelerini ve ihtiyaçlarına göre kamusal alanı kullanmaları, eski sakinlerin aşına oldukları temsili mekân tasavvurunun dışına çıkmakta ve kişiyi zorlamaktadır. Nitekim, Suriyelilerin yerleşiminden önce kamusal alanın kullanımı, ağırlıklı olarak onların ihtiyaçlarına, sosyal ilişkilerine ve gündelik alışkanlıklarına göre şekillenmişken, şu anki durum bunun dönüşüme uğradığına işaret etmektedir. Semtte Suriyeli nüfusunun yüksek olması, yerlilerin bazılarının da süreç içerisinde taşınmaya başlamasıyla birlikte eski sakinleri, semtteki yeni aktörlerin mekân içerisinde yarattığı dönüşümlerden dolayı kendilerini “yabancı” hissetmektedirler. Katılımcı B-13 bu duruma ilişkin şunları ifade etmiştir:

“Önceden insanlar birbirlerini sayarlardı burada. Kapının önünde toplanıp çay içerdik, sohbet ederdik. Komşuluk vardı yani anlayacağımız. Ancak artık bu durum çok azaldı. Suriyeliler gelmeden önce geceleri de sakin olurdu. Saat akşam 10'dan sonra sokakta kimse kalmazdı. Suriyeliler burada artık o kadar çok ki, biz buranın yabancısıyız artık. Artık sokağa çıktığımda Türkçe konuşan insanlara rastlamakta zorlanıyorum. Kaba bir şekilde, bağıra bağıra Arapça konuşuluyor. Kendimi yabancı hissediyorum acaba ne diyorlar diyorum kendi kendime. Giyim kuşam konusunda da değişimler oldu. Tüm kadınlar kapalı bir görünümde, erkekleri de oldukça lüks giyiyorlar. Her tarafta nargile içen insanlar görüyorum Suriyeliler geldikten sonra.”

Sonuç olarak, Basmane’de değişen gündelik hayat temelde semtte artık eski sakinlerden farklı bir kültüre ve yaşam tarzına sahip insanların yaşamıyla alakalıdır; yerlilerin semtten taşınma eğilimi göstermiş olmaları ve yüksek sayıda Suriyeli mültecinin semte taşınması ile eski sakinler kendilerini yaşamış oldukları mekânda “yabancı” hissetmektedirler. Eski sakinlerden oluşan katılımcıların açıklamaları, mekân kullanımının artık yalnızca kendi ihtiyaçlarına göre değil, yeni aktörlerin de mekân üzerinde kendi ihtiyaçlarına göre düzenlemeler yaptıkları yorumunu geliştirmeyi mümkün kılmaktadır. Mekân üzerinde gelişen bu düzenlemelerin belirgin kazanması ise semtteki Suriyeli nüfusun yoğunluğu ile bağlantılıdır. Dolayısıyla katılımcıların açıklamaları, eski sakinlerin “yabancı”lık çektikleri bir mekânda yaşadıklarını ve bu durumun da mekânsal aidiyet duygunda bir azalma yarattığını ifade etmek mümkündür. Eski katılımcıların açıklamalarına göre bu yabancı hissetme durumunun altında yatan dinamik ise semtin temsil mekânında yaşanan değişimdir. Suriyeli mültecilerin kamusal alanda kendi kültürel özellikleri, yaşam tarzları ve ihtiyaçları doğrultusunda etkilemeleri, eski sakinlerin aşına oldukları yaşanan mekân tasavvurunda bir dönüşüme yol açmaktadır.

Genel olarak, örneklem grubundaki katılımcıların semtin gündelik hayatında meydana gelen değişimlere ilişkin olumsuz bir algıya sahip oldukları ortaya çıkmıştır. Buna, gündelik hayatın önemli alanlarından olan ekonomik ve sosyal hayatta meydana gelen değişimleri de eklediğimizde, mekân ve mekân içerisinde gelişen ilişkilerin “kontrolünün” Suriyelilerin eline geçmiş olduğuna yönelik bir izlenime sahip olduklarını söylemek mümkün görünmektedir. Dolayısıyla özünde gündelikliği, sosyal ilişki ve ağların bulunduğu yaşanan mekân, değişime uğramıştır. Bu durum, eski sakinlerin kamusal alanda aşına olduklarından farklı bir deneyim yaşamalarına sahip olmakta ve Basmane’yi, yaşadıkları mekânı, algılama biçimlerinde bir kırılmaya yol açmaktadır. Bununla birlikte, Suriyeli mültecilerin yerleşiminden sonra semtin gündelik hayat akışında meydana gelen değişimlerden diğerleri, örneklem grubundaki eski sakinlerin belirtmiş olduğu üzere, kalabalığın, gürültünün artmış olması ve özellikle akşam ve gece saatlerinde kendini gösteren suç teşkil eden olayların

artış göstermesidir. Bu durum, semte yönelik yoğun göç ve daha önce değinildiği üzere, yoksulluğun yoğunlaştığı mekânlardaki gündelik hayatın rutinleşmiş bir görünümüne işaret etmektedir. Çeşitli türden yoksul göçmenlerin ve kent yoksullarının yoğunlaştığı Basmane gibi mahallerde gündelik yaşam deneyiminin bir parçası da geçim stratejilerinde alternatif bir yol sunan illegalite, şiddet ve bunlara bağlı olarak gelişen güvensizliktir. Bu tür mekânların damgalanması ise, sakinlerin yaşadıkları sosyal aşağılanma duygusunu “öteki”ne atfetmesine yol açmakta ve sosyal birlik ve örgütlenmenin daha da zayıflamasına yol açmaktadır. Dolayısıyla Basmane’deki gündelik hayat deneyimine ilişkin yapılan açıklamalar, günümüzde uluslararası göç alan ve yoksulluğun yoğunlaştığı bir mekânın sahip olduğu koşullarla örülmüş bir yapı arz etmektedir.

SONUÇ

Suriyeli mülteciler, 2011 yılında ülkelerinde ortaya çıkan iç savaşın ardından Türkiye'ye yönelik kitlesel iltica hareketini gerçekleştirmişler ve Türkiye'nin hemen her kentine dağılmışlardır. Suriyelilerin İzmir'de mekânsal olarak yoğunlaştıkları alanlardan biri, Basmane olmuştur. Göçün başlangıcında, o dönem basında da sıklıkla dile getirildiği üzere, İzmir'in düzensiz göç yollarını kullanarak Avrupa'ya ulaşmada stratejik bir konum olmasının yanı sıra, Basmane'de insan kaçakçılarında ulaşacak bağlantılara ve geçici konaklama için ucuz barınma imkânına sahip olması etkili olmuştur.

Araştırma bulgularına göre, süreç içerisinde kalıcı hale gelen Suriyelilerin yer seçim kararında etkili olan faktörler, ekonomik durumları gereği konut piyasasında zayıf bir konumda olmalarıyla ilintilidir. Kent içi çöküntü alanları, ucuz konut arzı ve merkezilik özellikleri nedeniyle kent yoksullarının, mülteci ve göçmenlerin yoğunlaştığı alanlardan birini teşkil etmektedir. Nitekim eski sakinlerin de Basmane'ye yerleşim kararlarında etkili olan dinamiklerin de semte ilişkin bu özellikler olduğu ortaya çıkmıştır. Bu durum, iç kent alanlarında yoksulluğun yoğunlaşmasına sebep olmakla birlikte, araştırma bulgularının da desteklediği üzere, Basmane, kentsel kaynakların dağıtımında eşitsizliğin kendini gösterdiği alanlardan biridir. Sosyal, siyasal ve ekonomik olarak dışlanan kent yoksulları, mekânsal olarak ayrışma süreçleri sonucunda mekânsal olarak dışlanmış alanlarda yaşamaktadırlar. Bu durum, mahrumiyetlerini daha da şiddetlendirmektedir. Mekânsal olarak dışlanma sürecini deneyimleyen bir semtte yaşayan Suriyelilerin durumunda risklerin artacağını söylemek mümkündür. Nitekim uluslararası iltica hareketinin aktörleri, yabancı oldukları için ön yargılı tutumlara ve ayrımcılığa maruz kalmalarının yanı sıra, Basmane'nin mekânsal olarak ayrışmış bir alan olması, dışlanma deneyimini artıran ve kentle bütünleşmeyi engelleyen bir faktör olarak belirlemektedir.

Genel olarak semtin ekonomik hayatında meydana gelen değişimlerin yarattığı etkiye baktığımızda, her iki örneklem grubundaki katılımcıların görüşleri de olumsuz bir tablo sergilemektedir. Günümüz piyasa koşullarına

tutunamayan yoksul grupların yoğunlaştığı mahallerden biri olan Basmane, kısıtlı istihdam olanakları sebebiyle oldukça düşük bir istihdam kapasitesine sahiptir. Semtin aldığı göç ise semtin ekonomik kaynaklarının bölüşümünde yeni aktörlerin ortaya çıkmasına ve bunun üzerinden yoksul gruplar arasında bir rekabetin gelişmesine neden olmuştur.

Eski sakinlerden oluşan örneklem grubundan elde edilen bulgular, Suriyelilerin yerleşimi ile birlikte ekonomik hayatta meydana gelen değişimleri olumsuz bir şekilde değerlendirdiklerini göstermektedir. Nitekim Suriyelilerin ucuz işgücü ve kayıt dışı çalıştırılmaları, işletmeciler açısından düşük maliyetli bir işgücü olarak değerlendirilmelerini sağlarken, bu durum, yerli işgücü ile bir rekabet ortamının gelişmesine yol açmaktadır. Göç sonrası ekonomik yapıda dikkat çeken değişimlerden biri olan göçmenler ile yerli işgücü arasında bir rekabet ortamının gelişmesi durumunun sorumlusu olarak Suriyelilerin gösterilmesi ise asıl sebeplerin gözden kaçırılmasına neden olmakta, böylece Suriyelilere yönelik olumsuz bir tutum geliştirilmesine katkı sağlamaktadır. Suriyeli örneklem grubundan elde edilen veriler de, Suriyelilerin semtte ucuz işgücü ve kayıt dışı çalıştırıldıkları yönündedir. Bu durum, ekonomik hayatta istismar edildiklerini göstermekle birlikte, düzenli ve yeterli bir gelire sahip olmayan Suriyelilerin kendi yoksulluklarıyla baş etme potansiyelleri düşüktür ve bu koşullarda, kentle bütünleşmelerinin gerçekleşmesi oldukça zor görünmektedir. Bu duruma ek olarak, bazı katılımcıların ifade ettikleri üzere, çalıştıkları iş yerlerinde kültürel dışlanma süreçlerini deneyimliyor oluşları, durumlarını daha da kötüleştiren bir faktör olarak karşımıza çıkmaktadır. Semtin kısıtlı istihdam olanaklarına erişebilen Suriyeli mültecilerin, ekonomik hayatta maruz kaldığı bu koşullar, semtin eski sakinlerinin ekonomik hayatta meydana gelen değişimlerle ilgili olarak Suriyeli mültecilere karşı gösterdikleri olumsuz tutumla birleştiğinde, sosyal bütünleşmeyi engelleyici bir nitelik taşıdığı görülmekte, semtte toplumsal çatışmaların yaşanma riskini artırmaktadır.

Eski sakinler tarafından belirtilen bir diğer durum ise, Suriyelilerin semtte açmış oldukları dükkânlardır. Bu dükkânların vergi ödemeyen işletmeler olduklarını ve semtteki Suriyelilerin bu işletmelerden alışveriş yapıyor

olduklarını belirten eski sakinler, bu durumun haksız rekabete yol açtığını ve kendilerini zor durumda bırakmış olduğunu ifade etmişlerdir. Suriyelilerin açtıkları dükkânlar ve eski katılımcıların iddia ettiği üzere vergi ödememeleri, genel piyasa koşulları içerisinde ayakta kalmakta zorlanan küçük esnafı zor durumda bırakmaktadır. Bu durum da yine yoksullar arasında gelişen ekonomik rekabetin bir diğer göstergesi olarak değerlendirilebilmektedir. Ancak Suriyeli katılımcılar, tükettikleri geleneksel ürünleri satın alma dışında, bu türden bir ayrımcılık yapmadıklarını ve alışverişlerini yaparken uygun fiyat ve yakınlık faktörlerinin etkili olduğunu ifade etmişlerdir. Dolayısıyla eski sakinlerin, Suriyelilerin kendi dükkânlarını tercih etmelerine yönelik ifadeleri, bu açıklamalarla bir çelişki arz etmekte ve olumsuz nitelikli bir genelleme yapılmış olma ihtimaline de işaret etmektedir. Basmane'nin ekonomik hayatında meydana gelen bu değişimlerle ilgili olarak, ekonomik nitelikli olanakların kısıtlı olduğu semte yeni aktörlerin eklenmesiyle birlikte, kaynaklara ilişkin bir rekabet durumunun gelişmiş olduğunu söylemek mümkündür. Ancak ekonomik hayatta olumsuz nitelikli değişimlerin asıl nedenler gözden kaçırılarak yalnızca Suriyelilere yüklenmesi, semtte taraflar arasında uyum ve kabul sürecinin gelişmesi önünde bir engel teşkil etmekte ve sosyal gerilim yaşanma ihtimalini artırmaktadır.

Ekonomik hayata ilişkin yorumlarda eski sakinlerden oluşan örneklem grubundaki katılımcıların belirttikleri önemli bir konu da semtte yaşayan bazı Suriyelilerin uyuşturucu trafiği, fuhuş, insan kaçakçılığı gibi Basmane'nin “yer altı” ekonomisine dahil olduklarıdır. Kentlerde yaşayan Suriyelilerin, oldukça zor koşullar içinde yaşaması, çoğunun formel işgücü piyasalarında istihdam edilmemeleri gibi nedenler, Basmane'de bu türden işlere erişimi kolaylaştıracak ilişkilerin de olması faktörü ile birleştiğinde olasılık dahilinde bulunmaktadır. Ancak bu olasılığın tüm Suriyelilere atfedilmesi, genel bir ön yargılı tutumun beslenmesinden doğan veya bunu besleyen bir risk taşımaktadır. Bununla birlikte, yoksulluğun yoğunlaştığı mekânların damgalanması, sakinleri açısından bir sosyal aşağılanma duygusu oluşturmakta ve bu durumla baş etme yollarından birinin de “öteki”ni suçlama şeklinde geliştiğini göz önünde bulundurmak

gerekmektedir. Dolayısıyla bu durumun yalnızca semtin eski sakinleri tarafından belirtilmiş olduğunu da dikkate aldığımızda, semtte yaşayan Suriyelilerin bazıları tarafından bir geçim stratejisi olarak yapılma olasılığı bulunan bu durumun, semtin “yabancı”sı olan tüm Suriyelilere mal edilmesi, onlara yönelik ön yargılı streatiplerin oluşturulmasına/gelişmesine yol açma riski taşımaktadır.

Her iki örneklem grubundaki katılımcıların ekonomik hayata ilişkin görüşlerinde olumsuz olarak değerlendirilen bir başka durum, semtteki kira fiyatlarının yükselmesi olmuştur. Semtin yoğun göç alması, konut talebini artırırken, arzın sınırlı olması, kiraların yükselmesi sonucunu yaratmaktadır. Bu durum, hem eski sakinleri hem de Suriyeli mültecileri zor durumda bırakan bir faktör olarak karşımıza çıkmaktadır. Nitekim kent içi çöküntü alanlarına yerleşim kararında bu bölgelerin ucuz konut arzına sahip olması önemli bir faktördür ve Basmane’deki kira fiyatları diğer semtlere göre düşük olmasına rağmen bu mahalde yaşayan insanların yoksullukları, kira üzerinde yapılacak zamlara karşı kırılgan bir durum arz etmektedir.

Genel olarak semtin ekonomik hayatında katılımcıların belirtmiş olduğu koşullar değerlendirildiğinde, uluslararası göçmenlerin içinde yaşadıkları topluma entegrasyonları açısından oldukça önemli olan düzenli ve yeterli bir gelir sunan istihdam fırsatlarına erişimin söz konusu olmadığını söylemek mümkündür. Eski sakinler açısından ise semtin sınırlı ekonomik kaynaklarına ortak olan yeni aktörler mevcuttur ve bu durum, kendilerini zorlamaktadır. Ekonomik hayatta meydana gelen bu yeni durumun bir diğer yönü ise, Suriyeliler ve yerliler arasında ön yargılı tutumların gelişerek, sosyal ilişkilerinin gelişmesini de engelleyebilecek bir niteliğe sahip olmasıdır.

Suriyeli mültecilerin yerleşiminin ardından semtin sosyal hayatında belirli değişimler meydana gelmiştir. Araştırma bulgularına göre, Basmane’deki sosyal hayata ilişkin yöneltilen sorulara her iki örneklem grubundaki katılımcıların değindiği bir konu, semtte kamusal alanda sosyalleşmelerini sağlayacak bir düzenlemenin mevcut olmayışıdır. Basmane’nin sit alanı olması ve semtte tarihi eser vasfı taşıyan birçok yapının bulunması, semtte alan yaratmanın veya restorasyon yapmanın belirli kısıtlılıklara tabi olmasına neden

olmaktadır. Ancak kentsel kaynakların ve hizmetlerin adaletsiz dağıtımı, kendini en belirgin şekilde varsıllık ile yoksulluk mekânları arasındaki eşitsiz gelişimde göstermektedir. Dolayısıyla Basmane, sakinlerinin ihtiyaçlarına yönelik kamusal veya özel yatırımların oldukça düşük olduğu, çünkü rant oranının düşük olduğu alanlardan birini teşkil etmektedir. Bu durum, semt sakinlerinin gündelik hayatlarında kamusal alanı, sosyal ilişkilerini geliştirebilecek bir mekân olarak deneyimlemelerinin önündeki yapısal problemlerden birini teşkil etmektedir. Her iki örneklem grubundan elde edilen verilere göre, semtte yaşayanlar sosyalleşmek için genellikle Fuar, Konak, Kemeraltı gibi yakın lokasyonları kullanmaktadırlar. Her iki örneklem grubundan çıkan verilere göre, semtte sosyalleşmek için kapı önü oturmaları ve ev ziyaretleri yapılmaktadır.

Semtteki sosyal hayata ilişkin Suriyeli katılımcıların açıklamalarında önemli üç unsur belirlemektedir. Bunlardan ilki, maddi durumlarının oldukça kötü olması dolayısıyla sosyalleşmek için yeterli kaynağa sahip olmadıkları yönündedir. Bu durum, yoksulluğun yalnızca temel ihtiyaçların tüketimiyle ilgili değil, aynı zamanda sosyal hayata katılım, eğitim, istihdam, siyasal karar verme süreçlerine katılım gibi toplumsal nitelikte bir olgu olması durumuyla ilintilidir. Sosyalleşmek için yeterli mali imkânı olmayan Suriyelilerin, sosyal hayata katılımlarının düşük olması, kentle bütünleşmeleri açısından önemli bir engel teşkil etmektedir. Bununla birlikte, Suriyelilerin kamusal alanda ayrımcılığa maruz kaldıklarına ilişkin yorumları da gerek Basmane gerekse de kentin diğer alanlarında sosyal ilişkiler geliştirmelerinde bir engel teşkil etmektedir. Üçüncü unsur ise, Suriyeli katılımcıların Basmane'nin güvenli bir yer olmadığı, dolayısıyla kendilerini kamusal alanda rahat hissetmediklerine ilişkindir. Kavgaların yaşandığı, uyuşturucu trafiğinin olduğunu belirten Suriyelilerin kamusal alan kullanımları da saatlere göre sınırlanmıştır.

Suriyeli katılımcıların semtin sosyal hayatına ilişkin yaptıkları açıklamalar, yoksulluğun yoğunlaştığı mekânlarda kendini gösteren koşullarla açıklanabilmektedir. Bu tür bölgelere yapılan özel ve kamusal yatırımların düşük olması, eğlence-dinlenme, spor faaliyetleri gibi kentsel nitelikli hizmetlerin düşük oranda ve nitelikte olması sonucunu yaratırken, bu türden ortak tüketim

alanlarının özelleştirilmesi ise, yoksulların bazı kentsel fırsatlardan faydalanmalarını engellemektedir. Suriyelilerin semt içerisinde kamusal alanda maruz kaldıkları ayrımcılık, uluslararası göç deneyiminde sıklıkla tecrübe edilen bir durumdur. Göçmenler, farklı bir dile, dine, kültüre ve yaşam tarzına sahip olmaları dolayısıyla ötekileştirilmektedirler. Bununla birlikte, eski sakinlerin daha önce de mevcut olduğunu belirttikleri şiddet ve suç teşkil eden faaliyetlerin mekânda yoğunlaşmasının da gösterdiği üzere, bu tür alanlarda sosyal örgütlenme zayıf bir durumdadır. Bu durum, mahalli sosyal birliğin de zayıf olduğuna işaret ederken, yeni sakinler olan Suriyeli mültecilere yönelik ayrımcı söylemlerin gelişmiş olması, sosyal dokudaki parçalanma durumunu göstermektedir. Suriyeli katılımcıların sosyal hayata ilişkin deneyim ve izlenimleri, semtin genel koşullarının etkisini taşımakla birlikte, kentle bütünleşme ve toplumsal entegrasyon süreçleri önünde ciddi engeller bulunduğuna işaret etmektedir.

Eski sakinler ile Suriyeli mülteciler arasındaki etkileşim düzeyinin düşük olması, semtin sosyal hayatına ilişkin araştırma bulgularından bir diğerini oluşturmaktadır. Bu noktada, Suriyelilerin kendi dillerini bilen eski sakinler ile etkileşim düzeylerinin düşük olmasının altında yatan nedenin, Suriyeli olmaları sebebiyle ayrımcılığa maruz kaldıklarını ifade ettiklerini belirtmek gerekmektedir. Dil bilen eski sakinlerin ise Suriyelilerin, kültürel ve yaşam tarzı olarak kendilerinden farklı olduklarını ve bu sebeple ilişkilerini geliştirmek istemedikleri yönündeki açıklamaları, bulgulardaki paralelliği göstermektedir. Bu durum, semtte tarafların, sosyal ilişkilerini geliştirmelerinde en önemli problem olarak kendini göstermektedir. Bununla birlikte, dil bilmeyen eski sakinlerin çoğu ise tanışmış oldukları Suriyelilere ilişkin olumlu bir izlenime sahiptir ve iletişimlerinin artmasında dili bir engel olarak görmektedirler. Bunların yanı sıra hem dil hem de kültürel farklılıklardan dolayı iletişim kurmak istemediklerini söyleyen eski sakinler de bulunmaktadır. Genel olarak, dil farklılığının yanı sıra Suriyeli-yerli etkileşiminde kültürel farklılıklara dayalı ayrımcılığın önemli bir engel teşkil ettiğini söylemek mümkün görünmektedir. Semtte taraflar arasında etkileşim düzeyinin düşük olması, Suriyeli katılımcıların

deneyimlemiş olduklarını ifade ettikleri ayrımcı tutumun sürmesine ilişkin bir risk taşımaktadır. Mevcut sosyal örgütlenmenin zayıf olması, semtin yeni sakinlerine ilişkin ön yargılı tutumla beslenerek daha da zayıflama riski taşımaktadır ve bu durum, semtte sosyal bütünleşmenin gerçekleşme ihtimalini düşürmektedir.

Suriyeli mültecilerin yerleşiminin ardından sosyal hayatta meydana gelen değişimlere ilişkin semtin eski sakinlerinin düşünceleri, olumsuz bir nitelik taşımaktadır. Yerli nüfusun semttan taşınmaya başlaması, eski sakinler açısından sosyal ilişkilerini sürdürebilecekleri tanıdıkların sayısının azalmasına sebep olmuştur. Eski sakinlerden oluşan örneklem grubundaki katılımcıların Suriyeliler ile olan etkileşim düzeyleri ise düşüktür. Bunda dil, kültürel farklılıklar gibi nedenler sıralanmakla birlikte, semtte yoğun bir Suriyeli nüfusunun bulunması, eski sakinler açısından ilişki kurmadıkları/kuramadıkları ve kendilerinden farklı bir kültürel yapıya sahip bir nüfusla bir arada yaşama durumunu yaratmaktadır. Bununla ilintili olarak, eski sakinlerin belirttiği üzere, Suriyeli mültecilerin yerleşiminden sonra sosyal hayata ilişkin olumsuz bir izlenim taşımalarında; kamusal alanda Arapçanın daha yoğun olarak kullanılır hale gelmesi ve kültürel olarak kendilerinden farklı insanların, yani yabancıların mekânda yüksek bir oranda görünürlük kazanmış olması durumları söz konusudur. Uluslararası göçlerde göç alan topluluğun karşılaştığı bu durum, eski sakinler açısından kendilerini yaşadıkları mekânda “yabancı” ve güvensiz hissetmelerine neden olmaktadır. Semtteki yerli nüfusun bir kısmının taşınması ve Suriyeli mülteciler ile olan etkileşimlerinin düşük olması, onların mevcut sosyal ilişkilerini sürdürmelerinde/geliştirmelerinde bir engel teşkil etmektedir. Eski sakinlerden bazılarının Suriyelilerle kültürel farklılıkları neden göstererek iletişim kurmak istemedikleri yönündeki açıklamaları, kültürel ayrımcılığın sosyal ilişkilerin gelişmesini engelleyici yönünü işaret etmektedir. Bu durumla birlikte, iletişim kurmak isteyen katılımcıların belirttiği üzere, dil farklılığını da dikkate aldığımızda taraflar arasında sosyal ilişkilerin gelişmesinin önündeki bir diğer faktör karşımıza çıkmaktadır. Ancak göç alan ve göç eden topluluklar arası diyalogun gelişmemesi, karşılıklı ön yargıların artmasına yol açmakta,

dolayısıyla sosyal bütünleşme konusunda önemli bir engel teşkil etmektedir. Semtte sosyal bütünleşmenin sağlanamaması ise birtakım toplumsal çatışmaların da önünü açması bakımından risk oluşturmaktadır.

Semtin eski sakinlerinden oluşan örneklem grubundaki katılımcılar, Suriyelilerin yerleşimi ile birlikte, semtte kavgaların ve suç teşkil eden olayların arttığına ilişkin yorumlarda bulunmuşlardır. Semtte bu tür olayların mevcudiyetine ve bu sebeple kamusal alandaki sosyal hayat deneyimlerinde kendilerini rahat hissetmediklerine ilişkin Suriyeli mültecilerin de yorumları bulunmaktadır. Bu durum, yoksulluğun yoğunlaştığı bu tip alanlarda gündelik hayat akışı içerisinde rutinleşmiş bir görünüme sahiptir. Ayrıca mevcut sosyal örgütlenmenin zayıf olduğuna da işaret eden bu türden faaliyet/olaylar, eski sakinlerden oluşan örneklem grubundaki katılımcıların da ifade etmiş olduğu üzere, Basmane’de, Suriyelilerin yerleşiminden önce de bulunmaktaydı. Ancak bu türden faaliyet/olayların artış sebebi, örneklem grubundaki eski sakinler tarafından Suriyelilere atıfla açıklanmıştır. Mülteciliğin vermiş olduğu koşullar ve çalışma izinlerine yönelik sınırlılıklar, Suriyelilerin yoksulluklarıyla birleştiğinde, geçimlerini sağlama konusunda belirli zorluklar yaratmaktadır. Nitekim araştırma bulgularında ortaya çıktığı üzere, semtin istihdam olanakları oldukça kısıtlı olmakla birlikte, istihdam olabilen Suriyeliler ise oldukça düşük ücrete ve kayıt dışı çalıştırılmaktadır. Bu durum, düzenli ve yeterli bir gelir sağlayan formal iş fırsatlarına sahip olamadıklarını göstermektedir. Dolayısıyla eski sakinlerin belirtmiş olduğu üzere, bir geçim stratejisi olarak bazı Suriyeli mültecilerin suç teşkil eden faaliyetlere dahil olma olasılıklarının bulunduğunu söylemek mümkün görünmektedir. Semtin “yer altı” ekonomisinin bulunması ise bu türden işlere erişimi de kolaylaştırmaktadır. Bazı Suriyelilerin, yoksullukları ve mekandaki ilişkiler sebebiyle kolay erişim sağlanabilen bu türden faaliyetler içerisine dahil olması, Suriyeli mültecilerin entegrasyon süreçleri önündeki engellerden birini teşkil etmektedir.

Konuya ilişkin dikkate alınması gereken noktalardan biri şudur; bazı Suriyelilerin yapmış olabilecekleri bu tür işler, eski sakinlerin açıklamalarında da görüldüğü üzere, tüm Suriyelilere mal edilebilmekte, bu durum ise semtteki

Suriyelilerin zaten deneyimlemekte oldukları ayrımcı söylemin gelişmesine neden olmaktadır. Bununla birlikte, Türkiye’deki Suriyeliler ile ilgili yapılan araştırmalarda da Suriyelilerin suç oranlarını artırdığına ilişkin genel bir ön yargılı tutum olduğu ortaya çıkmaktadır. Eski sakinlerden oluşan katılımcıların bazılarının, kültürel farklılıklar sebebiyle ilişkilerini geliştirmek istemediklerini de dikkate aldığımızda, semte yönelik bölgesel yaftalamanın gerçekleşmesinin yaratmış olduğu sosyal aşağılanma ile baş etme stratejisi olarak geliştirilebilecek “öteki”ni suçlama eğilimini, konu ile ilgili yorumlarda göz önünde bulundurmak gerekmektedir. Bu perspektiften değerlendirildiğinde, semtin yeni sakinleri olarak Suriyeliler, Basmane’nin “kötü şöhret”inin artmasında yeni sorumlular olarak gösterilmektedirler. Bu durumun, taraflar arasında diyalogun gelişmesinin önündeki risklerden biri olma niteliğini taşıdığını ifade etmek mümkündür. Nitekim, semtteki kavga ve uyuşturucu, fuhuş vb. eylemlerin artmasının nedeni olarak Suriyelilerin gösterilmesi, ön yargılı stereotiplerin gelişmesini sağlama riski taşımakla birlikte, taraflar arasında toplumsal çatışmaların da yaşanabilme ihtimalini artırmaktadır.

Semtte bulunan STK/derneklerin etkinlik düzeyine ilişkin çıkan bulguları değerlendirdiğimizde, olumlu bir tablo ortaya çıkmamaktadır. Her iki örneklem grubundaki katılımcıların STK/derneklerin etkinlik düzeyine yönelik yapılan yorumlardan kapsayıcı olmadıkları ve yapılan yardımların yetersiz olduğuna ilişkin görüşleri dikkat çekmektedir. Semtin, yoksulluğun yoğunlaştığı alanlardan biri olması sebebiyle mekânda yaşayan yardıma muhtaç insan sayısının fazla olması ve STK/derneklerin bu kişilerin hepsine birden yardım edebilecek büyüklükte bir güce sahip olmamaları, konuyu değerlendirirken göz önünde bulundurulmalıdır. Konuya ilişkin önemli bir faktör, yalnızca eski sakinlerin belirttiği üzere, yardımların genellikle Suriyelilere yönelik olması durumudur. Eski sakinlerden oluşan örneklem grubundaki katılımcıların görüşleri, semtte Suriyeliler dışında yardıma muhtaç yerlilerin de olduğu fakat STK/derneklerin faaliyetlerinin bu kişileri ihmal ettiği yönündedir. Bu durum, yardımlar üzerinden bir rekabet ortamı yaratarak ayrımcı söylemi artırma riski taşınması bakımından önem teşkil etmektedir. Bununla birlikte, özellikle eski

sakinlerden oluşan örneklem grubu başta olmak üzere, semtteki STK/derneklerle etkileşim/iletişime geçme düzeyinin düşük olduğu ortaya çıkmıştır. Bununla birlikte her iki örneklem grubundaki katılımcılardan bazıları, semtin genel durumunun oldukça kötü koşullara sahip olmasını neden göstererek, STK/derneklerin bölgede hiçbir etkisinin olmadığı görüşüne sahiptir. Özellikle Basmane gibi dezavantajlı bir bölgede, kişilere çeşitli şekillerde destekte bulunarak, onların kendi durumlarını iyileştirmeleri ve kentle bütünleşmelerinde STK/derneklere önemli görevler düşmektedir. Araştırma bulgularına göre, semte yönelik Suriyeli göçünün ardından ekonomik ve sosyal alandaki sorunlar artış göstermiştir. Dolayısıyla bu durumu da dikkate alarak, STK/derneklere bu süreçte önemli görevler düştüğü açıktır. Yapılacak etkinliklere tarafların katılımı sağlanarak, semtte yoksulluk sarmalı içerisindeki kişilerin kendi durumlarını iyileştirebilmelerinde destek olacak kapsayıcı faaliyetlere ve Suriyelilere yönelik gelişen ön yargılı steroptiplerin aşılmasını sağlayacak etkinliklere ağırlık verilmesi gerekmektedir. Nitekim entegrasyon sürecinin başarıyla atlatılması için hem göç alan hem de göç eden topluluğun karşılıklı katılımı önem arz etmekte ve bu süreçte STK/derneklerin işbirliği oldukça önemli bir rol üstlenmektedir.

Semtin gündelik hayatına ilişkin Suriyeli katılımcıların ifadeleri, Basmane'nin genel olarak güvensiz bir yer olduğu ve özellikle akşam ve gece saatlerinde suç teşkil eden olayların gerçekleşmesi nedeniyle günün en tehlikeli saatlerinin bu zaman aralığı olduğu yönündedir. Konuya ilişkin Suriyeli katılımcılar, kendilerini kamusal alanda güvensiz hissetme sebepleri olarak Basmane'de şiddetin ve uyuşturucu ticaretinin olduğunu belirtmişlerdir. Yoksulluğun yoğunlaştığı mekânlarda bu tür faaliyet/olayların yoğunluk kazanması ve gündelik hayat akışı içerisinde belirli bir rutine ve biçime sahip olması durumları, sakinlerin ikamet ettikleri bölgelerde tedirgin olmalarına yol açmaktadır. Dolayısıyla Suriyelilerin, içinde yaşadıkları mekânda “yer altı” ekonomisinin ve şiddetin bulunmasının, kendileri açısından yol açtığı etkilerden biri de yaşanan mekânda deneyimlenen güvensizlik duygusudur. Suriyelilerin kamusal alandaki gündelik hayat deneyimlerine ilişkin aktarmış oldukları bu

faktörler, mekâna içkin koşulların bir uzantısı olarak değerlendirilebilmektedir. Bunun yanı sıra Suriyeli mülteciler, kamusal alandaki gündelik hayat deneyimlerinde ayrımcılığa maruz kaldıklarını da ifade etmişlerdir. Semte ilişkin olumsuz izlenimlerinin bir diğer sebebini teşkil eden bu durum, uluslararası göç sürecinde yabancıya yönelik geliştirilmiş olan ön yargılı tutumun bir sonucu olarak değerlendirilebilmekle birlikte, daha önce değinildiği üzere, bölgesel yaftalama sürecini deneyimleyen mekânlarda yaşayan kişilerin bunun yaratmış olduğu sosyal aşağılanma duygusunu hafifletmenin bir yolu olarak “öteki”ni suçlama durumuyla da ilişkilendirilebilmektedir. Dolayısıyla Suriyeli mültecilerin kamusal alandaki gündelik hayat deneyimlerinde kendini gösteren ayrımcılık, hem uluslararası göç sürecinin hem de mekâna ilişkin olumsuz unsurların etkisiyle ilişkilendirilerek değerlendirilebilmektedir. Bu durum, semtteki Suriyeli mültecilerin mekâna ve mekândaki sosyal ilişkilere yönelik olumsuz bir tutum geliştirmelerine ve kendi içlerine kapanmalarına yol açarak, sosyal bütünleşmenin gerçekleşmesi önünde bir engel yaratma riski taşımaktadır.

Semtin daha eski sakinlerinden oluşan örneklem grubundan çıkan sonuçlar da semtin gündelik hayatına ilişkin olumsuz bir tablo sergilemektedir. Katılımcılar, semtteki hareketliliğin artmasına ve bunun, akşam ve gece saatlerinde de devam etmesi durumuna yönelik açıklamalarda bulunmuşlar ve eski sakinler bu durumu, başta Suriyeli mülteciler olmak üzere, semtteki diğer göçmenlere atıfla açıklamışlardır. Katılımcılara göre bu hareketliliğin nedenleri, Suriyelilerin semtin “yer altı” ekonomisine dahil olmalarının yanı sıra, Suriyelilerin akşam ve gece saatlerinde dışarı çıkmayı tercih etmeleridir. Burada daha önce de değinildiği üzere, bir genelleme yapma riski bulunmaktadır. Bazı Suriyelilerin bu türden faaliyetler gerçekleştirmiş olma olasılıkları bulunmakla birlikte, eski sakinlerin de belirtmiş olduğu üzere, semtte Suriyeli mültecilerin yerleşiminden önce de bu türden faaliyetler bulunmaktaydı. Dolayısıyla akşam ve gece saatlerinin sunmuş olduğu gizlilik nedeniyle bu faaliyetlerin yapılma yoğunluğunun bu zaman aralığında artış göstermesi, yalnızca Suriyelilere veya semtteki diğer mülteci veya düzensiz göçmenlere atıfla açıklanamaz. Suriyeli katılımcıların da kamusal alandaki gündelik hayat deneyimlerinde kendilerini

güvensiz hissetmelerine yol açan bu türden faaliyetler, yoksulluğun yoğunlaştığı iç kent alanlarında belirli bir rutine sahiptir. Semtin gündelik hayat akışında rutinleşmiş bir yapı arz eden suç ve şiddet, dışarıdan mekânsal damgalama süreciyle birlikte tüm sakinlere atfedilirken, içeriden yani semt sakinleri tarafından ise, daha önce bahsedildiği üzere, sosyal aşağılanma duygusunun hafifletilmesinde bir strateji olarak “öteki”ne atıfla açıklanmaktadır. Semtteki bu “öteki” ise, başta Suriyeli mülteciler olmak üzere semtteki diğer yabancılar olarak karşımıza çıkmaktadır. Dolayısıyla bazı Suriyelilerin bu türden faaliyetler içerisinde olma olasılıkları bulunmakla birlikte, tüm topluluğa yönelik bu tür bir suçlama, ön yargılı bir tutumun artarak devam etmesine neden olması bakımından bir risk teşkil etmektedir.

Semtin eski sakinlerinin kamusal alanda değişen gündelik hayata ilişkin yorumlarında ortaya çıkan diğer faktörler şunlardır; sokakta duydukları yaygın dilin Arapça haline gelmesi, kamusal alanda Suriyelilerin kültürel özellikleri, yaşam tarzları ve ihtiyaçlarına yönelik değişimlerin yaşanması. Bunlar, semtin eski sakinlerinin kendilerini rahatsız hissetmelerine yol açan değişimler olarak ifade edilmişlerdir. Semtin kamusal alandaki gündelik hayat deneyiminde meydana gelen değişimler, onların aşına oldukları temsili mekân algılarında bir sapmanın gerçekleşmiş olmasıyla sonuçlanmaktadır. Yoğun olarak göç alan mekânlarda gerçekleşen bu değişimler, Basmane’deki eski sakinlerin temsili mekân algılarında bir dönüşüm yaşanmasına sebep olmuş ve bu durum, katılımcıların ifade ettikleri üzere, kendilerini yaşadıkları mekânda artık “yabancı” hissetmelerine neden olmaktadır. Semtte bulunan Suriyelilerin yoğunluğu, kamusal alanda onların kültürel özellikleri ve yaşam tarzlarına yönelik değişimlerin belirgin bir şekilde gözlenmesine sebep olmakla birlikte, bu durum, eski sakinlerin mekânsal aidiyet duygularını da zedelemiş olduğuna yönelik bir yorumda bulunmayı mümkün kılmaktadır. Nitekim bazı katılımcılar, semtten taşınmak istediklerini ancak yeterli mali imkâna sahip olmadıkları için burada kaldıklarına ilişkin yorumlarda bulunmuşlardır.

Genel olarak değerlendirdiğimizde, Basmane’de ekonomik ve sosyal nitelikli değişimlerin gündelik hayattaki tezahürleri, ekonomik istihdam

olanaklarının oldukça kısıtlı olduğu ve sosyal bütünleşmenin olmadığı bu tür alanlarda yaşanan rekabet ve sosyal mesafenin bir yansıması şeklinde değerlendirilebilmektedir. Semtin sınırlı ekonomik kaynaklarının bölüşümünde Suriyelilerin yeni aktörler olarak belirmesi, eski sakinler tarafından ayrımcı bir dilin geliştirilmesinde etkili faktörlerden biridir. Bununla birlikte, semt sakinlerinin sosyal ihtiyaçlarına göre kamusal alanda bir düzenlemenin olmayışı her iki gruptaki katılımcının belirtmiş olduğu üzere, sosyalleşme deneyimlerini sınırlamaktadır. Katılımcılar tarafından belirtildiği üzere, semtte suç ve şiddet teşkil eden olayların yaşanması da, kamusal alandaki sosyal hayat deneyimini sınırlandırmakla birlikte, Suriyeli katılımcıların semtte ayrımcılığa maruz kaldıklarını ifade etmeleri dikkat çekmektedir. Bu durum, eski sakinlerden oluşan örneklem grubundaki bazı katılımcıların kültürel farklılıkların bulunması nedeniyle iletişim kurmak istemediklerini belirtmeleri ile paralellik göstermektedir.

Eski sakinlerden elde edilen veriler, farklı dil, kültür ve yaşam tarzına sahip bir topluluğun göç ettiği mekânlarda meydana gelebilecek uyum ve kabul problemlerine işaret etmektedir. Ancak ekonomik, sosyal ve kamusal alandaki gündelik hayat deneyimine ilişkin mevcut değişimlere dair olumsuz düşüncelere sahip olan eski sakinler, bu durumun sorumlusu olarak sık sık Suriyelileri göstermişlerdir. Ekonomik alandaki değişimlerin yanı sıra, Suriyeli mültecilerin yerleşiminin ardından semtte meydana gelen değişimler, eski sakinler açısından kamusal alandaki sosyal hayat deneyimlerini kısıtlayan, semtteki asayışı ve güven ortamı ile sosyal dokuyu bozan bir etki yaratmıştır. Özellikle semtteki sosyal hayatın bozulmasının dil ve kültürel farklılıklara atıfla açıklanması, Suriyelilere yönelik kültürel temelli bir ayrımcılık yapıldığına işaret etmektedir. Benzer bir durum, kamusal alandaki gündelik hayat deneyimlerinde de ortaya çıkmıştır. Eski sakinlerden oluşan örneklem grubundaki katılımcılar, Suriyelilerin kendi kültür ve yaşam alışkanlıklarına göre kamusal alanda bir değişim yaratmaları nedeniyle rahatsız hissetmektedirler. Kendilerinin yaşadıkları ortamda adeta “yabancı” konumuna düştüklerini bildirmişlerdir.

Göçlerle şekillenen bir yer olan Basmane’de sirkülasyonun devam ediyor oluşu, eski sakinlerin mekandaki etkinlik düzeyini etkilemiştir. Yoğun bir göç alan bu yerleşim alanına ilişkin gündelik hayat deneyimi farklılaşmış ve aşına oldukları temsili mekân algılarında ciddi bir dönüşüm meydana gelmiştir. Suriyeli katılımcılar açısından ise kamusal alandaki gündelik hayat deneyimlerinde, mekâna ilişkin özelliklerden biri olan suç teşkil eden faaliyetlerin bulunması sebebiyle güvensizlik ve ayrımcılık etkisini göstermektedir. Araştırma bulguları sonucunda semtte ekonomik, sosyal nitelikli ve kamusal alandaki gündelik hayat deneyimini etkileyen değişimleri olumsuz olarak değerlendiren eski sakinler, Suriyeli mültecilerin semte yerleşmesinden hoşnutsuzdurlar. Bu durum, Suriyelilerin kültürel dışlanma yaşamalarında etkilidir. Suriyeli mülteciler açısından ise eski sakinlere ilişkin ön yargılı bir tutum bulunmamakla birlikte, yaşadıkları kültürel ayrımcılık ve mekâna özgü koşullar, buradaki yaşamlarını olumsuz bir şekilde etkilemektedir.

Suriyeli mültecilerin semte yerleşmelerinin ardından, gündelik hayatın önemli bölümlerini oluşturan ekonomik ve sosyal hayatta yaşanan gelişmeler, bir kent içi çöküntü alanının sahip olduğu dezavantajlı koşullar ile mülteciliğin vermiş olduğu dezavantajlı koşulların birleşimi şeklinde kendini göstermektedir. Ekonomik, kültürel ve politik dışlanma süreçlerini deneyimleyen Suriyeli mültecilerin, Basmane gibi yoksulluğun yoğunlaştığı ve mekânsal dışlanmanın deneyimlendiği bir alanda yaşıyor olmaları, dışlanma sürecinin şiddetini artırmakta ve yoksulluklarını aşmalarını sağlayacak kaynaklara oldukça uzak olmaları sonucunu doğurmaktadır. Son olarak, Türkiye’nin Suriyeli mültecilere yönelik resmi politikası entegrasyon temeline dayanmaktadır ancak Basmane’de ekonomik, sosyal ve mekânsal koşulları değerlendirdiğimizde, kentle bütünleşmemiş bu alanlarda uluslararası iltica hareketini gerçekleştirmiş bir topluluğun ne kent ne de toplumun geneli ile bir bütünleşme sağlamayacağı açıktır. Dolayısıyla kentsel adaletin sağlanması ve uyum ve kabul süreçlerinin gerçekleşmesi için yerel düzeyde kapsayıcı bir kamu politikasının oluşturulması gerekliliği gündeme gelmektedir.

KAYNAKÇA

Abadan-Unat, Nermin. (2000). Küreselleşme, Göç ve Toplumsal Değişme. İçinde F. Atacan, F. Ercan, H. Kurtuluş, M. Türkay (Ed.), Mübeccel Kıray İçin Yazılar (ss.41-57). İstanbul: Bağlam Yayıncılık.

Abadan-Unat, Nermin. (2002). Bitmeyen Göç, Konuk İşçilikten Ulus-Ötesi Yurttaşlığa. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Adaman, Fikret ve Çağlar Keyder. (2006). Türkiye'de Büyük Kentlerin Gecekondu ve Çöküntü Mahallelerinde Yaşanan Yoksulluk ve Sosyal Dışlanma. Avrupa Komisyonu Çalışma, Sosyal İşler Ve Fırsat Eşitliği Dairesi, Boğaziçi Üniversitesi Araştırma Vakfı.

Adıgüzel, Yusuf. (2016). Göç Sosyolojisi. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.

Akbaş Demirel, Cansu.(2015). Türkiye'deki Suriyeliler: Statüler ve Hükümet Politikaları. İçinde L. Körükmez, İ. Südaş (Der), Göçler Ülkesi (ss.45-69). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Akıncı, Buket ve A. Nergiz ve E. Gedik (2015). “Uyum Süreci Üzerine Bir Değerlendirme: Göç ve Toplumsal Kabul”. Göç Araştırmaları Dergisi, (2), 58-83. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/gad/issue/43299/526432> adresinden elde edildi.

Akpınar, Rasim (2017). “Metropollerde Yaşayan Suriyelilerin Yaşamlarında Sivil Toplum Kuruluşlarının Rolü: İzmir Örneği”. Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, (22), 1355-1367. <http://iibfdergi.sdu.edu.tr/assets/uploads/sites/352/files/yil-2017-cilt-22-sayi-goc-yazi06-29122017.pdf> adresinden elde edildi.

Aksoy, Zeynep (2012). “Uluslararası Göç ve Kültürlerarası İletişim”. Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 5 (20), 292-303. http://www.sosyalarastirmalar.com/cilt5/cilt5sayi20_pdf/5_sosyoloji_felsefe/aksoy_zeynep.pdf? adresinden elde edildi.

Aksu, Gündüz. (2013). Kentsel Yoksulluk Bağlamında Mekânsal Ayrışma Tokat Sulusokak Örneği. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İnönü Üniversitesi, Malatya.

Aktan, Coşkun Can (Ed.). (2002). Yoksullukla Mücadele Stratejileri. Ankara: Hak İşçi Konfederasyonu.

Aktaş, Murat (2018). “Türkiye’deki Suriyeliler: Sorunlar ve Çözüm Önerileri”. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, (42), 129-154. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/yyusbed/issue/43499/532096> adresinden elde edildi.

Altuntaş, Demet. (Güz 2012). “İzmir Enternasyonal Fuarı.” Egeden, 14 (4), 20-27.

Arslan, İbrahim ve Y. Bozgeyik ve E. Alancıoğlu (2016). Göçün Ekonomik ve Toplumsal Yansımaları: Gaziantep’teki Suriyeli Göçmenler Örneği. İlahiyat Akademi Dergisi,3 (4), 129-148. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/ilak/issue/28571/304912> adresinden elde edildi.

Atasü-Topçuoğlu, Reyhan. (2016). Düzensiz Göç: Küreselleşmede Kısıtlanan İnsan Hareketliliği. İçinde T. Bora (Ed.), Küreselleşme Çağında Göç, Kavramlar, Tartışmalar (s.501-510). İstanbul: İletişim Yayınları.

Bakewell, Oliver (2015). Göç Kuramında Yapı ve Fail Kavramları Üzerine Bazı Görüşler. Göç Araştırmaları Dergisi, 1,(2),188-218. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/648027> adresinden elde edildi.

Bal, Hüseyin. (2015). Kent Sosyolojisi. Bursa: Sentez Yayıncılık.

Baloğlu, Filiz (2005). Kentsel Yoksulluk: İstanbul'dan Küçük Bir Kesit. Sosyoloji Konferansları, (31), 231-249. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/100928> adresinden elde edildi.

Bauman, Zygmunt. (1999) Çalışma, Tüketim ve Yeni Yoksular. (Çev. Öktem, Ü.). İstanbul: Sarmal Yayınları.

Bayar, Fırat (2013) Küreselleşme Kavramı ve Küreselleşme Sürecinde Türkiye. Sosyal Ve Beşeri Bilimler Dergisi, 5(1), 25-34. http://www.politikadergisi.com/sites/default/files/kutuphane/kuresellesme_kavrami_ve_kuresellesme_surecinde_turkiye.pdf adresinden elde edildi.

Berg, L. Bruce ve Lune, Howard. (2019). Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri. A. Arı (Ed.). (Çev. Arı, A.). Konya: Eğitim Yayınevi.

Beşikçi, Orhan. (2011). Basmane. İstanbul: Heyamola Yayınları.

Bodur, Marella ve A. Paydak. Küreselleşen Dünyada Düzensiz Göç ve Türkiye: Adana İli Yabancı Misafirhanesi Çalışması. Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 17(3), 187-204. <http://sbd.dergi.anadolu.edu.tr/yonetim/icerik/makaleler/1310-published.pdf> adresinden elde edildi.

Bozkulak, Serpil. (2016). İçinde “Gecekondulu”dan “Varoş”a: Gülsuyu Mahallesi. H. Kurtuluş (Ed.). İstanbul'da Kentsel Ayrışma (ss.239-267). İstanbul: Bağlam Yayıncılık.

Castells, Manuel. (2017) Kent, Sınıf, İktidar. (Çev.Türkün, A.). Ankara: Phoneix Yayınevi.

Castles, Stephan, de Haas, Hein & Miller, J. Mark. (2014). The Age Of Migration: International Population Movements in the Modern World. London: The Palgrave Macmillan.

Coşkun, Bezen Balamir ve Kılıç, Tuğçe (2009). Sınır Kentlerindeki Suriyelilerin Ve Yerleşik Halkın Güvenlik Algıları: Gaziantep, İzmir Ve Szeged Örnekleri, Göç Dergisi, 6 (1), 11-36.
<https://dergi.tplondon.com/index.php/goc/article/view/623> adresinden elde edildi.

Coştu, Yakup (2005). Küreselleşme Üzerine Bazı Düşünceler. Gazi Üniversitesi Çorum İlahiyat Fakültesi Dergisi, 6(78), 95-104.
<https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/85892> adresinden elde edildi.

Çağlayan, Savaş (2006). Göç Kuramları, Göç ve Göçmen İlişkisi. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, (17), 67-91. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/217328> adresinden elde edildi.

Çakran, Şebnem ve V. Eren (2017). Mülteci Politikası: Avrupa Birliği ve Türkiye Karşılaştırması. Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 14 (39), 1-30. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/355090> adresinden elde edildi.

Çamur, Adil (2017).Suriyeli Mülteciler ve Belediyelerin Sorumluluğu: İzmir Örneği. Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 6, (2), 113-129. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/378960> adresinden elde edildi.

Çelik, Mehmet Yunus (2012). Boyutları ve Farklı Algılarıyla Küreselleşme. Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, (32), 57-73.
<https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/55770> adresinden elde edildi.

Çetin, İhsan. (2011). Kentiçi Bir Çöküntü Alanı Örneği Kadifekale'de Mekân Sosyolojisi Denemesi. Sosyoloji Dergisi, (25), 53-80.
<https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/593699> adresinden elde edildi.

Demir, Oğuzhan Ömer ve H Erdal. Yasadışı Göç Kavramlarının Doğru Anlaşılması Sorunu ve Yazılı Basında Çıkan Haberler Üzerine Bir İnceleme. Polis Bilimleri Dergisi, 12 (1), 29-54.

Dericioğulları Ergun, Ayşe. (2013). Kent Yoksulluğu ve Yeni Mahrumiyetler: Yoksulluk - Sağlık İlişkisi Üzerine Bir Tartışma. İçinde C. Ergun, M. Güneş, A. Dericioğulları Ergun (Ed.), Kent Üzerine Özgür Yazılar (ss.362-382). İstanbul: Bağlam Yayınlar.

Doğan, Ali Ekber. (2017). Mekân Üretimi ve Gündelik Hayatın Birikim ve Emek Süreçleriyle İlişisine Kayseri'den Bakmak, Praksis. (16), ss. 91-122. <http://www.praksis.org/wp-content/uploads/2011/07/AliEkberDogan.pdf> adresinden elde edildi.

Durugönül, Esmâ (1997), Sosyal Değişme, Göç ve Sosyal Hareketler, Toplum ve Göç, İçinde 2. Ulusal Sosyoloji Kongresi, (ss. 95-100). Ankara: DİE

Ela Özcan, E. Deniz (2016). Çağdaş Göç Teorileri Üzerine Bir Değerlendirme. İş Ve Hayat Dergisi, 2 (4), 183-215. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/299577> adresinden elde edildi.

El Sarraj, Abdurrahim ve C. Taşgın (2015). Arap Baharı ve Suriye İç Çatışması. İstanbul Fikir Enstitüsü Yayınları. <http://ife.org.tr/wp-content/uploads/2015/12/Arap-Bahar%C4%B1-ve-Suriye-%C4%B0%C3%A7-%C3%87at%C4%B1%C5%9Fmas%C4%B1.pdf> adresinden elde edildi.

Ekinci, Yusuf ve A. Banu Hülür ve A. Çağlar Deniz. (2017). Yabancı ve Marjinal Olarak Öteki: Yerleşik ve Yabancı İlişkisi Bağlamında Suriyeli Sığınmacılar. Tarih Okulu Dergisi, 30.10, 635-392. doi: <http://dx.doi.org/10.14225/Joh1099>

Engels, Friedrich. (1997). İngiltere'de Emekçi Sınıfın Durumu. (Çev. Fincancı, Y). Ankara: Sol Yayınları.

Erder, Sema. (2000). Uluslararası Göçte Yeni Eğilimler: Türkiye "Göç alan" Ülke mi? İçinde F. Atacan, F. Ercan, H. Kurtuluş, M. Türkay (Ed.), Mübeccel Kıray İçin Yazılar (ss.235-261). İstanbul: Bağlam Yayıncılık.

Erder, Sema, İçduygu Ahmet ve Gençkaya, Faruk Ömer (2014). Türkiye'nin Uluslararası Göç Politikaları, 1923-2023. MİREKOÇ Proje Raporları.

Erdoğan, M. Murat. (2016). Türkiye'deki Suriyeli Mülteciler ile Birlikte Yaşamın Çerçevesi. İçinde A. Esen, M. Duman (Ed.), Türkiye'de Geçici Koruma Altındaki Suriyeliler: Tespitler ve Öneriler, (ss.71-91). İstanbul: Aryan Tanıtım ve Matbaa Hizmetleri Sanayi ve Ticaret Ltd. Şti.

Erdoğan, Necmi (Ed.). (2007) Bir Süreç ve Durum Olarak Yoksullaşmayı Sorgulamak. İçinde Yoksulluk Halleri: Türkiye'de Kent Yoksulluğunun Toplumsal Görünümleri. İstanbul: İletişim Yayıncılık.

Erdut, Tijen. (2005), İşgücü Piyasasında Enformelleşme ve Kadın İşgücü, Çalışma ve Toplum, Birleşik Metal-İş Yayınları,3(6),11-49. <http://www.calismatoplum.org/sayi6.htm> adresinden elde edildi.

Ergüven, Nasih Sarp ve B. Özturanlı (2013). Uluslararası Mülteci Hukuku ve Türkiye. Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 62(4),1007-1061. https://doi.org/10.1501/Hukfak_0000001733

Erkilet, Alev (2011). Sınıf-Altı: Kuramsal Tartışmalar ve İstanbul Tarihi Yarımada'ya Uygulanma İmkânları. Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi, 9(36), 137-146. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/maruoneri/issue/17899/187780> adresinden elde edildi.

Erman, Tahire. (2017). Kent ve Gecekondu. İçinde Ö. A. Uğurlu (Ed.), Türkiye Perspektifinden Kent Sosyolojisi Çalışmaları (ss.227-267). İstanbul: Örgün Yayınevi.

Esen, Adem. (2016a). Giriş. İçinde A. Esen, M. Duman (Ed.), Türkiye'deki Geçici Koruma Altındaki Suriyeliler: Tespitler ve Öneriler (ss.8-13). İstanbul: Aryan Basım Tanıtım ve Matbaa Hizmetleri (Dünya Yerel Yönetim ve Demokrasi Akademisi Vakfı).

Esen, Adem. (2016b). Uluslararası Düzensiz Göçler ve Yerel Yönetimler. İçinde A. Esen, M. Duman (Ed.), Türkiye'deki Geçici Koruma Altındaki Suriyeliler: Tespitler ve Öneriler (ss.13-45). İstanbul: Aryan Basım Tanıtım ve Matbaa Hizmetleri.

Esgin, Ali. (2016). Aşına Olunan Bilinmezliği: Kentin ve Kentsel Gündelik Hayatın Sosyolojisi Üzerine. İçinde Ö. Sarı, A. Esgin (Ed.), Toplumsal Analizler Ekseninde Kent Fragmanları (ss.17-61). Ankara: Phoenix Yayınevi.

Faist, Thomas. (2003). Uluslararası Göç ve Ulusaşırı Alanlar. (Çev. Zana Gündoğan, A., Nacar, C.). İstanbul: Bağlam Yayıncılık.

Giddens, Anthony. (2008) Sosyoloji. (Çev. Özel, H.). İstanbul: Kırmızı Yayınları.

Görgün, Melih (2017). Küreselleşme Sürecinde Göçmen İlişkileri Ağının Önemi. Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 22, 1317-1327. <http://iibfdergi.sdu.edu.tr/assets/uploads/sites/352/files/yil-2017-cilt-22-sayi-goc-yazi03-15012018.pdf> adresinden elde edildi.

Güleç, Cansu (2015). Avrupa Birliği'nin Göç Politikaları ve Türkiye'ye Yansımaları. Tesam Akademi Dergisi, 2, (2), 81-100. <http://tesamakademi.com/wp-content/uploads/2016/05/4-2015-2CansuGulec.pdf> adresinden elde edildi.

Güler, Mahmut (2011). Kentsel Haklar, Kapitalizm Ve Katılım. Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, 66 (1), 50-71. https://doi.org/10.1501/SBFder_0000002194

Güllüpnar, Fuat (2012). Göç Olgusunun Ekonomi-Politigi ve Uluslararası Göç Kuramları Üzerine Bir Değerlendirme. Yalova Sosyal Bilimler Dergisi, 2(4), 53-85. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/yalovasosbil/issue/21788/615741> adresinden elde edildi.

Güloğlu, Tuncay ve A. Korkmaz ve M. Kip (2003). Türkiye’de Kayıt dışı İstihdam Gerçeğine Bir Bakış. Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi, (45), 51-95. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/iusskd/issue/919/10377> adresinden elde edildi.

Günay, Cemre ve D. Atılgan ve E.Serin (2017). Dünyada ve Türkiye’de Göç Yönetimi. Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Dergisi, 7 (2), 37-60. <http://iibfdergisi.ksu.edu.tr/tr/issue/33603> adresinden elde edildi.

Harvey, David. (2002). Sınıfsal Yapı ve Mekânsal Farklılaşma Kuramı. İçinde (Çev. Ve Der. Duru, B., Alkan, A.), 20. Yüzyıl Kenti (ss.147-173). Ankara: İmge Kitapevi.

Harvey, David. (2012). Sermayenin Sınırları. (Çev. Balaban, U.). Ankara: Tan Yayınevi.

Harvey, David (1997). Postmodernliğin Durumu. (Çev. Savran, S.). İstanbul: Metis Yayınları.

Harvey, David (2013). Sosyal Adalet Ve Şehir. (Çev. Moralı, M.). İstanbul: Metis Yayınları.

Hazan, Jacob Ceki. (2016) Geçmişten Geleceğe Zorunlu Göç: Mülteciler ve Ülke İçinde Yerinden Edilmiş Kişiler. İçinde T, Bora (Ed.), Küreselleşme Çağında Göç, Kavramlar, Tartışmalar içinde (ss.183-199). İstanbul: İletişim Yayınları.

Ilgın, Yılmaz (1999). Kayıt dışı Ekonomi ve Türkiye’deki Boyutları. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi Dergisi, 63(4). 205-221.

Perruchoud, Richard ve Redpath-Cross, Jillyame (Ed.) (2013). Göç Terimleri Sözlüğü. IOM (Uluslararası Göç Örgütü).

Işık, Oğuz ve M. Melih Pınarcıoğlu. (2015). Nöbetleşe Yoksulluk, Sultanbeyli Örneği. İstanbul: İletişim Yayınları.

Işık, Şevket. (2009). 1995-2000 Döneminde İzmir’e Göçler. Türk Coğrafya Dergisi, (52), 9-16. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/tcd/issue/21229/227820> adresinden elde edildi.

Işık, Şevket. (2017). 21. Yüzyılın Başında İzmir'in İller Arası Göçlerdeki Konumunda Ne Değişti? Ege Coğrafya Dergisi, 26(1), 1-19. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/ececd/issue/31186/338971> adresinden elde edildi.

İçduygu, Ahmet ve Toktaş, Şule. (2005). Yurtdışından Gelenlerin Nicelik Ve Niteliklerinin Tespitinde Sorunlar. Ankara: Türkiye Bilimleri Akademisi Raporları.

İçduygu, Ahmet. (2015). Türkiye'ye Yönelen Düzensiz Göç Dalgaları İçinde "Transit Göç." İçinde M. M. Erdoğan, A. Kaya (Der.), Türkiye'nin Göç Tarihi, 14. Yüzyıldan 21. Yüzyıla Türkiye'ye Göçler (ss.277-295). İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.

İnce, Celal (2019).Göç Kuramları ve Suriye Göçü Üzerine Bir Değerlendirme. Opus, 11 (18), 2581-2613. doi: 10.26466/opus.546737

İnce, Celal (2018). Uluslararası Göç Bağlamında Türkiye'deki Suriyeli Göçmenlerin Mekânsal Yoğunlaşması. İKSAD Publishing House.

İslamoğlu, Emel ve S. Yıldırım alp ve A.Benli. Türkiye'de Tersine Göç ve Tersine Göçü Teşvik Eden Uygulamalar: İstanbul İli Örneği. Sakarya İktisat Dergisi, 3 (1), 68-93. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/sid/issue/30095/324728> adresinden elde edildi.

Kaya, Ayhan. (2015). Farklı Göç Türlerini Yaşayan Ülke: Türkiye. İçinde L. Körükmez, İ. Südaş. Göçler Ülkesi (Der.) Göçler Ülkesi. (ss.15-27). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Kaygalak, Sevilay. (2001). Yeni Kentsel Yoksulluk, Göç ve Yoksulluğun Mekânsal Yoğunlaşması: Mersin/Demirtaş Mahallesi Örneği. Praksis, (2), 124-172. <http://www.praksis.org/wp-content/uploads/2011/07/002-Kaygalak.pdf> adresinden elde edildi.

Kaygısız, İrfan (2017). Suriyeli Mültecilerin Türkiye İşgücü Piyasasına Etkileri. Dünyadan, 2 (2), 3-20. <http://www.fes-tuerkei.org/media/pdf/D%C3%BCnyadan/2017/Du308nyadan%20-%20Suriyeli%20Mu308ltecilerin%20Tu308rkiye%20I307s327gu308cu308%20Piyasasi na%20Etkileri%20.pdf> adresinden elde edildi.

Keleş, Ruşen. (2002). Kentleşme Politikası. Ankara: İmge Kitapevi.

Kıray, Mübeccel. (1998). Kentleşme Yazıları. İstanbul: Bağlam Yayınları.

Kirişçi, Kemal (2014). Misafirlüğün Ötesine Geçerken Türkiye'nin "Suriyeli Mülteciler" Sınavı. Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu & Brookings Enstitüsü, Ankara.

Kirişçi, Kemal ve Sema Karaca. (2015). Hoşgörü ve Çelişkiler: 1989, 1991, 2011'de Türkiye'ye Yönelen Kitlemel Mülteci Akınları. İçinde M. M. Erdoğan, A. Kaya (Der.) Türkiye'nin Göç Tarihi, 14. Yüzyıldan 21. Yüzyıla Türkiye'ye Göçler (ss.295-315). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Koçak, Abdullah ve Arun, Özgür. (2006). İçerik Analizi Çalışmalarında Örneklem Sorunu. Selçuk İletişim, 4(3), 21-28. <https://dergipark.org.tr/pub/josc/issue/19013/200754> adresinden elde edildi.

Koçancı, Mustafa ve M. Kaan Namal (2017). Kitlemel Göç Hareketleri ve Türkiye. Article in Journal of Sustainable Agriculture, 2(7), 229-248. https://www.researchgate.net/publication/322209945_KITLESSEL_GOC_HAREKETLERI_VE_TURKIYE adresinden elde edildi.

Kolukırık, Suat. (2014). Uluslararası Göç ve Türkiye: Yerel Uygulamalar ve Görünümler. Journal of World of Turks, 6(2), 37-53. <http://www.dieweltdertuerken.org/index.php/ZfWT/article/viewArticle/603> adresinden elde edildi.

Koyuncu, Ahmet. (2011). Sosyoloji Kuramlarında Kent. Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, (25), 31-56. <http://acikerisimarsiv.selcuk.edu.tr:8080/xmlui/handle/123456789/11565> adresinden elde edildi.

Koyuncu, Ahmet. (2016). Nimet Mi? Külfet mi? Türkiye'nin Suriyeli Sığınmacıları ve Göç Ekonomisi Üzerine Bir Derkenar. İçinde A. Esen, M. Duman (Ed.), Türkiye'de Geçici Koruma Altındaki Suriyeliler: Tespitler ve Öneriler (ss.109-133). İstanbul: WALD.

Koyuncu, Ahmet. (2017). Türkiye'de Göç ve Kentleşme. İçinde K. Alver (Ed.), Kent Sosyolojisi (ss.359-377). Konya: Çizgi Kitapevi.

Köksal, Sema. (1986). Refah Toplumunda Getto ve Türkler. İstanbul: Teknografik Matbaacılık A.Ş.

Körükmez, Lülüfer ve İlkay Südaş. (2015). Önsöz. İçinde L. Körükmez, İ. Südaş (Ed.), Göçler Ülkesi (ss.7-15). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Köse, Osman Ed. (2017). Geçmişten Günümüze Göç II. Samsun: Canik Belediyesi Kültür Yayınları.

Köşer Akçapar Şebnem. (2016). Uluslararası Göç Alanında Güvenlik Algılamaları ve Göçün İnsanı Boyutu. İçinde T. Bora (Ed.), Küreselleşme Çağında Göç, Kavramlar, Tartışmalar (ss.563-577). İstanbul: İletişim Yayınları.

Köşk, Uğur Can ve Ç. Özbek (2017). Küreselleşme ve Uluslararası Göç İlişkisinde Değişen Göçmen Algısı. *Researcher Social Science Studies*. 5.8. 247-265.

Kurtuluş, Hatice. (2017). Kent Sosyolojisinde Değişen Kavrayışlar ve Kentleşme Deneyimi. İçinde Ö. Uğurlu, N.Ş. Pınarcıoğlu, A. Kanbak, M. Şiriner (Der.), *Türkiye Perspektifinden Kent Sosyolojisi Çalışmaları* (ss.177-227). İstanbul: Örgün Yayınevi.

Kutlu, Gökhan. (2015). Ed. Merve Çalışkan, Gizem Akyıldız, Çağlayan Deniz Kaplan, Kadir Öztürk, Gonca Unal, Alkın Korkmaz. *İzmir Tarih (İzmirliilerin Tarih ile İlişkisini Güçlendirme Projesi)*. İzmir: İzmir Büyükşehir Belediyesi.

Kümbetoğlu, Belkıs. (2017). *Sosyolojide Ve Antropolojide Niteliksel Yöntem Ve Araştırma*. İstanbul: Bağlam Yayıncılık.

Lefebvre, Henri. (2007). *Modern Dünyada Gündelik Hayat*.(Çev. Gürbüz, I.). İstanbul: Metis Yayınları.

Lefebvre, Henri. (2012). *Gündelik Hayatın Eleştirisi I*. (Çev.Ergüden, I.). İstanbul: Sel Yayıncılık.

Lefebvre, Henri. (2013). *Kentsel Devrim*. (Çev. Sezer, S.). İstanbul: Sel Yayıncılık.

Lordoğlu, Kuvvet ve Mustafa Aslan. (2016). En Fazla Suriyeli Göçmen Alan Beş Kentin Emek Piyasalarında Değişimi: 2011-2014. *Çalışma ve Toplum*, 2(49), 789-808. <http://www.calismatoplum.org/sayf49/lordoglu.pdf> adresinden elde edildi.

Mandacı, Nazif ve G. Özerim (2013). Uluslararası Göçlerin Bir Güvenlik Konusuna Dönüşümü: Avrupa'da Radikal Sağ Partiler ve Göçün Güvenlikleştirilmesi. *Uluslararası İlişkiler Akademi Dergisi* 10(39), 105-130. <https://www.uidergisi.com.tr/wp-content/uploads/2015/04/Mandaci-Ozerim-Uluslararası-Goclerin-Bir-Guvenlik-Konusuna-Donusumu.pdf> adresinden elde edildi.

Manap Kırmızıgül, Çiğdem. (2013). Komşudan Çok Yabancı: Türkiye'de Kent Mültecileri. İçinde C. Ergun, M. Güneş, A. Dericioğulları Ergun (Ed.), *Kent Üzerine Özgür Yazılar* (ss.194-204). İstanbul: Bağlam Yayıncılık.

Meç, Sabiha Nur (2018). Göçün Güvenlikleştirilmesi: Almanya'da Aşırı Sağ Parti AFD'nin Yükselişi ve Suriyeli Mülteci Krizi. *Vira Verita E-Dergi: Disiplinlerarası Karşılaşmalar*, (8), 123-150. <https://viraverita.org/sites/default/files/edergi-yazilari/gocun-guvenliklestirilmesi-almanyada-asiri-sag-parti-afdnin-yukselisi-ve-suriyeli-multeci-krizi.pdf> adresinden elde edildi.

Mutluer, Mustafa. (2003). Uluslararası Göçler ve Türkiye. İstanbul: Çantay Kitapevi.

Nebati, Nureddin. (2014). Şehirli Kimdir? İçinde H. Taşçı, N. Nebati (Ed.) Şehir Üzerine Düşünceler – I (ss.78-100). İstanbul: Esenler Belediyesi.

Ocak, Ersin. (2007). Yoksulun Evi. İçinde N. Erdoğan (Ed.), Yoksulluk Halleri (ss.133-175). İstanbul: İletişim Yayınları.

ORSAM. (2015). O. Orhan, S. Senyücel Gündoğar (Ed.). Suriyeli Sığınmacıların Türkiye'ye Etkileri. Ankara: ORSAM ve TESEV.

Ortaylı, İlber. (2006). İçinde Uluslararası Göç Sempozyumu Bildiriler (ss.19-22). Yayına Hazırlayan: İstanbul Organizasyon. İstanbul: Zeytinburnu Belediyesi.

Önen, Engin. (Eylül 2009). Merkezdeki Kenar. Egeden, 2(1), 34-36.

Öner, N. Aslı Şirin. (2016). Göç Çalışmalarında Temel Kavramlar. İçinde T. Bora (Ed.), Küreselleşme Çağında Göç Kavramlar, Tartışmalar (ss.13-29). İstanbul: İletişim Yayınları.

Özcan, Abdullah Said. (Şubat 2018).Çokkültürlülük Bağlamında Türkiye'nin Suriyeli Öğrencilere Yönelik Eğitim Politikası. PESA Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 4 (1), 17-29. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/pesausad/issue/36449/412788> adresinden elde edildi.

Özdemir, Erol. (2017). Suriyeli Mültecilerin Türkiye'deki Algıları. Savunma Bilimleri Dergisi, (16), 116-136. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/440256> adresinden elde edildi.

Özdemir, Eylem. (2017). Kent Sosyolojisi Yaklaşımları. İçinde K. Alver (Ed.), Kent Sosyolojisi (ss.119-147). Konya: Çizgi Kitapevi.

Özel, Zuhal. (Bahar 2013). Basmane Oteller Sokağı. Egeden. 16.5. 34-38.

Parlak, Bekir ve A. Utku Şahin (2015). Türkiye İltica ve Göç Mevzuatının Coğrafi Kısıtlama Uygulaması Yönünden Analizi. Tesam Akademi Dergisi, 2(29), 65-79. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/tesamakademi/issue/12946/156435> adresinden elde edildi.

Peker, Mümtaz. (2017). Sahil Kasabasından Büyükşehir Evrimleşme Sürecinde İzmir'e Göç. İzmir: İzmir Büyükşehir Belediyesi Ahmet Piriştina Kent Arşivi ve Müzesi.

Pınarcıoğlu, Nihal Şirin ve AyŐegöl Kanbak ve Makbule Şiriner. (2017). Kent Kuramları. İçinde A. Uğurlu (Ed.), Türkiye Perspektifinden Kent Sosyolojisi alıŐmaları (ss.71-103). İstanbul: Örgün Yayınevi.

Pirini, Ferhat. (2018).Suriye'ye Komşu lkelerin Suriyeli Mültecilere Yönelik Politikaları. TESAM Akademi Dergisi, 5(2). 39-60. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/tesamakademi/issue/38965/455995> adresinden elde edildi.

Sallan Gül, Songöl ve Fatih Kahraman. (2013). Kent İçin Sosyal Adaleti Savunmak Ya Da David Harvey Üzerinden Kentsel Adaleti Okumak. İçinde C. Ergun, M. Güneş, A. Dericioğulları Ergun (Yay. Haz.), Kent Üzerine Özgür Yazılar (ss.257-278). İstanbul: Bağlam Yayınları.

Saraçoğlu, Cenk ve D. Belanger (2018). Mekân, Yer ve Şehir: Türkiye'de Suriyeli KarŐıtlıđının Kentteki Görünümleri. Eğitim Bilim Toplum Dergisi, 16(62), 46-73. <http://egitimsen.org.tr/egitim-bilim-toplum-sayi-62/> adresinden elde edildi.

Saunder, Peter. (2013) Sosyal Teori. (ev. Doğru Getir, S.). İstanbul: İdeal Kültür & Yayıncılık.

Sayın, Yusuf ve A. Usanmaz ve F. Aslangiri (2016). Uluslararası G Olgusu ve Yol Açtığı Etkiler: Suriye Gü Örneği. KM Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi, 18(31), 1-13. http://dergi.kmu.edu.tr/userfiles/files/2016Aral%C4%B1k/1-%20Y_%20Say%C4%B1n,A_%20Usanmaz,%20F_%20Aslangiri%20%20Uluslararası%C4%B1%20G%C3%B6%20Olgusu-d%C3%BCzeltildi.pdf adresinden elde edildi.

Sirkeci, İ. ve F. Gktuna Yaylacı (2019). Küresel Hareketlilik ağında G Kuramları ve Temel Kavramlar. İçinde F. Gktuna Yaylacı (Der.), Kuramsal ve Uygulama Boyutları İle Türkiye'de Sığınmacı, Mülteci Ve Göçmenlerle Sosyal Hizmetler (ss.15-39). Londra: Transnational Press London

Südaş, İlkey (2009).Uluslararası Emekli Gnn Türkiye'nin Kıyı Kentleri Üzerindeki Etkileri. İçinde Ulusal Coğrafya Sempozyumu Bildiriler Kitabı (ss.135-149). Ankara Üniversitesi Türkiye Coğrafyası Araştırma Ve Uygulama Merkezi.

Sürgevil, Sabri. (2011). Basmane Garı ve evresi. İzmir: İzmir Büyükşehir Belediyesi Ahmet Piriştina Kent Arşivi ve Müzesi.

Őan, Mustafa Kemal ve Akyiğit, Handan. (2014). Şehir, Kimlik ve Mekânsal Ayrışma. İçinde H. Taşçı, N. Nebati (Ed.). Şehir Üzerine Düşünceler – I (ss.145-172). İstanbul: Esenler Belediyesi.

Şaylan, Gencay (2009). Postmodernizm. Ankara: İmge Kitabevi.

Şen, Bülent. (2013). Konut ve Çalışma Hakkı'nın Uzağına Düşmek: Güvencesizliğin Mekânları Olarak Bekâr Odaları. İçinde C. Ergun, M. Güneş, A. Dericioğulları Ergun (Ed.), Kent Üzerine Özgür Yazılar (ss.278-308). İstanbul: Bağlam Yayıncılık.

Şen, Bülent ve A. Alican Şen (2015). İstanbul'un Öteki Yüzü ve Araftakiler: Suriçi İstanbul'da Göç, Yoksulluk ve Göçmen Mekânları. Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, (21), 31-58. <https://dergipark.org.tr/pub/sbe/issue/23146/247237> adresinden elde edildi.

Şengül, H. Tarık. (2009). Kentsel Çelişki ve Siyaset. Ankara: İmge Kitapevi.

Şimşek, Doğuş (2017). Göç Politikaları Ve İnsan Güvenliği: Türkiye'deki Suriyeliler Örneği. Toplum Ve Bilim Dergisi, 140. 11-27.

Tekeli, İlhan. (2000). Kent Yoksulluğu ve Modernitenin Bu Soruya Yaklaşım Seçenekleri Üzerine. İçinde Yoksulluk (ss.139-161). İstanbul: TESEV Yayınları.

Tekeli, İlhan. (2015). Ed. Dr. H. Gökhan Kutlu, Merve Çalışkan, Gizem Akyıldız, Çağlayan Deniz Kaplan, Alkın Korkmaz. İzmir Tarih (İzmirliilerin Tarih ile İlişisini Güçlendirme Projesi). İzmir: İzmir Büyükşehir Belediyesi Etüt ve Projeler Dairesi Başkanlığı Tarihsel Çevre ve Kültür Varlıkları Şube Müdürlüğü.

Tekeli, İlhan. (2015) Kent, Kentli Halkları, Kentleşme ve Kentsel Dönüşüm Yazıları. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Türkeş-Kılınç, Selin (2018). Avrupa Komşuluk Politikası'nda Uluslararası Göçün Güvenlikleştirilmesi. Mukaddime, 9(3), 1-20. <https://dergipark.org.tr/pub/mukaddime/issue/41975/470606> adresinden elde edildi.

Türkün, Asuman ve Hatice Kurtuluş. (2016). Giriş. İçinde H. Kurtuluş (Ed.). İstanbul'da Kentsel Ayrışma (ss.9-25). İstanbul: Bağlam Yayıncılık.

Yalçın, Ayşe. (2006). Metropolde Gündelik Hayat Ve Yeni Kavramlar Üzerinden İstanbul Okuması. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Teknik Üniversitesi. Yer: İstanbul.

Yenigül, Sevinç Bahar. (2005). Göçün Kent Mekânı Üzerine Etkileri. Gazi Üniversitesi Fen Bilimleri Dergisi, 18(2), 273-288. <https://dergipark.org.tr/pub/gujs/issue/7414/97153> adresinden elde edildi.

Yıldırım, Ali. (1999). Nitel Araştırma Yöntemlerinin Temel Özellikleri Ve Eğitim Araştırmalarındaki Yeri Ve Önemi. Eğitim Ve Bilim, 23(112), 7-17. <http://egitimvebilim.ted.org.tr/index.php/EB/article/view/5326/1485> adresinden elde edildi.

Yıldırım, Ali ve Şimşek, Hasan. (2016). Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Yıldız, Aysel (2017). Göç ve Entegrasyon Politikalarında Vatandaşlık. Göç Araştırmaları Dergisi,3(1) 36-67. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/gad/issue/43547/532787> adresinden elde edildi.

Yılmaz, Bediz. (2008). Türkiye'de Sınıf-altı: Nöbetleşe Yoksulluktan Müebbet Yoksulluğa. Toplum ve Bilim, (113), 127-145.

Yılmaz, Abdurrahman (2014). Uluslararası Göç: Çeşitleri, Nedenleri ve Etkileri. Turkish Studies, 9(2), 1683-1704. https://www.researchgate.net/publication/301564792_Uluslararası_Goc_Cesitleri_Nedenleri_ve_Etkileri_International_Migration_Its_Types_Causes_And_Effects adresinden elde edildi.

Yılmaz, Fatih. (2009). Küreselleşme Sürecinde Gelişmekte Olan Ülkelerde İş Sağlığı ve Güvenliği. Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi, 6(1), 45-72. <https://arastirmax.com/en/publication/uluslararasi-insan-bilimleri-dergisi/6/1/kuresellesme-surecinde-gelismekte-olan-ulkelerde-turkiyede-sagligi-guvenligi/arid/6f5bc3f7-42dd-4b46-b949-1008b29c516c> adresinden elde edildi.

Zeydin Yıldız, Mehmet ve Faruk Alaeddinoğlu. (2011). Göç ve Yoksulluk: Hakkari Örneği. Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 10(1). 437-462. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/223414> adresinden elde edildi.

Zhanadilova, Aigul (2018). Farklı Kuramlar Çerçevesinde Uluslararası Göç Sorunu. Muhakeme Dergisi, 1(2), 116-122. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/muhakeme/issue/41628/475073> adresinden elde edildi.

Wacquant, Loic. (2010) Kent Paryaları, İleri Marjinalliğin Karşılaştırmalı Sosyolojisi. (Çev. Doğan, M.). İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi.

Wilson, WJ. (1995) The New Urban Poverty and The Problem Of Race. The Tanner Lectures on Human Values, 16. 2-34. <https://tannerlectures.utah.edu/documents/a-to-z/w/Wilson95.pdf> adresinden elde edildi.

İnternet Kaynakları:

“Sınırşan Örgütlü Suçlara Karşı Birleşmiş Milletler Sözleşmesine Ek İnsan Ticaretinin, Özellikle Kadın ve Çocuk Ticaretinin Önlenmesine, Durdurulmasına ve Cezalandırılmasına İlişkin Protokolün Onaylanmasının Uygun Bulduğuna Dair KanunTasarısıileİçişleri veDışişleriKomisyonlarıRaporları”, TBMM,20.01.2003,<https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d22/c004/tbmm22004029ss0033.pdf> adresinden elde edildi. Erişim Tarihi: 06.10.2019.

“Mültecilerin Hukuki Statüsüne İlişkin Sözleşme, Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği, <http://www.multeci.org.tr/wpcontent/uploads/2016/12/1951-Cenevre-Sozlesmesi-1.pdf> adresinden elde edildi. Erişim Tarihi: 22.09.2019.

Adrian, Edwards, “Suriyeli mülteciler AB’ye ulaşmaya çalışıyor: Girişi engellemevegeriitme”, UNHCR, 15.11.2013, https://www.unhcr.org/tr/wpcontent/uploads/sites/14/2017/02/denied_entry_and_pushed_back_syrian_refugees_trying_to_reach_the_eu_tr.pdf, adresinden elde edildi. Erişim Tarihi: 06.10.2019.

“İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi”, m.14, <https://www.tbmm.gov.tr/komisyon/insanhaklari/pdf/01/203-208.pdf>, adresinden elde edildi. Erişim Tarihi: 07.09.2019.

“Mültecilerin Hukuki Statüsüne İlişkin Sözleşme”, Mülteciler Derneği, <http://www.multeci.org.tr/wp-content/uploads/2016/12/1951-Cenevre-Sozlesmesi-1.pdf>, adresinden elde edildi. Erişim Tarihi: 07.10.2019.

“Mültecilerin Hukuki Durumuna İlişkin Sözleşme”, T.C. Danıştay Başkanlığı Resmi Web Sitesi, http://www.danistay.gov.tr/upload/multecilerin_hukuki_durumuna_dair_sozlesme.pdf, adresinden elde edildi. Erişim Tarihi: 19.10.2019.

“Türkiye’ye İltica Eden veya Başka Bir Ülkeye İltica Etmek Üzere Türkiye’den İkamet İzni Talep Eden Münferit Yabancılar ile Topluca Sığınma Amacıyla Sınırlarımıza Gelen Yabancılar ve Olabilecek Nüfus Hareketlerine Uygulanacak Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik”, <http://www.multeci.org.tr/wp-content/uploads/2016/12/1994-Yonetmeliği.pdf> adresinden elde edildi. Erişim Tarihi: 07.09.2019.

“İskân Kanunu”, Resmi Gazete, 21.06.1934, <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/2733.pdf> adresinden elde edildi. Erişim Tarihi: 07.10.2019.

“Uluslararası İşgücü Kanunu”, Resmi Gazete, 28.07.2016, <http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.6735.pdf> adresinden elde edildi. Erişim Tarihi: 08.10.2019.

“Uluslararası İşgücü Kanunu”, Resmi Gazete, 28.07.2016. [http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.6735.pdf\(08.10.2019\)](http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.6735.pdf(08.10.2019)) adresinden elde edildi. Erişim Tarihi: 08.10.2019.

“Uluslararası Koruma Kanunu”, Resmi Gazete, 11.04.2013, <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.6458.pdf> adresinden elde edildi. Erişim Tarihi: 08.10.2019.

“İltica Ve Göç Alanındaki Avrupa Birliği Müktesebatının Üstlenilmesine İlişkin Türkiye Ulusal Eylem Planı”, Madde 14, <http://madde14.org/images/7/74/Ueptur.pdf> adresinden elde edildi. Erişim Tarihi: 08.10.2019.

Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, “Geçici Korumamız Altındaki Suriyeliler” <https://www.goc.gov.tr/gecici-korumamiz-altindaki-suriyeliler> adresinden elde edildi. Erişim Tarihi: 07.09.2019.

“Suriyeli İşçi Çalıştırma Şartları”, Ata Kurumsal Danışmanlık, <https://www.atakurumsal.com/suriyeli-isci-calistirma-proseduru/> adresinden elde edildi. Erişim Tarihi: 10.10.2019.

“Kaçak Suriyeli İşçiler de Vilayetlerine Dönüyor”, Sözcü, 26.07.2019, <https://www.sozcu.com.tr/2019/ekonomi/kacak-suriyeli-isciler-de-vilayetlerine-donuyor-5250382/> adresinden elde edildi. Erişim Tarihi: 10.10.2019.

Mültecilerle Dayanışma Derneği (MÜLTECİ-DER), “Ortak Basın Açıklaması: Basmene’de Sokakta Yaşayan Binlerce Suriyeli İçin Yetkilileri Göreve Çağırıyoruz”, 01.01.2016, <http://www.multeci.org.tr/haberler/ortak-basin-aciklamasi-basmanede-sokaklarda-yasayan-binlerce-suriyeli-icin-yetkilileri-goreve-cagiriyoruz/> adresinden elde edildi. Erişim Tarihi: 29.06.2019.

“Mülteci Dramının Merkezi Basmene”, Yeni Asır, 06.9.2015, <https://www.yeniasir.com.tr/yasam/2015/09/06/multeci-draminin-merkezi-basmane> adresinden elde edildi. Erişim Tarihi: 29.06.2019.

Palabıyık, Hamit. (2004). "Kentli Hakları ve Avrupa Kentsel Şartı". https://iibfdergi.aku.edu.tr/pdf/12_2/2.pdf. adresinden elde edildi. Erişim Tarihi: 29.09.2019.

“Şartlı Mülteci”, Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, <https://www.goc.gov.tr/sartli-multeci>, adresinden elde edildi. Erişim Tarihi: 04.10.2019.

“İnsan Ticaretiyle Mücadele Hakkında”, Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, <https://www.goc.gov.tr/genel-bilgi56420>, adresinden elde edildi. Erişim Tarihi: 04.10.2019.

“Türkiye’de Düzensiz Göç”, Türkiye Cumhuriyeti Dış İşleri Bakanlığı, <http://www.mfa.gov.tr/turkiye-de-duzensiz-goc.tr.mfa> adresinden elde edildi. Erişim Tarihi: 06.10.2019.

Konuya ilişkin haberlerden bazıları: Guardian: Suriyeliler Avrupa’ya kaçmak İçin Başka Yollar Buluruz Diyor”, BBC Türkiye, 09.03.2016, https://www.bbc.com/turkce/haberler/2016/03/160308_suriyeli_guardian adresinden elde edildi. Erişim Tarihi: 06.10.2019.

“Denizde Yaşanan Mülteci Ölümleri Kaza Değil, Cinayet”, Evrensel, 31.10.2018, <https://www.evrensel.net/haber/364819/denizde-yasanan-multeci-olumleri-kaza-degil-cinayet> adresinden elde edildi.

“Avrupa’ya Kaçmak İsteyen Suriyeli Mülteciler Yanlış Tıra Bindi”, Milliyet, 26.11.2014, <http://www.milliyet.com.tr/avrupa-ya-kacmak-isteyen-suriyeli-multeciler-tekirdag-yerelhaber-493103/> adresinden elde edildi.

Sınırşan Örgütlü Suçlara Karşı Birleşmiş Milletler Sözleşmesine Ek İnsan Ticaretinin, Özellikle Kadın ve Çocuk Ticaretinin Önlenmesine, Durdurulmasına ve Cezalandırılmasına İlişkin Protokolün Onaylanmasının Uygun Bulduğuna Dair Kanun Tasarısı ile İçişleri ve Dışişleri Komisyonları Raporları”, TBMM, 20.01.2003, <https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d22/c004/tbmm22004029ss0033.pdf> adresinden elde edildi. Erişim Tarihi: 06.10.2019.

“Türkiye’nin Düzensiz Göç İle Mücadelesi”, Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, <https://www.goc.gov.tr/turkiyenin-duzensiz-gocle-mucadelesi> adresinden elde edildi. Erişim Tarihi: 06.10.2019.

Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği, “Mültecilerin Hukuki Statüsüne İlişkin Sözleşme”, <http://www.multeci.org.tr/wp-content/uploads/2016/12/1951-Cenevre-Sozlesmesi-1.pdf> adresinden elde edildi. Erişim Tarihi: 22.09.2019.

“Kendini Yaktı Devrimin Sembolü Oldu!”, CNN Türk, 21.01.2011, <https://www.cnnturk.com/2011/dunya/01/20/kendini-yakti-devrimin-sembolu-oldu/603903.0/index.html> adresinden elde edildi. Erişim Tarihi: 06.10.2019.

Mülteciler Derneği, “Türkiye’deki Suriyeli Sayısı Haziran 2019”, 21.06.2019, <https://multeciler.org.tr/turkiyedeki-suriyeli-sayisi/> adresinden elde edildi. Erişim Tarihi: 25.06.2019.

“Hangi Ülkede Ne Kadar Mülteci Var” Uluslararası Mülteci Hakları Derneği (International Refugee Rights Association-UMHD), 12.03.2018 <https://www.umhd.org.tr/2018/03/hangi-ulkede-ne-kadar-multeci-var/> adresinden elde edildi. Erişim Tarihi: 06.10.2019.

Adrian, Edwards, “Suriyeli mülteciler AB’ye ulaşmaya çalışıyor: Girişi engelleme ve geri itme”, UNHCR, 15.11.2013, <https://www.unhcr.org/tr/wpcontent/uploads/sites/14/2017/02/denied-entry-and-pushed-back-syrian-refugees-trying-to-reach-the-eu-tr.pdf> adresinden elde edildi. Erişim Tarihi: 06.10.2019.

“Hangi Ülkede Ne Kadar Mülteci Var”, Uluslararası Mülteci Hakları Derneği, 12.03.2018, <https://www.umhd.org.tr/2018/03/hangi-ulkede-ne-kadar-multeci-var/> adresinden elde edildi. Erişim Tarihi: 07.10.2019.

“Türkiye’deki Suriyeli Sayısı Eylül 2019”, Mülteciler Derneği, 27.09.2019, <https://multeciler.org.tr/turkiyedeki-suriyeli-sayisi/> adresinden elde edildi. Erişim Tarihi: 07.10.2019.

İnsan Hakları Evrensel Beyanamesi, m.14, <https://www.tbmm.gov.tr/komisyon/insanhaklari/pdf01/203-208.pdf> adresinden elde edildi. Erişim Tarihi: 07.09.2019.

Mültecilerin Hukuki Statüsüne İlişkin Sözleşme”, Mülteciler Derneği, <http://www.multeci.org.tr/wp-content/uploads/2016/12/1951-Cenevre-Sozlesmesi-1.pdf> adresinden elde edildi. Erişim Tarihi: 07.10.2019.

Mültecilerin Hukuki Durumuna İlişkin Sözleşme, T.C. Danıştay Başkanlığı Resmi Web Sitesi, http://www.danistay.gov.tr/upload/multecilerin_hukuki_durumuna_dair_sozlesme.pdf adresinden elde edildi. Erişim Tarihi: 19.10.2019.

“Türkiye’ye İltica Eden veya Başka Bir Ülkeye İltica Etmek Üzere Türkiye’den İkamet İzni Talep Eden Münferit Yabancılar ile Topluca Sığınma Amacıyla Sınırlarımıza Gelen Yabancılar ve Olabilecek Nüfus Hareketlerine Uygulanacak Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik”,<http://www.multeci.org.tr/wp-content/uploads/2016/12/1994-Yonetmeliği.pdf>, adresinden elde edildi. Erişim Tarihi: 07.09.2019.

“Geçici Korumanın Unsurları”, Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, <https://www.goc.gov.tr/gecici-korumanin-unsurlari>, adresinden elde edildi. Erişim Tarihi: 07.10.2019.

“Yabancılar Ve Uluslararası Koruma Kanunu”, Resmi Gazete, 11.04.2013, <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2013/04/20130411-2.htm> adresinden elde edildi. Erişim Tarihi: 13.01.2019.

“Geçici Koruma Yönetmeliği”, Resmi Gazete, 22.10.2014, <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2014/10/20141022-15-1.pdf> adresinden elde edildi. Erişim Tarihi: 13.01.2019.

“Geçici Koruma Yönetmeliği”, Resmi Gazete, 22.10.2014, <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2014/10/20141022-15-1.pdf> adresinden elde edildi. Erişim Tarihi: 13.01.2019.

“Geçici Koruma”, Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, <https://www.goc.gov.tr/gecici-koruma-sss>, adresinden elde edildi. Erişim Tarihi: 08.10.2019.

“İltica Ve Göç Alanındaki Avrupa Birliği Müktesebatının Üstlenilmesine İlişkin Türkiye Ulusal Eylem Planı”, Madde 14, <http://madde14.org/images/7/74/Ueptur.pdf> adresinden elde edildi.

“Geçici Koruma Yönetmeliği”, Resmi Gazete, 22.10.2014, <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2014/10/20141022-15-1.pdf> adresinden elde edildi. Erişim Tarihi: 13.01.2019.

Mülteciler Derneği, “Türkiye’deki Suriyeli Sayısı Ekim 2019”, 09.10.2019 <https://mülteciler.org.tr/turkiyedeki-suriyeli-sayisi/> adresinden elde edildi. Erişim Tarihi: 10.10.2019.

Mülteciler Derneği, “Türkiye’deki Suriyeli Sayısı Haziran 2019” , 21.06.2019, <https://mülteciler.org.tr/turkiyedeki-suriyeli-sayisi/> adresinden elde edildi. Erişim Tarihi: 25.06.2019.

Mülteciler Derneği, “Türkiye’deki Suriyeli Sayısı Haziran 2019” , 21.06.2019, <https://mülteciler.org.tr/turkiyedeki-suriyeli-sayisi/> adresinden elde edildi. Erişim Tarihi: 25.06.2019.

Mülteciler Derneği, “Türkiye’deki Suriyeli Sayısı Haziran 2019” , 21.06.2019, <https://mülteciler.org.tr/turkiyedeki-suriyeli-sayisi/> adresinden elde edildi. Erişim Tarihi: 25.06.2019.

“Geçici Koruma Yönetmeliği”, Resmi Gazete, 22.10.2014, <http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/3.5.20146883.pdf> adresinden elde edildi. Erişim Tarihi: 10.10.2019.

“Suriyeli İşçi Çalıştırma Şartları”, Ata Kurumsal Danışmanlık, <https://www.atakurumsal.com/suriyeli-isci-calistirma-proseduru/> adresinden elde edildi. Erişim Tarihi: 10.10.2019.

Hüseyin Hayatsever, “İzmir’deki Suriyeliler Yeni Bir Hayat Kurmaya Çalışıyor”, Sputnik Türkiye, 05.04.2017, <https://tr.sputniknews.com/roportaj/201704051027947164-suriyeli-siginmacilar-izmir/> adresinden elde edildi. Erişim Tarihi: 25.04.2019.

“Mülteci Sözlüğü”, bianet, 20.06.2019, <https://m.bianet.org/bianet/insan-haklari/2938-multeci-sozlugu> adresinden elde edildi. Erişim Tarihi: 04.10.2019.

Mülteci-Der, “Mülteci-Der Haritalama Aktivitesi Ve Toplantısı”, 06.06.2016, <http://www.multeci.org.tr/haberler/multeci-der-haritalama-aktivitesi-ve-toplantisi/> adresinden elde edildi. Erişim Tarihi: 15.12.2019.

“Belediye Kanunu, Resmi Gazete,03.07.2005, <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2005/07/20050713-6.htm> adresinden elde edildi. Erişim Tarihi: 15.12.2019.

EK 1: Katılımcı Bilgileri

Basmane'nin Eski Sakinlerinden Oluşan Örneklem Grubu:

K-B1:

Görüşülen Yer: Anafartalar Cad. Çarşı

Cinsiyet: E Yaş: 44 Doğum Yeri: Konya İkamet Süresi: 43 yıl

Ev Durumu: Kendisinin Meslek: Manav

K-B2:

Görüşülen Yer: Anafartalar Cad. Çarşı

Cinsiyet: E Yaş: 51 Doğum Yeri: Diyarbakır İkamet Süresi: 35 yıl

Ev Durumu: Kendisinin Meslek: Market Sahibi

K-B3:

Görüşülen Yer: Anafartalar Cad. Çarşı

Cinsiyet: E Yaş: 54 Doğum Yeri: Konya İkamet Süresi: 45 yıl

Ev Durumu: Kendisinin Meslek: Çay Ocağı Sahibi

K-B4:

Görüşülen Yer: Güneşli Mah.

Cinsiyet: E Yaş: 42 Doğum Yeri: Erzurum İkamet Süresi: 25 yıl

Ev Durumu: Kendisinin Meslek: Fırıncı

K-B5:

Görüşülen Yer: Akıncılar Mah.

Cinsiyet: E Yaş: 38 Doğum Yeri: İzmir İkamet Süresi: 25 yıl

Ev Durumu: Kendisinin Meslek: Market Sahibi

K-B6:

Görüşülen Yer: Anafartalar Cad. Çarşı

Cinsiyet: E Yaş: 63 Doğum Yeri: İzmir İkamet Süresi: 38 yıl

Ev Durumu: Kendisinin Meslek: Eczacı

K-B7:

Görüşülen Yer: Etiler Mah.

Cinsiyet: K Yaş: 55 Doğum Yeri: Uşak İkamet Süresi: 39 yıl

Ev Durumu: Kendisinin Meslek: Ev Hanımı

K-B8:

Görüşülen Yer: Etiler Mah.

Cinsiyet: K Yaş:33 Doğum Yeri: İzmir İkamet Süresi: 33 yıl

Ev Durumu: Kendisinin Meslek: Ev Hanımı

K-B9:

Görüşülen Yer: Faikpaşa Mah.

Cinsiyet: E Yaş: 35 Doğum Yeri: Ankara İkamet Süresi: 10 yıl

Ev Durumu: Kendisinin Meslek: Serbest Meslek

K-B10:

Görüşülen Yer: Etiler Mah.

Cinsiyet: E Yaş: 51 Doğum Yeri: Mardin İkamet Süresi: 44 yıl

Ev Durumu: Kira Meslek: Muhtar

K-B11:

Görüşülen Yer: Akıncılar Mah.

Cinsiyet: K Yaş: 33 Doğum Yeri: İzmir İkamet Süresi: 33 yıl

Ev Durumu: Kendisinin Meslek: Anaokulu öğretmeni (şu an işsiz)

K-B12:

Görüşülen Yer: Akıncılar Mah.

Cinsiyet: E Yaş:63 Doğum Yeri: Burdur İkamet Süresi: 44 yıl

Ev Durumu: Kendisinin Meslek: Elektrikçi (Emekli)

K-B13:

Görüşülen Yer: Anafartalar Cad. Çarşı

Cinsiyet: E Yaş: 40 Doğum Yeri: Ankara İkamet Süresi: 15 yıl

Ev Durumu: Kendisinin Meslek: Mesleği yok. (İşsiz)

K-B14:

Görüşülen Yer: Namazgâh Mah.

Cinsiyet: E Yaş: 63 Doğum Yeri: İzmir İkamet Süresi: 60 yıl

Ev Durumu: Kendisinin Meslek: Fırıncı

K-B15:

Görüşülen Yer: Agora

Cinsiyet: E Yaş: 27 Doğum Yeri: İzmir İkamet Süresi: 27 yıl

Ev Durumu: Kendisinin Meslek: Öğrenci

K-B16:

Görüşülen Yer: Anafartalar Cad. Hatuniye Meydanı

Cinsiyet: E Yaş: 56 Doğum Yeri: Diyarbakır İkamet Süresi: 50 yıl

Ev Durumu: Kendisinin Meslek: Dönerci

K-B17:

Görüşülen Yer: Kurtuluş Mah..

Cinsiyet: K Yaş: 33 Doğum Yeri: İzmir İkamet Süresi: 33 yıl

Ev Durumu: Kendisinin Meslek: Satış Danışmanı

K-B18:

Görüşülen Yer: Altınordu Mah.

Cinsiyet: E Yaş: 23 Doğum Yeri: İzmir İkamet Süresi: 23 yıl

Ev Durumu: Kira Meslek: Mesleği yok (İşsiz)

K-B19:

Görüşülen Yer: Anafartalar Cad. Hatuniye Meydanı

Cinsiyet: E Yaş: 58 Doğum Yeri: Mardin İkamet Süresi: 28 yıl

Ev Durumu: Kendisinin Meslek: Camide çalışıyor

K-B20:

Görüşülen Yer: Namazgâh Mah.

Cinsiyet: E Yaş: 75 Doğum Yeri: Çanakkale İkamet Süresi: 53 yıl

Ev Durumu: Kendisinin Meslek: Pastaneci

Suriyeli Mültecilerden Oluşan Örneklem Grubu:

K-S1:

Görüşülen Yer: Pazaryeri Mah.

Cinsiyet: K Yaş: 42 Doğum Yeri: Halep İkamet Süresi: 2 yıl

Ev Durumu: Kira Meslek: Ev Hanımı

K-S2:

Görüşülen Yer: Akıncılar Mah.

Cinsiyet: K Yaş: 29 Doğum Yeri: Halep İkamet Süresi: 4 yıl

Ev Durumu: Kira Meslek: Konuşma Terapisti

K-S3:

Görüşülen Yer: Pazaryeri Mah.

Cinsiyet: K Yaş: 36 Doğum Yeri: Deyrizor İkamet Süresi: 3 yıl
Ev Durumu: Kira Meslek: Ev Hanımı

K-S4:

Görüşülen Yer: Anafartalar Cad. Altınpark

Cinsiyet: E Yaş:53 Doğum Yeri: Halep İkamet Süresi: 3 yıl
Ev Durumu: Kira Meslek: Elektrikçi (Terzilik yapıyor, tercümanlık yapıyor, hurda topluyor)

K-S5:

Görüşülen Yer: Faikpaşa Mah.

Cinsiyet: K Yaş: 42 Doğum Yeri: Halep İkamet Süresi: 5 yıl
Ev Durumu: Kira Meslek: Ev Hanımı

K-S6:

Görüşülen Yer: Anafartalar Cad. Çarşı

Cinsiyet: E Yaş: 53 Doğum Yeri: Halep İkamet Süresi: 5 yıl
Ev Durumu: Kira Meslek: Demirci (İşsiz)

K-S7:

Görüşülen Yer: Kubilay Mah.

Cinsiyet: K Yaş: 23 Doğum Yeri: Halep İkamet Süresi: 6 yıl
Ev Durumu: Kira Meslek: Ev Hanımı

K-S8:

Görüşülen Yer: Kubilay Mah.

Cinsiyet: K Yaş: 26 Doğum Yeri: Şam İkamet Süresi: 7 yıl
Ev Durumu: Kira Meslek: Ev Hanımı

K-S9:

Görüşülen Yer: Kubilay Mah.

Cinsiyet: K Yaş: 22 Doğum Yeri: Halep İkamet Süresi: 5 yıl
Ev Durumu: Kira Meslek: Ev Hanımı

K-S10:

Görüşülen Yer: Altınordu Mah.

Cinsiyet: K Yaş: 24 Doğum Yeri: Halep İkamet Süresi: 6 yıl
Ev Durumu: Kira Meslek: Ev Hanımı

K-S11:

Görüşülen Yer: Altınordu Mah.

Cinsiyet: K Yaş: 20 Doğum Yeri: Halep İkamet Süresi: 8 yıl
Ev Durumu: Kira Meslek: Ev Hanımı

K-S12:

Görüşülen Yer: Sakarya Mah.

Cinsiyet: E Yaş: 18 Doğum Yeri: Halep İkamet Süresi: 7 yıl
Ev Durumu: Kira Meslek: Elektrikçi (İşsiz)

K-S13:

Görüşülen Yer: Sakarya Mah.

Cinsiyet: E Yaş: 20 Doğum Yeri: Halep İkamet Süresi: 7 yıl
Ev Durumu: Kira Meslek: Hurda Toplayıcısı

K-S14:

Görüşülen Yer: Etiler Mah.

Cinsiyet: K Yaş: 49 Doğum Yeri: Afrin İkamet Süresi: 7 yıl
Ev Durumu: Kira Meslek: Ev Hanımı

K-S15:

Görüşülen Yer: Etiler Mah.

Cinsiyet: K Yaş: 28 Doğum Yeri: Halep İkamet Süresi: 5 yıl
Ev Durumu: Kira Meslek: Ev Hanımı

K-S16:

Görüşülen Yer: Sakarya Mah.

Cinsiyet: E Yaş: 23 Doğum Yeri: Afrin İkamet Süresi: 7 yıl
Ev Durumu: Kira Meslek: Tekstil çalışanı (İşsiz)

K-S17:

Görüşülen Yer: Etiler Mah.

Cinsiyet: K Yaş: 43 Doğum Yeri: Halep İkamet Süresi: 7 yıl

Ev Durumu: Kira Meslek: Ev Hanımı

K-S18:

Görüşülen Yer: Sakarya Mah.

Cinsiyet: K Yaş: 20 Doğum Yeri: Halep İkamet Süresi: 7 yıl

Ev Durumu: Kira Meslek: Ev Hanımı

K-S19:

Görüşülen Yer: Sakarya Mah.

Cinsiyet: E Yaş: 23 Doğum Yeri: Halep İkamet Süresi: 7 yıl

Ev Durumu: Kira Meslek: Tekstil Çalışanı

K-S20:

Görüşülen Yer: Etiler Mah.

Cinsiyet: E Yaş: 53 Doğum Yeri: Afrin İkamet Süresi: 5 yıl

Ev Durumu: Kira Meslek: Tesisatçı

EK 2: Görüşme Formları

Görüşme Formu

(Basmane'nin daha eski sakinleri için)

Yer.....

Tarih/Saat.....

Görüşmeci.....

Giriş:

Merhaba, benim adım Hayriye Aşçı ve Ege Üniversitesi Uygulamalı Sosyoloji Yüksek Lisans öğrencisiyim. Suriyeli mültecilerin yerleşiminden sonra Basmane'de değişen gündelik hayatla ilgili bir araştırma yapıyorum. Amacım, Suriyeli mültecilerin semte ne tür etkileri olduğunu ve bu etkilerin gündelik hayattaki tezahürlerini betimlemek ve bu konuda sizin görüşlerinizi öğrenmek istiyorum. Sizinle görüşüyorum çünkü bir Basmane sakini olarak bu sürece hem tanıklık ediyorum hem de sürecin oluşumunda bizatihi rol oynuyorsunuz, bu sebeple araştırmam için katkı sağlayacağınızı düşünüyorum.

- Bana görüşme sürecinde söyleyeceklerinizin tümü gizlidir. Bu bilgileri araştırmacıların dışında herhangi bir kimsenin görmesi mümkün değildir. Ayrıca, araştırma sonuçlarını yazarken, görüştüğüm bireylerin isimlerini kesinlikle paylaşmayacağım.
- Başlamadan önce, bu söylediklerimle ilgili belirtmek istediğiniz bir düşünce ya da sormak istediğiniz bir soru var mı?
- Görüşmeyi izin verirseniz kaydetmek istiyorum. Bunun sizce bir sakıncası var mı?
- Bu görüşmenin yaklaşık 30 dk. süreceğini tahmin ediyorum. İzin verirseniz sorulara başlamak istiyorum.

Görüşme Soruları:

Yaş..... Cinsiyet..... Doğum Yeri..... İkamet Süresi.....

Mahalle..... Ev durumu..... Meslek.....

1. Basmane'de sıradan bir gün nasıl geçmektedir?

2. Basmane'ye yerleşim sürecinizden bahsedebilir misiniz?

-Neden buraya yerleştiniz?

-Yerleşim süreciniz nasıl gelişti?

3. Hangi işle meşgulsünüz?

- Bu işi nasıl buldunuz?

4. Basmane'nin ekonomik yaşantısına ne şekilde dahil oluyorsunuz? (-Sizce Basmane ekonomisi nasıl işliyor?

- Peki sizin Basmane'nin ekonomik hayatı ile ilgili düşünceleriniz nelerdir?

5. Basmane'de sosyalleşmek için neler yaparsınız?

- Peki sizin Basmane'nin sosyal hayatı ile ilgili düşünceleriniz nelerdir?

6. (Semtte birçok Sivil Toplum Kuruluşu ve dernek var) Sizin bu kuruluşlarla bir etkileşiminiz oldu mu?

- Bu kuruluşlarla ilgili düşünce ve yorumlarınız nelerdir?

7. Semte yerleşen Suriyeli mültecilerle ne türden etkileşim/ilişkiler kuruyorsunuz? - Bu etkileşim/ilişkilerle ilgili görüşleriniz neler?

8. Varsayalım ki siz bir Suriyeli mülteciniz ve Basmane'de geçiminizi sağlamanız gerekiyor, burada ne tür işler yapabilirsiniz?

-Basmane'deki ekonomik hayata Suriyeli mültecilerin dahil olması sizce ne tür etkiler yarattı?

-Bu durumu nasıl değerlendiriyorsunuz?

9. Basmane'nin sosyal yaşantısına Suriyeli mültecilerin katılımı sizce ne türden etkiler yarattı?

- Bu durumu nasıl değerlendiriyorsunuz?

10. Suriyeli mültecilerin yerleşiminden önce Basmane'nin gündelik hayatı nasıldı?

11. Peki, sizce Suriyeli mültecilerin yerleşimi sizin gündelik hayatınıza etkide bulundu mu? Bulduysa bununla ilgili görüşleriniz nelerdir

12. Sizce Suriyeli mültecilerin yerleşimi Basmane'deki gündelik hayatı ne şekilde etkiledi? -Siz bu süreci nasıl değerlendirirsiniz?

13. Sizce semtteki STK ve dernekler, Basmane'deki gündelik hayatı etkiliyor mu? Etkiliyorsa, bu durumla ilgili görüşleriniz nelerdir?

Görüşme Formu
(Suriyeli mülteciler için)

Yer..... Tarih/Saat..... Görüşmecisi.....

Giriş:

Merhaba, benim adım Hayriye Aşçı ve Ege Üniversitesi Uygulamalı Sosyoloji Yüksek Lisans öğrencisiyim. Suriyeli mültecilerin yerleşiminden sonra Basmane’de değişen gündelik hayatla ilgili bir araştırma yapıyorum. Amacım, Suriyeli mültecilerin semte ne tür etkileri olduğunu ve bu etkilerin gündelik hayattaki tezahürlerini betimlemek ve bu konuda sizin görüşlerinizi öğrenmek istiyorum. Sizinle görüşüyorum çünkü bir Basmane sakini olarak bu sürece hem tanıklık ediyor hem de sürecin oluşumunda bizatihi rol oynuyorsunuz, bu sebeple araştırmam için katkı sağlayacağınızı düşünüyorum.

- Bana görüşme sürecinde söyleyeceklerinizin tümü gizlidir. Bu bilgileri araştırmacıların dışında herhangi bir kimsenin görmesi mümkün değildir. Ayrıca, araştırma sonuçlarını yazarken, görüştüğüm bireylerin isimlerini kesinlikle paylaşmayacağım.
- Başlamadan önce, bu söylediklerimle ilgili belirtmek istediğiniz bir düşünce ya da sormak istediğiniz bir soru var mı?
- Görüşmeyi izin verirseniz kaydetmek istiyorum. Bunun sizce bir sakıncası var mı?
- Bu görüşmenin yaklaşık 30 dk. süreceğini tahmin ediyorum. İzin verirseniz sorulara başlamak istiyorum.

Görüşme Soruları:

Yaş..... Cinsiyet..... Doğum Yeri..... İkamet Süresi.....

Mahalle..... Ev durumu..... Meslek.....

1. Basmane’de sıradan bir gün nasıl geçmektedir? (Gün içerisinde burada neler görüyorsunuz?)

2. Basmane’ye yerleşim sürecinizden bahseder misiniz?

-Neden buraya yerleştiniz?

-Yerleşim süreciniz nasıl gelişti?

3. Hangi işle meşgulsünüz? (Ne iş yapıyorsunuz?)

- Bu işi nasıl başladınız? (Bu işi nasıl buldunuz?)

4. Basmane’nin ekonomik yaşantısına ne şekilde dahil oluyorsunuz?

(İş, alışveriş? Eğer çalışmıyorsan, alışverişi daha çok hangi dükkânlardan yapıyorsun?)

-Sizce Basmane ekonomisi nasıl işliyor? (Ne tür ekonomik etkinlikler yapılır burada?)

- Peki sizin Basmane'nin ekonomik hayatı ile ilgili düşünceleriniz nelerdir?

5. Basmane'de yaşayan Suriyeli mülteciler burada hangi işlerde çalışıyorlar?

6. Basmane'de sosyalleşmek için neler yaparsınız? (Boş zamanlarınızda neler yapıyorsunuz?)

- Peki, Suriye'deyken sosyal hayat nasıldı, burada nasıl?

7. (Semtte birçok Sivil Toplum Kuruluşu ve dernek var) Sizin bu kuruluşlarla bir etkileşiminiz oldu mu? Olduysa;

- Hangi türden bir etkileşim kurdunuz?

-Hangi şekilde bu etkileşimi kurdunuz?

- Bu kuruluşlarla ilgili düşünce ve yorumlarınız nelerdir?

8. Basmane'deki STK ve derneklerin sizin gündelik yaşantınıza etkisi oluyor mu? Varsa;

-Bu etkileri açıklar mısınız?

- Peki, bu durumu nasıl değerlendiriyorsunuz?

9. Sizce bu kuruluşların Basmane'nin gündelik hayatına etkileri var mı? Varsa, bu durumla ilgili görüşleriniz nelerdir?

10. Basmane'nin daha eski sakinleri ile ne türden etkileşim/ ilişkiler kuruyorsunuz? Bu etkileşim/ilişkilerle ilgili yorumlarınız neler?

11. Basmane'nin daha eski sakinleri hakkında ne düşünüyorsunuz?

12. Burada herhangi bir sebeple ayrımcılığa uğradığınızı hissettiğiniz bir anınız var mı? Varsa;

-Sizce bu durumun neden(leri) ne?

EK 3: Basmane'ye İlişkin Fotoğraflar

Fotoğraf 1: Basmane'de Bir Duvar Yazısı

Fotoğraf 2: Semtteki Yıpranmış Yapılar

Fotoğraf 3: Basmane'de Bir Sokak

Fotoğraf 4: Yıkılmak Üzere Olan Bir Yapı

Fotoğraf 5: Anafartalar Caddesi

Fotoğraf 6: Anafartalar Caddesi

Fotoğraf 7: Oteller Sokağı Girişi

Fotoğraf 8: Basmane'de Bir Ara Sokak

Fotoğraf 9: Basmane'de Bir Ara Sokak

Fotoğraf 10: Basmane Garı

Fotoğraf 11: Basmane Çorakkapı Camii

ÖZGEÇMİŞ

HAYRİYE AŞÇI

983 Sokak No: 10 İnönü Mah. Bornova-İZMİR

(542) 834 25 97

hayriyeasci@hotmail.com

EĞİTİM:

2017-2019

Ege Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Uygulamalı Sosyoloji Anabilim Dalı- Yüksek Lisans

2016-2016

Ege Üniversitesi

Eğitim Fakültesi

Pedagojik Formasyon Eğitimi

2008-2013

Ege Üniversitesi

Edebiyat Fakültesi

Sosyoloji Bölümü

2004-2008

Hayrettin Duran Lisesi

İŞ/STAJ:

2012-2012

Ege Üniversitesi

Kadın Sorunları Araştırma Merkezi

Gönüllü çalışan

2015-2015

Konak İhtiyaç Akademi
Tanıtım Ve Satış Elemanı

2015-2015

İzmir Büyükşehir Belediyesi
İzmir Tarih Tasarım Atölyesi ve Akdeniz Akademisi
Kadifekale/Tandır Tasarım Yaz Okulu
Gönüllü katılımcı

2016-2016

İzmir Büyükşehir Belediyesi
İzmir Tarih Tasarım Atölyesi
Çiçek Gibi Tarih Kokan Sokaklar
Gönüllü katılımcı

2017-2017

Çağdaş Yaşamı Destekleme Derneği
Toplumsal Cinsiyet Atölyesi
Gönüllü katılımcı

İlgi Alanları: Uluslararası göç, mültecilik, kent, kentsel sorunlar, edebiyat, müzik

